

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
2014 METŲ VEIKLOS ATASKAITA**

2015-04-01 Nr. 4-2

Vilnius

T U R I N Y S

I.	IŽANGINIS ŽODIS	5
II.	LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA IR VAIDMUO VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCIJŲ SISTEMOJE	6
III.	VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGOJE ATLIKTŲ TYRIMŲ ANALIZĖ	9
	3.1. Tyrimų skaičius	9
	3.2. Skundų tyrimo trukmė	11
	3.3. Asmenys, teikę skundus vaiko teisių apsaugos kontrolieriui (pareiškėjai)	11
	3.4. Asmenys, dėl kurių veiksmų/neveikimo pradėti tyrimai	13
	3.5. Atliktuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys	13
	3.6. Atliktuose tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdis	15
	3.7. Vaikas, kurio atžvilgiu nustatytas pažeidimas	16
	3.8. Skundų ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų pagrindumas	17
	3.9. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimai, gavus skundą ir atlikus tyrimą	19
	3.10. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymo kontrolė	19
	3.11. Pareiškėjų konsultavimas	20
IV.	VAIKO TEISIŲ PADĖTIES STEBĖSENA: VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS KRYPTYS IR SIŪLYMAI DĖL VAIKO TEISIŲ PADĖTIES GERINIMO	21
	4.1. Vaikas ir šeima, valstybės ir tėvų atsakomybės pasidalinimas	
	4.1.1. Skubaus vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos, apgyvendinimo praktikos, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, analizė	21
	4.1.2. Vaikų išlaikymo fondo teisinio reglamentavimo problemos ir praktinės veiklos aspektai	25
	4.1.3. Teisė į identiškumą. Dvigubos pavardės vaikui suteikimo aspektai	27
	4.1.4. Santuokinio amžiaus sumažinimas. Atsakingų institucijų vaidmuo	30
	4.1.5. Darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimas	32
	4.1.6. Tėvų teisė ugdyti ir auklėti vaikus pagal savo religinius įsitikinimus	35
	4.1.7. Tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimo aspektai	36
	4.1.8. Administracinė atsakomybė už vaiko teisių pažeidimus	38
	4.1.9. Mediacija šeimos ginčuose – taikus ginčų sprendimas, siekiant geriausių vaiko interesų užtikrinimo	39
	4.2. Vaiko, netekusio tėvų globos, apsauga	40
	4.2.1. Kūdikių ir vaikų iki 3 (4) metų institucinė globa	41
	4.2.2. Vaiko teisių užtikrinimo globos įstaigose vertinimas	42
	4.2.3. Globėjų (rūpintojų) skyrimo praktikos problemos	43
	4.2.4. Atleisto nuo globėjo (rūpintojo) pareigų asmens pakartotinio skyrimo būti globėju (rūpintoju) teisiniai aspektai	45
	4.2.5. Dokumento, patvirtinančio globėjo (rūpintojo) statusą, klausimai	46
	4.2.6. Bylų dėl neterminuoto tėvų valdžios ribojimo ir globėjo (rūpintojo) paskyrimo nagrinėjimo teisiniai aspektai	48
	4.2.7. Vaikų globos (rūpybos) nustatymo giminaičių šeimose prioriteto klausimas	49

4.2.8.	Valstybės parama šeimoms, globojančioms vaikus	50
4.2.9.	Medicininį pažymėjimų išdavimo globėjams (rūpintojams) tvarka	51
4.2.10.	Vaikų globos (rūpybos) švietimo institucijose problema	52
4.2.11.	Higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos bendrieji sveikatos reikalavimai“ pakeitimai	54
4.2.12.	Įvaikinimo apskaitos tvarkos tobulinimas	54
4.3.	Vaikas švietimo sistemoje	56
4.3.1.	Priešmokyklinio ugdymo grupių perkėlimo iš ikimokyklinio ugdymo įstaigų į bendrojo ugdymo mokyklas problemos Vilniaus mieste	56
4.3.2.	Romų vaikų teisės į mokslą įgyvendinimas	57
4.3.3.	Vaikai socializacijos centruose	62
4.3.4.	Mokyklos bendruomenės santykiai	63
4.3.5.	Vaiko teisės į privatų gyvenimą apsauga mokykloje	64
4.3.6.	Vaiko atvaizdo mokykloje naudojimo aspektai	65
4.4.	Vaikas su negalia, specialiaisiais ugdymo poreikiais	66
4.4.1.	Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisės į kokybišką švietimą užtikrinimas	66
4.4.2.	Švietimo paslaugų prieinamumas sutrikusį intelektą turintiems vaikams, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą	69
4.4.3.	Vaikų su negalia teisių užtikrinimas savivaldybėse	71
4.5.	Vaiko sveikatos apsauga	72
4.5.1.	Klinikinių tyrimų teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo aspektai	72
4.5.2.	Tėvų nesutikimas gydyti vaiką	76
4.5.3.	Paslaugų vaikams, sergantiems priklausomybės ligomis, gerinimas	77
4.5.4.	Vaiko apsauga nuo alkoholinių gėrimų bei rūkymo	79
4.5.5.	Pirminės asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimas neįregistravus vaiko gimimo	80
4.5.6.	Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas suimtiems nepilnamečiams Lukiškių tardymo izoliatoriuje - kalėjime	81
4.5.7.	Privalomo vaikų, lankančių ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo įstaigas, skiepavimo aspektai	82
4.5.8.	Higienos reikalavimų laikymasis organizuojant mokinių ugdymo procesą	83
4.6.	Vaiko apsauga nuo smurto ir prekybos vaikais	84
4.6.1.	Priemonės, vykdytos sprendžiant visų rūšių smurto prieš vaikus draudimo problemą	85
4.6.2.	Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, susijusių su nepilnamečių aukų apsauga, taikymo praktikoje problemos	86
4.6.3.	Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimo bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo prekybos vaikais atvejais rekomendacijos	90
4.7.	Vaiko privatus gyvenimas ir žiniasklaida	91
4.7.1.	Vaiko teisė į privatumą žiniasklaidoje	91
4.7.2.	Vaiko apsauga nuo žalingos informacijos poveikio	92
4.7.3.	Mokymas apie žiniasklaidą	93
4.8.	Vaiko teisių užtikrinimas baudžiamajame ir administraciniame procesuose	94
4.8.1.	Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų nepakankamumas, užtikrinant vaiko teises baudžiamajame procese	94
4.8.2.	Teisinės pagalbos vaikams baudžiamosiose bylose teikimo klausimai	97
4.8.3.	Procesinių dokumentų, skirtų nepilnamečiams, turinio ir įteikimo tvarkos tobulinimas	100

4.8.4.	Saugios ir draugiškos vaikui aplinkos bei kvalifikuotos psichologo pagalbos užtikrinimas nepilnamečių apklausose	101
4.8.5.	Vaikų apklausos gavus skundą/pareiškimą/pranešimą apie vaiko atžvilgiu įvykdytą nusikalstamą veiką	104
4.8.6.	Vaiko atstovų pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese problemos	105
4.8.7.	Nepilnamečių, padariusių administracinį teisės pažeidimą, pristatymas į policijos įstaigas	106
4.8.8.	Nepilnamečių teisių užtikrinimas administracinio proceso metu	108
4.8.9.	Nepilnamečių atsakomybės amžius	109
4.8.10.	Nepilnamečių justicijos programos tęstinumo būtinybė	111
4.9.	Vaiko teisė į poilsį, laisvalaikį	112
	Vaikų išvykų ir stovyklų užsienyje organizavimo problemos	113
4.10.	Institucinė vaiko teisių apsauga savivaldybėse	115
	Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai, nustatyti tyrimų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje metu	116
4.11.	Lietuvos Respublikos piliečių vaikų teisių užtikrinimas užsienio valstybėse. Lietuvos institucijų vaidmuo ir kompetencija	119
4.12.	Sisteminiai vaiko teisių apsaugos aspektai	123
	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijų įgyvendinimas	123
V.	BENDRADARBIAVIMAS IR KITA VEIKLA	131
VI.	IŠVADOS	139
VII.	SIŪLYMAI	141

I. IŽANGINIS ŽODIS

Piešė Emilė, 8 m.

„Kol visi kiti pripažins savo atsakomybę už mus, mes kovosime už savo teises...“

*(Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos
Specialioji sesija Vaikų klausimais,
Vaikų Forumo ataskaita, 2002 m. gegužės 5-7 d.)*

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga skaičiuoja penkioliktuosius metus, ginant vaiko teises ir jo interesus, todėl žvelgiant iš vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus perspektyvos negalima paneigti, jog valstybėje jau daug padaryta ir vis dar daroma vaiko teisių užtikrinimui, jo tobulinimui visuose lygmenyse ir veiklose (priimami teisės aktai, keičiama ir tobulinama kasdieninė atsakingų institucijų praktika, teismų sprendimuose vis labiau plėtojamas vaiko geriausių interesų užtikrinimo principas ir pan.).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas neretai lemia poreikį identifikuoti formuojamos politikos vaiko teisių apsaugos srityje, teisinio reglamentavimo bei praktikos trūkumus, atkreipiant atsakingų institucijų dėmesį į matomas išliekančias problemas, tačiau kaip žingsnį į priekį galima įvardinti ir tai, kad išsakoma kritika ar siūlymai gerinti vieną ar kitą vaiko teisių apsaugos sritį, vis dažniau priimami kaip reikšmingo dialogo veiksniai, kurie padeda siekti visiems svarbių užsibrėžtų vaiko teisių apsaugos sistemos tobulinimo tikslų.

Kontrolieriaus veikla ne tik tiriant individualius skundus, teikiant pasiūlymus dėl teisės aktų, vaiko teisių apsaugos sistemos tobulinimo, tačiau ir susitinkant su vaikais ir specialistais, dirbančiais šioje srityje, leidžia matyti ir atskleisti, koks požiūris Lietuvoje išlieka į vaiką, ir kaip valstybė gerbia ir užtikrina kiekvieno vaiko teises.

Negalima paneigti, kad per pastaruosius metus Lietuvos visuomenėje įvyko ir vis tebevyksta dideli pokyčiai, ypatingai keičiant požiūrį į vaiką, kaip į žmogų, turintį visas teises, gerbiant jo orumą ir pilnavertį dalyvavimą, tačiau vis dar išlieka didelių iššūkių, kurių sprendimui reikia esminių pokyčių.

Teigiami pokyčiai alternatyvios vaiko priežiūros srityje vis dar nežymūs, neišspręstas ir itin pažeidžiamų kūdikių ir mažų vaikų institucinės globos atsisakymo klausimas. Lankantis vaikų globos namuose, vis dar randamos neremontuotos, skurdžiai įrengtos patalpos, aplūžę baldai, o vaiko privatumui ir kartu žmogiškajam orumui lieka tik simbolinis dėmesys.

Tėvų tarpusavio ginčai dėl vaiko, kai vaikas tampa išimtinai tėvų tarpusavio santykių sprendimo įrankiu, darosi kasdieniu matomu reiškiniu. Pareigos pirmiausia tėvams saugoti savo vaikus ir užtikrinti jų interesus, tokiais atvejais pamiršamos. Vaiko interesai paminami jam pačių brangiausių žmonių, nes pastarieji pamiršę viską, fiksuoja asmeninio gyvenimo aplinkybes, klykiantį vaiką besipykstančių bei šaukiančių tėvų fone ir raginimus pasakyti „nenoriu, nemyliu, neisiu“, viešai, televizijos pagalba, siekia išspręsti asmenines nuoskaudas ir ginčus, ignoruodami pasekmes vaikui ir jo gerovei šiandien ir ateityje.

Pagalbos vaikui ir šeimai trūkumas neretai nulemia vaiko patekimą į specialias įstaigas, o jose vaikas patiria ne tik atskirtį, tačiau ir grubių savo teisių pažeidimų.

Vaiko geriausių interesų užtikrinimo, jo nuomonės išklauso, dalyvavimo priimant sprendimus principai vis dar būna pamiršti, per mažai jiems dėmesio skiriama, priimant individualius ir bendrus sprendimus, įtakojančius vaikus ar jų grupes.

Valstybės politikoje ir atsakingų institucijų darbe į daugelį klausimų vis dar žiūrima fragmentiškai, siekiama atsisakyti atsakomybės už poreikį tobulinti sistemą, norima ją perkelti

kitos institucijos kompetencijai ir atsakomybei. Šiandien vis dar negalime atsakyti, kiek valstybės ir savivaldybių lygmenyse lėšų yra skiriama vaikų teisių įgyvendinimui, nors pirmiausia reikėtų suprasti, kad tai, ką darome dėl vaikų, nėra išlaidos, o investicijos su neįkainojama grįžtamąja verte.

Džiaugiantis tuo, kas jau padaryta, norisi, kad sprendimus priimantys ir juos įgyvendinantys asmenys, arčiausiai vaiko esantys specialistai, tėvai ir visi kiti, kurie kuria vaiko pasaulį, nuolatos keistųsi, išsiskeldami patys sau didelius tobulėjimo iššūkius, tuo pačiu suteikdami vaikams visas įmanomas galimybes.

II. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA IR VAIDMUO VAIKO TEISIŲ APSAUGOS INSTITUCIJŲ SISTEMOJE

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 4 straipsnis įpareigoja valstybes nares imtis visu reikiamų teisių, administracinių ir kitų priemonių Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. Kaip pažymėjo Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas priimtame Bendrajame komentare Nr. 2 dėl nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų ginant vaiko teises¹, nepriklausoma vaiko teisių apsaugos institucija yra labai svarbus mechanizmas, skirtas skatinti ir ginti vaiko teises, užtikrinti ir kontroliuoti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą, plėtoti visuomenės supratimą apie vaiko teises. Šios nacionalinės vaiko teisių gynimo institucijos turi būti sukurtos vadovaujantis Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintais Paryžiaus principais² (Nacionalinių žmogaus teisių gynimo institucijų statuso principai), kurie numato minimalius tokių institucijų kompetencijos, sudėties, nepriklausomumo, veiklos metodų standartus, institucijų statusas turėtų būti įtvirtintas valstybių Konstitucijose, o įgaliojimai nustatyti įstatymuose. Vaiko teisių komiteto nuomone, suteikti įgaliojimai turėtų apimti kaip įmanoma platesnę sferą, skirtą skatinti ir ginti vaiko pilietines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės teises, bei suteikti teisę šioms institucijoms efektyviai įgyvendinti savo tikslus.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto vertinimu, nepriklausomos vaiko teisių apsaugos institucijos įkūrimas yra vienas iš valstybių įsipareigojimų, prisiimtų ratifikuojant Vaiko teisių konvenciją.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsniu, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga yra viena iš trijų įsteigtų savarankiškų, nepriklausomų institucijų, kurioms Lietuvoje pavestas žmogaus teisių bei laisvių gynimas ir apsauga. Šios institucijos įgyvendina parlamentinę žmogaus teisių apsaugos kontrolę, turi vienodai svarbius įgaliojimus ir užima tą pačią vietą valstybės institucijų sistemoje. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikla išsiskiria tuo, kad ji skirta užtikrinti pažeidžiamiausios visuomenės grupės – vaikų – teises ir teisėtus interesus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalis skelbia, kad valstybė saugo ir globoja vaikystę, 39 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Realizuojant šias konstitucines nuostatas, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinti vaiko teisių apsaugos institucijų sistema ir jų veiklos teisiniai pagrindai.

Vaiko teisių apsaugos institucinė sistema yra vienas veiksnių užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą. Šiuo metu vaiko teisių apsaugos sistemą sudaro valstybinės, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga. Remiantis vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pagrindus nustatančiu Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu, valstybės institucijos, kurios pagal savo kompetenciją rengia ir įgyvendina atitinkamas priemones vaiko teisių apsaugos ir jų gynimo srityje yra Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, ministerijos, prokuratūra, kitos valstybės institucijos. Pažymėtina, kad

¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 2 dėl nepriklausomų nacionalinių žmogaus teisių institucijų ginant vaiko teises. CRC/GC/2002/2.

² Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 48/134 dėl nacionalinių žmogaus teisių gynimo institucijų statuso principų (Paryžiaus principai)

ypatinga atsakomybė šioje srityje tenka Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, kuriai Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. vasario 6 d. nutarimu „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos“, priskyrė vaiko teisių apsaugos politikos formavimo ir įgyvendinimo, tinkamos vaiko teisių apsaugos užtikrinimo funkcijas. Nutarime nustatyta, kad Švietimo ir mokslo, Vidaus reikalų, Teisingumo, Sveikatos apsaugos ministerijos dalyvauja formuojant vaiko teisių apsaugos politiką ir vykdo ją atskirose srityse, kt.

Pagrindinės institucijos, atsakingos už vaiko teisių apsaugą bei gynimą savivaldybių teritorijose, yra savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai. Be jų, vaiko teisių apsaugą savivaldybėse taip pat garantuoja savivaldybių tarybos, savivaldos vykdomosios institucijos, policijos nepilnamečių reikalų pareigūnai, mokyklos, savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos ir kitos institucijos (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 60 straipsnis).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius atlieka vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymo kontrolę ir priežiūrą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos teisiniai pagrindai ir įgaliojimai, kandidatui keliami reikalavimai, jo skyrimo tvarka, taip pat Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklos aspektai yra reglamentuoti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme. Esminis vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – užtikrinti kiekvieno vaiko galimybę naudotis tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatytais vaiko teisėmis. Šio tikslo įgyvendinimui skirtos pagrindinės vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos kryptys: vaiko teisių pažeidimų tyrimas, nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teises ir teisėtus interesus, įgyvendinimo priežiūra ir kontrolė, pasiūlymų kompetentingoms institucijoms teikimas dėl situacijos vaiko teisių apsaugos srityje gerinimo, teisinio reglamentavimo tobulinimo, politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo ir įgyvendinimo, bendradarbiavimas su valstybės ir savivaldybių institucijomis, nevyriausybėmis organizacijomis, dirbančiomis vaiko teisių apsaugos srityje, taip pat visuomenės informavimas apie vaiko teisių apsaugą.

Tenka pažymėti, kad visuomenėje nėra vieningo supratimo apie Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos vietą vaiko teisių apsaugos institucijų sistemoje, viešojoje erdvėje dažnai netinkamai vertinamos vaiko teisių apsaugos kontrolieriui priskirtos veiklos sritys, veiklos teritorija, nepagrįstai šiuos aspektus išplečiant (dažniausiai priskiriant vykdomosios valdžios pareigas užtikrinti teisės aktų įgyvendinimą, teikti pagalbą, kt.). Manytina, kad tikslios ir aiškios informacijos apie vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių institucijų kompetenciją pateikimas viešojoje erdvėje sumažintų klaidingas interpretacijas, vertinimus, atsakomybės perkėlimą bei žmonėms nebūtų nepagrįstai suteikiami lūkesčiai dėl tam tikrų sprendimų priėmimo, kurie nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veikla ginant vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinant tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytų vaiko teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą, atliekant vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę, yra įgyvendinama Lietuvoje.

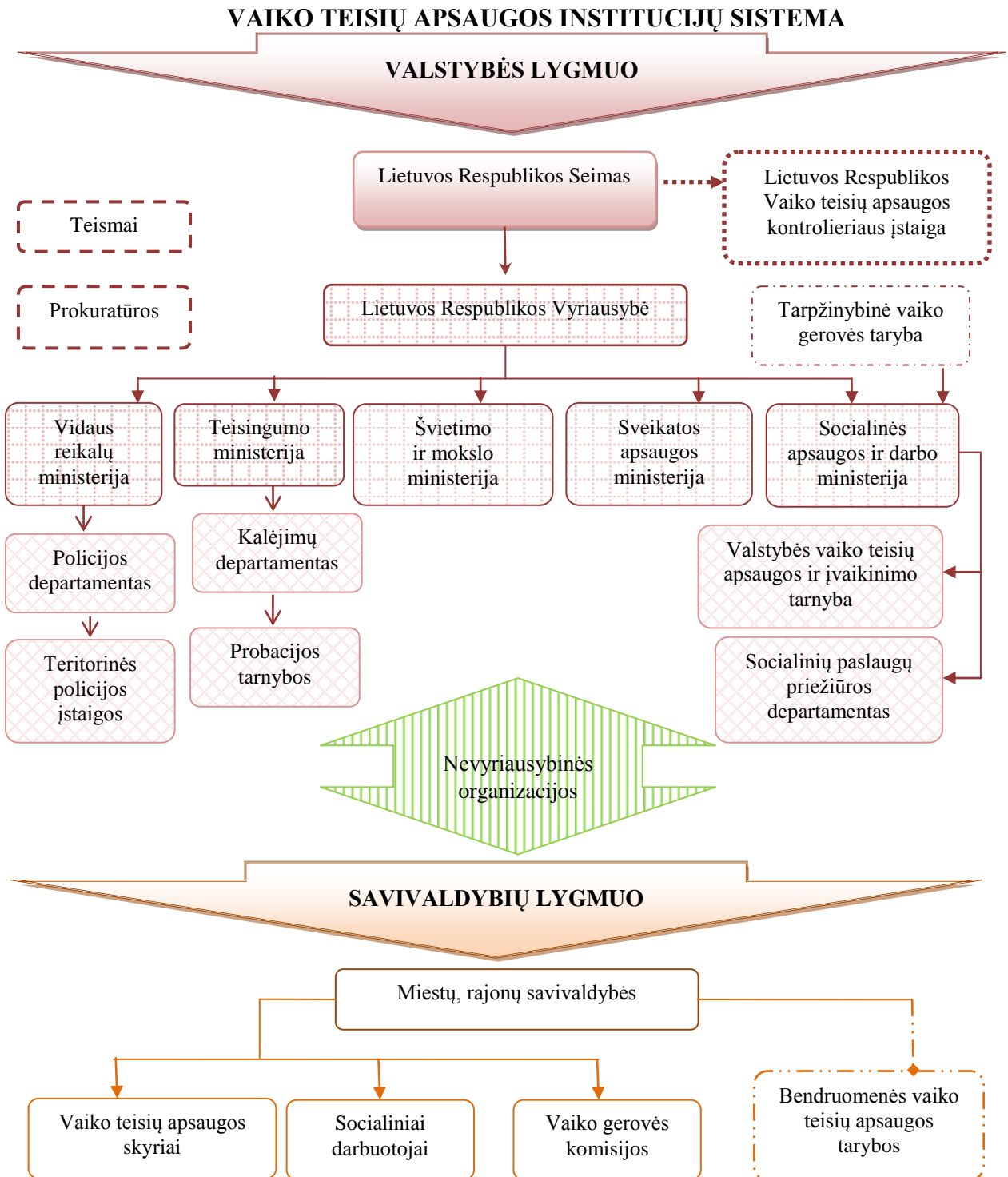
Vaiko teisių apsaugos kontrolierius neturi įgaliojimų savo veiklą įgyvendinti užsienio valstybėse, kaip dažnai klaidingai interpretuojama viešojoje erdvėje pateikiant konkrečius atvejus dėl susiklosčiusios Lietuvos Respublikos piliečių padėties užsienyje. Taip pat, priešingai nei dažnai pateikiama bei dėl to nepagrįstai perkeliama atsakomybė už konkrečių sprendimų priėmimą, Vaiko

teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga neturi teritorinių padalinių savivaldybėse, įstaigai nėra pavaldūs savivaldybių administracijų sudėtyje esantys vaiko teisių apsaugos skyriai, kurie įgyvendina vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams.

Vertinant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos vietą valstybės valdžios pasidalijime, ši įstaiga nepriskirtina kuriai nors iš trijų valdžių – įstatymo leidžiamosios, vykdomosios ar teisminės. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra savarankiška konstitucinė institucija, ginanti žmogaus teises ir laisves. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įtvirtindamas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos principus, numatė, kad vaiko teisių apsaugos

kontrolierius yra nepriklausomas nuo valstybės ir savivaldybių institucijų, pareigūnų bei kitų asmenų ir pagal kompetenciją veikia savarankiškai. Nepriklausomumo principo užtikrinimas sudaro prielaidas vaiko teisių apsaugos kontrolieriui tyrimus, analizes ir vertinimus atlikti objektyviai ir nešališkai bei priimti geriausiai vaiko interesus užtikrinančius sprendimus. Kartu svarbu pažymėti, kad siekiant tinkamo ir veiksmingo vaiko teisių apsaugos kontrolieriui pavestų įgaliojimų vykdymo, labai svarbus glaudžių ir pasitikėjimu pagrįstų santykių palaikymas ir bendradarbiavimas su visomis vaiko teisių apsaugos institucijų sistema sudarančiomis valstybės ir vietos savivaldos įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, pačia visuomene ir vaikais.

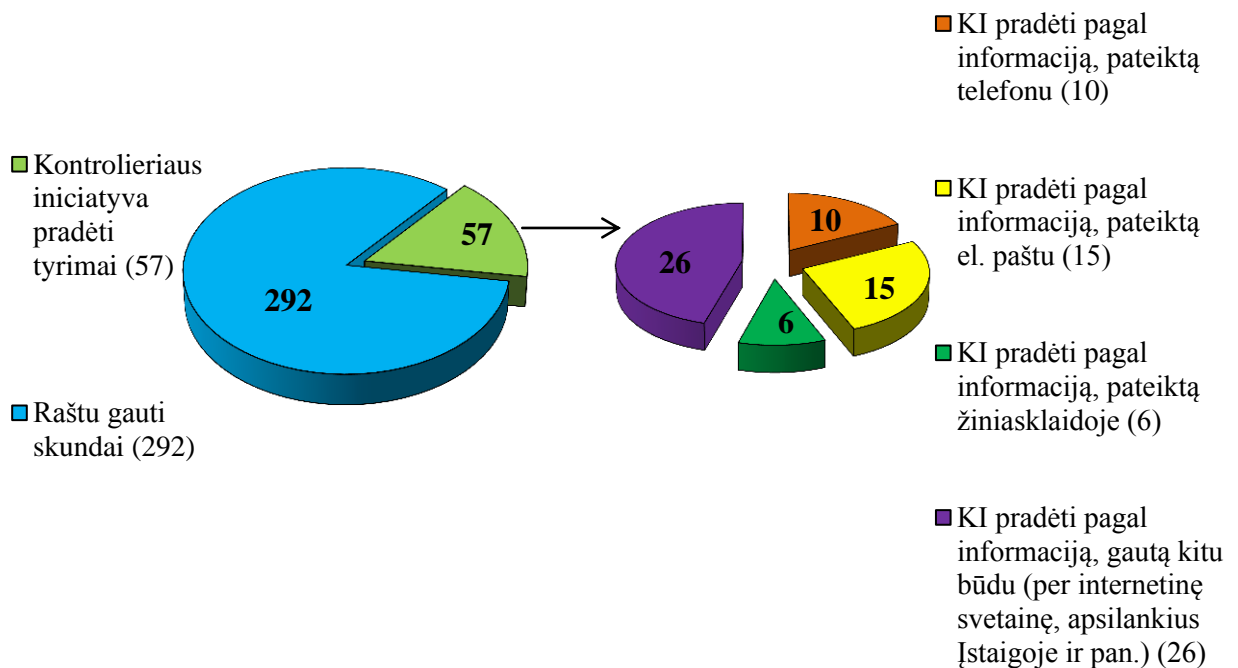
III. VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2014 METAIS ATLIKTŲ TYRIMŲ STATISTINĖ ANALIZĖ

3.1. Tyrimų skaičius

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 17 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad skundai vaiko teisių apsaugos kontrolieriui paprastai paduodami raštu. Jeigu skundas gautas kitu būdu arba vaiko teisių apsaugos kontrolierius nustatė, jog dėl tam tikrų asmenų veiksmų ar neveikimo gali būti pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai, vaiko teisių apsaugos kontrolierius gali pradėti tyrimą savo iniciatyva.

Per 2014 metus Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje raštu buvo gauti 292 skundai ir pradėti 57 tyrimai. Informacija apie galimus vaiko teisių pažeidimus, pagal kurią 2014 metais buvo pradėti tyrimai vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva, gauti iš įvairių šaltinių: informacija, pateikta telefonu (10), klausimai, gauti elektroniniu paštu (15), pranešimai žiniasklaidoje (6), kitu būdu gauta informacija (26) (pvz., paklausimai interneto svetainėje; informacija, pateikta žodžiu, apsilankius įstaigoje ir pan.).

2014 metais raštu gauti skundai ir pradėti tyrimai kontrolieriaus iniciatyva (KI)

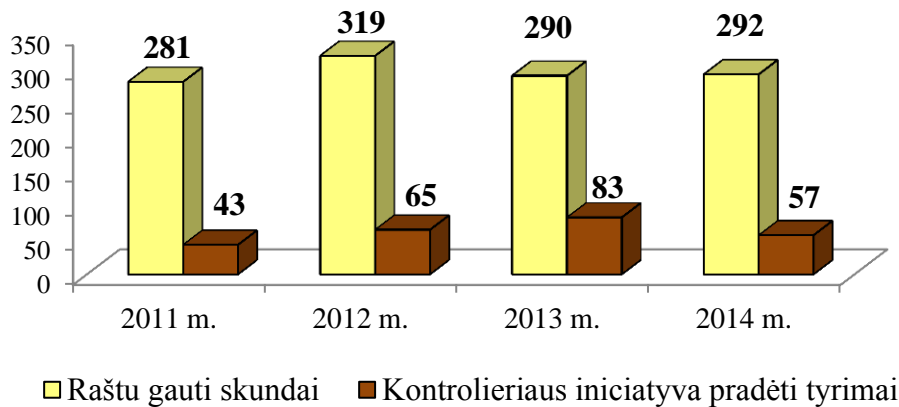
Lyginant 2014 metais raštu gautų skundų skaičių (292) su praėjusiais 2013 metais gautų skundų skaičiumi (290), pastebėta, kad gaunamų skundų skaičius išlieka stabilus, tačiau kinta skunduose keliamos vaiko teisių apsaugos problemos, keliami klausimai neretai reikalauja gilesnio, labai dažnai sisteminio vertinimo ir pan.

Atskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įstatymu suteikta teise savo iniciatyva pradėti tyrimą, kai turi informacijos apie galimus vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimus, nenurodytus skunduose, naudojosi aktyviai, ypatingai siekdama ne tik įvertinti gautą informaciją individualių pažeidimų atveju, tačiau siekiant vertinti ir analizuoti sisteminius klausimus.

2014 metais vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva buvo pradėti 57 tyrimai (2013 metais – 83).

2011 – 2014 metais raštu gautų skundų ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų skaičiaus palyginimas

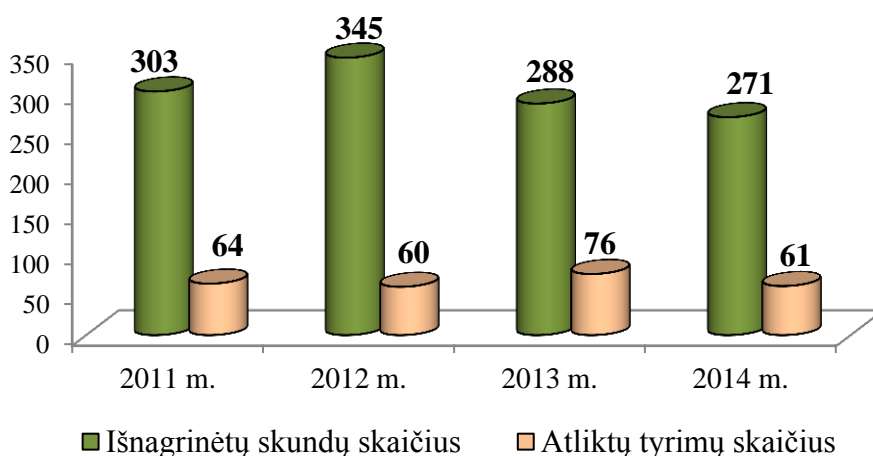
Atlikus Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje raštu gautų skundų statistikos analizę pastebėta, kad iš 292 skundų 8 skundai buvo anoniminiai, kai pareiškėjai nenurodė savo asmens duomenų, nepatvirtino skundo tikrumo savo parašu ar kt. ir 1 konfidencialus skundas, kai pareiškėjas pasinaudojo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme numatyta galimybe ir paprašė skundo tyrimo metu neatskleisti jo tapatybės.

Pastebėta, jog 2014 metais anoniminių raštu gautų skundų, kaip ir konfidencialių skundų skaičius, lyginant su 2013 metų duomenimis, yra mažesnis (2013 metais anoniminių skundų gauta 11, o konfidencialių – 2). Tai leidžia daryti išvadą, jog asmenys atsakingai vertina poreikį pranešti apie galimą vaiko teisių pažeidimą ir stengiasi neslėpti savo asmens duomenų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai buvo persiusti 35 asmenų skundai, iš kurių 9 persiuntė Lietuvos Respublikos Prezidentūra, 5 – Lietuvos Respublikos Seimas, 21 – kitos institucijos (ministerijos, tarnybos, inspekcijos ir kt.).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė perdavė 6 skundus ištirti kitoms kompetentingoms institucijoms.

2011 – 2014 metais ištirtų skundų ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva atliktų tyrimų skaičiaus palyginimas

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, per 2014 metus išnagrinėtų skundų ir atliktų tyrimų skaičius palyginus su ankstesniais metais nežymiai sumažėjo. Tačiau reikėtų pastebėti, kad skundų tyrimas ataskaitiniais metais tapo sudėtingesnis ir reikalaujantis daugiau tyrimo laiko dėl

skunduose pateikiamos informacijos gausos, nurodytų faktų sudėtingumo, dėl ko reikalinga platesnė ir išsamesnė analizė, nes asmuo, kreipdamasis į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą skunde dažnai kelia daug įvairių problemų, reikalauja atsakyti į daugybę sudėtingų klausimų, nurodo įvairių faktų, kuriuos reikia patikrinti (nustatyti), surinkti daug informacijos bei atlikti surinktos medžiagos ir teisės aktų analizę ir galiausiai įvertinti (padaryti išvadą), ar buvo pažeistos vaiko teisės, įtvirtintos tiek nacionalinės, tiek ir tarptautinės teisės aktuose, o, nustatčius vaiko teisių pažeidimus, pateikti rekomendacijas, siūlymus kaip ištaisyti, nutraukti vaiko teisių pažeidimus, kaip vaiko teises pažeidę asmenys privalėtų elgtis ateityje, kad būtų išvengta panašaus pobūdžio pažeidimų.

Dažniausiai pareiškėjas skundžia ne vieną asmenį ar instituciją, o keletą, jo nuomone, pažeidusių (pažeidžiančių) vaiko teises ir teisėtus interesus, visa tai taip pat daro skundo tyrimą platesniu, sudėtingesniu, reikalaujančiu daugiau laiko ir darbo sąnaudų.

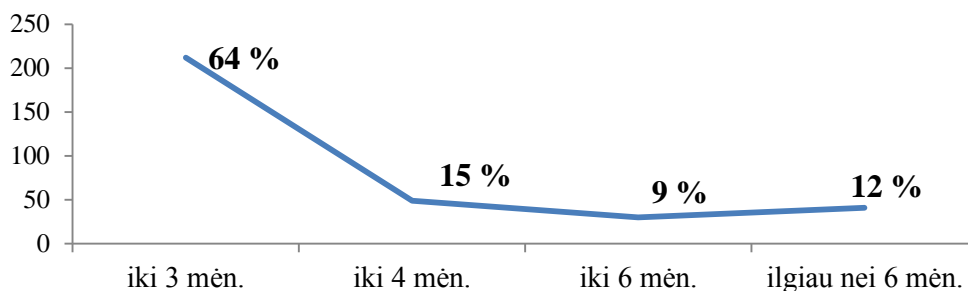
3.2. Skundų tyrimo trukmė

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 22 straipsnyje nustatyta, kad skundas turi būti ištirtas ir pareiškėjui atsakyta per 3 mėnesius nuo jo skundo gavimo dienos, išskyrus atvejus, kai dėl skunde nurodytų aplinkybių sudėtingumo, informacijos gausos, skundžiamų veiksmų tęstinio pobūdžio ar dėl to, kad skundo nagrinėjimo metu prireikia atlikti papildomą tyrimą (gauti dokumentus, paaiškinimus, apklausti suinteresuotus asmenis ir kt.), skundo tyrimo terminą būtina pratęsti. Apie vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimą pratęsti skundo tyrimo terminą informuojamas pareiškėjas. Skundai turi būti ištirti per įmanomai trumpiausią laiką.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, asmenims, kurie kreipiasi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, yra labai aktualu, kad jų pateiktas skundas būtų išnagrinėtas kuo greičiau, todėl vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir patarėjų komanda deda visas pastangas, kad skundai, kurių tyrimas yra priskirtas jos veiklos sričiai, būtų išnagrinėti per kuo trumpesnę laiką.

2014 metais daugiau nei 64 procentų tyrimų, išlaikant kokybės standartus, buvo baigti per 3 ir mažiau mėnesių, 15 procentų skundų tyrimų truko iki 4 mėnesių. 21 procentas skundų tyrimų užtruko ilgiau kaip 4 mėnesius dėl priežasčių įvardintų aukščiau, t.y. tyrimo metu iškilo būtinybė gauti papildomus dokumentus, paaiškinimus, nes pareiškėjas nurodė naujas aplinkybes, pateikė naujus faktus. Kai kurių skundų tyrimas truko ilgiau nei 6 mėnesius todėl, kad pvz., buvo reikalinga sulaukti atsakymo iš teisėsaugos institucijų tam, kad būtų galima skundą ištirti iš esmės.

Skundų nagrinėjimo trukmė

3.3 Asmenys, teikę skundus vaiko teisių apsaugos kontrolieriui (pareiškėjai)

Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 16 straipsnio 1 dalį, pareiškėju gali būti fizinis arba juridinis asmuo, kuris kreipiasi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, pateikdamas skundą dėl galimai pažeidžiamų vaikų teisių ir teisėtų interesų. Pagrindiniai

pareiškėjai, besikreipiantys į įstaigą – fiziniai asmenys. Per 2014 metus į vaiko teisių apsaugos kontrolierę kreipėsi 282 fiziniai asmenys (iš jų 264 Lietuvos piliečiai, gyvenantys Lietuvoje, 16 – Lietuvos piliečių, gyvenančių užsienio valstybėse, 1 užsienietis, gyvenantis Lietuvoje ir 1 užsienietis gyvenantis užsienyje) ir 2 juridiniai asmenys. Iš minėtų fizinių asmenų skundus pateikė 22 įkalinimo įstaigoje esantys asmenys ir 3 kitose įstaigose esantys asmenys.

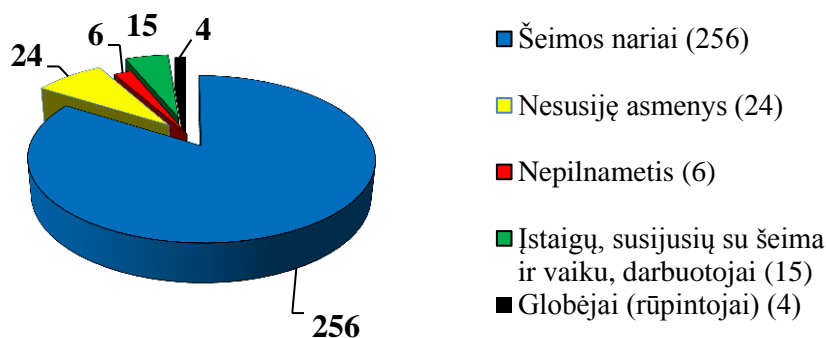
Pastebėta, kad ataskaitiniais metais į vaiko teisių apsaugos kontrolierę dažniau kreipėsi moterys (57 procentai), mažiau – vyrai (43 procentai).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2014 metais gauti 249 vienasmeniai skundai ir 35 kolektyviniai skundai (iš jų – 26 skundus pateikė vaiko tėvai, seneliai ar kiti giminaičiai ir 9 skundus pateikė mokinių tėvai, mokytojai, kaimynai, bendruomenė ar kt.).

Pastebėtina, jog kolektyvinių skundų iš mokinių tėvų, mokytojų, bendruomenės ar kt. asmenų ataskaitiniais metais, lyginant su 2013 metais, gauta žymiai mažiau (2014 metais – 9, o 2013 metais – 41), tačiau daugiau gauta skundų iš vaiko tėvų, senelių ar kitų giminaičių (2014 metais – 26, o 2013 metais – 22).

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 17 straipsnio 2 dalis suteikia teisę pačiam nepilnamečiui kreiptis į vaiko teisių apsaugos kontrolierių. Nepilnamečiai, įgyvendindami savo teisę savarankiškai kreiptis dėl pažeidžiamų teisių, į vaiko teisių apsaugos kontrolierę 2014 metais raštu kreipėsi 6 kartus, kaip ir 2013 metais. Galima išskirti, jog vaikai kreipėsi dėl smurto šeimoje, švietimo įstaigoje, vaikų socializacijos centre ir kt.

Skundus raštu pateikę asmenys (pareiškėjai)

Didžiąją dalį pilnamečių, kurie 2014 metais kreipėsi į vaiko teisių apsaugos kontrolierę, sudaro vaiko, kurio teisės galimai buvo pažeistos/pažeidžiamos, šeimos nariai (256) (iš jų – tėvai (216), seneliai (28) ar kiti giminaičiai (12)). Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, 2014 metais šeimos nariai į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą kreipėsi dažniau nei 2013 metais (2014 metais – 256, o 2013 metais – 243).

Lyginant 2014 metus su praėjusiais ataskaitiniais metais, pastebima, kad 2014 metais šiek tiek aktyvesni kreipiantis į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą buvo ir su vaiku nesusiję asmenys (kaimynai ir kt.) (2014 metais – 24, o 2013 metais – 22), institucijų (įstaigų, tarnybų ir kt.) darbuotojai, susiję su vaiku/šeima (2014 metais – 15, iš jų – mokytojai (2), socialiniai pedagogai (1) ir kiti asmenys (12), o 2013 metais – 12).

Globėjai (rūpintojai) į vaiko teisių apsaugos kontrolierę 2014 metais, taip kaip ir 2013 metais, kreipėsi 4 kartus.

Analizuojant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2014 metais raštu iš Lietuvoje gyvenančių asmenų gautus skundus, galima išskirti, jog dažniausiai į vaiko teisių apsaugos kontrolierę kreipėsi didžiųjų miestų: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Panevėžio savivaldybių gyventojai.

Daugiausia (77 procentai) kreipėsi miesto vietovių gyventojai, mažiau – kaimo (23 procentai).

3.4. Asmenys dėl kurių veiksmų (neveikimo) pradėti tyrimai

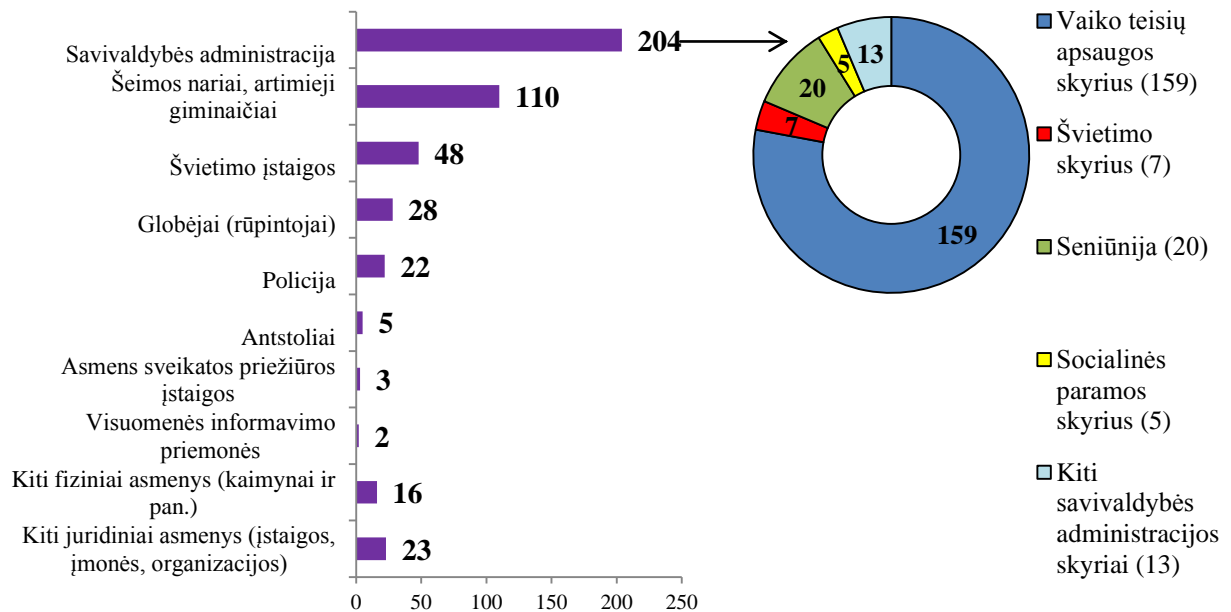
Atlikus 2014 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje pradėtų tyrimų (gavus skundus ir pradėjus tyrimus vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva) analizę nustatyta, kad kaip ir 2013 metais, 2014 metais daugiausia buvo skundžiamasi savivaldybių administracijų padalinių veikla (204, iš jų – savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (159), seniūnijų (20), švietimo skyrių (7), socialinės paramos skyrių (5) ir kitų padalinių (13), tačiau pastebėtina, kad nusiskundimų, lyginant su 2013 metais dėl savivaldybių administracijų padalinių veiklos 2014 metais sumažėjo (2014 metais – 204, o 2013 metais – 226).

Ataskaitiniais metais nustatytas mažesnis nusiskundimų skaičius dėl šeimos narių ir artimųjų giminaičių galimai netinkamo elgesio vaikų atžvilgiu (2014 metais – 110, o 2013 metais – 139). Mažiau nusiskundimų gauta ir dėl globėjų (28) (2013 metais – 39), iš jų 6 – dėl savivaldybių vaikų globos namų, 12 – dėl šeimų, globojančių vaikus, 6 – dėl nevyriausybinų globos namų ir po 2 – dėl šeimynų ir valstybinių globos namų. Nusiskundimų dėl kitų fizinių asmenų (kaimynų ir pan.) veiksmų, kuriais galimai buvo pažeistos nepilnamečių teisės ir teisėti interesai 2014 metais buvo gauta 16 (2013 metais – 19 skundų).

Nežymiai pakito nusiskundimų dėl švietimo įstaigų veiksmų/neveikimo (2014 metais – 48, iš jų – 17 dėl bendrojo ugdymo mokyklų, 13 – dėl ikimokyklinio ugdymo įstaigų, 11 – dėl vaikų socializacijos centrų ir 7 – dėl kitų švietimo paslaugas teikiančių įstaigų, o 2013 metais – 54).

Išaugo nusiskundimų skaičius dėl policijos pareigūnų veiksmų (neveikimo) (22) (2013 metais – 17), prokuratūros (16) (2013 metais – 2).

Beveik nepakitęs skundų skaičius išliko dėl kitų juridinių asmenų, kaip antai – antstolių (5) (2013 metais – 6), asmens sveikatos priežiūros įstaigų (6) (2013 metais – 6) ir kt. galimai netinkamų veiksmų.

3.5. Atliktuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

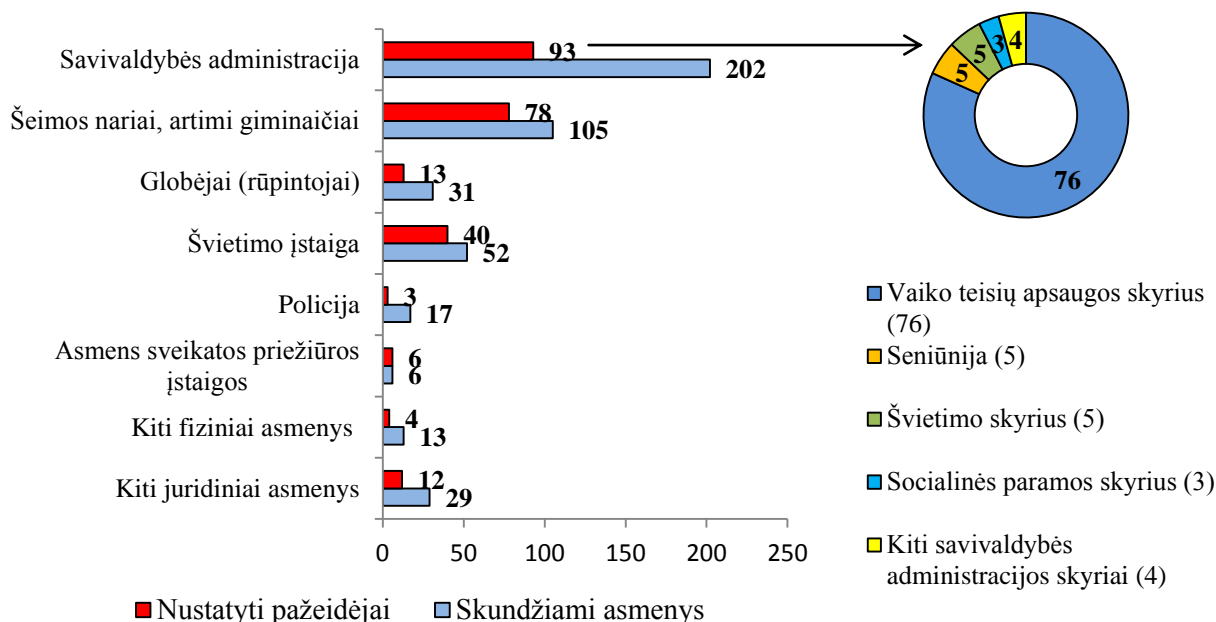
Lyginant atliktų tyrimų duomenis, pagal skundžiamus fizinių ir juridinių asmenų veiksmus, su pasitvirtinisiais atvejais, pastebėta, jog 50 procentų atvejų dėl juridinių asmenų veiksmų (neveikimo) bei 69 procentai atvejų dėl fizinių asmenų veiksmų, dėl kurių buvo

pažeistos vaikų teisės ir teisėti interesai, pasitvirtino (2013 metais dėl juridinių asmenų – 53 procentai pasitvirtino, dėl fizinių asmenų – 68 procentai pasitvirtino).

Pastebėtina, kad pareiškėjai dažnai nepagrįstai skundžia fizinių ir (ar) juridinių asmenų veiksmus. To priežastys įvairios (tėvai dažnai skundžia vieni kitus, siekdami gauti įrodymų, kuriuos galėtų panaudoti vykstančių skyrybų proceso metu, ar pykdami ant institucijų (pvz., Vaiko teisių apsaugos skyriaus) darbuotojų, jų nuomone, palaikančių vieno iš tėvų pusę ir kt.

2014 metais atliktuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

Palyginus 2014 metais atliktuose tyrimuose skųstų galimai vaiko teises pažeidusių šeimos narių ir (ar) artimų giminaičių skaičių su pasitvirtinusiems atvejais paaiškėjo, kad 74 procentais atvejų vaiko teisės buvo pažeistos. Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, pasitvirtinusių atvejų skaičius šiek tiek sumažėjo (2013 metais 77 procentai pasitvirtino).

Dėl savivaldybės administracijos veiksmų (neveikimo) ataskaitiniais metais buvo skųstasi 202 kartus (46 procentai atvejų pasitvirtino) (iš 152 nusiskundimų dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių, pasitvirtino 50 procentų; iš 20 nusiskundimų dėl seniūnijų, pasitvirtino 25 procentai; iš 6 nusiskundimų dėl švietimo skyrių, pasitvirtino 83 procentai; iš 6 nusiskundimų dėl socialinės paramos skyrių, pasitvirtino 50 procentų).

Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, nusiskundimų dėl savivaldybės administracijos veiksmų (neveikimo) pasitvirtinusių atvejų skaičius išlieka beveik nepakitęs (2014 metais – 46 procentai, o 2013 metais – 47 procentai). Taip pat beveik nepakitęs pasitvirtinusių atvejų skaičius išlieka ir dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (2014 metais – 50 procentų, o 2013 metais – 51 procentas).

Atliktuose tyrimuose dėl švietimo įstaigų, iš 52 nusiskundimų pasitvirtino 77 procentai (27 nusiskundimai dėl bendrojo lavinimo mokyklų, 13 – dėl ikimokyklinio ugdymo įstaigų, 5 – dėl vaikų socializacijos centrų, 7 – kiti). Lyginant 2014 metus su praėjusiais 2013 metais pastebėtina, kad nusiskundimų dėl švietimo įstaigų veiklos skaičius beveik vienodas (2014 metais – 52, o 2013 metais – 54), tačiau pasitvirtinusių atvejų procentas žymiai sumažėjo (2014 metais – 77 procentai pasitvirtino, o 2013 metais – 98 procentai).

Globėjais (rūpintojais) skųstasi 31 kartą (42 procentai pažeidimų pasitvirtino (daugiausia, t.y. 11 nusiskundimų buvo dėl savivaldybių vaikų globos namų, 10 – dėl šeimų, globojančių vaikus, 6 – dėl nevyriausybinėse globos namų; 2 – dėl valstybinių vaikų globos namų ir 2 – dėl šeimynų). 2014 metus lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais pastebėtina, kad tiek nusiskundimų skaičius, tiek ir pasitvirtinusių atvejų skaičius mažai pakito (2014 metais skundėsi

31 kartą, o 2013 metais – 34 kartus, pasitvirtino 2014 metais 42 procentai, o 2013 metais – 44 procentai).

Dėl policijos ataskaitiniais metais skųstasi 17 kartų (18 procentų pasitvirtino). Dėl asmens sveikatos priežiūros įstaigų 2014 m. skųstasi 6 kartus, visi skundai pasitvirtino.

3.6. Atliktuose tyrimuose nustatytų vaiko teisių pažeidimų pobūdis

Analizuojant 2014 metais atliktuose tyrimuose nustatytų pažeidimų pobūdį galima išskirti, kad dažniausiai vaiko teisės buvo pažeidžiamos dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių neveikimo arba netinkamo pareigų atlikimo (66) (2013 metais – 85). Minėtų skyrių veikloje galimi įvairūs pažeidimų aspektai – netinkamas vaiko globos (rūpybos) organizavimas, vaiko globėjo (rūpintojo) (įskaitant globos institucijas) pareigų vykdymo nepriežiūra, nepakankamas bendradarbiavimas su kitomis institucijomis (seniūnijomis, socialiniais darbuotojais, teisėsaugos institucijomis, ugdymo įstaigomis ir pan.), nepakankamas/netinkamas vaiko šeimos situacijos ištyrimas, vaiko nuomonės neišklausymas ir kt.

2014 metus lyginant su 2013 metais stebimas sumažėjimas vaiko nepriežiūros atvejų (25) (2013 metais – 32), teisės į tinkamas ir sveikas gyvenimo sąlygas neužtikrinimo atvejų (42) (2013 metais – 48), vaiko apsaugos nuo alkoholinių gėrimų, rūkymo ir kt. psichotropinių medžiagų vartojimo (6) (2013 metais – 16), teisės į sveikatos priežiūros paslaugas (12) (2013 metais – 26), bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu, artimaisiais giminaičiais (27) (2013 metais – 42), vaiko teisės į mokslą pažeidimo (34) (2013 metais – 39), vaiko globos/rūpybos organizavimo (15) (2013 metais – 17) ir nepranešimo apie vaiko teisių pažeidimą atvejų (5) (2013 metais – 9). Tačiau išaugo išlaikymo vaikui neteikimo atvejų (11) (2013 metais – 7), teisės į socialinę paramą pažeidimo (13) (2013 metais – 4), vaiko privataus gyvenimo pažeidimo (10) (2013 metais – 6). 2014 metus lyginant su 2013 metais nustatytas nepakitęs vaiko interesų netinkamo atstovavimo civiliniame, baudžiamajame ir administraciniame procese pažeidimų atvejų skaičius (13) (2013 metais – 13).

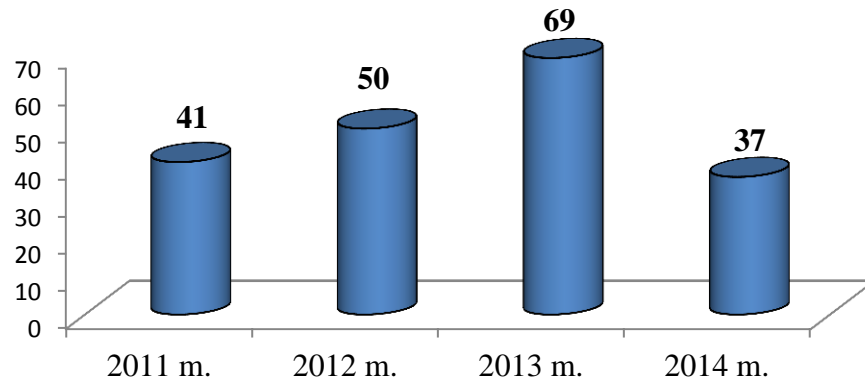
Vaiko teisių pažeidimų pasiskirstymas 2014 metais atliktuose tyrimuose

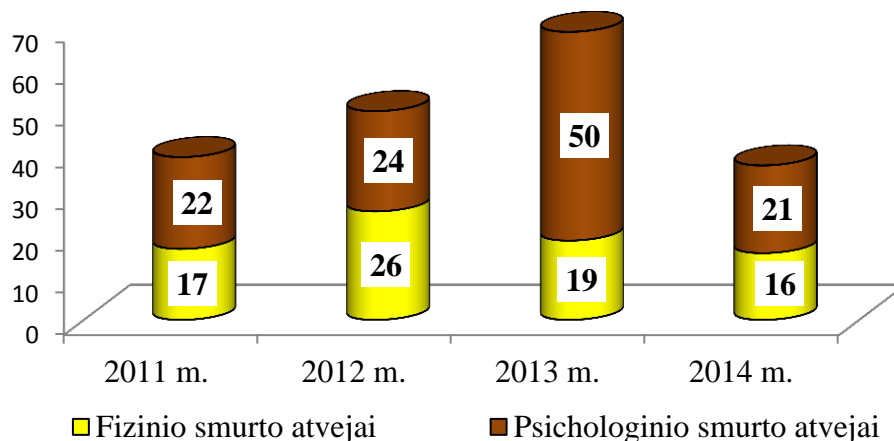

Ataskaitinį laikotarpį lyginant su 2013 metais, galima pastebėti, kad žymiai sumažėjo smurto prieš vaikus atvejų (2014 metais – 37, 2013 metais – 69). 24 fizinio smurto atvejai atliktuose tyrimuose nustatyti šeimoje (iš jų 7 atvejai dėl fizinio smurto, 17 – dėl psichologinio smurto), 11 atvejų švietimo įstaigose (7 – dėl fizinio ir 4 – dėl psichologinio smurto), 2 – globos įstaigose (fizinis smurtas)³.

2011 – 2014 metais nustatyto smurto prieš vaikus atvejų skaičiaus palyginimas

2011 – 2014 metais nustatyto fizinio, psichologinio smurto prieš vaikus atvejų skaičiaus palyginimas

Pažeidimų dėl seksualinio smurto prieš vaikus ataskaitiniais metais, kaip ir 2013 metais bei ankstesniais metais, nenustatyta.

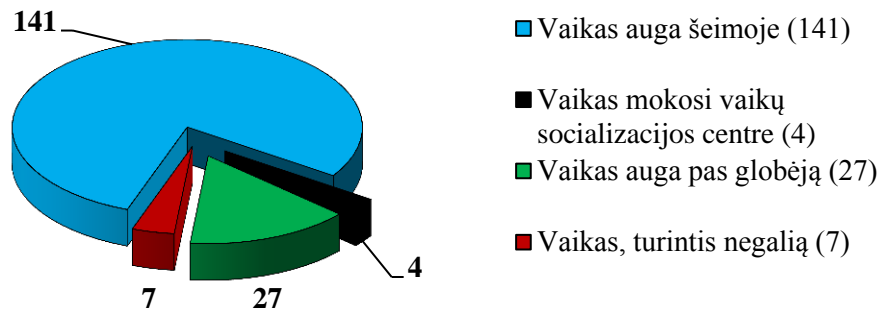
3.7. Vaikas, kurio atžvilgiu nustatytas pažeidimas

Pagal atliktų tyrimų duomenų analizę galima teigti, kad 2014 metais kaip ir 2013 metais daugiausia buvo pažeidžiamos šeimoje augančio vaiko teisės – iš viso 141 atvejis (2013 metais – 185). Lyginant su praėjusiais ataskaitiniais metais, 2014 metais išaugo vaikų teisių pažeidimų jiems augant pas globėją (rūpintoją) (27) (2013 metais – 20). Nustatyti 7 atvejai, kai buvo pažeistos neįgalaus vaiko teisės (2013 metais – 6) ir 4 atvejai, kai buvo pažeidžiamos vaikų, esančių vaikų socializacijos centre, teisės (4) (2013 metais – 0).

³ Smurto (fizinio, psichologinio ir seksualinio) statistiniai duomenys nesutampa su Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos skelbiamais duomenimis, nes tai yra tik kreipimūsi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą duomenys.

Vaikas, kurio teisės buvo pažeistos (pagal 2014 metais atliktų tyrimų duomenis)

3.8. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimai

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, gavusi skundą įvertina, ar skunde nurodytų aplinkybių tyrimas priklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai. Jeigu skunde nurodytų aplinkybių tyrimas nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolierės kompetencijai, pareiškėjui nurodoma, į kokią instituciją ar įstaigą tuo klausimu galėtų kreiptis pareiškėjas, arba pranešama, kuriai institucijai ar įstaigai skundas yra perduotas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 21 straipsnyje yra įtvirtinti dviejų rūšių atsisakymo nagrinėti skundą pagrindai:

a) absoliutūs atsisakymo nagrinėti skundą pagrindai (skundas tuo pačiu klausimu buvo išnagrinėtas arba yra nagrinėjamas teisme; dėl skundo dalyko yra priimtas procesinis sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą; skunde nurodytų aplinkybių tyrimas nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai; skundas pakartotinai pateiktas nenurodant naujų aplinkybių;

b) vertinamieji atsisakymo nagrinėti skundą pagrindai (skundas paduotas praėjus Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 19 straipsnyje nustatytam vienerių metų terminui nuo skundžiamų veiksmų ar neveikimo padarymo ar skundžiamo sprendimo priėmimo; skundas neatitinka skundo formos reikalavimų, išskyrus atvejus, kai neįmanoma pradėti skundo tyrimo dėl duomenų trūkumo, o pareiškėjas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus prašymu jų nepateikia, ar kai skundo tekstas yra neįskaitomas (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 18 straipsnis).

Jeigu skundą atsisakoma nagrinėti remiantis absoliučiu atsisakymo nagrinėti pagrindu, tai reiškia, kad tokio skundo vaiko teisių apsaugos kontrolierė neturi įgaliojimų tirti ir jis negali būti nagrinėjamas iš esmės.

2014 metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atsisakė nagrinėti 69 skundus (2013 metais – 65). Kadangi atsisakymo nagrinėti skundą pagrindai dėl to paties skundo gali būti keli, atsisakant nagrinėti skundus ataskaitiniais metais buvo 106 kartus vadovautasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 21 straipsnyje nurodytais atsisakymo nagrinėti skundą pagrindais: skunde nurodytų aplinkybių tyrimas nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai (52), skundas pakartotinai pateiktas nenurodant naujų aplinkybių (9). Pasitaikė atveju, kai skundą buvo atsisakyta nagrinėti ir dėl to, kad buvo skundžiamas teismų priimtų sprendimų, nuosprendžių ir nutarčių pagrįstumas ir teisėtumas (8) ar skundas tuo pačiu klausimu buvo išnagrinėtas arba nagrinėjamas teisme (13), taip pat kitais įstatyme numatytais atvejais (24). Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 6 atvejais (2013 metais – 14) perdavė skundą ištirti kompetentingoms institucijoms, 7 kartus pranešė teisėsaugos institucijoms apie skunde nurodytus galimai nusikalstamos veikos požymius (6 atvejais buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, 1 atveju – administracinė byla).

Nenustačius raštu gauto skundo atsisakymo nagrinėti pagrindu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradeda skundo tyrimą, t.y. pirmiausia raštu pranešama pareiškėjui apie skundo

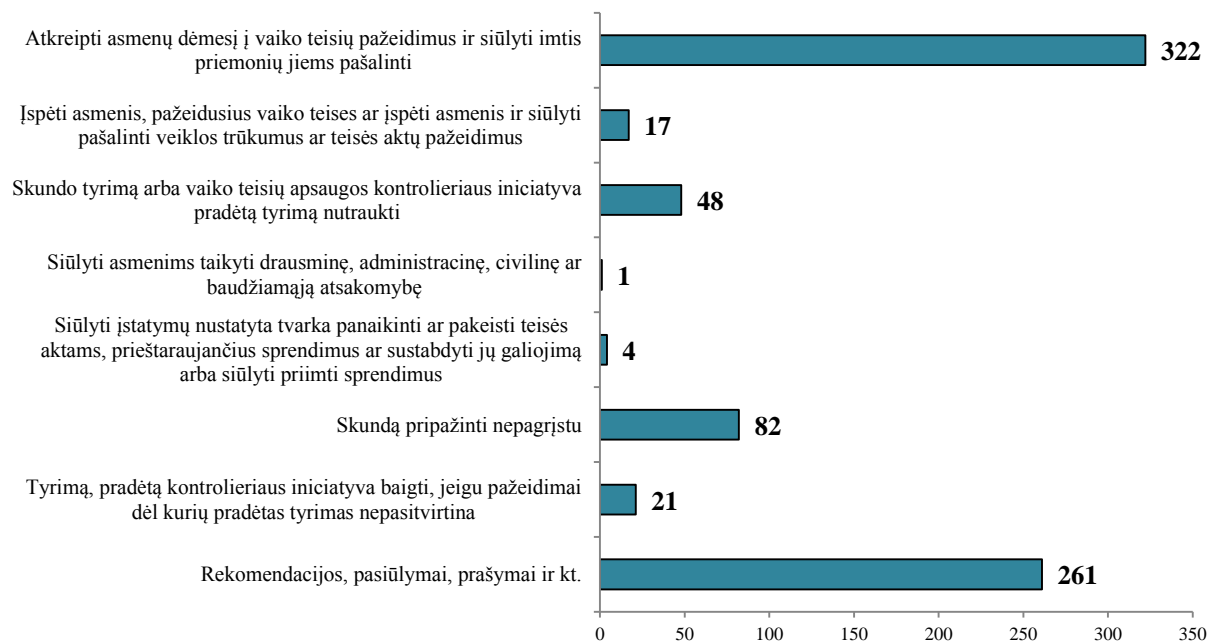

gavimą ir kad jo skunde nurodytos aplinkybės bus tiriamos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, nurodomi skundo tyrimo terminai. Atliekant tyrimą, renkama informacija – raštu kreipiamasi į atitinkamas institucijas dėl informacijos ir dokumentų, patvirtinančių ar paneigiančių skunde nurodytas aplinkybes pateikimo, reikalaujama skundžiamų asmenų raštu pateikti paaiškinimus dėl skunde nurodytą faktų, esant reikalui vykstama į vietą (pvz., vaikų globos namus, vaikų socializacijos centrą, vaikų ugdymo įstaigą ir pan.), siekiant išsiaiškinti skunde nurodytus faktus, apklausti suinteresuotus asmenis, išklausti vaikų nusiskundimus, nuomonę ir pan. Taip pat, esant reikalui, vaiko teisių apsaugos kontrolierė raštu kreipiasi į teisėsaugos institucijas, kad jos savo kompetencijos ribose ištirtų skunde nurodytus galimus nusikalstamos veikos požymius (pvz., dėl galimo smurto panaudojimo nepilnamečio atžvilgiu ir pan.).

Išnagrinėjusi skundą ar atlikusi tyrimą savo iniciatyva vaiko teisių apsaugos kontrolierė, vadovaudamasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymu, priima sprendimą, kuriame nurodoma tyrimo metu nustatytos aplinkybės, surinkti įrodymai ir asmenų veiklos teisinis įvertinimas. Sprendimas įforminamas pažyma, kuri pateikiama pareiškėjui, taip pat įstaigos ar organizacijos, dėl kurios buvo atliekamas tyrimas, vadovui, asmeniui, kurio veiksmai buvo tiriami bei kitiems sprendime nurodytiems asmenims. Tais atvejais, kai sprendime yra įstatymų saugomų asmens duomenų, pateikiamas pažymos išrašas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniu laikotarpiu iš viso priėmė 756 sprendimus (įskaitant rekomendacijas, pasiūlymus, prašymus ir pan.). Daugiausia buvo priimta sprendimų, kuriais atkreipiamas asmenų dėmesys į aplaidumą darbe, teisės aktų nesilaikymą, tarnybinės etikos pažeidimą, piktnaudžiavimą, biurokratizmą arba kitus vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimus ir siūlyta imtis priemonių, kad būtų pašalinti teisės aktų pažeidimai, jų priežastys ir sąlygos (322). Siekdama išspręsti vaiko gerovės klausimus, atlikusi tyrimus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat rekomendavo, siūlė, prašė atsakingų asmenų ar institucijų atlikti tam tikrus konkrečius veiksmus, kurie leistų užtikrinti tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą (261). Taip pat priimta nemažai sprendimų įspėti asmenis, pažeidusius vaiko teises ar jo teisėtus interesus, ar įspėti asmenis ir siūlyti pašalinti veiklos trūkumus ar teisės aktų pažeidimus (17).

2014 metais vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimti sprendimai

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 48 kartus tyrimą nutraukė, nes: tyrimo metu buvo nutraukta vaiko teises ar jo teisėtus interesus pažeidžianti veika (4); tarpininkaujant vaiko teisių

apsaugos kontrolieriui problemos buvo išspręstos gera valia (6); išnyko aplinkybės, dėl kurių buvo atliekamas tyrimas (5); trūko objektyvių duomenų apie padarytą pažeidimą (12); dėl kitų aplinkybių (21).

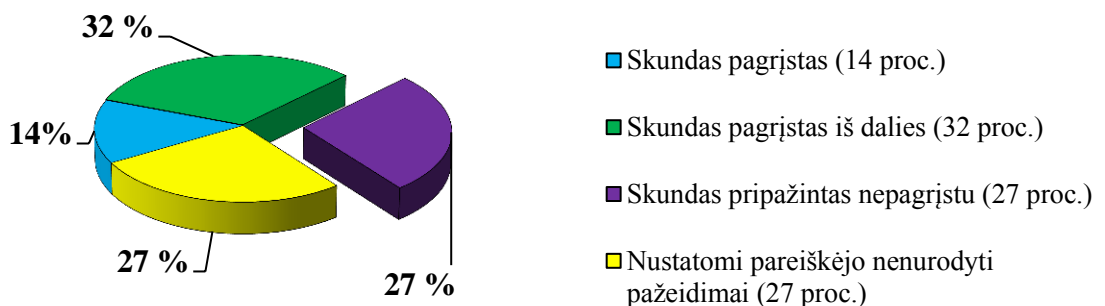
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė įstatymų nustatyta tvarka panaikinti ar pakeisti teisės aktams, reglamentuojantiems vaiko teises ir jo teisėtus interesus, prieštaraujančius sprendimus ar sustabdyti prieštaraujančių sprendimų galiojimą arba priimti sprendimus, kurie nepriimti dėl piktnaudžiavimo ar biurokratizmo (4), taip pat, atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė asmenims, pažeidusiems vaiko teises ir teisėtus interesus, taikyti drausminę, administracinę, civilinę ar baudžiamąją atsakomybę (1).

3.9. Skundų ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtų tyrimų pagrindumas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2014 metais buvo baigti 332 tyrimai (ištirti 271 asmens skundai ir atliktas 61 tyrimas, pradėtas vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva (iš jų: 9 pagal gautą informaciją telefonu, 8 – pagal pranešimus žiniasklaidoje, 19 – pagal informaciją, gautą elektroniniu paštu, 20 – pagal informaciją, gautą raštu, 5 – pagal informaciją, gautą kitais būdais (pvz., pagal paklausimus interneto svetainėje; pagal informaciją, pateiktą žodžiu, apsilankius įstaigoje ir pan.).

Iš baigtų tyrimų 27 procentai atvejų vaiko teisių pažeidimai, dėl kurių buvo pradėti tyrimai, nepasitvirtino (skundai buvo pripažinti nepagrįstais arba pažeidimai ar aplinkybės, dėl kurių vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva pradėtas tyrimas, nepasitvirtino), 14 procentų skundų buvo pripažinti pagrįstais, o 32 procentai – iš dalies pagrįstais. Taip pat 27 procentai atliktų tyrimų buvo nustatyti pareiškėjų nenurodyti vaiko teisių pažeidimai.

2014 metais atliktų skundų tyrimų pagrindumas

3.10. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus priimtų sprendimų vykdymo kontrolė

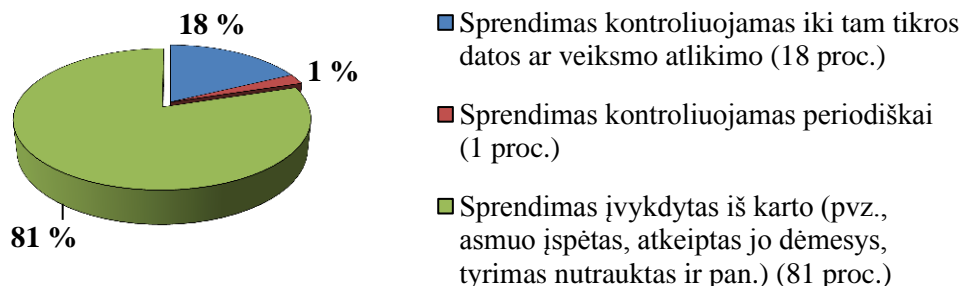
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama efektyvaus sprendimų dėl pažeistų vaiko teisių ir teisėtų interesų vykdymo, atsižvelgdama į skundo sudėtingumą, pažeidimo pobūdį, tyrimo metu nustatytas aplinkybes bei siekdama įvertinti pokyčius, kontroliuoja sprendimų vykdymą. Sprendimų kontrolė įgyvendinama: sprendimas įvykdomas iš karto, pvz., asmuo įspėtas, atkreiptas jo dėmesys, kt.; sprendimas kontroliuojamas iki tam tikros datos ar veiksmo atlikimo; sprendimas kontroliuojamas periodiškai.

Atskaitiniu laikotarpiu iš 756 priimtų sprendimų – 81 procentas sprendimų dėl savo pobūdžio buvo vykdomi iš karto, 18 procentų buvo kontroliuojami, nurodant tikslią įvykdymo datą ar tam tikro veiksmo atlikimą ir 1 procentas periodiškai kontroliuojamų sprendimų (pvz.,

nurodyta kartą per ketvirtį ar per pusmetį pateikti atitinkamą informaciją). Toks periodiškasis informavimas nutraukiamas problemai galutinai išsprendus.

2014 metais priimtų sprendimų kontrolė

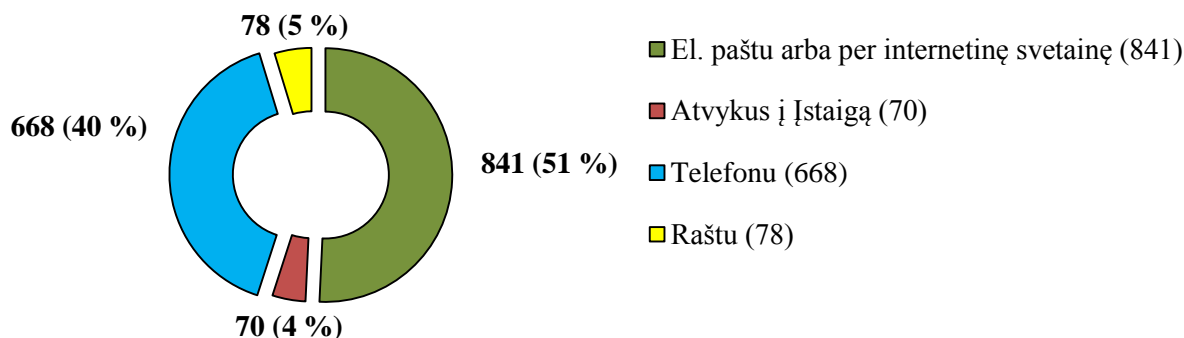
3.11. Pareiškėjų konsultavimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje apsilanko asmenys, prašantys paaiškinti, suteikti informaciją, padėti jiems išspręsti iškilusias problemas bei pateikia kitų įvairiausių klausimų. Visų pirma, tokiais atvejais mėginama išsiaiškinti, kokia asmeniui iškilo problema ir kokios konkrečios pagalbos asmuo nori/tikisi iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos. Jeigu, kalbant su asmeniu, paaiškėja, kad nurodytos problemos sprendimas nepriklauso vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencijai, asmeniui suteikiama informacija, kur jam reikėtų kreiptis, kad jo problema būtų sprendžiama. Visais atvejais, kiekvienam besikreipiančiam asmeniui, suteikiama išsami informacija ir reikalinga pagalba.

Reikiamą informaciją ir pagalbą pareiškėjai gauna ne tik apsilankę Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, bet ir raštu (el. paštu, per internetinę svetainę, ir kt.) pateikę paklausimą, prašymą arba paskambinę telefonu.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2014 metais buvo suteiktos konsultacijos 1650 asmenų.

2014 metais asmenų kreipimosi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą dėl informacijos gavimo būdai

Per ataskaitinius metus vaiko teisių apsaugos kontrolierė 25 kartus raštu teikė išsamius atsakymus į visuomenės informavimo priemonių (žiniasklaidos) pateiktus klausimus viena ar kita visuomenei aktualia tema (pvz., apie vaikus nelankančius mokyklos; fizinio asmens, auginančio nepilnamečius vaikus, bankrotą; dėl būsto, kuriame auga nepilnamečiai vaikai, pardavimo tvarkos; dėl tėvų (vyrų) problemų bendrauti su vaikais, kurie po tėvų santuokos nutraukimo liko gyventi su motina; apie globos institucijų skaičiaus mažinimą ir kt.).

IV. VAIKO TEISIŲ PADĖTIES STEBĖSENA: VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS KRYPTYS IR SIŪLYMAI DĖL VAIKO TEISIŲ PADĖTIES GERINIMO

4.1. Vaikas ir šeima, valstybės ir tėvų atsakomybės pasidalinimas

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje apie vaiką kalbama kaip apie aktyvų teisinių santykių dalyvį, akcentuojant, kad jis įgyvendina savo teises. Tam tikra prasme Konvencija nustato tiesioginį vaiko ir valstybės santykį. Tai reiškia, kad niekas, net tėvai neturi į vaiką nuosavybės teisių. Konvencijos preambulėje ir keliuose pagrindiniuose straipsniuose pabrėžiama šeimos, kaip pagrindinės visuomenės institucijos, užtikrinančios vaiko augimui ir gerovei būtiną globą ir meilę, svarbą.

Tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose valstybės įsipareigojimai yra formuluojami aukštų reikalavimų kalba vartojant žodžius „imasi“ ir „įsipareigoja“. Šie reikalavimai reiškia, kad šalis turi būti aktyvios ir imtis „atitinkamų teisinių ir administracinių priemonių“, kad suteiktų vaikui apsaugą ir globą. Taigi, Konvencijoje aiškiai numatoma svarbi valstybės iniciatyva apsaugoti ir globoti, <...> o valstybės vaidmuo šeimos atžvilgiu yra teikti paslaugas, paramą bei kontroliuoti.⁴

4.1.1. Skubaus vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos, apgyvendinimo praktikos, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, analizė

Problemos, susijusios su vaiko teisių apsaugos skyrių vykdoma vaiko teisių apsaugos funkcija, pasibaigus savivaldybių administracijų darbo laikui, sprendžiant krizinėse situacijose atsidūrusių vaikų klausimus (vaiko paėmimas iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos, vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų dalyvavimas ikiteisminio tyrimo veiksmuose) Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėtos ir anksčiau.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2009 metais buvo atliktas tyrimas (apibendrinimas) dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau šioje dalyje – VTAS) darbo organizavimo, VTAS bendradarbiavimo su policijos įstaigomis ir dažniausiai pasitaikančių problemų, poreikio tobulinti VTAS darbo organizavimą. Minėto apibendrinimo metu buvo nustatytos bei identifikuotos pagrindinės problemos šioje srityje, pateikti siūlymai Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai.

Siekdama objektyviai įvertinti pokyčius ir pastarųjų metų tendencijas šioje srityje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2014 metais atliko tyrimą, kurio metu vertino savivaldybėse susiformavusią skubaus vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos, įskaitant be priežiūros paliktus ar rastus vaikus, laikino jų apgyvendinimo praktiką pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, poilsio ir švenčių dienomis, VTAS specialistų bei policijos pareigūnų bendradarbiavimą šioje srityje bei galimas jo problemas.

- Tyrimo metu surinkti duomenys parodė, kad:

✓ *vis dar nėra vienodos praktikos vaiko paėmimo (skubaus) iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos srityje.*

Praktikos pokyčių dinamika per 2009-2013 metus rodo kardinalius ir, įstatymo nuostatų taikymo prasme, neigiamus pokyčius – per šį laikotarpį savivaldybių, kuriose vaiko paėmimą iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, vykdo VTAS sumažėjo nuo 21 (2009 metais) iki 8 (2013 metais).

✓ *didžiojoje dalyje savivaldybių pasibaigus savivaldybės administracijos, kurios struktūrinis padalinys yra VTAS, darbo laikui vaikus iš šeimos paima ne valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos (VTAS) specialistai, o policijos pareigūnai ar kiti specialistai. Remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, 2012-2013 metų I pusmetį pasibaigus savivaldybės*

⁴ Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002.

administracijos darbo laikui didžiąją daugumą vaikų iš šeimos ar kitos jų buvimo vietos paėmė policijos pareigūnai (VTAS pateiktais duomenimis – 283, policijos teritorinių įstaigų pateiktais duomenimis – 254);

✓ *kai kuriose savivaldybėse, nesilaikant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio nuostatų į vaiko paėmimo procesą vietoj VTAS specialistų įtraukiami socialiniai darbuotojai ar sveikatos priežiūros specialistai.* Nustatyti atvejai, kai VTAS specialistai nedalyvavo vaiko paėmimo procese ir VTAS (savivaldybių administracijų) darbo metu;

✓ *absoliučioje daugumoje savivaldybių laikinas vaikų apgyvendinimas nagrinėjama atvejais galimas tik socialinės globos institucijose.*

Išskirtini atvejai, kai vaikai apgyvendinami sveikatos priežiūros įstaigose. Kūdikiai ir jaunesnio amžiaus vaikai taip pat laikinai apgyvendinami ligoninėse ar kitose sveikatos priežiūros įstaigose (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose). Šie duomenys leidžia daryti išvadą, kad daugelis savivaldybių neturi išplėto socialinių paslaugų kūdikiams ir jaunesnio amžiaus vaikams tinklo.

✓ *daugelyje savivaldybių susiklosčiusi praktika, kad ne VTAS, o policijos pareigūnai, pristatę vaiką į socialinės globos įstaigą, pildo vaiko apgyvendinimo aktus.* Kai kuriose savivaldybėse policijos pareigūnai, prieš pristatydami vaiką į socialinės globos įstaigą laikinam apgyvendinimui, turi gauti sveikatos priežiūros specialistų išvadas dėl vaikų sveikatos būklės. Vilniaus m. savivaldybėje policijos pareigūnai pildo Vaiko siuntimo į sveikatos priežiūros įstaigą laikinam stebėjimui ar ištyrimui aktą, patvirtintą Vilniaus m. savivaldybės administracijos struktūrinio padalinio vadovo įsakymu.

✓ *savivaldybėse susiklosčiusi labai skirtinga praktika pranešimų pateikimo ir terminų srityje.* Gauti duomenys rodo, kad dauguma policijos įstaigų (45 iš 60 savivaldybių) teikia raštišką informaciją apie paimitus vaikus. 34 savivaldybėse informaciją pateikiama tą pačią ar sekančią darbo dieną, 7 savivaldybėse – ne vėliau kaip per 3 darbo dienas (tokia praktika formuojama vadovaujantis Prevencijos padalinio specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veikos aprašo nuostatomis, 4 savivaldybėse šis terminas svyruoja nuo kelių iki keliolikos dienų.

✓ *skirtingai sprendžiami ir darbo apmokėjimo klausimai.* Vienose savivaldybėse apmokama už viršvalandžius, darbą ne darbo metu, poilsio ir švenčių dienomis, kitose tarnautojams už darbą ne darbo metu, poilsio ir švenčių dienomis neapmokama.

✓ *atsižvelgiant į tai, kad dauguma savivaldybių VTAS, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, poilsio bei švenčių dienomis funkcijų neatlieka, savivaldybės lokaliniuose teisės aktuose nėra nustatyta funkcijų atlikimo tvarka aptariamam laikui.*

Iš 8 savivaldybių, kuriose pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui vaikų paėmimą iš šeimos ar kitos jų buvimo vietos vykdo VTAS, lokaliniuose savivaldybės teisės aktuose šių funkcijų vykdymas ne administracijos darbo metu numatytas tik dviejose savivaldybėse.

• Subjektai, turintys teisę spręsti klausimą dėl vaiko paėmimo

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, vertindama aspektą dėl įgaliotų subjektų spręsti klausimą dėl vaiko paėmimo, atkreipė dėmesį, kad vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos pagrindus, subjektus ir įgaliojimus reglamentuoja specialus teisės aktas – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Šio įstatymo 56 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, *valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija* arba *valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija* nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti

Išstatymų leidėjas išimtinę teisę įvertinti aplinkybes dėl realios grėsmės vaiko sveikatai ar gyvybei suteikė tik valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai (savivaldybės administracijos VTAS), kuriai suteikta ir išimtinė teisė paimti vaiką (priimti sprendimą) iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų. Teisės aktai nenumato išimčių, suteikiančių teisę kitiems subjektams spręsti šiuos klausimus.

(rūpintis) Civilinio kodekso nustatyta tvarka. Vadovaujantis cituojamo straipsnio normomis, nurodytais atvejais policijos pareigūnas turi teises, numatytas Policijos veiklos įstatymo 18 straipsnio 1 dalies 3 punkte – persekiodamas asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar nusikaltėlį, besislepiantį nuo teisėsaugos institucijų, taip pat siekdamas užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai, bet kuriuo paros laiku įeiti į fiziniams ir juridiniams asmenims priklausančias gyvenamąsias ar negyvenamąsias patalpas, teritorijas, sustabdyti bei patekti į transporto priemones. Atsisakius paklusti, policijos pareigūnai turi teisę jėga atidaryti patalpas ir transporto priemones.

Tyrimo metu surinkti duomenys leidžia teigti, kad egzistuojanti praktika vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jam nesaugios aplinkos neatitinka Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio 3 dalies nuostatų.

Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, kad vykstantiems pokyčiams subjektų, vykdančių vaiko paėmimą iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos srityje įtakos galėjo turėti ir nagrinėjamu laikotarpiu pasikeitęs teisinis reguliavimas poįstatyminių aktų lygmenyje, t. y. Vaiko laikinosios globos nuostatų bei Bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) nuostatų pakeitimai. Priimti poįstatyminių teisės aktų pakeitimai iš esmės išplėtė subjektų ratą, kuriems suteikiami įgaliojimai priimti sprendimą dėl skubaus vaiko paėmimo, manytina atsakingai vykdomosios valdžios institucijai išimtinai sprendžiant organizacines atsakingų institucijų darbo problemas ir laikantis pozicijos, jog policijos pareigūnai savo įgaliojimus šioje srityje turi pagal jų veiklą reglamentuojančius teisės aktus.

- VTAS funkcijų vykdymas „darbo laiku“

Nepaisant to, jog poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtinama nuostata, jog valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos nagrinėjamus klausimus sprendžia „darbo laiku“, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, jog tinkamas atsakingos institucijos darbo organizavimas (budėjimas namuose, pavedimas vykdyti funkcijas ne administracijos darbo laiku, apmokant teisės aktų nustatyta tvarka ir pan.) reikštų, jog iš esmės klausimas dėl laiko, kuriuo VTAS nevykdo savo funkcijų, nekiltų.

- Vaiko paėmimo ir apgyvendinimo aktų pildymas, terminai – savivaldybių praktikos skirtingumas

Teisės aktai reglamentuoja, kad VTAS, gavęs iš policijos informaciją apie ne darbo laiku paimtą iš jo buvimo vietos ir laikinai apgyvendintą vaiką, turi surašyti Vaiko paėmimo ir jo laikino apgyvendinimo aktą bei išsiaiškinti vaiko padėtį ir priimti vieną iš šių sprendimų: dėl vaiko gražinimo tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą; dėl vaiko perdavimo kitai savivaldybei (kai tėvai gyvena kitoje savivaldybėje); dėl teikimo nustatyti vaikui laikinąją globą (rūpybą). Remiantis tyrimo metu gautais duomenimis apie subjektus (policijos pareigūnus), surašančius Vaiko paėmimo ir jo laikino apgyvendinimo aktą, darytina išvada, kad egzistuojanti praktika neatitinka teisinio reglamentavimo. Tačiau iš esmės neanalizuojant pačios praktikos tinkamumo ir jos atitikimo vaiko geriausiems interesams, o taip pat ir teisinio reglamentavimo galimo ydingumo, svarbu pažymėti, jog skirtingas teisės aktų nuostatų taikymas išlieka aktualus ir neabejotinai įtakoja vaiko teisių užtikrinimą šioje srityje, kompetentingoms institucijoms bendradarbiaujant, sprendžiant kompetencijos pasidalinimo klausimus.

Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatuose nėra nustatyti policijos pateikiamų pranešimų apie be VTAS dalyvavimo paimtus ir laikinai apgyvendintus vaikus pateikimo VTAS terminai, *forma ir/ar turinys*. Gauti duomenys rodo, kad pranešimuose pateikiamų duomenų apimtis skiriasi, tačiau pagrindinė sprendimų priėmimui reikšminga informacija pateikiama. Tačiau sutiktina su VTAS pozicija, jog esant patvirtintai pranešimų formai, pranešimų turinys būtų išsamesnis.

Susiklosčiusios praktikos pranešimų pateikimo *terminų* srityje vertinime, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad VTAS specialistai apie iš šeimos ar kitos nesaugios aplinkos paimtą vaiką turėtų būti informuoti kaip įmanoma greičiau, šiose situacijose vaiko interesų užtikrinimas turėtų būti tapatinamas su kaip įmanoma greitesniu situacijos šeimoje vertinimu ir Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatuose nurodytų sprendimų priėmimu.

- Vaiko paėmimą iš šeimos vykdančių subjektų kvalifikacija

Tyrimo metu taip pat išnagrinėtas vaiko paėmimą iš šeimos vykdančių subjektų (savivaldybės administracijos darbo metu VTAS, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, poilsio bei švenčių dienomis – policijos pareigūnai) kvalifikacijos ir kompetencijos šioje srityje klausimas. Iš institucijų pateiktos informacijos nustatyta, jog kvalifikacijos kėlimo poreikis nėra patenkinamas.

- VTAS darbo reglamentavimas, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui

Atlikto tyrimo metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad nesant lokalių teisės aktų, reglamentuojančių VTAS darbo laiką pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui, laikytina, jog VTAS specialistų įgaliojimai, nustatyti pareigybių aprašymuose, pasibaigia. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad tokiu atveju keltinas klausimas dėl VTAS specialistų priimtų sprendimų (tais atvejais, kai nėra reglamentuotas funkcijų vykdymas pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui) teisėtumo klausimas.

Nesant VTAS funkcijų pasibaigus savivaldybės darbo laikui reglamentavimo lokaliuose teisės aktuose aktualūs išlieka ir klausimai dėl galimos žalos sveikatai, atsiradusios atliekant tarnybines funkcijas, žalos kompensavimo ir kt.

- Teisėkūros iniciatyvos nagrinėtoje srityje

Lietuvos Respublikos Seimo iniciatyvos: Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 24, 56 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Įstatymo papildymo 47(1) ir 56(1) straipsniais įstatymo projektas XIIP-321.

Vykdomosios valdžios iniciatyvos: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtas ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei svarstyti pateiktas Vaiko teisių apsaugos pagrindų apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. 13-3188-01(8).

Įstatymo projektu XIIP-321, įvertinus susiformavusią praktiką vaiko paėmimo iš šeimos srityje, siūloma suteikti teisę įstatyme numatytais atvejais paaimti vaikus iš šeimos ar kitos jų buvimo vietos valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai arba policijai.

Įstatymo projekte Nr. 13-3188-01(8) esminiai pakeitimai dėl subjektų, kuriems suteikta teisė paaimti vaikus iš šeimos, nenumatyti, t. y. ši teisė suteikiama tik vaiko teisių apsaugos skyriui (kaip ir galiojančiame įstatyme).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tyrimo metu identifikuotas problemas, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, siūlydama:

- ✓ įvertinti galiojančių poįstatyminių aktų (Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų ir Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų) atitiktį galiojančio Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 56 straipsnio 3 dalies nuostatoms ir spręsti jų tobulinimo poreikį arba inicijuoti atitinkamus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimus, papildant subjektų, kuriems suteikta teisė vertinti vaiko situaciją ir priimti sprendimus dėl skubaus jo paėmimo iš šeimos ar kitos nesaugios jam aplinkos, sąrašą;

- ✓ atkreipti dėmesį į šiuo tyrimo metu identifikuotas skirtingos praktikos savivaldybėse problemas, susijusias su vaiko paėmimu iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos pasibaigus savivaldybių administracijų darbo laikui, ir siūlyti ieškoti sprendimų bei priemonių

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, įstatymo leidėjui pritarus vienam iš pateiktų įstatymo projektų, išliks aktualūs teisinio reglamentavimo tobulinimo poįstatyminiame lygmenyje (įskaitant ir lokalius savivaldybių teisės aktus dėl darbo organizavimo), vienodos praktikos formavimosi užtikrinimo, aprūpinimo finansiniais ir žmogiškaisiais ištekliais, kvalifikacijos kėlimo klausimai. Įstatymų leidėjui priėmus sprendimą dėl galimų Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo alternatyvų, papildant subjektų, kuriems suteikta teisė vertinti vaiko situaciją ir priimti sprendimus dėl skubaus jo paėmimo iš šeimos ar kitos nesaugios jam aplinkos, ratą ar ne, tolesnės praktikos formavimui ir įstatymo nuostatų įgyvendinimui turėtų būti skiriamas atitinkamas dėmesys, įskaitant ir galimą poreikį iš esmės spręsti klausimą dėl VTAS dalyvavimo vaiko paėmimo procese bet kuriuo paros metu, poilsio ir švenčių dienomis, tobulinant įstatymu įgaliotų subjektų kompetenciją ir pan.

vienodos praktikos šioje srityje formavimuisi. Nesant ateityje Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatų, suteikiančių teisę kitiems subjektams spręsti klausimą dėl vaiko paėmimo iš šeimos, pakeitimų iš esmės spręsti klausimą dėl VTAS darbo organizavimo, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui;

- ✓ siūlyti skirti pakankamus finansinius išteklius vaikų saugumo užtikrinimo, darbo organizavimo problemų vaiko paėmimo iš šeimos procese (vaikams skirtos automobilių kėdutės, transporto priemonės, darbuotojų saugumas ir kt.) sprendimui;

- ✓ atkreipti dėmesį į savivaldybių VTAS specialistų kvalifikacijos kėlimo poreikį apie vaiko raidą ir elgesį su juo ypatingose situacijose.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija apie aukščiau nurodytų sprendimų nagrinėjimo rezultatus turėtų informuoti vaiko teisių apsaugos kontrolierę iki 2015 m. gegužės 1 d.

4.1.2. Vaikų išlaikymo fondo teisinio reglamentavimo problemos ir praktinės veiklos aspektai

Vaikų išlaikymo fondo veiklos problemomis vaiko teisių apsaugos kontrolierė domisi ir teikia pasiūlymus dėl pastebėtų problemų sprendimo daugelį metų (žr. plačiau ankstesnių metų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitose).

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl Vaikų išlaikymo fondo administracijos (toliau – Fondo administracija) veiksmų ir sprendimų, susijusių su išmokų nutraukimu ir reikalavimais grąžinti permokas, pasikeitus pareiškėjo gyvenamajai vietai, nors vaiko gyvenamoji vieta nesikeičia.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad Vaikų išlaikymo fondo įstatymo tikslas apsaugoti vaikų, negaunančių išlaikymo iš vieno iš tėvų, teises ir teisėtus interesus. Išlaikymas, vadovaujantis Civilinio kodekso Trečios knygos antro skirsnio (Vaikų ir tėvų tarpusavio išlaikymo pareigos) straipsnių nuostatomis, yra priteisiamas vaikui ir gali būti naudojamas išskirtinai tik vaiko interesams. Pagal Vaikų išlaikymo fondo įstatymo 2 straipsnio 8 dalį, vaikų išlaikymo fondo išmokos – piniginės lėšos, išmokamos iš Fondo lėšų įgyvendinant šio įstatymo nustatytą Lietuvos Respublikos įsipareigojimą šio įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka mokėti vaiko išlaikymo lėšas.

Vaikų išlaikymo fondo įstatymo 3 straipsnyje nustatyti Fondo išmokų mokėjimo pagrindai: lėšos vaikui išlaikyti yra priteistos teismo sprendimu arba nustatytos teismo patvirtinta vaiko (vaikų) išlaikymo sutartimi ir yra mokamos periodinėmis išmokomis vieną kartą per mėnesį; vaikas negauna teismo sprendimu arba teismo patvirtinta vaiko (vaikų) išlaikymo sutartimi nustatyto išlaikymo ar gauna tik dalį nustatyto išlaikymo. Fondas išmoka teismo sprendimu arba teismo patvirtinta vaiko (vaikų) išlaikymo sutartimi nustatytą išlaikymą, o kai vaikas gauna tik dalį nustatyto išlaikymo, – teismo sprendimu arba teismo patvirtinta vaiko (vaikų) išlaikymo sutartimi nustatytos ir skolininko mokamos sumos skirtumą. Šio straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad Fondo išmokos mokamos tol, kol yra šiame straipsnyje nustatyti pagrindai ir kol vaikas teismo sprendimu arba teismo patvirtinta vaiko (vaikų) išlaikymo sutartimi turi teisę gauti išlaikymą.

Vaikų išlaikymo fondo 6 straipsnyje nustatytas baigtinis sąrašas pagrindų, kuriems esant gali būti nutraukiamas išmokų iš Fondo mokėjimas: išnyksta Fondo išmokų mokėjimo pagrindai,

Iš Vaikų išlaikymo fondo yra mokamos išmokos vaikui, negaunančiam išlaikymo, todėl, jei nesikeičia vaiko gyvenamoji vieta, jo atstovų gyvenamosios vietos pasiteikimas neturi lemti išmokos nutraukimo.

nurodyti šio įstatymo 3 straipsnyje; skolininkas miršta; atsiranda Civilinio kodekso nustatyti vaikui priteisto išlaikymo išieškojimo nutraukimo pagrindai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi tyrimą, nustatė, kad Fondo administracija, pasikeitus pareiškėjo deklaruotai gyvenamajai

vietai (išvykus į užsienio valstybę), tačiau vaikui, kuriam mokamos išmokos liekant gyventi Lietuvoje, nutraukdavo išmokų iš fondo mokėjimą nesant tam Vaikų išlaikymo fondo įstatyme nustatytų pagrindų, taip pat nepagrįstai reikalavo grąžinti permokas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės atlikto tyrimo metu taip pat buvo atkreiptas dėmesys į suformuotą teismų praktiką, pagal kurią aplinkybė dėl pareiškėjo gyvenamosios vietos nėra priskiriama prie privalomai nustatytinų išmokų iš Vaikų išlaikymo fondo mokėjimo pagrindų (sąlygų), todėl šios aplinkybės pasikeitimas nesąlygoja tokių pasekmių, kaip išmokos mokėjimo nutraukimas. Pagal suformuotą teismų praktiką, Fondo administracija įstatymą aiškino plečiamai, neatsižvelgusi į tai, kad įstatymo tikslas – užtikrinti vaiko teisę į socialinę apsaugą ir garantuoti valstybės įsipareigojimą esant šiame įstatyme nustatytiems pagrindams suteikti vaikui nustatyto dydžio išlaikymą. Visų pirma, turi būti vadovaujama vaiko (šiuo atveju vaikų) interesais ir siekiama, kad valstybės parama pasiektų adresatą – konkretų vaiką (vaikus), kuriam (kuriems) ši parama skiriama. Todėl jei nėra įstatymo nustatytų pagrindų sustabdyti arba nutraukti išmokų iš Vaikų išlaikymo fondo mokėjimą, įstatymų leidėjo numatyta materialinė parama neturėtų būti atimta dėl to, jog pasikeitė besikreipusio dėl išlaikymo asmens gyvenamoji vieta.

Tyrimo metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad teisės aktai, reglamentuojantys Fondo veiklą, suteikia teisę gauti ir naudoti valstybės institucijų bei įstaigų informacinių sistemų duomenis, tačiau Fondo administracijos nuostatuose, nei kituose viešai skelbiamuose su Fondo administracijos veikla susijusiuose dokumentuose nėra nustatytas pareiškėjų pateikiamų duomenų tikrinimo periodiškumas, nors tarnautojai (darbuotojai) turi prieigą prie Gyventojų registro duomenų bazės, tačiau dėl ribotų žmogiškųjų išteklių periodiškai nevykdo visų pareiškėjų, vaikų ar skolininkų duomenų tikrinimo. Tokia praktika neigiamai įtakoja tiek Fondo lėšų racionalų panaudojimą, laiku neužkertant kelio teisiškai nepagrįstiems išmokų išmokėjimams o vėliau galimai apsunkinant permokų ar nepagrįstai išmokėtų sumų išieškojimą, tiek, tokiais kaip nagrinėjamas atvejis, vaikų teisių ir interesų užtikrinimo padėtį.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė rekomendavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai atsižvelgti į Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo jurisprudenciją ir tobulinti Vaikų išlaikymo fondo teisinį reglamentavimą (Vaikų išlaikymo fondo įstatymą, poįstatyminius teisės aktus, reglamentuojančius Vaikų išlaikymo fondo ir administracijos veiklą), nustatant duomenų apie pareiškėjus, vaikus ir skolininkus tikrinimo periodiškumą, terminus, per kuriuos Fondo administracija turi teisę reikalauti grąžinti nepagrįstai gautas išmokas ir kt.

* * *

Vaikų išlaikymo fondo teisinio reglamentavimo tobulinimas

Ataskaitiniu laikotarpiu teikiant siūlymus Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos sudarytai darbo grupei, kurios veikloje dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai, dėl pateiktų Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto matmenų bei dėl Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto atkreiptas dėmesys ir siūlyta:

✓ atsižvelgti į atliktą šio įstatymo ex-post vertinimą bei rekomendacijas⁵, kurias tikslinga įgyvendinti rengiant įstatymo projektą (pernelyg didelės administracinės naštos pareiškėjams mažinimas; Vaikų išlaikymo fondo skolininkams valstybės skolininkų statuso nustatymas bei centralizuotas skolų išieškojimas, ypač atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjams mokamos išmokos tik tais atvejais, kai antstoliai neturi galimybių išieškoti išlaikymo pagal vykdomuosius raštus, kt.);

⁵ Vaikų išlaikymo fondo įstatymo ex-post poveikio vertinimas parengtas įgyvendinant Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko tarnybos (MPT) vykdomą projektą „Valdymo, orientuoto į rezultatus, tobulinimas (VORT)“. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/bylos/VORT/VORT-3/8-VIF%20Vertinimas%20final.pdf>

- ✓ aptarti Vaikų išlaikymo fondo kaip centrinės institucijos pagal 2008 m. gruodžio 18 d. ES Tarybos (EB) reglamentą Nr. 4/2009 funkcijas, teises, pareigas bei kitus su šiomis funkcijomis susijusius aspektus;
- ✓ akcentuojant Fondo paskirtį, veiklos pobūdį ir pagrindus, kuriems esant atsiranda teisė kreiptis į Fondą, kurie neleidžia tikėtis didelio procento išmokėtų sumų išieškojimo, siūlyta orientuotis į pagrindinį šio įstatymo tikslą – užtikrinti vaikų, negaunančių išlaikymo iš tėvo ar motinos, teises ir interesus. Rengiamu projektu siūlyta siekti ne sumažinti išmokų gavėjų skaičių ir išmokas, o maksimaliai užtikrinti vaikų, negaunančių išlaikymo, teisių ir interesų apsaugą, išlaikyti tikslingumo, proporcingumo, teisėtumo principų balansą nustatant reikalavimus bei sankcijas pareiškėjams;
- ✓ rengiant Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projektą pažymėta, kad šio įstatymo tikslas įgyvendinti valstybės pareigą, atsirandančią Civilinio kodekso 3.204 straipsnio „Valstybės išlaikomi vaikai“ pagrindu, todėl išmokų mokėjimas turėtų būti sietinas ne tik su pareiškėjo, bet ir vaiko, kuriam skirtos išmokos iš Vaikų išlaikymo fondo, nuolatine gyvenamąja vieta;
- ✓ atsižvelgiant į poreikį mažinti administracinę naštą pareiškėjams ir pačiam Fondui, siūlyta svarstyti galimybę globos tėvų prašymu nustatymo atvejais, taip pat ir kitais atvejais, kai pasikeičia vaiko įstatyminis atstovas, tęsti išmokų mokėjimą, nustatant informavimo apie įstatyminio atstovo pasikeitimą tvarką ir terminus, atsisakant siūlymo panaikinti išmokų mokėjimo sustabdymo institutą;
- ✓ atsižvelgiant į Vaikų išlaikymo fondo įstatymo ex-post vertinimo išvadą bei joje pateiktus statistinius duomenis apie šeimas ir vaikus (skaičių, pajamas, išmokų reikšmę finansinės padėties stabilumui), gaunančius išmokas iš Vaikų išlaikymo fondo, nepritarti fiksuotos išmokos dydžio nustatymui, kaip neracionaliam lėšų panaudojimo atžvilgiu ir neproporcingam Vaikų išlaikymo fondo veiklos tikslams. Taip pat, atsižvelgiant į nevienkartinius bandymus likviduoti Vaikų išlaikymo fondą dėl valstybės biudžeto lėšų taupymo, nepritarti siūlymui išmokų dydį nustatyti Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos tvarka;
- ✓ atsižvelgiant į Vaikų išlaikymo fondo įstatymo ex-post vertinimo ataskaitoje pateiktus duomenis apie išmokų poveikį vaikų socialinei apsaugai, nepritarti siūlymams, susijusiems su teisės į išmoką suvaržymais (ilgesnio išlaikymo negavimo laikotarpio ir išlaikymo įsiskolinimo dydžio, suteikiančių teisę kreiptis dėl išmokos į Fondą, nustatymas, išlaikymo įsiskolinimo dydžio (1000 litų) proporcingumas daugumos išmokų gavėjų padėčiai);
- ✓ ypatingas vaiko teisių apsaugos kontrolierės susirūpinimas buvo išreikštas dėl siekio įtvirtinti nuostatą, jog vaikas netenka teisės į išlaikymą, jei yra įkalinamas ar apgyvendinamas vaikų socializacijos centre;
- ✓ atsižvelgiant į tai, kad rengiamu projektu buvo siekiama suteikti Fondui neatlygintą prieigą prie valstybės registų ir kitų duomenų bazių, siūlyta numatyti Fondui pareigą periodiškai tikrinti duomenis, kurių pasikeitimas gali būti reikšmingas sprendimams dėl išmokų skyrimo, sustabdymo ar nutraukimo, taip pat nustatyti terminą per kurį Fondas gali reikalauti permokos grąžinimo.

Darbo grupei buvo pavesta parengti Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projektą iki 2014 m. lapkričio 1 d., tačiau darbo grupės veikla buvo sustabdyta iki bus priimti galutiniai sprendimai dėl centralizuoto skolų išieškojimo iš valstybės skolininkų.

Darbo grupė veiklą tęsia 2015 metais. Tikimasi, kad artimiausiu metu bus parengtas darbo grupės suderintas ir įregistruotas Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projektas

4.1.3. Vaiko teisė į identiškumą. Dvigubos pavardės vaikui suteikimo aspektai

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėtas atvejis dėl atsisakymo suteikti vaikui dvigubą – tėvo ir motinos pavardę bei atkreiptas dėmesys į teisinio reglamentavimo dėl pavardės vaikui suteikimo spragas.

Pareiškėjai kėlė klausimą dėl esamo teisinio reguliavimo, kai vaikui galima suteikti tik vieno iš tėvų pavardę, pažeidžiant motinos ir tėvo teises, pasirinkimo galimybę, sąlygojant vieno iš tėvų viršenybę kito atžvilgiu, suteikiant išskirtines privilegijas ir įpareigojimus vaikui ir pan.

Pagal galiojantį teisinį reglamentavimą (Civilinį kodeksą, Civilinės metrikacijos taisyklės, Asmens vardo, pavardės, tautybės keitimo taisyklės) gimimo įrašė vaiko pavardė įrašoma laikantis Civilinio kodekso 3.167 straipsnyje nustatytų taisyklių, pagal kurias – kiekvienam vaikui yra suteikiama tėvų pavardė, taip pat vaiko pavardė keičiama gali būti į vieno iš tėvų pavardę, o kai vaiko tėvų pavardės skirtingos, vaikui suteikiama tėvo ar motinos pavardė tėvų susitarimu. Civilinio kodekso 3.156 straipsnyje įtvirtinta tėvų valdžios lygybė, taigi abiejų tėvų teisės suteikti vaikui pavardę yra lygios, abudu tėvai turi vienodas galimybes išreikšti savo valią dėl vaiko pavardės, jeigu jų pavardės skiriasi. Jeigu tėvų valia nesutampa ir jie nepriima bendro sprendimo, tokiu atveju sprendimas dėl pavardės vaikui suteikimo priimamas teismo nutartimi.

Tyrimo metu pagal atsakingų institucijų (Teisingumo ministerijos ir Europos teisės departamento prie Teisingumo ministerijos) pateiktą informaciją bei nuomonę dėl tyrimo dalyko, Lietuvoje teismas nėra pripažinęs, kad Civilinio kodekso ar poįstatyminių teisės aktų, apriboja tėvų apsisprendimo galimybę, pažeidžia šeimos narių teises, suponuoja tėvo ar motinos diskriminaciją, tėvo ir motinos lygiateisiškumo principo pažeidimą. Teisingumo ministerijos nuomone, esamas teisinis reguliavimas nesudaro sąlygų vienareikšmiškai teigti, kad teisės aktų nuostatos, nustatančios, jog vaikui suteikiama vieno iš tėvų pavardė, kai tėvų pavardės skirtingos, suponuoja tėvo ar motinos diskriminaciją, tėvo ir motinos lygiateisiškumo principo pažeidimą. Teisės aktai, susiję su asmenvardžių daryba, rengiami atsižvelgiant į kultūrinės bei istorines tradicijas, susijusias su asmenvardžių suteikimu. Teisingumo ministerija nuolat susiduria su įvairia užsienio valstybių praktika asmenvardžių darybos srityje. Praktika, kai vaikui suteikiama dviguba pavardė, sudaryta iš abiejų jo tėvų pavardžių dėmenų, paplitusi Jungtinėje Karalystėje, Meksikoje, Argentinoje ir pan. Lietuvoje kol kas nebuvo teikta teisės aktų projektų, kuriais būtų siūloma įtvirtinti dvigubą pavardžių vaikui suteikimo tradiciją.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau šioje dalyje – Teisingumo Teismas) savo praktikoje yra ne kartą pažymėjęs, kad asmens pavardė yra svarbiausias jo tapatybės požymis, todėl Europos Sąjungos pilietis turi teisę visoje Sąjungoje naudotis tokia pavarde, kuri nekeltų abejonių dėl jo tapatybės⁶. Taip pat Teisingumo Teismas pripažįsta, kad taisyklių,

reglamentuojančių asmenų pavardžių sudarymą ir rašymą, nustatymas priskiriamas valstybės narių kompetencijai. Įgyvendindamos šią kompetenciją valstybės narės privalo laikytis Sąjungos teisės⁷. Sprendžiant kiekvieną konkretų vardų ar pavardžių rašybos klausimą, visų pirma, svarbu įvertinti, ar situacija patenka į Sąjungos teisės taikymo sritį, įskaitant tai, ar ši situacija apima užsienio elementą, nes pagal Teisingumo Teismo praktiką nesant tokio elemento, Sąjungos teisė nėra taikoma.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad, pagal Teisingumo Teismo praktiką, abiejų tėvų pavardžių elementų perdavimą leidžianti tvarka ne tik nesukelia pavojaus klaidingai nustatyti vaikų giminystės ryšį, bet, priešingai gali palengvinti šio ryšio su abiem tėvais pripažinimą. Aplinkybė, kad suteikiant galimybę suteikti sudėtinę pavardę, viena karta turėtų daugiau laisvės, o kita – jos vėl netektų, nebeturėtų tokių pačių galimybių sudaryti sudėtinių pavardžių kaip ankstesnioji karta, nebūtų pakankama, pagrindžianti sudėtinių pavardžių ribojimą.

Pagal Europos teisės departamento poziciją, konstatuoti, kad Lietuvos Respublikoje galiojantis teisinis reguliavimas, kuriuo nėra numatyta galimybė vaikui suteikti dvigubą pavardę, yra nesuderinami su Europos Sąjungos teise, galima būtų tik nustatčius, pirma, kad šiuo atveju yra taikytina ES teisė, ir antra, kad tokios nacionalinės taisyklės pažeidžia tam tikrus Sąjungos

⁶ Teisingumo Teismo 1993 m. kovo 30 d. sprendimas *Konstantinidis*, C-168/91; 2003 m. spalio 2 d. sprendimas *Garcia Avello*, C-148/02.

⁷ Teisingumo Teismo 2003 m. spalio 2 d. sprendimas *Garcia Avello*, C-148/02.

teisėje įtvirtintus reikalavimus. Atsižvelgdamas į Teisingumo Teismo praktiką ir pateiktą informaciją apie skundo dalyką, Europos teisės departamentas paminėjo, jog susiklosčiusioje situacijoje negalima identifikuoti jokio „užsienio“ elemento ir pateikė nuomonę, jog tai yra išimtinai vidaus situacija, todėl Europos Sąjungos teisės aktai nėra taikomi, taip pat, jog Lietuvos Respublikoje galiojantis teisinis reguliavimas šiuo atveju pažeistų Sąjungos teisę.

Nepaisant to, kad išimtinai nagrinėtu atveju nebuvo galima identifikuoti „užsienio elemento“, svarbu pažymėti, kad, jei dviguba pavardė vaikui būtų suteikta kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje, ši pavardė turėtų būti pripažinta ir Lietuvoje. Nors Europos Sąjungos teisė pavardžių klausimų tiesiogiai nereglamentuoja, tačiau Teisingumo Teismas⁸ yra nurodęs, kad valstybės narės, įgyvendindamos pavardžių reglamentavimo kompetenciją, privalo laikytis Sąjungos teisės taisyklėmis, kai egzistuoja ryšys su šia teise, pavyzdžiui, kai vaikai, vienos valstybės narės piliečiai, teisėtai gyvena kitos valstybės narės teritorijoje. Teisė laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje gali būti neteisėtai apribota, kai asmuo valstybėje narėje, kurios pilietis jis yra, yra priverstas turėti kitokią pavardę nei ta, kuri jau buvo suteikta ir įregistruota gimimo ir gyvenamosios vietos valstybėje narėje, ir šie ribojimai draudžiami. Akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos piliečiai, gyvenantys Lietuvoje, ir užsieniečiai ar Lietuvos Respublikos piliečiai, gyvenantys kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje, turėtų būti traktuojami skirtingai, o Teisingumo Teismas šiuo klausimu yra nurodęs, jog bet kokia diskriminacija, kurią valstybės narės piliečiai gali patirti dėl tokios valstybės narės teisės nuostatų patenka į šios teisės taikymo sritį ir todėl ją reikia nagrinėti pagal tokios valstybės vidaus teisės sistemą⁹. Tačiau nacionaliniai subjektai prieš savo valstybes nars gali pasiremti Sąjungos teise tik tuo atveju, jei jie naudojami (arba yra naudojęsi) jiems suteikta teise laisvai judėti.

Atlikusi tyrimą vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijas nuostatas, reglamentuojančias vaiko teisę būti įregistruotam tuoj po gimimo ir nuo gimimo momento turėti teisę į vardą ir pilietybę, teisę žinoti savo tėvus ir būti jų globojamas, valstybės įsipareigojimus gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, kaip tai numatyta įstatymu, neleisdamos neteisėto kišimosi, atkreipė dėmesį, kad pagal kitus tarptautinius dokumentus būtina skatinti vaiko teisėtos asmenybės pripažinimą.

Nagrinėtu atveju vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į Teisingumo ministerijos ir Europos teisės departamento pastebėjimus, jog pavardė yra nematerialus giminės turtas, paveldimas asmenvardis – perduodamas iš kartos į kartą; pagrindinė pavardės funkcija – nurodyti priklausymą šeimai ar giminei; asmens pavardė yra svarbiausias jo tapatybės požymis. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad panašūs teiginiai yra dėstomi ir Teisingumo Teismo sprendimuose dėl ginčų dėl dvigubos pavardės registravimo ir pan., ir nors, kaip nurodė Europos teisės departamentas, nagrinėjama situacija yra išimtinai vidaus situacija, taip pat nėra duomenų, jog aplinkybės būtų tapačios Teisingumo Teismo nagrinėjamiems atvejams, visgi vaiko teisių apsaugos kontrolierė laikėsi nuomonės, kad minėto teismo byloje nurodomi argumentai yra aktualūs ir vertinamos situacijos atveju.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Teisingumo ministerijos dėmesį į galiojančio teisinio reglamentavimo dėl pavardės vaikui suteikimo nuostatas, ribojančias galimybę vaikui suteikti dvigubą – tėvo ir motinos – pavardę ir siūlė, bendradarbiaujant su kitomis kompetentingomis institucijomis, svarstyti galimybę tobulinti galiojančią teisinį reglamentavimą, numatant dvigubos pavardės vaikui suteikimo galimybę, jos suteikimo sąlygas, tvarką ir pan.

Nacionalinis galiojantis teisinis reglamentavimas nesudaro galimybių suteikti vaikui dvigubą (tėvo ir motinos) pavardę, o atlikta analizė leido daryti prielaidą, jog šiuo metu nėra užtikrinta, kad ateityje dėl tokios situacijos vaikai neatsidurs diskriminacijoje.

⁸ Teisingumo Teismo 2008 m. spalio 14 d. sprendimas *Grukin ir Paul*, C-353/06.

⁹ Teisingumo Teismo 1997 m. birželio 5 d. sprendimas *Uecker ir Jacquet*, C-64/96 ir C-65/96, 23 punktas.

Teisingumo ministerija, 2015 m. sausio 9 d. pateikė suinteresuotoms institucijoms ir visuomenei derinti teisės aktų paketą, taip pat ir Civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.8, 3.18, 3.24, 3.37, 3.66, 3.138, 3.139, 3.140, 3.142, 3.143, 3.144, 3.145, 3.147, 3.152, 3.157, 3.167, 4.255 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 3.19, 3.20, 3.21, 3.22, 3.23, 3.25 straipsnių ir Kodekso trečiosios knygos VIII dalies pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektą (Nr. 15-70), kuriame numatoma galimybė vaikui, kurio tėvų pavardės yra skirtingos, suteikti dvigubą pavardę, sudarytą iš sujungtų vaiko tėvų pavardžių (keičiama Civilinio kodekso 3.167 straipsnio 2 dalis). Teisės aktų projektų aiškinamajame rašte, Teisingumo ministerija pastebėjo, kad paskutiniu metu visuomenėje vis daugėja atvejų, kai asmenys pageidauja įgyti dvigubas pavardes, taip pat suteikti vaikams pavardę, sudarytą iš abiejų tėvų pavardžių, tačiau šiuo metu tokios galimybės nėra numatyta. Įstatymas suteiktų abiems vaiko tėvams, jeigu jie pageidauja, galimybę perduoti savo vaikui giminės, iš kurios kiekvienas tėvų yra kilęs ir su kuria neatsiejamai nuo gimimo yra susijęs jų vaikas, nematerialųjį paveldą – savo pavardę.

4.1.4. Santuokinio amžiaus sumažinimas. Atsakingų institucijų vaidmuo

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo atliktas individualus tyrimas, kurio metu buvo įvertinti savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus veiksmai (neveikimas), dalyvaujant klausimo dėl nepilnametės santuokinio amžiaus sumažinimo sprendime, teikiant teismui išvadą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo ir pan.

Civilinio kodekso 3.14 straipsnyje 2 dalyje įtvirtinta, jog norinčio tuoktis, tačiau neturinčio 18 metų asmens prašymu teismas supaprastinto proceso tvarka turi teisę sumažinti tokio asmens santuokinį amžių, bet ne daugiau kaip dvejais metais. Šio straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, jog teismas, sprenddamas klausimą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo, turi teismo posėdyje išklausti norinčio tuoktis nepilnamečio tėvų, globėjų ar rūpintojų nuomonę ir atsižvelgti į jo psichinę bei psichologinę būklę, turtinę padėtį ir svarbias priežastis, dėl kurių būtina sumažinti santuokinį amžių. Nėštumas – svarbi priežastis sumažinti santuokinį amžių. Minėto straipsnio 5 dalyje įtvirtintas įpareigojimas valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai (t. y. savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui) pateikti išvadą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo tikslingumo ir ar tai atitinka nepilnamečio interesus.

Nekvestionuojant nėštumo fakto svarbos, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, kai prašoma santuokinį amžių sumažinti dėl nėštumo, ši aplinkybė neturėtų būti išimtinai prioritetizuojama, tačiau vertinama kartu su kitomis ne mažiau svarbiomis aplinkybėmis, kaip pavyzdžiui, vaiko branda, psichinė ir psichologinė būseną ir t. t.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, vertindama tyrimo aplinkybes paminėjo, kad valstybė nustatė bendrą taisyklę dėl santuokinio amžiaus, sutampančio su asmens pilnameyste (18 metų), siekdama užtikrinti, kad sukurta šeima būtų fiziškai ir psichiškai brandi, kad asmenys būtų pasiekę atitinkamą fizinę, socialinę ir psichinę brandą, brandžią valią ir supratimą, atlikti visus būtinus teisinius veiksmus. Nustatydama bendrą taisyklę dėl santuokinio amžiaus, įstatymų leidėjas Civilinio kodekso 3.14 straipsnyje įtvirtino išimtis iš jos, išskirdamas nėštumą, kaip svarbią priežastį santuokinio amžiaus sumažinimui. Santuokinis amžius yra tik viena iš būtinų santuokos sudarymo sąlygų, kurioms taip pat turėtų būti skiriamas reikiamas dėmesys vertinant santuokinio amžiaus sumažinimo galimybę. Be to, priimti sprendimą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo yra teismo teisė, bet ne pareiga.

Savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus vaidmuo, nagrinėjant klausimą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo

Atsižvelgiant teisinį reglamentavimą ir siekiant geriausiai vaiko interesus atitinkančio teismo sprendimo priėmimo santuokinio amžiaus sumažinimo byloje, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, turi būti išskirtas ir akcentuotas savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus vaidmuo, pareigos ir atsakomybė bei tinkamo vaiko teisių ir interesų gynimo ir atstovavimo svarba. Atsižvelgiant į vaiko teisių apsaugos skyriaus veiklos tikslus, uždavinius,

funkcijas ir pareigas, teigtina, jog įgyvendindamas jam pavestus uždavinius ir siekdamas, kad priimtas sprendimas atitiktų vaiko teises ir interesus, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius privalo pateikti teismui rašytinę motyvuotą išvadą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo tikslingumo ir ar tai atitinka

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į teisines santuokinio amžiaus sumažinimo pasekmes – santuoką sudaręs nepilnametis netenka vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose įtvirtintų jo teisių ir apsaugos garantijų, faktiškai paliekamas visiškąje trečiųjų asmenų ir kito sutuoktinio (pilnamečio asmens) valdžioje bei įvairiais aspektais yra priklausomas nuo sutuoktinio. Santuoką sudaręs nepilnametis yra prilyginamas pilnamečiui, įgyja visišką civilinį veiksnumą nuo santuokos sudarymo momento ir įgyto veiksnumo nenustoja, net jeigu vėliau santuoka nutraukiama ar pripažįstama negaliojančia dėl priežasčių, nesusijusių su santuokiniu amžiumi.

vaiko interesus, o dalyvaudamas prašymo nagrinėjime žodinio proceso tvarka gali teikti paaškinimus dėl duotos išvados ir pan. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atlikto tyrimo metu išsakė nuomonę, kad savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus išvadoje turėtų atsispindėti (būti įvertinti) kriterijai ir kitos

svarbios priežastys, kurias ir kitus įrodymus įvertinęs teismas galėtų priimti sprendimą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimo metu konstatuota, kad:

✓ savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius ir (ar) nepilnametės atstovas pagal įstatymą vertindami ir teikdami išvadą/nuomonę dėl nepilnametės prašymo sumažinti santuokinį amžių, santuokos sudarymo tikslu, skyrė netinkamą dėmesį ir nevertino aplinkybės, jog galimas nepilnametės sutuoktinis yra nuteistas už seksualinį nusikaltimą, padarytą prieš ją. Atsakingos institucijos galimai šią aplinkybę laikė formalia, išsamiai ir visapusiškai jos nevertino. Skyrius realiai, tiesiogiai ir betarpiškai su norą susituokti su nepilnamete išreiškusiu asmeniu nesiaiškino, ar yra pradėtas pastarojo santuokos nutraukimo procesas, nebuvo renkami duomenys, patvirtinantys teiginius dėl santuokos nutraukimo proceso pradžios, taip pat nebuvo aiškinamasi jo ateities planai nepilnametės atžvilgiu ir jų įgyvendinimo galimybės, ir pan., nors šie aspektai, turėjo būti vieni iš pagrindinių vertinant nepilnametės prašymą, formuluojant ir teikiant nuomonę/išvadą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo tikslingumo ir jo atitikimo nepilnametės interesams.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė nesutiko su vaiko teisių apsaugos skyriaus pozicija, kad <...>sutuoktinio ankstesnės santuokos nutraukimo klausimas – tai asmeninė jo problema, o jeigu teismas sumažintų santuokinį amžių, tai geriausiai atitiktų nepilnametės interesus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus ir atstovo pagal įstatymą akcentuojamą nepilnametės nuomonę ir norą sudaryti santuoką su kūdikio tėvu ir auginti būsimą kūdikį šeimoje ir t.t. bei nepilnametės nėštumo faktą, kuris galimai besąlygiškai nulėmė teigiamą minėtų asmenų išvadą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo tikslingumo, taip pat nekvestionuodama nepilnametės nuomonės ir noro, atkreipė dėmesį į tai, jog vaiko atžvilgiu priimami sprendimai (plačiąją prasme) turi būti įvertinami remiantis holistiniu požiūriu į vaiko teises bei vadovaujantis geriausiaisiais vaiko interesais. Pabrėžė, kad geriausių vaiko interesų vertinimas yra specifinis (unikalus) ir jis turėtų būti atliekamas kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į konkrečius kiekvieno vaiko (grupės vaikų, vaikų visumoje) aplinkybes, susijusias su vaiku (vaikais) individualiai (pavyzdžiui, amžius, lytis, brandos lygis, patirtis, socialinis ir kultūrinis kontekstas, t.t.).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kritiškai įvertino (ypatingai turėdama omenyje aplinkybę, kad klausimo dėl santuokinio amžiaus sumažinimo metu ir po šio klausimo išsprendimo galimas nepilnametės sutuoktinis buvo susituokęs) savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus ir atstovo pagal įstatymą argumentus, kuriais buvo pagrįstas pritarimas nepilnametės santuokinio amžiaus sumažinimui: <...>nepitarus nepilnametės prašymui (norui sudaryti santuoką), būtų pažeisti nepilnametės ir jos būsimo kūdikio interesai, augti šeimoje, turėti ir motiną, ir tėvą; ir kt.<...>. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad

vaiko kilmė iš motinos ir iš tėvo yra patvirtinama ir nustatoma teisės aktų nustatyta tvarka, nepriklausomai nuo to, ar vaiko tėvas ir motina buvo (yra) sudarę santuoką, ar ne. Kiekvienam vaikui garantuojama teisė žinoti savo tėvus, gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamam ir aprūpinamam savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams. Įstatymų leidėjas taip pat įtvirtino nuostatas dėl nepilnamečių neveiksnių ar ribotai veiksnų tėvų ir jų vaikų interesų apsaugos, numatant, kad tokiais atvejais, kai vaiko tėvai yra neveiksnūs ar ribotai veiksnūs tėvai turi teisę su savo vaiku gyventi ir dalyvauti jį auklėjant bei, kad vaikui yra skiriamas globėjas (rūpintojas) Civilinio kodekso trečiosios knygos nustatyta tvarka.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė nusprendė informuoti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos apie atliktą tyrimą ir priimtus sprendimus bei pasiūlė svarstyti galimybę ir tikslingumą parengti rekomendacijas savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams dėl išvadų rengimo ir teikimo sprendžiant santuokinio amžiaus sumažinimo klausimą teismuose.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba 2014 m. gruodžio mėn. pristatė rekomendacijų „Dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių išvadų teikimo ir rengimo teismui sprendžiant santuokinio amžiaus sumažinimo klausimą“ projektą.

4.1.5. Darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimas

<...> daliai asmenų, prižiūrinių vaikų arba kitus šeimos narius ar artimus giminaičius, dėl įsipareigojimų šeimai sunku surasti darbą ir pradėti dirbti. 2010 metais tik apie 15 procentų dirbančių Lietuvos gyventojų manė, kad darbe jiems sudaromos galimybės anksčiau/vėliau pradėti dirbti ir/arba baigti darbo dieną dėl priežasčių, susijusių su šeimos aplinkybėmis. Priežiūros įsipareigojimai gali tapti viena iš nedarbą arba darbą ne visą darbo dieną skatinančių priežasčių tais atvejais, kai trumpalaikės globos paslaugos yra sunkiai prieinamos.<...>¹⁰

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėti klausimai, susiję su situacijomis, kai tenka derinti bedarbių asmenų, auginančių vaikus, tėvų pareigų vykdymą su bedarbio pareigomis, darbo pasiūlymo kaip tinkamo vertinimo tokių asmenų atžvilgiu, pateikto darbo pasiūlymo atsisakymo dėl objektyvių šeiminių aplinkybių teisinių pasekmių ir tokio atsisakymo vertinimo kaip pagrįsto (nepagrįsto) atskirais atvejais. Taip pat buvo keliamas klausimas dėl valstybės politikos užimtumo rėmimo ir paslaugų šeimai bei vaikui kūrimo politikos suderinamumo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliktame tyrime pažymėjo, jog Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 18 straipsnio 2 ir 3 dalys skelbia, jog siekdamas garantuoti Konvencijoje išdėstytą teisių įgyvendinimą ir norėdamas prie to prisidėti, valstybės dalyvės tėvams ir teisėtiems globėjams teikia paramą, reikalingą tinkamam vaikų auklėjimui, ir rūpinasi vaikų įstaigų plėtimu. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikai, kurių tėvai dirba, turėtų teisę naudotis jiems skirtomis vaikų priežiūros tarnybomis ir įstaigomis. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, nagrinėdamas atskirų valstybių ataskaitas yra išreiškęs susirūpinimą dėl pagalbos, kurios reikia vyresniems dirbančių tėvų vaikams. Komitetas taip pat yra pažymėjęs, kad valstybės dalyvės turi imtis visų reikiamų priemonių, kad vaikų darželiuose ir ikimokyklinio ugdymo įstaigose atsirastų daugiau vietų, taip pat jis yra susirūpinęs, kad daug miestuose gyvenančių vaikų paliekami namuose vieni arba tėvai tuo laiku, kai dirba, negali užtikrinti, kad laisvalaikio vaikai bus užimti, o išplėstinės šeimos nariai tuo laiku taip pat ne visuomet gali pagelbėti.

Vertinant valstybės dalyvės įsipareigojimus pagal aukščiau minėtą Konvencijos 18 straipsnį, bendrųjų įgyvendinimo priemonių vykdymo vertinimas atliekamas iš esmės įvertinus,

¹⁰ Socialinės įtrauktiems didinimo 2014-2020 metų veiksmų planas, patvirtintas Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. spalio 22 d. įsakymu Nr. A1-588, patikslintas 2014 m. sausio 24 d. įsakymu Nr. A1-47.

ar visiems dirbantiems tėvams prieinama geros kokybės vaikų priežiūra dienos metu; ar valstybė skatina sudaryti tokias darbo sąlygas, kurios padeda dirbantiems tėvams atlikti savo pareigas.

Šiuo metu galiojantys teisės aktai įpareigoja tėvus tinkamai pasirūpinti vaikų priežiūra, tėvų įsipareigojimų vaikų priežiūros ir saugumo aspektu standartai yra keliami, teisės aktų projektuose numatant įtvirtinti draudimą palikti vaikus be vyresnių asmenų priežiūros iki tam tikro amžiaus ir tam tikru paros metu, tokiu būdu yra sudaromos prielaidos ypatingai atsakingai vertinti ir suderinti įsipareigojimus vaikų priežiūros ir užimtumo srityje.

Atlikto situacijos vertinimo metu įvertintas užimtumo rėmimo teisinis reglamentavimas (įstatymai bei juos įgyvendinantys poįstatyminiai teisės aktai), teismų praktika bei atsakingų institucijų veikla vertinant *tinkamo darbo* asmeniui, ieškančiam darbo, pasiūlymą, užimtumo veiklos plano sudarymą, teisinę pasekmę, atsisakius pasiūlyto darbo dėl įsipareigojimų šeimai ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad, aiškinant „tinkamo darbo“ sąvoką remiantis įstatymų leidėjo valios principu, darbo biržos specialistams, vertinant individualaus asmens įsidarbinimo galimybes, turėtų tekti pareiga įvertinti individualaus asmens šeimines aplinkybes, kurios visgi neturėtų būti vertinamos tik pagal Užimtumo rėmimo įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje apibrėžiamą subjektą, turinčių įsipareigojimų šeimai, ratą (t. y. tik asmenų, kurie augina vaikus iki 3 metų amžiaus).

Pagal formuojamą teismų praktiką, individualiais atvejais būtina įvertinti ir faktines aplinkybes, kuriomis galėtų būti pateisinamas atsisakymas dirbti: sveikatos būklė, šeiminių aplinkybės ar kelionės į darbą trukmė, aplinkybės dėl (ne)susitarimo tarp darbuotojo ir darbdavio dėl darbo grafiko ir pan.

Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, kad teritorinė darbo birža priima sprendimą dėl teisinių pasekmių dėl pasiūlyto darbo atsisakymo pagal faktą, t. y. įvertina iš esmės gražintą rekomendaciją iš darbdavio ir joje nurodytas neįsidarbinimo priežastis, kuriose vienintelė galima žyma tokiais atvejais – darbo atsisakymas, nepriklausomai nuo atsisakymo pagrindų (pastarieji gražintoje rekomendacijoje nenurodomi). Atsižvelgiant į tai, tyrimo metu įvertinta, kad praktikoje nėra absoliučiai užtikrinama, kad būtų papildomai vertinamos pasiūlyto darbo atsisakymo priežastys, galimai iš anksto laikantis prielaidos, jog iš esmės jau buvo (turėjo būti) pasiūlytas tinkamas darbas, kurio atsisakymas sąlygoja atitinkamas teisės aktų nustatytas pasekmes.

Vertinant valstybės įsipareigojimus vaiko teisių apsaugos srityje, taip pat įgyvendinant šeimai palankią politiką turėtų būti siekiama sudaryti galimybes tėvams pasirinkti jiems tinkamas darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimo priemones, atsižvelgiant į konkrečius jų poreikius. Atsižvelgiant į tai, jog valstybė nėra pasiekusi keliamų standartų dėl vaikų priežiūros paslaugų ir kitose srityse, manytina, jog jai turėtų tekti atsakomybė efektyviai užtikrinti, kad užimtumo rėmimo politikos įgyvendinimas taip pat būtų realiai suderintas su šeimos ir darbo įsipareigojimų politika ir priemonėmis.

Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad turi būti siekiama, jog tiek individualaus užimtumo veiksmų planas, tiek tinkamo darbo vertinimas bei pasiūlyto darbo atsisakymas nebūtų vertinami formaliai, taip pat turėtų būti skiriamas deramas dėmesys papildomam gražintoje rekomendacijoje nurodyto neįsidarbinimo pagrindo vertinimui. Šioje srityje (praktikoje) turėtų būti užtikrinama, jog tiek siūlomas darbas, tiek jo atsisakymas (kaip tinkamo darbo atsisakymas) iš esmės būtų individualiai vertinamas, siekiant adekvataus suderinamumo tarp bedarbio pareigų ir pareigų vaikams (šeimai) įgyvendinimo, ypatingai atsižvelgiant į vienišų tėvų ir pan. įdarbinimo ir įsipareigojimų šeimai derinimo aspektus ir specifiką.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi tyrimą, nusprendė siūlyti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai kartu su Lietuvos darbo birža prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

pakartotinai įvertinti praktiką, priimtus teisės aktus bei užimtumo rėmimo politikos suderinamumą su šeima palankia politika, siekiant užtikrinti veiksmingą individualų vertinimą, sprendžiant klausimus dėl tinkamo darbo pasiūlymo ir darbo atsisakymo dėl tėvų pareigų vaikams įgyvendinimo aplinkybių, bei vieningą tokio vertinimo praktiką.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, išnagrinėjusi vaiko teisių apsaugos kontrolierės rekomendaciją, informavo, kad artimiausiu metu planuojama atnaujinti Darbo rinkos stebėsenos sąlygų ir tvarkos bei Darbo rinkos paslaugų teikimo sąlygų ir tvarkos aprašus, kuriuose reglamentuojamos sąlygos dėl bedarbiui kylančių pasekmių atsisakius siūlomo tinkamo darbo, taip pat individualaus užimtumo veiklos planavimo aspektai. Rengiant šių aprašų pakeitimus bus atsižvelgta į vaiko teisių apsaugos kontrolierės išdėstytą pasiūlymą ir apsispręsta dėl poreikio patikslinti reglamentaciją atitinkamais klausimais.

* * *

Atskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėti klausimai, susiję su šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimu, leido atskleisti ir daugelį kitų vaiko teisių apsaugos probleminių aspektų bei valstybės įsipareigojimų vaiko teisių užtikrinimui įvairias spragas.

Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas atsiskleidė ir nagrinėjant klausimą dėl galimos netinkamos vaiko priežiūros šeimoje, vaiko globos nustatymo poreikio. Praktinė situacija parodė, kad pastarieji klausimai iškilo, kai vaiko motinos darbdavė ėmėsi iniciatyvos dėl savo darbuotojos vaiko globos.

Atliktas tyrimas leido nustatyti, jog praktinė situacija buvo susiklosčiusi tokia: vaiko motina, kuri buvo įrašyta į savivaldybės socialinės rizikos šeimų sąrašą dėl socialinių įgūdžių stokos ir jai buvo teikiamos socialinių įgūdžių ugdymo bei palaikymo paslaugos, buvo priimta dirbti į pareiškėjos fermą ir jai leista apsigyventi fermos pastate įrengtame kambaryje. Tyrimo metu nustatyta, jog tam, kad darbšti darbuotoja galėtų dirbti, darbdavė bendru sutarimu prižiūrejo darbuotojos mergaitę, tačiau ilgainiui perėmė motinos funkcijas – vežiojo mergaitę pas gydytojus, motyvuojant, kad motinai tuo metu reikia dirbti, kad motina galėtų anksti pradėti darbą fermoje ir mažametė nenubustų viena, mergaitė vis dažniau likdavo nakvoti pas motinos darbdavę, darbuotojos paauglį sūnų mokykloje taip pat atstovaudavo motinos darbdavė (domėjosi, atvykdavo, pristatydavo dokumentus maitinimui). Sąlygos vaiką nuvežti ir pasiimti iš

Šeimoms, auginančioms vaikus, dažnai iškyla probleminis darbo ir pareigų šeimai suderinimo klausimas, tai ypatingai aktualu nepilnomis šeimoms, pamaininį darbą dirbantiems ir neturintiems kam tuo metu patikėti vaikų priežiūros, tėvams. Tokių šeimų nariams svarbu turėti reikiamas sąlygas dirbti, kad galėtų patys užtikrinti vaikų gerovę.

darželio nebuvo sudarytos, motyvuojant darbo grafiku. Po kurio laiko motina pastebėjo, kad dukra tolsta nuo jos, darbdavė sprendžia, kas geriausia vaikui, o ji pati galimai yra išnaudojama – jai neduodami laisvadieniai, medikų nustatytas fizinis išsekimas. Darbdavei atsakingi už vaiko teisių apsaugą darbuotojai aiškino, kad ji turinti sudaryti sąlygas motinai vykdyti savo pareigas vaikui. Ilgainiui darbdavė pradėjo teigti, kad ji geriau pasirūpins mergaite, o motina neturi įgūdžių rūpintis vaiku, neleisdavo mergaitei nakvoti su mama.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad teisės aktai numato, jog vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi; tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymąsi, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Šios teisės ir pareigos negali būti perleistos kitiems asmenims. Šeimoms, auginančioms vaikus, dažnai kyla darbo ir pareigų šeimai derinimo klausimas, tačiau manytina, kad darbiniai įsipareigojimai neturi nustelbti vaiko teisės būti auklėjamu ir aprūpinamu savo tėvų šeimoje, tėvų pirmumo teisės prieš kitus asmenis atlikti savo tėviškas pareigas. Nagrinėjamu atveju, darbdavės sprendimas perimti motinos pareigas įvertintas kritiškai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė (be kitų sprendimų) siūlė atkreipti darbdavio dėmesį į poreikį sudaryti sąlygas derinti darbo ir šeimos įsipareigojimų vykdymą darbuotojams, auginantiems vaikus.

4.1.6 Tėvų teisė ugdyti ir auklėti vaikus pagal savo religinius įsitikinimus

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėjo klausimą dėl vaikų teisių užtikrinimo tėvams priklausant netradicinei religinei bendruomenei, dėl to galimai darant žalą vaikams, tinkamai jais nesirūpinant, atribojant nuo išorinio pasaulio, pažeidžiant teisę į ugdymą. Atlikto tyrimo metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė įvertino teisinį reglamentavimą bei teismų (tiek nacionalinių, tiek tarptautinių) praktiką ir vaikų teisių apsaugos ir užtikrinimo standartus šioje srityje, pateikdama ne tik individualaus atvejo įvertinimą, tačiau ir apibrėždama bendruosius reikalavimus vaiko teisių užtikrinimo aspektu, įvertinant ne tik tėvų teisę auklėti vaikus pagal savo religinius įsitikinimus, tačiau ir galimo šeimos išskyrimo teisinius reikalavimus, pagrindus ir pan.

Vienas iš tėvų valdžios (teisių ir pareigų) įgyvendinimo aspektų taip pat yra tėvų teisė rūpintis savo vaikų religiniu ir doroviniu auklėjimu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalis numato, kad tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Konstitucijos 26 straipsnio 4 dalyje bei Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas principas, pagal kurį žmogaus laisvę išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą galima apriboti tik pagal įstatymą ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves.

Konvencija pripažįsta, kad vaikas pats naudojasi teise į minties, sąžinės ir religijos laivę, o tėvai gali jam vadovauti, tačiau toks vadovavimas turi atitikti besivystančius vaiko sugebėjimus ir visos Konvencijos reikalavimus. Atlikto tyrimo pagrindu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad negali būti „vadovaujama“ taikant, pavyzdžiui, fizinę arba psichologinę prievartą.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 14 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves gerbti vaiko teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Pastarojo straipsnio 2 dalis numato, kad valstybės dalyvės gerbia tėvų ir, atitinkamai atvejais teisėtų globėjų teises ir pareigas vadovauti vaikui įgyvendinant jo teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus. Laisvę išpažinti savo religiją arba tikėjimą gali būti ribojama tik tiek, kiek tai nustatyta įstatymu ir yra būtina valstybės saugumo, viešosios tvarkos, gyventojų sveikatos, dorovės arba kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugai (Konvencijos 14 straipsnio 3 dalis).

Vertindama keliamus klausimus dėl poreikio atskirti vaikus dėl netradicinio religinio auklėjimo daromos įtakos, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 9 straipsnis skelbia, kad valstybės dalyvės užtikrina, kad vaikas nebūtų išskirtas su tėvais prieš jo norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. To gali prireikti tam tikru konkrečiu atveju, pavyzdžiui, kai tėvai žiauriai elgiasi su vaiku arba juo nesirūpina, arba kai tėvai gyvena atskirai ir reikia nuspręsti, kur vaikas turi gyventi. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 23 straipsnio nuostatos įtvirtina kiekvieno vaiko teisę gyventi kartu su savo tėvais ar kitais teisėtais savo atstovais. Įstatymų leidėjas aiškiai apibrėžė, jog išskirti vaiką su tėvais prieš vaiko, taip pat tėvų valią galima tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas (siekiama išvengti pavojaus vaiko gyvybei, sveikatai, būtina pasirūpinti jo priežiūra, auklėjimu, apsaugoti kitus svarbius vaiko interesus). Iškilus pavojui vaiko gyvybei ar sveikatai, galima jį nedelsiant išskirti su tėvais (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 1, 2, 3 dalys).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra pakartojęs savo praktikoje suformuluotą principą, pagal kurį abipusė vaiko ir tėvų teisė į vienas kito draugiją yra esminė „šeimos gyvenimo dalis“ pagal Konvencijos 8 straipsnį (pavyzdžiui, byloje *Monory prieš Rumuniją ir Vengriją*). Dėmesys

privalo būti kreipiamas į teisingą pusiausvyrą, kuri turi būti nustatyta tarp konfliktuojančių individualių ir visuomenės interesų (byla *Scozzari ir Giunta prieš Italiją*).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė susijusių subjektų ir atsakingų institucijų dėmesį, kad visada turi būti įgyvendinamas institucijų siekis apsaugoti vaiką ir jo interesus, kai keliamas klausimas dėl galimo vaiko teisių pažeidimo (nepriklausomai nuo to, kokios priežastys lemia galimą pažeidimą), tačiau aplinkybės ir įrodymai turi patvirtinti, kaip vieni ar kiti veiksmai (atliekami ir dėl tėvų religinių įsitikinimų) padarė (daro) realią žalą vaikui (vaikams) (kaip yra nurodęs Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Vojnity prieš Vengriją*).

Teisės į privataus šeimos gyvenimo gerbimą ir religijos laisvę reiškia ir valstybių pareigą gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus, ir iš esmės perduoda tėvams teisę perteikti savo religinius įsitikinimus, auginant ir auklėjant savo vaikus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į ne tik tokiomis atvejais svarbų aspektą, primindama, kad vaiko atskyrimo nuo šeimos prevencija ir šeimos vieneto išsaugojimas yra svarbūs vaiko apsaugos sistemos komponentai <...>, o atskyrimas taikomas tik kaip paskutinė priemonė – atskyrimo reikia vengti, jei vaiką galima apsaugoti lengvesnėmis priemonėmis. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas labai aiškiai išskiria, kad, prieš atskirdama vaiką, valstybė turėtų teikti paramą tėvams vykdyti savo kaip tėvų pareigas ir atkurti arba sustiprinti šeimos gebėjimus rūpintis vaiku, nebent toks atskyrimas būtinas vaikui apsaugoti. Vaiko atskyrimo nuo tėvų negalima grįsti ekonominėmis priežastimis. <...> Finansinis ir materialinis skurdas arba sąlygos, tiesiogiai ir unikaliai priskirtinos tokiam skurdui, niekada neturėtų būti vienintelis vaiko atėmimo iš tėvų globos pagrindimas, jos laikytinos tik signalu, kad šeimai reikia teikti atitinkamą paramą.

4.1.7. Tėvų valdžios lygybės principo įgyvendinimo aspektai

Vaiko teisių apsaugos kontrolierei teikiamuose pareiškėjų dokumentuose dažnai atkreipiamas dėmesys į tėvų valdžios lygybės netinkamo įgyvendinimo aspektus, dažniausiai nurodoma, kad motinos, su kuriomis lieka gyventi nepilnamečiai vaikai, siekia atriboti tėvus nuo dalyvavimo vaikų auklėjime. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje susidurta su atveju, kai savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, kuris pagal kompetenciją įpareigotas teikti metodinę paramą, konsultacijas, spręsti kitas vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos problemas bei teikti atitinkamoms valstybės, savivaldybės institucijoms ir įstaigoms pasiūlymus dėl vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos, teikė teisės aktų reglamentavimu nepagrįstą informaciją susijusiems asmenims ir institucijoms dėl ginčo esmės bei subjekto, kuris turėtų spręsti ginčo klausimą.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė buvo prašoma įvertinti savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus ugdymo institucijoms teikiamą informaciją bei išsakytą poziciją. Tiriamuoju atveju, nutraukus santuoką, vaikų gyvenamoji vieta buvo nustatyta su motina, vaikas lankė tėvų bendru sutarimu parinktą mokyklą, tačiau netrukus po santuokos nutraukimo, motina slapta ir vienašališkai nusprendė pakeisti vaiko ugdymosi įstaigą. Mokyklos, gavę prieštarigus tėvų prašymus (vieno - perkelti vaiką, kito tėvų – nekeisti ugdymo įstaigos), kreipėsi į savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių, kuris pateikė nuomonę, jog motina, su kuria nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, turi teisę parinkti ugdymo įstaigą. Šios informacijos pagrindu, vaiko ugdymosi įstaiga buvo pakeista.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 18 straipsnis įtvirtina valstybės dalyvės pareigą dėti visas pastangas, kad būtų pripažintas bendros ir vienodos abiejų tėvų atsakomybės už vaiko auklėjimą ir vystymąsi principas.

Teisė į vaiko globą daugumos Vakarų Europos valstybių teisėje jungia abu elementus: tiek teisinę vaiko globą, suteikiančią teisę ir pareigą priimti visus sprendimus, susijusius su vaiko auginimu ir auklėjimu, tiek fizinę vaiko globą, kuri reiškia faktinį vaiko gyvenimą kartu su asmeniu, kuria įstatymas ar įgaliotos institucijos sprendimas suteikia teisę į vaiko globą. Perduodant teisę į vaiko globą, vaiko gyvenamoji vieta, taip pat su vaiko auginimu ir auklėjimu

susijusios teisės ir pareigos tarsi „seka iš paskos“. Perdavus teisę į vaiko globą tik vienam iš tėvų, antrasis netenka ne tik galimybės nuolat gyventi su vaiku, bet ir daugumos kitų iš tėvystės išplaukiančių teisių: teisės atstovauti, teisės spręsti vaiko mokymo, religinio auklėjimo, gyvenamosios vietos parinkimo, medicininio pobūdžio priemonių taikymo vaikui klausimą ir t.t.

Lietuvos teisėje tėvų valdžios lygiateisiškumas vaikų atžvilgiu laikomas principine nuostata, kuri praktikoje neretai pažeidžiama pačių tėvų. Geriausiai vaiko interesus užtikrina abiejų tėvų dalyvavimas vaiko gyvenime.

Valstybės ir savivaldybės institucijos turi padėti tėvams geriau suvokti šios atsakomybės pasidalijimą ir skatinti tėvus suprasti, kad abiejų teisės ir pareigos auklėti vaikus yra lygios.

Lietuvos teisė nesieja tėvų valdžios instituto su vaiko gyvenamąja vieta, įtvirtindama lygias tėvo ir motinos teises ir pareigas savo vaikams, nepriklausomai nuo to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium. Atsižvelgiant į tai, ir kartu negyvendami tėvai

privalo susitarti dėl abiejų vienodo tėvų valdžios įgyvendinimo savo vaikams sąlygų ir yra vienodai atsakingi už vaiko išlaikymą, auklėjimą ir deramos raidos sąlygų sudarymą bei neigiamus tėvų valdžios įgyvendinimo padarinius.

Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtintos tėvų teisės ir pareigos iš esmės nepriklauso nuo tiesioginės fizinės jų įgyvendinimo galimybės, pvz., tėvams gyvenant skyrium vaikas gali gyventi tik su vienu iš tėvų, tačiau tai neturi jokios įtakos antrojo iš tėvų asmeninėms teisėms ir pareigoms vaiko atžvilgiu – jų apimtis išlieka tokia pati, kaip ir bendro tėvų ir vaiko gyvenimo atveju. Lietuvos vaiko gyvenamosios vietos nustatymo institutas apima tik vieną iš teisės į vaiko globą, paplitusios Vakarų Europos valstybių teisėje, elementų – t.y. fizinę vaiko globą.

Pripažinus, kad skyrium gyvenantis tėvas/motina turi lygias galimybes vaiko auklėjime, kyla klausimas dėl šių teisių įgyvendinimo ir gynimo, kai vienas iš tėvų nesutinka su kito iš tėvų pasirinktu sprendimu. Gali būti, kad vienas iš tėvų tiesiog nedalyvauja priimant tam tikrus su vaiku susijusius sprendimus - galimai sutikdamas su kito iš tėvų veiksmais ar vengdamas dalyvauti auklėjant vaiką (dispozityvumo principas). Nepaisant teisėje įtvirtintų principų dėl tėvų teisių ir pareigų lygybės, praktikoje dažnai sprendimus priima ir atsakomybę dėl sprendimų faktiškai prisiima tas iš tėvų, su kuriuo lieka gyventi vaikas - jis sprendžia su vaiko auklėjimu, ugdymu, sveikatos priežiūra susijusius klausimus. Tačiau tokiu atveju turi būti darytina prielaida, kad tarp tėvų nėra ginčo.

Švietimo įstatymo 47 straipsnis numato tėvų (globėjų, rūpintojų) teises ir pareigas, viena kurių – dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą, mokyklą ar kitą švietimo teikėją. Minėto įstatymo 45 straipsnis nustato, kad mokymo sutartį už vaiką iki 14 metų jo vardu sudaro tėvai (globėjai), veikdami išimtinai vaiko interesais. Nors Civilinis kodeksas numato, kad *tėvai* (past. daugiskaita) yra savo nepilnamečių vaikų atstovai pagal įstatymus, tėvų valdžią realizuoja vienas iš tėvų, preziumuojant, kad vienas iš tėvų veikia bendro susitarimo pagrindu – pvz. vaikui vardą suteikia tėvai (Civilinio kodekso 3.166 straipsnio 1 dalis), tačiau registruojant vaiką, gimusį santuokoje, prašymą civilinės metrikacijos įstaigai teikia vienas iš tėvų; sveikatos priežiūros institucijoje vaiką atstovauja vienas iš tėvų (išskyrus biomedicininį tyrimų atvejus); prašymą priimti vaiką į ugdymo įstaigą pateikia vienas iš tėvų. Tam tikri įstatymai (pvz., Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 18 straipsnio 3 dalis) numato tvarką, kaip turėtų elgtis paslaugų subjektai, esant tėvų ginčams dėl vaiko.

Civilinis kodeksas nustato civilinių teisių gynimo būdus. Civilinio kodeksas numato, kad visus klausimus, susijusius su vaikų auklėjimu, sprendžia abu tėvai tarpusavio susitarimu, jeigu tėvai nesusitaria, ginčijamą klausimą sprendžia teismas, nustatydamas bendravimo su vaiku ir dalyvavimo jį auklėjant tvarką. „Auklėjimas“ gali būti suprantamas kaip nuolatinis ir kryptingas poveikis vaiko sąmonei, siekiant kuo geriau parengti jį savarankiškai gyventi visuomenėje; teisė auklėti savo vaiką ir atsakomybė už tai leidžia tėvams imtis reikalingų tikslui pasiekti priemonių. Atsižvelgdama į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė išsakė poziciją, kad teisė parinkti vaikui ugdymo įstaigą, kaip priemonė, patenka į sąvoką „auklėti vaiką“, bei tėvų ginčai turi būti

sprendžiami teisme. Savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius bei ugdymo įstaigos, esant akivaizdžiam ginčui dėl vaiko auklėjimo, sprendimą leido priimti vienam iš tėvų – motinai, tuo pažeisdamos tėvų valdžios lygybės principą bei ginčų sprendimo tvarką.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus bei ugdymo įstaigų, įtrauktų į tėvų ginčą, dėmesį į tėvų teisių ir pareigų lygybės įgyvendinimo aspektus, ginčų dėl vaiko auklėjimo sprendimo tvarkos ir kompetentingos institucijos juos spręsti nuostatas.

Savivaldybės švietimo skyriui vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė didinti ugdymo įstaigų informuotumą dėl tėvų ginčų sprendimo mechanizmo ir kompetentingos institucijos juos spręsti teisinio reglamentavimo.

4.1.8. Administracinė atsakomybė už vaiko teisių pažeidimus

Viena iš vaiko teisių apsaugos garantijų – pranešimas atsakingiems subjektams apie poreikį ginti vaiko teises ir teisėtus interesus.

Ne vienerius metus vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipia dėmesį į poreikį tobulinti Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatas, reglamentuojančias atsakingų asmenų pareigą pranešti apie vaiko teisių pažeidimus, išplečiant atsakingų asmenų ratą pastarojo kodekso nuostatose, atitinkamai suderinant šias nuostatas su galiojančio Civilinio kodekso normomis. Atsižvelgdama į praktikoje išryškėjusias problemas, vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat siūlė teisinį reglamentavimą papildyti nuostatomis, numatančiomis atsakomybę už nepranešimą vaiko globėjui (rūpintojui), vaikų socializacijos centrui arba policijai apie savavališkai iš globėjo (rūpintojo) arba vaikų socializacijos centro pasišalinusio vaiko buvimo vietą.

Ataskaitiniu laikotarpiu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su nauja redakcija dėstomu Administracinių nusižengimo kodekso projektu Nr. XIP-3600(2) (toliau – Projektas), dalyvaudama nagrinėjant šio teisės akto nuostatas Lietuvos Respublikos Seime, pateikė pastabas ir pasiūlymus dėl Projekto 71 straipsnio „Melagingos informacijos suteikimas, kliudymas vaikui nustatyti globą (rūpybą) ir informacijos nepranešimas“, kuris tiesiogiai susijęs sus aukščiau įvardintomis problemomis ir poreikiu tobulinti teisinį reglamentavimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad Civilinio kodekso 3.250 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, policijos ir kitokių institucijų darbuotojai, taip pat kiti asmenys, turintys duomenų apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus (žiaurus tėvų elgesys su vaikais, tėvų liga, mirtis, išvykimas ar dingimas, tėvų atsisakymas atsiimti vaikus iš mokymo, auklėjimo ar gydymo įstaigų ir t. t.), privalo apie tai nedelsdami informuoti valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją pagal vaiko ar savo gyvenamąją vietą.

Civilinio kodekso 3.250 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad šio straipsnio 1 dalyje numatytų institucijų vadovai ir kitokie pareigūnai už melagingos informacijos suteikimą, vaiko, kuriam reikalinga globa (rūpyba), slėpimą, kliudymą jam nustatyti globą (rūpybą) ar kitokius vaiko teisių ir interesų pažeidimus atsako įstatymų nustatyta tvarka.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Projekto 71 straipsnio papildymas suteiktą galimybę traukti administracinę atsakomybę asmenis, kurie slepia vaiko buvimo vietą, žinodami, jog jis pasišalino iš vaikų socializacijos centro, globos įstaigos, pabėgo iš šeimos ir pan.

Numatant atsakomybę už nepranešimą apie pasišalinusio vaiko buvimo vietą iš vaikų socializacijos centro, globos įstaigos, šeimos, asmuo būtų patrauktas administracinę atsakomybę, jeigu žino, kad vaikas pasišalino iš vaikų socializacijos centro, globos įstaigos ar pabėgo iš namų ir apie tai nepranešė vaiko teisių apsaugos skyriui, policijai, prokuratūrai ar

Praktikoje neretai susiduriama su atvejais, kai asmenys, žinantys savavališkai pasišalinusio vaiko iš vaikų socializacijos centro, globos įstaigos buvimo vietą, apie tai nepraneša, slepia vaiką nuo kompetentingų valstybės institucijų bei už vaiką atsakingų asmenų.

vaiko atstovams pagal įstatymą. Asmuo nebūtų traukiamas administracinė atsakomybė, jei praneštų bent vienam iš minėtų subjektų. Svarbu, jog asmuo, kuriam žinoma pasišalinusio ar pabėgusio vaiko buvimo vieta, praneštų bent vienam nurodytam subjektui, kuris imtųsi veiksmų vaiko interesams užtikrinti.

Vaiko teisių apsaugos skyrius, policija gali nežinoti apie pasišalinusį ar pabėgusį vaiką, tačiau apie tai pranešus įstatyminiams vaiko atstovams, pastarasis apie tai žinos ir galės imtis veiksmų vaikui susigrąžinti, o reikalui esant galės pasitelkti (informuoti) vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos pagalbą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama tobulinti vaiko teisių apsaugos sistemą ir teisinį reglamentavimą, pateikė siūlymą tobulinti projektą, ir ne tik išplėsti atsakingų už nepranešimą apie vaiko teisių pažeidimus asmenų ratą, suderinant nuostatas su galiojančio Civilinio kodekso nuostatomis, tačiau ir numatyti atsakomybę asmenims, kurie nepraneša savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriui, policijai, prokuratūrai ar vaiko atstovams pagal įstatymą apie pasišalinusio iš globos įstaigos, vaikų socializacijos centro ar pabėgusio iš šeimos vaiko buvimo vietą.

4.1.9. Mediacija šeimos ginčiuose – taikus ginčų sprendimas, siekiant geriausių vaiko interesų užtikrinimo

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne vienerius metus praktinėje veikloje bei metinėse ataskaitose atkreipia dėmesį į mediacijos taikymo šeimos ginčiuose poreikį, ne vienerius metus siūlo teisiškai reglamentuoti mediacijos, kaip privalomosios taikinamojo tarpininkavimo procedūros, šeimos bylose sąlygas, vykdyti informacijos apie mediacijos naudą sklaidą, skatinant ginčo šalis aktyviau naudotis šia paslauga.

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo Teisingumo ministerijos sudarytoje Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) civiliniame procese tobulinimo darbo grupės veikloje, teikė pasiūlymus ir nuomonę dėl mediacijos šeimos ginčiuose modelio:

- ✓ palaikytas siūlymas dėl privalomos mediacijos šeimos ginčiuose sistemos sukūrimo, mediatorių veiklos reglamentavimo, reikalavimų mediatoriams nustatymo, mediatorių sąrašo patvirtinimo;

- ✓ pritarta siūlomam mediacijos finansavimo modeliui, t. y., kad privaloma įžanginė mediacijos sesija būtų finansuojama valstybės, iš esmės laikantis pozicijos dėl mediacijos atskiruose šeimos ginčiuose privalomumo; siūlyta atsisakyti galimybės numatyti, kad šalys pačios turėtų susimokėti už privalomą įžanginę mediacijos sesiją;

- ✓ pasiūlyta numatyti išimtis, kada privaloma mediacija yra netaikoma, negali vykti, pavyzdžiui, vienam iš asmenų yra nustatytas draudimas bendrauti, artintis dėl smurto ar pan.;

- ✓ pasiūlyta taip pat įvertinti poreikį į modelio projektą įtraukti nuostatas dėl Civilinio proceso kodekso nuostatų tikslinimo, atsižvelgiant į tai, kad sprendžiant ginčus dėl vaikų, viena iš šalių tiek kartu su ieškiniu, tiek iki ieškinio pareiškimo gali prašyti teismą taikyti laikinąsias apsaugos priemones. Atsižvelgiant į tai, priėmus sprendimą įtvirtinti privalomą įžanginę mediacijos sesiją, pateikta nuomonė, kad turėtų būti peržiūrėtos ir atitinkamai patikslintos Civilinio proceso kodekso nuostatos;

- ✓ skatinant mediaciją dėl žyminio mokesčio šeimos bylose didinimo ir atleidimo nuo žyminio mokesčio, šalims pasinaudojus ne tik privaloma įžangine mediacijos sesija, tačiau ir nusprendusioms tęsti mediacijos sesijas, pateiktas siūlymas atsižvelgti į tai, kad:

- faktiškai mediacijos ginčiuose dėl vaikų sistema nėra veikianti, todėl turėtų būti nustatytas protingas žyminio mokesčio dydis (mažesnis nei siūloma modelio projekte) ir (arba) atitinkamas pereinamasis laikotarpis, kurio metu būtų galima įvertinti šio pakeitimo veiksmingumą, ypatingai turint omenyje tai, kad šalys proceso metu patiria (gali patirti) ir nemažai kitų, ne tik žyminio mokesčio, bet ir atstovavimo, ekspertizės ir pan. išlaidų.

- siūlyta patikslinti šią modelio projekto dalį, atsižvelgiant į tai, kad sprendžiant tam tikrus su vaiku susijusius klausimus mediacija yra negalima arba netikslinga arba tarp šalių nėra ginčo (pavyzdžiui, santuokos nutraukimas bendru sutikimu). Atsižvelgiant į tai, kad į šeimos ginčus patenka ir tokie ginčai, kaip tėvystės (motinystės) nustatymas, nuginčijimas, tėvų valdžios apribojimas ir kt., siūlyta patikslinti šeimos ginčų dalį, kuriai būtų taikoma privaloma mediacija;
 - ✓ siūlyta patikslinti modelio projekto nuostatas dėl žyminio mokesčio nustatymo visuose šeimos ginčiuose ir sankcijų taikymo šaliai, aiškiau atskleidžiant finansines pasekmes šaliai, dėl kurios nesąžiningo, pasyvaus, principingo ar kito neigiamo elgesio, mediacija neįvyko arba buvo netikslinga, neįmanoma pagal atitinkamas mediacijos stadijas (privaloma įžanginė mediacija, tolesnė mediacija). Išsakyta pozicija, kad turėtų būti vertinama, ar nesąžininga nėra laikytina šalis, kuri sutinka dalyvauti ir dalyvauja įžanginėje ir vėlesnėse mediacijos sesijose, tačiau ginčo sprendimas yra neįmanomas, būtent dėl šalies kategoriškos asmeninės pozicijos, apsimestinio dalyvavimo mediacijoje ir pan. Atitinkamai siūlyta, kad šios nuostatos turėtų būti aptartos kiekvienoje mediacijos stadijoje. Pasiūlyta, kad projektas turėtų būti papildytas numatant didesnę mediatoriaus atsakomybę ir aktyvų vaidmenį visais atvejais vertinant, identifikuojant kiekvienos šalies vaidmenį, įtaką ginčui, šalių sąžiningumą (plačiąja prasme), tikslingumą tęsti mediaciją ir pan. Atitinkamai šalis, dėl kurios nebuvo galimas taikus ginčo sprendimas, turėtų patirti neigiamas (finansine prasme) ginčo sprendimo teisme pasekmes;
 - ✓ siūlyta tikslinti rengiamo modelio nuostatas, numatant, kad dėl privalomos įžanginės mediacijos sesijos šalys galėtų kreiptis tik į mediatorius, kurie yra įtraukti į mediatorių sąrašą;
 - ✓ patikslinti reikalavimus mediatoriams.
 - ✓ papildyti projektą nuostatomis, nurodant, kad Teisingumo ministerija yra atsakinga už mediatorių sąrašo sudarymą (mediatorių įrašymą, išbraukimą iš sąrašo); tvirtina įstaigų, kompetentingų vykdyti būsimų mediatorių mokymus, mediatorių kvalifikacijos kursų organizavimą ir pan. sąrašą; tvirtinta reikalavimus mediatorių mokymo ir kvalifikacijos kėlimo programoms;
 - ✓ papildyti modelio projektą nuostatomis dėl mediatorių atsakomybės, apskundimo, etikos ir pan. klausimų sprendimo;
 - ✓ aptarti klausimus dėl vaiko dalyvavimo mediacijos procese.

2015 m. vasario 4 d. Vyriausybės pasitarime apsvarstytas Teisingumo ministerijos parengtas Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos projektas, kuriame pateikti pasiūlymai sudarys galimybes plačiau ir efektyviau taikyti mediacijos procedūras. Vyriausybei apsvarsčius šią koncepciją, Teisingumo ministerija planuoja pradėti rengti teisės aktų pakeitimus, būtinus taikinamojo tarpininkavimo plėtrai. Be kitų svarbių aspektų (mediatorių veikos reglamentavimo, paslaugų finansavimo), Koncepcijos projekte taip pat išlieka siūlymas nustatyti privalomą mediaciją ir šeimos ginčiuose, nagrinėjamuose ginčo teiseną.

4.2. Vaiko, netekusio tėvų globos, apsauga

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 20 straipsnis įpareigoja valstybes užtikrinti ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą vaikui, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti bei pasirūpinti tokio vaiko priežiūros pakeitimu. Kiekvienoje Konvenciją ratifikavusioje šalyje alternatyvios vaiko priežiūros būdas yra savitas, priklausomas nuo nacionalinių tradicijų, Lietuvoje šie būdai apima vaiko globą (rūpybą) bei įvaikinimą.

Vaiko globos (rūpybos) bei įvaikinimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje buvo nuolat tobulinamas, tačiau pastebėtina, kad teigiami pokyčiai alternatyvios vaiko priežiūros srityje yra nežymūs. Šioje srityje vis dar yra trūkumų, susijusių su bendruomeninių paslaugų vaikui ir šeimai stoka, nepakankamu vaiko globos (rūpybos) šeimoje prioriteto klausimu, socialinės vaiko

globos paslaugų kokybės užtikrinimu, bei kitų, sąlygojančių vaiko intereso augti saugioje ir jo raidai palankioje aplinkoje pažeidimus.

4.2.1. Kūdikių ir vaikų iki 3 (4) metų institucinė globa

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje per visą veiklos laikotarpį buvo nagrinėjami su vaiko globa (rūpyba) susiję klausimai, vertinamas teisinis reglamentavimas bei susiformavusi praktika. Ypatingas dėmesys skirtas kūdikių ir mažų vaikų institucinės globos aspektams. 2011 metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo atliktas tyrimas „Dėl vaikų iki 3-4 metų globos organizavimo sutrikusio vystymosi kūdikių namuose ir kitose (Panevėžio Algimanto Bandzos kūdikių ir vaikų globos namuose ir VŠĮ Kauno klinikų filialo Vaikų reabilitacijos ligoninėje „Lopšelis“) globą vykdančiose įstaigose, problemų“¹¹, kurio metu buvo nagrinėtas esamos vaikų iki 3 (4) metų globos sistemos (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose) atitikimas vaiko teisių ir interesų užtikrinimo principui, sutrikusio vystymosi kūdikių namų veikla (pavaldumas, veiklos reglamentavimas, vietų vaikams skaičius, personalo sudėtis, finansavimas), vaikų, augančių juose, skaičius, dažniausiai pasitaikantys sveikatos sutrikimai, vaikų teisinio statuso (globos nustatymo) aspektai, vaikų patekimo į šias institucijas priežastys, kt.

Tyrimas atskleidė nemažai sisteminių vaikų institucinės globos problemų bei patvirtino pokyčių būtinumą, ypač tokiose įstaigose, kaip sutrikusio vystymosi kūdikių namai.

Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė siūlymus Vyriausybei, Sveikatos apsaugos, Socialinės apsaugos ir darbo, Švietimo ir mokslo ministerijoms bei savivaldybėms bei jų struktūriniais padaliniais (vaiko teisių apsaugos skyriams), iš kurių išskirtini siūlymai: neatidėliotinai vykdyti institucinės vaikų iki 3 (4) metų globos reformą, atsisakant vaikų globos sveikatos priežiūros įstaigose (pertvarkant sutrikusio vystymosi kūdikių namus, o esant sveikatos priežiūros paslaugų poreikiui, užtikrinti jų teikimą socialinės globos įstaigose); iš esmės peržiūrėti vaiko iki 3 (4) metų (neįgalaus vaiko iki 7 metų) institucinės globos finansavimą, orientuojant jį į vaiko poreikių tenkinimą; ieškoti efektyvių alternatyvių vaiko globos (šeimoje, šeimynoje) formų ir įvaikinimo propagavimo priemonių bei skatinti alternatyvių vaiko globos formų finansavimą; įvertinti individualius kiekvieno vaiko sveikatos priežiūros paslaugų poreikius ir, remiantis jais, spręsti klausimą dėl vaiko globos sveikatos priežiūros įstaigose pagrįstumo ir tikslingumo; plėtoti bendruomenines paslaugas, kurios užkirstų kelią vaikų (ypač su negalia) patekimą į institucijas; kt.

Stebėdama vangų siūlymų įgyvendinimą bei siekdama įvertinti (galimus) pokyčius vaikų iki 3(4) metų ir vaikų su negalia, globojamų Vilniaus, Klaipėdos, Šiaulių, Alytaus sutrikusio vystymosi kūdikių namuose, VŠĮ Kauno klinikų filialo Vaikų reabilitacijos ligoninėje „Lopšelis“ bei Panevėžio A. Bandzos kūdikių ir vaikų globos namuose, srityje, ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradėjo tyrimą savo iniciatyva. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai lankėsi minėtose įstaigose, vizitų metu buvo bendrauta su įstaigų vadovais bei kitais darbuotojais, susipažinta su globojamų vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo padėtimi, jiems teikiamomis sveikatos priežiūros, ugdymo bei socialinėmis paslaugomis, aptartos įstaigos veiklos ir vaiko teisių bei interesų užtikrinimo problemos bei galimos veiklos perspektyvos, susipažinta su vaikų gyvenimo bei ugdymo sąlygomis, personalo struktūra.

Tyrimą planuojama užbaigti 2015 metais bei kompetentingoms suinteresuotoms įstaigoms bei organizacijoms pateikti išvadas ir siūlymus dėl padėties gerinimo.

¹¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolierės 2011-11-16 pažyma Nr.15/05/16-2011/KI – 13. //http://vaikams.lrs.lt/Vaiko_tesiu_padeties_vertinimas/Apibendrinimai/Tyrimai.

4.2.2. Vaiko teisių užtikrinimo globos įstaigose vertinimas

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai lankėsi 14 vaikų globos namų bei 5 sutrikusio vystymosi kūdikių namuose ir vertino ten apgyvendintų (globojamų/rūpinamų) vaikų teisių ir interesų užtikrinimo padėtį.

Apibendrinant apsilankymų metu gautą informaciją, pastebėti labai dideli vaiko teisių užtikrinimo padėties vaikų globos institucijoje skirtumai, pasireiškiantys patalpų įrengimu, vaikų privatumo užtikrinimu, laisvalaikio organizavimu, savarankiško gyvenimo įgūdžių lavinimu, vaiko interesų atstovavimu ir kt.

Kai kuriuose vaikų globos namuose (nepriklausomai nuo to, ar tai savivaldybių, ar nevyriausybiniai vaikų globos namai) vis dar itin skurdi materialinė bazė (neremontuotos ir (ar) skurdžiai įrengtos patalpos, aplūžę baldai ir kt.), patalpų plotas, tenkantis vienam vaikui, neatitinka teisės aktais nustatytų reikalavimų, nors paprastai vaikų globos namų patalpos didelės. Kai kurie vaikų globos namai akcentavo lėšų trūkumą vaikų rūbams ir kitiems daiktams.

Dažniausiai sanitarinės patalpos įrengiamos vienai šeimynai, tačiau yra tokių vaikų globos namų, kuriuose sanitarinės patalpos įrengtos kiekvienam vaikų kambariui atskirai. Labai dažni atvejai, kai yra įrengti bendri poilsio/žaidimų kambariai su bendrais žaislais ir kt.

Daugelyje vaikų globos namų (neatsižvelgiant į patalpų atnaujinimą) šeimynos įrengtos taip, kad aplinka neprimena šeimos aplinkos. Neretai pasitaiko atvejų, kai nepakankamai užtikrinamas vaikų privatumas – sanitarinių patalpų, kambarių durys be užraktų ir kt. Kai kurių vaikų globos namų vaikų kambariuose nėra vaikų asmeninių daiktų (vadovėlių, knygų, žaislų, radijo imtuvų ir pan.). Pastebėta, jog daugelyje vaikų globos namų yra pakankamai griežta dienvietė, vaikai turi ribotas galimybes įtakoti su jais susijusius sprendimus, vaikų globos namų reikalavimai neretai dominuoja vaikų individualių poreikių atžvilgiu. Vaikai retais atvejais gali atsivesti į globos namus savo draugus.

Vaikų skaičius šeimynose svyruoja nuo 6 iki 13 (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose – 6-17), vaikai dažniausiai apgyvendinami po 2 – 4 kambariame (sutrikusio vystymosi kūdikių namuose mažesni vaikai paprastai apgyvendinami vienoje patalpoje), retais atvejais vaikai turi galimybę gyventi po vieną (turėti atskirą kambarį).

Praktiškai visose vaikų globos namų šeimynose yra įrengtos virtuvės, kad vaikai savaitgaliais ir švenčių dienomis patys galėtų ruošti maistą. Tačiau apsilankymų metu pastebėta, jog vaikų maitinimas organizuojamas pagal grafiką ir patvirtintą valgiaraštį, todėl kyla pagrįstų abejonių, ar visais atvejais vaikai bet kuriuo metu praalkę turi galimybę pavalgyti (užkandžiauti). Atsižvelgiant į nustatytus reikalavimus gaminti maistą pagal patvirtintus valgiaraščius, kyla abejonės ir dėl to, ar visais atvejais vaikai gali gaminti jų pasirinktus patiekalus savaitgaliais. Pastebėti ir tokie atvejai, kai įrengtose virtuvėse indų kiekis neatitiko šeimynoje gyvenančių vaikų skaičiaus (buvo mažesnis), prie stalo nebuvo tiek vietų, kiek buvo vaikų, šaldytuvuose nebuvo jokių maisto produktų. Ugdant vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžius vaikams suteikiama galimybė savaitgaliais savarankiškai (atsižvelgiant į jų amžių) apsipirkti, sudaromi budėjimo šeimynose grafikai, kurių metu vaikai plauna indus, tvarko patalpas.

Pastebėta, kad laisvalaikio organizavimas ir popamokinis užimtumas neretai priklauso ne nuo vaiko pomėgių, o nuo globėjo (vaikų globos namų) finansinių galimybių – vaikai lanko arba nemokamus užsiėmimus (būrelius), arba pigiausiai kainuojančius. Tais atvejais, kai vaikų globos namai yra kaimiškose vietovėse, popamokinės veiklos yra labai mažai, nėra pasirinkimo, neretai vaikai skuba į autobusą, todėl nelanko jokio būrelio. Beveik visų vaikų globos namų teigimu, vaikams organizuojamos vasaros poilsio stovyklos. Kai kurie vaikų globos namai vengia stovyklauti su kitų vaikų globos namų auklėtiniais, taip, jų teigimu, siekdami išvengti neigiamo kitų vaikų poveikio ir vaikų elgesio problemų. Pasitaiko atvejų, kai vaikų poilsio stovyklos nepageidauja, kad vaikų globos namų auklėtiniai atostogautų kartu su vaikais, augančiais šeimose, taip pat pasitaiko atvejų, kai dėl įvairių problemų (įskaitant ir vaikų elgesio) vaikus prašo iš stovyklų pasiimti. Tačiau yra ir teigiamos praktikos pavyzdžių, kai globos namuose

vaikams suteikiama galimybė užsiimti juos dominančia veikla (amatų dirbtuvės, sporto salės ir kt.).

Kai kurių vaikų globos namų vadovai nurodė, kad neretai vaikai mokyklose susiduria su patyčiomis, diskriminacija ir neigiamu bendraamžių bei jų tėvų, taip pat mokyklos pedagogų požiūriu dėl to, kad šie vaikai yra iš globos įstaigų. Kartais dėl socialinės integracijos mokyklose problemų vaikus tenka perkelti į kitas mokyklas. Vaikai, susidurdami su minėtomis problemomis ir ydingu visuomenės požiūriu negali įgyti pasitikėjimo savimi, praranda motyvaciją mokytis, integruotis į bendraamžių kolektyvus ir patiria tam tikrą socialinę izoliaciją. Tokiais atvejais turėtų būti atidžiau vertinamas vaikų globos namų administracijos bendradarbiavimas su švietimo įstaigomis, vaiko teisių apsaugos skyriais ir kitomis institucijomis, stengiantis spręsti besiformuojančias problemas, įgyvendinant įvairias prevencines programas ir ieškant konfliktinių situacijų sprendimų.

Vertinant vaikų teisių bei interesų užtikrinimo vaikų globos namuose padėtį, pastebėta, kad vaikų globos namai skirtinga apimtimi palaiko ir stiprina vaikų ryšius su tėvais. Yra teigiamų pavyzdžių, kai vaikų globos namai, stiprindami ir palaikydami vaikų ir tėvų tarpusavio ryšį organizuoja bendras stovyklas, kitas veiklas, tačiau pastebėta nemažai atvejų, kai ši veikla yra labiau formali, t.y. suteikiama galimybė (įrengiant patalpą vaikų globos namuose) pabendrauti tais atvejais, kai patys tėvai atvažiuoja aplankyti vaikų.

Nors neretai susiduriama su vaikų mokyklos nelankymo, žalingų įpročių problemomis, vaikų globos namai neretai nevykdo prevencinių programų. Kai kuriuose vaikų globos namuose pastebėtos netinkamos vaikų elgesio korekcijos priemonės (pvz., grasinimai apipilti šaltu vandeniu, kai vaikai nesikelia rytais ir pan.), rodančios specialistų, dirbančių su vaikais kvalifikacijos trūkumą.

Vaiko teisių užtikrinimo padėtis kai kuriuose vaikų globos namuose laikytina neatitinkančia vaiko interesų ir valstybės įsipareigojimų užtikrinti be tėvų globos likusiems vaikams visapusiškam ir harmoningam jų vystymuisi reikalingas gyvenimo sąlygas. Todėl dar kartą akcentuotinas teikiamų vaikų socialinės globos paslaugų kokybės ir jos priežiūros bei bendruomeninių paslaugų, alternatyvių institucinei globai, plėtros klausimas.

4.2.3 Globėjų (rūpintojų) skyrimo praktikos problemos

Ankstesniu ataskaitiniu laikotarpiu, apibendrinus Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamus tyrimus dėl vaiko teisių ir interesų pažeidimo globos (rūpybos) srityje, pastebėtas vaiko globos (rūpybos) organizavimo problemas bei specialistų nuomones, buvo atkreiptas dėmesys, jog globėjų (rūpintojų) atranka ir skyrimas praktikoje ne visada atitinka teisės aktuose įtvirtintus reikalavimus.

Atsižvelgdama į susiformavusią (besiformuojančią) praktiką, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau šioje dalyje – Tarnyba) dėmesį į praktikoje pastebimus atvejus, kai vaiko globėju skiriamas asmuo dar nebaigus tinkamumo būti globėju vertimo procedūros, remiantis susiformavusiais ir (ar) giminystės ryšiais tarp likusio be tėvų globos vaiko ir galimo globėjo (rūpintojo) bei siūlė ieškoti vaiko teises ir interesus atitinkančių būdų ir priemonių, leisiančių išvengti teisės aktų pažeidimų.

Likusio be tėvų globos vaiko globa (rūpyba) organizuojama vadovaujantis Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu, Civiliniu kodeksu, Vaiko globos organizavimo nuostatais, Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatais.

Vaikui, laikinai ar visam laikui, netekusiame savo šeimos aplinkos arba dėl savo interesų negalinčiam toje aplinkoje būti, garantuojama teisė į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą. Valstybė, vadovaudamasi savo įstatymais, pasirūpina tokio vaiko priežiūros pakeitimu. Vaikui, likusiam be tėvų ar jų priežiūros, įstatymų nustatyta tvarka steigiama globa (rūpyba), pirmiausia ieškant galimybių suteikti vaikui globą artimųjų giminaičių šeimoje, jeigu tokios galimybės nėra – ją pakeičiančioje globėjų (rūpintojų) ar įtėvių šeimoje ir trečioje vietoje – jam

tinkamoje globos institucijoje. Steigiant globą (rūpybą) turi būti siekiama sudaryti sąlygas vaikui gyventi šeimoje kartu su broliais ir seserimis.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko teisių apsaugą bei vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimą ir priežiūrą, vaiko globos organizavimą ir priežiūrą, vaiko teisių ir jo teisėtų interesų gynimą savivaldybės teritorijoje. Skyrius, gavęs informaciją apie vaiką, kuriam reikalinga globa, privalo užtikrinti laikinosios globos jam paskyrimą per tris dienas.

Tarnybos nuostatuose įtvirtintas šios institucijos tikslas – pagal kompetenciją užtikrinti vaiko teisių apsaugą bei, vykdant priskirtas funkcijas, teikti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams metodinę pagalbą įgyvendinant vaiko teisių apsaugos priemones ir rengti su vaiko teisių apsauga susijusių klausimų sprendimo apžvalgas bei formuoti vienodą savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos praktiką.

Praktikoje nėra reti atvejai, kai vaiko globėju (rūpintoju) yra skiriamas fizinis asmuo dar nebaigus visos fizinio asmens tinkamumo būti vaiko globėju (rūpintoju) vertinimo procedūros, t. y., nebaigus mokymų (įsipareigojus baigti mokymus, mokymų metu ir pan.), kurie yra privalomi visiems norintiems globoti vaiką fiziniams asmenims (išskyrus vaiko artimuosius giminaičius).

Be kitų reikalavimų, fizinis asmuo gali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), ne tik atlikus pradinį įvertinimą, tačiau gavus atestuotų socialinių darbuotojų išvadą dėl fizinio asmens pasirengimo vaiko globai (rūpybai).

Daugumoje atvejų, siekiant išvengti vaiko apgyvendinimo institucijoje, globos (rūpybos) vietos ir globėjo (rūpintojo) keitimo, toks sprendimas yra priimamas, jeigu

yra nustatomi asmenys, su kuriais vaiką sieja tam tikri ryšiai ar santykiai.

Atsakydama į vaiko teisių apsaugos kontrolierės kreipimąsi, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, kad:

- ✓ vykdydama šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 metų programą parengė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo įstatymo ir kartu su juo susijusių įstatymų pakeitimų projektus. Šiais projektais siekiama pagerinti vaiko teisių apsaugos sistemos veiksmingumą, stiprinti vaiko teisių apsaugos srities institucijų (tarp jų ir savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių) veiklą, atsakomybę ir kontrolę bei kartu stiprinti prevencinį ir socialinį darbą su vaiku ir šeima, gerinti teikiamų paslaugų kokybę bei užtikrinti vaikui reikalingą pagalbą ir jo raidai tinkamą aplinką;
- ✓ atsižvelgdama į Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos ir savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų bei socialinio darbo organizavimo savivaldybėse specialistų pateiktas pastabas ir pasiūlymus dėl vaiko globos (rūpybos) procedūrų tobulinimo, parengė ir derino Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimo projektą. Įvertinus Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos rašte nurodytas tendencijas, pagal poreikį projektą buvo numatoma tikslinti. Nepaisant to, Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimai nebuvo priimti.

Tarnyba, atsižvelgdama į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos raštą, kreipėsi į savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrius ir atestuotus socialinius darbuotojus, prašydama pateikti siūlymus, kaip išvengti teisės aktų pažeidimų, nustatant globą (rūpybą) be tėvų globos likusiems vaikams bei užtikrinant jų teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai nurodė, kad:

✓ organizuojant vaiko globos (rūpybos) nustatymą, dažniausiai sunkumai kyla esant būtinumui nustatyti laikinąją vaiko globą (rūpybą) skubos tvarka. Siekdami apsaugoti vaiką nuo galimų psichologinių traumų ir išvengti jo apgyvendinimo globos institucijoje, priimamas sprendimas dėl asmens skyrimo vaiko globėju (rūpintoju) dar nebaigus jo tinkamumo būti globėju (rūpintoju) vertinimo procedūros, kai norintį globoti asmenį su vaiku sieja giminystės ryšiai ar kiti artimi santykiai;

✓ savivaldybės teritorijoje nėra parengtų globėjų (rūpintojų), kurie lauktų pasiūlymo susipažinti su galimu globoti vaiku ir kurių šeimoje galėtų būti apgyvendintas be tėvų globos

likęs vaikas skubos tvarka. Vadovaujantis Vaiko globos organizavimo nuostatais ir vaiko globėju (rūpintoju) skiriant fizinį asmenį tik baigus visą fizinio asmens tinkamumo būti vaiko globėju (rūpintoju) vertinimo procedūrą, tam tikrose situacijose gali būti pažeidžiami vaiko interesų pirmumo, globos (rūpybos) šeimoje principai bei neatsižvelgiama į vaiko norą gyventi šeimoje ir į vaiko nuomonę, jei jis gali ją išreikšti;

- ✓ vaiko globėjo (rūpintojo) skyrimą apsunkina ir atestuotų socialinių darbuotojų stoka atokesniuose ir (ar) mažesniuose šalies rajonuose, ilgas laukimo, kol bus surinkta įvadinų globėjų ir įtėvių mokymų grupė, periodas ir kt.;

- ✓ esant atvejams, kai globėju (rūpintoju) yra skiriamas asmuo nebaigus visos asmenų tinkamumo būti globėju (rūpintoju) vertinimo procedūros, vaiko teisių apsaugos skyriai raštu įpareigoja asmenis išklausti būsimiems globėjams ir įtėviams skirtus mokymus;

- ✓ atliekant pirminį įvertinimą, siekiama surinkti kuo išsamesnę informaciją apie asmenis, kurie siekia tapti vaiko, su kuriuo juos sieja tam tikri ryšiai ir santykiai, globėjais (rūpintojais);

- ✓ tikslinga teikti Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimus, kad vaiko globa (rūpyba) išimtiniais atvejais būtų nustatoma nebaigus visos fizinių asmenų tinkamumo tapti globėjais (rūpintojais) vertinimo procedūros, bet priėmus sprendimą dėl teigiamo fizinio asmens pradinio įvertinimo bei raštu įpareigojus globėjus (rūpintojus) baigti mokymus arba gavus tarpinę atestuotų socialinių darbuotojų išvadą dėl fizinio asmens pasirengimo vaiko globai (rūpybai).

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba informavo, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija iki 2014 m. gruodžio 31 d. numatė įvykdyti Valstybės kontrolės rekomendaciją dėl privalomų mokymų vaiką norintiems globoti artimiems giminaičiams ir parengti jiems pritaikytą (supaprastintą) mokymų modelį. Taip pat, iki 2016 m. gruodžio 31 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija planuoja inicijuoti teisės aktų pakeitimus, užtikrinančius globėjo (rūpintojo) šeimos tinkamumo globoti vaiką vertinimą: globėjų šeimos gyvenimo sąlygų, globėjų šeimos motyvacijos, šeimos narių sveikatos tikrinimą ir kt.

4.2.4. Atleisto nuo globėjo (rūpintojo) pareigų asmens pakartotinio skyrimo globėju (rūpintoju) teisiniai aspektai

Ataskaitiniais metais į vaiko teisių apsaugos kontrolierę kreipėsi Seimo pirmininko pavaduotoja I. Degutienė, prašydama įvertinti pasiūlymą keisti Civilinio kodekso (toliau – CK) 3.269 straipsnio 5 punktą, leidžiant paskirti globėju (rūpintoju) asmenį, kurio kaip globėjo (rūpintojo) įgaliojimai anksčiau buvo nutraukti CK 3.246 straipsnyje numatytais pagrindais.

Šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas (CK 3.246 straipsnis) numato globėjo (rūpintojo) *atleidimą* nuo pareigų nesant globėjo (rūpintojo) kaltės ir globėjo (rūpintojo) *nušalinimą* nuo pareigų dėl netinkamo jų atlikimo, globotinio (rūpintinio) teisių ir interesų neužtikrinimo, naudojimosi savo teisėmis savanaudiškais tikslais, t. y. dėl globėjo kaltės.

Apsvarsčiusi aukščiau pateiktą klausimą, atsižvelgdama į Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 2 dalies, 2, 18, 20 straipsnių nuostatas dėl valstybės atsakomybės už be tėvų globos likusio vaiko teisių ir

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, teisinis reguliavimas, kai būtų sudaroma galimybė dėl kaltų veiksmų nušalintą nuo globėjo (rūpintojo) pareigų atlikimo asmenį pakartotinai skirti globėju, neatitiktų geriausių vaiko interesų bei sudarytų realias grėsmes vaiko teisių apsaugos užtikrinimui ir prielaidas pažeidimams atsirasti.

interesų užtikrinimą, taip pat į nacionalinės teisės normas, kurių pagalba realizuojama valstybės pareiga pasirūpinti tokiais vaikais, vaiko teisių apsaugos kontrolierė nepritarė siūlymui dėl 3.269 straipsnio 5 punkto pakeitimo tokia apimtimi, kuri sudarytų galimybes dėl kaltų veiksmų nušalintą nuo globėjo (rūpintojo) pareigų atlikimo asmenį pakartotinai skirti globėju.

Tačiau, atkreiptas dėmesys į tai, kad CK 3.269 straipsnio 5 punkte įtvirtinta nuoroda į 3.246 straipsnio nuostatą, neišskiriant atskirų šio straipsnio dalių, užkerta kelią (net ir tais atvejais, kai ši norma aiškinama ir taikoma sistemiškai, kartu su kitomis teisės normomis, reguliuojančiomis teisinį globos (rūpybos) institutą) asmeniui tapti globėju (rūpintoju) ir tais atvejais, kai asmuo nuo globėjo (rūpintojo) pareigų buvo atleistas dėl priežasčių, nesusijusių su jo kaltais ir/ar priešingais vaiko interesams veiksmais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, atleidimo nuo globėjo (rūpintojo) pareigų atvejais, kai nepilnamečio globėjas (rūpintojas) gali būti teismo nutartimi atleistas nuo globėjo (rūpintojo) pareigų, jeigu nepilnametis grąžinamas tėvams arba tėviams, jeigu jų negali atlikti dėl savo ar artimųjų giminaičių ligos, savo turtinės padėties pablogėjimo ar dėl kitų svarbių priežasčių (CK 3.246 1 ir 2 dalys) neturėtų būti laikomi pagrindu neskirti asmens vaiko globėju, išskyrus atvejus, kai nėra išnykusios aplinkybės - globėjo (rūpintojo) ar artimųjų giminaičių ligos, jo turtinės padėties pablogėjimas ar dėl kitų svarbių priežasčių.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Teisingumo ministeriją, prašydama inicijuoti diskusijas CK priežiūros komitete dėl CK 3.269 straipsnio 5 punkto pakeitimo tokia apimtimi, kuri suteiktų teisę asmeniui, atleistam nuo globėjo pareigų vykdymo 3.246 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytais pagrindais, būti pakartotinai paskirtam globėju (rūpintoju) ir, esant Komiteto pritarimui, inicijuoti minėto įstatymo pakeitimus.

Teisingumo ministerija, išnagrinėjusi pateiktą svarstyti klausimą, informavo, jog siekiant patobulinti šiuo metu galiojančią vaiko teisių apsaugą užtikrinančių priemonių sistemą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė CK 3.48, 3.151, 3.153, 3.172, 3.176, 3.182, 3.183, 3.184, 3.209, 3.210, 3.211, 3.212, 3.217, 3.218, 3.219, 3.220, 3.224, 3.226, 3.254, 3.255, 3.257, 3.259, 3.260, 3.262, 3.264, 3.266 ir 3.269 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą, kuriuo tikslinama ir 3.269 straipsnio 5 punkto nuostata, nustatant, kad vaiko globėju (rūpintoju) negali būti skiriamas asmuo, jei anksčiau jo kaip globėjo (rūpintojo) įgaliojimai buvo nutraukti CK 3.246 straipsnio 3 dalyje nustatytais pagrindais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertindama aplinkybę, jog pirmoji minėto įstatymo projekto redakcija įregistruota 2013 m. spalio 18 d. (projekto Nr. 13-3191-01), tačiau kompetentingos vykdomosios valdžios institucijos nėra pritarusios šio įstatymo projektui (2014 m. gruodžio 19 d. įregistruota dar viena projekto redakcija, Nr. 13-3191-09), tikisi, jog artimiausiu metu vykdomosios valdžios institucijos, suderinusios minėtą projektą, pateiks jį svarstyti Seimui.

4.2.5. Dokumento, patvirtinančio globėjo (rūpintojo) statusą, klausimai

Ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktinės veiklos srityje išryškėjo asmenų, kuriems apribota tėvų valdžia bei vaikų, kuriems nustatyta globa teismo sprendimu, asmens duomenų ir informacijos apie privatų gyvenimą atskleidimo tretiesiems asmenims problema.

Pagal galiojančią teisinį reglamentavimą dokumentas, įrodantis vaiko nuolatinės globos (rūpybos) faktą bei globėjo (rūpintojo) statusą (tai, jog asmuo yra paskirtas vaiko globėju ir yra jo įstatyminis atstovas) yra teismo sprendimas. Globėjui (rūpintojui) kreipiantis dėl paslaugų vaikui teikimo į įvairias institucijas, įstaigas ir

Ne mažiau svarbu ir tai, kad teismo sprendimų pateikimas ir juose esančių vaiko privataus gyvenimo detalių atskleidimas asmenims (subjektams), kurių funkcijų vykdymui ši informacija nėra reikalinga, pažeidžia ne tik vaiko, kurį konkrečiu atveju atstovauja globėjas, bet ir kitų asmenų (tėvų, kitų šeimos vaikų), paminėtų teismo sprendime, teisę į privataus gyvenimo apsaugą, įtvirtintą nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose.

organizacijas (sveikatos priežiūros, neformalaus ir formalus švietimo (darželiai, mokyklos, būreliai, vaikų vasaros poilsio stovyklos ir pan.) keliamas reikalavimas patvirtinti teisėto vaiko atstovo statusą, pateikiant teismo sprendimą dėl asmens paskyrimo globėju (rūpintoju).

Teismo sprendimuose dėl tėvų valdžios apribojimo, vaiko atskyrimo nuo tėvų ir nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo yra nurodomi ypatingi asmens duomenys bei šeimos ir jos narių privataus gyvenimo detalės (duomenys apie piktnaudžiavimą tėvų valdžia, žiaurų elgesį su vaiku, priklausomybes, sveikatos būklę, teistumą ir kt.), kurios, pateikiant teismo sprendimų kopijas įvairioms institucijoms, įstaigoms ir organizacijoms, didesne ar mažesne apimtimi yra atskleidžiamos tretiesiems asmenims bei subjektams, kurių funkcijoms atlikti tokie duomenys yra nereikalingi ir pertekliniai. Todėl teigtina, kad tokios informacijos pateikimas ir tvarkymas neatitinka asmens duomenų teisėto tvarkymo kriterijų, nustatytų Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 5 straipsnyje, taip pat prieštarauja šio įstatymo 3 straipsnyje nustatytam imperatyvui, kad asmens duomenys turi būti renkami apibrėžtais ir teisėtais tikslais, nustatytais prieš juos renkant ir tik tokios apimties, kuri būtina jiems rinkti ir toliau tvarkyti bei teismų praktikai¹², suformuotai asmens duomenų teisinės apsaugos srityje.

Dviprasmiška situacija susidaro ir tais atvejais, kai teismo sprendimas dėl tėvų valdžios apribojimo bei nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo priimtas uždarame teismo posėdyje – viešai skelbiama tik sprendimo rezoliucinė dalis (Civilinio proceso kodekso (toliau skyriuje – CPK) 9 straipsnio 3 dalis), bylos medžiaga yra nevieša (CPK 10 straipsnis), tačiau globėjas (rūpintojas), atstovaudamas globotinį (rūpintinį) turi pateikti tretiesiems asmenims visą teismo sprendimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, manydama, jog turi būti keičiamas teisinis reguliavimas ir nustatytas dokumentas (pavyzdžiui, teismo išduodamas teismo sprendimo išrašas, pažyma ar kt.), patvirtinantis globėjo, kaip įstatyminio vaiko atstovo statusą, kuriame nebūtų atskleidžiami trečiųjų asmenų asmens duomenys (įskaitant ypatingus duomenis) bei vaiko ir kitų asmenų (tėvų, brolių, seserų) privataus gyvenimo detalės, kreipėsi į Teisingumo ministeriją, prašydama pateikti šį klausimą svarstyti Civilinio kodekso (toliau skyriuje – CK) bei CPK priežiūros komitetams.

Teisingumo ministerija pritarė vaiko teisių apsaugos kontrolierei, kad susiklosčiusi praktika yra teisiškai ydinga ir turėtų būti keičiama bei nurodė, kad svarstant šią problemą:

✓ CK priežiūros komitete buvo atkreiptas dėmesys į galiojančias CPK 646 straipsnio nuostatas, kuriose numatytas vykdomojo rašto išdavimas įsiteisėjus vykdytinam sprendimui. Atsižvelgiant į CPK 648 straipsnio 1 dalies nuostatas, teismų sprendimų dėl tėvų valdžios apribojimo ir vaiko nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo pagrindu išduotuose vykdomuosiuose raštuose būtų nurodoma tik rezoliucinė šių sprendimų dalis, neįtraukiant tokių sprendimų aprašomųjų bei motyvuojamųjų dalių, kuriose paprastai nurodomi ypatingi asmens duomenys bei asmenų privataus gyvenimo detalės. Taigi, pagal galiojančią teisinį reguliavimą, gali būti išduodamas oficialus dokumentas, kuris patvirtina globėjo (rūpintojo), kaip įstatyminio vaiko atstovo, statusą, ir kuriame kartu nebūtų atskleidžiami trečiųjų asmenų duomenys (įskaitant ypatingus duomenis) bei vaiko ir kitų asmenų privataus gyvenimo detalės;

✓ CPK priežiūros komitete buvo prieita prie išvados, kad, prireikus, kompetentingoms institucijoms taip pat galėtų būti suteikta teisė išduoti pažymas, kurios patvirtintų vaiko globėjo (rūpintojo) teisinį statusą. Atsižvelgiant į galiojančias CPK 504 straipsnio nuostatas, teismas per tris darbo dienas po nutarties nustatyti vaiko nuolatinę globą ar rūpybą įsiteisėjimo dienos privalo išsiųsti šios nutarties patvirtintą kopiją valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai, todėl valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos turi visą pažymų, patvirtinančių vaiko globėjo (rūpintojo) statusą, išdavimui reikalingą aktualią informaciją. Įvertinant tai, kad CK nenustato,

¹² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-39-140-07; Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. vasario 2 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I-425-142/2009; kt.)

koks dokumentas įrodo vaiko globėjo (rūpintojo) teisinį statusą, siekiant suteikti šią teisę valstybinėms vaiko teisių apsaugos institucijoms, galiojančių CK nuostatų pakeitimų ir papildymų atlikti nereikėtų.

Kadangi vaiko globos (rūpybos) politikos įgyvendinimą koordinuoja, taip pat valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje teisės aktų nustatyta tvarka organizuoja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Teisingumo ministerijos nuomone, galutinį sprendimą dėl galiojančio teisinio reguliavimo keitimo tikslingumo numatant, kad vaiko globėjo (rūpintojo) statusą įrodo kompetentingos institucijos teismo sprendimo dėl globėjo (rūpintojo) paskyrimo pagrindu išduota pažyma ar panašaus tipo dokumentas, turėtų būti priimti ir, prireikus, atitinkamus teisės aktų pakeitimus inicijuoti Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

4.2.6. Bylų dėl neterminuoto tėvų valdžios ribojimo ir globėjo (rūpintojo) paskyrimo nagrinėjimo teisiniai aspektai

Bylų dėl neterminuoto tėvų valdžios ribojimo ir globėjo paskyrimo nagrinėjimo teisiniai aspektai Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėjami nuo 2013 metų¹³.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, pastebėjusi skirtingos praktikos formavimąsi apsaugant būsimų įtėvių asmens duomenis ir užtikrinant būsimą įvaikinimo duomenų konfidencialumą, nustatant vaiko globą šeimose, įrašytose į Norinčių įvaikinti Lietuvos Respublikos piliečių, nuolat gyvenančių Lietuvoje, sąrašą, kurioms pasiūloma globoti būsimą įvaikį iki jo teisinio statuso sutvarkymo (neterminuoto tėvų valdžios ribojimo), 2013 metais kreipėsi į Teisėjų tarybą, prašydama apsvarstyti aukščiau nurodytą situaciją bei pateikti savo nuomonę dėl galimų vienodos praktikos tvarkant (renkant ir teikiant šalims) asmens duomenis teismuose nagrinėjamosiose bylose dėl nuolatinės globos nustatymo būsimų įtėvių šeimose formavimo galimybių teisėjų mokymų ir (ar) kitokių priemonių pagalba. Teisėjų taryba informavo, jog, apsvarsčiusi aukščiau minėtą klausimą kreipėsi į Teisingumo ministeriją, prašydama svarstyti ir inicijuoti reikalingų civilinės teisės ir (arba) civilinio proceso įstatymų pakeitimus, įtvirtinant bylų dėl nuolatinės tėvų valdžios bei globėjo paskyrimo atskirumą arba pareiškėjo byloje dėl nuolatinio globėjo paskyrimo pareigą užtikrinti būsimų įtėvių konfidencialumą.

Teisingumo ministerija informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, jog nurodytus Teisėjų tarybos siūlymus pateikė svarstyti Civilinio proceso kodekso priežiūros komitetui.

Iš ataskaitiniais metais Teisingumo ministerijos pateiktos informacijos matyti, kad minėti siūlymai buvo nagrinėjami Civilinio proceso kodekso priežiūros komitete. Komitetas iš esmės pritarė tam, kad yra tikslinga teisės aktuose įtvirtinti bylų dėl tėvų valdžios apribojimo atskirumą nuo bylų dėl nuolatinės globos (rūpybos) vaikui nustatymo ir (ar) globėjo (rūpintojo) paskyrimo ir nurodė, kad yra tikslinga nustatyti, kad bylos dėl nuolatinės globos (rūpybos) vaikui nustatymo ir (ar) globėjo (rūpintojo) paskyrimo nagrinėjamos uždaramame teismo posėdyje, kaip ir įvaikinimo bylų atveju. Atsižvelgiant į tai, Teisingumo ministerija inicijuos Civilinio kodekso ir Civilinio proceso kodekso pakeitimus, reikalingus nurodytų siūlymų įgyvendinimui.

Civilinio proceso kodekso priežiūros komitete nebuvo pritarta Teisėjų tarybos alternatyviam siūlymui inicijuoti teisės aktų pakeitimus siekiant nustatyti pareiškėjo byloje dėl nuolatinės globos nustatymo ir globėjo paskyrimo pareigą užtikrinti būsimų vaiko įtėvių konfidencialumą. Pozicija grindžiama argumentu, kad savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių aptariamose bylose pateikiamų išvadų turinio ir juose esančių duomenų apimtis turėtų būti sprendžiama formuojant savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos praktiką, už kurios

¹³ Plačiau žiūrėti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2013 metų veiklos ataskaitoje. <http://vaikams.lrs.lt> skiltis „Metinės ataskaitos“.

formavimą bei vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos koordinavimą atsakinga Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

4.2.7. Vaikų globos (rūpybos) nustatymo giminaičių šeimose prioriteto klausimas

Ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktinės veiklos srityje išryškėjo vaiko prioritetingos teisės būti globojamam (rūpinamam) ne tik artimųjų giminaičių, bet ir giminaičių, nepriskiriamų pagal teisės aktus artimiesiems giminaičiams, problema.

Nagrinėjant individualų atvejį dėl galimai netinkamo savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistų pareigų vykdymo globos nustatymo pareiškėjo dukterėčiai, tapusiai našlaite, procese, paaiškėjo su globos nustatymu giminaičių, nesančių artimaisiais giminaičiais, šeimoje susijusios problemos. Savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius nusprendė nuolatinę globą nepilnametei nustatyti fizinių asmenų šeimoje. Pareiškėjui, kuris taip pat išreiškė ketinimą globoti mirusio brolio dukrą, tokie vaiko teisių apsaugos skyriaus sprendimai paaiškėjo tik civilinio proceso dėl nuolatinės globos nepilnametei nustatymo metu. Teismui buvo pateikta informacija apie pareiškėjo išreikštą ketinimą globoti dukterėčią, tačiau mergaitės nuolatiniais globėjais buvo paskirti kiti asmenys. Atlikusi tyrimą vaiko teisių apsaugos kontrolierė konstatavo, kad formaliai vaiko teisių apsaugos skyrius, spęsdamas nepilnametės globos nustatymo klausimus, galiojančių teisės aktų nepažeidė, t.y. domėjosi galimybe mergaitę globoti artimųjų giminaičių šeimoje, tačiau nesidomėjo kitais, ne artimaisiais mergaitės giminaičiais, kurie galėtų globoti ją savo šeimoje, kas galimai labiau atitiktų minėtos nepilnametės interesus ryšių su giminaičiais palaikymo ir identiteto išsaugojimo kontekste.

Pagal Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatas, valstybė, prieš ieškodama kitų alternatyvų, pirmiausia turi ieškoti galimybių įkurdinti vaiką jo išplėstinėje šeimoje (Konvencijos 5, 20 straipsniai). Tėvų netekusio vaiko globos nustatymas šeimoje, susijusioje su vaiku giminystės ryšiais, svarbus ir Konvencijos 8 straipsnio įgyvendinimo kontekste, t. y., imantis visų įmanomų priemonių vaiko tapatumui išsaugoti, kuris šiame straipsnyje visų pirma siejamas su pagrindine vaiko šeima. Taip pat, pagal minėto straipsnio nuostatas, valstybės Konvencijos dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius.

Civilinio kodekso 3.249 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta, jog pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus. Artimaisiais giminaičiais pripažįstami tiesiosios linijos giminaičiai iki antrojo laipsnio imtinai (tėvai ir vaikai, seneliai ir vaikaičiai) ir šoninės linijos antrojo laipsnio giminaičiai (broliai ir seserys).

Pastebėtina, jog galiojantis teisinis reglamentavimas neužtikrina vaiko teisės būti globojamam (rūpinamam) išplėstinėje šeimoje bei neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo.

Atsižvelgdama į ataskaitinių metų pabaigoje išryškėjusią problemą dėl vaiko prioritetingos teisės būti globojamam (rūpinamam) ne tik artimųjų giminaičių, bet ir giminaičių, nepriskiriamų pagal teisės aktus artimiesiems giminaičiams, vaiko teisių apsaugos kontrolierė ketina kreiptis į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, kuri rengia Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso, Išmokų vaikams įstatymo, Šeimynų įstatymo ir Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimo ir papildymo projektus dėl teisinio reglamentavimo pakeitimų, kurie užtikrintų pirmenybę tėvų globos netekusiems vaikams būti globojamiems (rūpinamiems) išplėstinėse šeimose.

4.2.8. Valstybės parama šeimoms, globojančioms vaikus

Ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje išryškėjo problema dėl pagalbos pinigų mokėjimo asmenims, globojantiems (rūpinantiems) vaikus iš kitų miestų (rajonų) savivaldybių.

Lietuvos Respublikos Seimui 2003 metais patvirtinus Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, valstybė nustatė siekius vaiko gerovės srityje ir prisiėmė įsipareigojimą sudaryti galimybes tėvams ir globėjams tinkamai pasirūpinti vaiku, kaip to reikalauja Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Siekiant skatinti ir remti šeimas, pasirengusias globoti vaikus, Socialinių paslaugų įstatyme yra numatyta, kad atskirais savivaldybės institucijos nustatytais atvejais, kai vaikus prižiūri ar juos globoja vaikus globojančios šeimos arba kai bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą asmeniui (šeimai) yra veiksmingiau organizuoti pinigais, vaikus globojančiai šeimai arba asmeniui (šeimai) gali būti mokama pinigine išmoka – pagalbos pinigai.

2013 metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją su prašymu spręsti klausimą dėl Socialinių paslaugų įstatymo bei su jais susijusių poįstatyminių teisės aktų pakeitimo, kadangi, vadovaujantis minėtu įstatymu, teisę į paramos pinigus turi tik giminytės ryšiais su globojamu (rūpinamu) vaiku nesusieti asmenys.

Ataskaitiniu laikotarpiu į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą su prašymu kreipėsi pareiškėja, nurodydama, jog ji kito rajono savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu buvo paskirta laikinąja nepilnamečio globėja, šio miesto apylinkės teismo sprendimu buvo paskirta nuolatine minėto nepilnamečio globėja. Pareiškėja kreipėsi į gyvenamosios vietos savivaldybės Socialinės paramos skyrių su prašymu dėl pagalbos pinigų skyrimo už globojamą giminytės ryšiais nesusietą vaiką, tačiau gavo atsakymą, jog atsižvelgiant į tai, jog globa nepilnamečiui nustatyta bei apskaitoma kitoje savivaldybėje, pagalbos pinigai pareiškėjai gyvenamosios vietos savivaldybėje negali būti skiriami, pagalbos pinigus už globojamą vaiką turėtų skirti bei mokėti savivaldybė, kurios administracijos direktoriaus įsakymu nepilnamečiui buvo nustatyta laikinoji (vėliau, - nuolatinė) globa. Šis siūlymas sietinas su vaiko globos (rūpybos) išmokos mokėjimo tvarka, pagal kurią, vadovaujantis Išmokų vaikams įstatymo 12 straipsnio 3 punktu, išmoką moka ta savivaldybė, kurios vaiko teisių apsaugos skyriaus teikimu vaikui buvo nustatyta globa (rūpyba), tačiau pastaroji savivaldybė taip pat atsisakė mokėti pagalbos pinigus už globojamą vaiką, vadovaudamasi Savivaldybės tarybos sprendimu patvirtinto savivaldybės gyventojų mokėjimo už socialines paslaugas tvarkos aprašo nuostata, įtvirtinančia, jog pagalbos pinigai gali būti skiriami asmenims, deklaravusiems nuolatinę gyvenamąją vietą ir nuolat gyvenantiems šioje savivaldybėje.

Valstybės siekis užtikrinti vaiko teisę gyventi šeimoje gali būti įgyvendintas tik su savivaldybių pagalba, kurios taip pat turi būti suinteresuotos savo teritorijoje likusio be tėvų globos vaiko gerove.

Visuotinai pripažįstama, jog vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, tad steigiant globą (rūpybą), pirmumo teisė turi būti teikiama vaiko globai šeimoje arba šeimynoje. Pažymėtina, jog Valstybės kontrolė, atlikusi auditą¹⁴, taip pat rekomendavo savivaldybėms, siekiant skatinti vaiko globą šeimoje ir mažinti globos įstaigose augančių vaikų skaičių, ieškoti galimybių ir papildomai remti vaiką globojančias (rūpinančias) šeimas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi su prašymu į vaiko globą nustačiusios savivaldybės merą su prašymu peržiūrėti tarybos priimtas mokėjimo už socialines paslaugas tvarkos aprašo nuostatas bei skirti pagalbos pinigus ir tiems asmenims, globojantiems (rūpinantiems) šios savivaldybės vaikus, kurių gyvenamoji vieta ir jos deklaracija yra kitoje savivaldybėje.

¹⁴ Valstybinio audito 2014 m. sausio 31 d. ataskaita Nr. VA-P-10-3-1 „Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausius interesus“.

Minėtas savivaldybės meras informavo vaiko teisių kontrolierę, kad savivaldybės taryba nusprendė pakeisti mokėjimo už socialines paslaugas tvarkos aprašo nuostatas. Pagalbos pinigai bus skiriami fiziniams asmenims (globėjams ir rūpintojams), kurių globojamiems (rūpinamiems) vaikams iki 18 metų amžiaus globa (rūpyba) nustatyta šios savivaldybės administracijos Vaiko teisių apsaugos skyriaus teikimu ir globėjų (rūpintojų) su globojamais (rūpinamais) vaikais nesieja Civilinio kodekso 3.135 straipsnyje apibrėžti artimi giminystės ryšiai, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos.

* * *

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2015 metais planuoja įvertinti pagalbos pinigų šeimoms, globojančioms (rūpinančioms) vaikus skyrimo, mokėjimo ir pan. tvarkas visose šalies savivaldybėse.

4.2.9. Medicininių pažymėjimų išdavimo globėjams (rūpintojams) tvarka

Atsižvelgdama į savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių gaunamus pranešimus dėl kylančių neaiškumų vertinant būsimų globėjų (rūpintojų) tinkamumą pagal pateiktų medicininių pažymėjimų išvadą (pvz., išduotame medicininiame pažymėjime nurodytą išvadą „Bendrauti su ugdytiniais gali“), prašymus išaiškinti galiojančią medicininių pažymėjimų išdavimo ir pildymo tvarką, tęsdama klausimo dėl būsimų globėjų (rūpintojų) ir įvaikintojų sveikatos tikrinimo bei medicininių pažymėjimų išdavimo reglamentavimo tobulinimo nagrinėjimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Sveikatos apsaugos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijas.

Pastebėta, jog Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, anksčiau nagrinėjusi medicininių pažymėjimų būsimiems globėjams (rūpintojams) išdavimo klausimus, ne kartą siūlė Sveikatos apsaugos ministerijai bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai tikslinti/papildyti galimai nepakankamą medicininio pažymėjimo išdavimo tvarkos reglamentavimą.

Remiantis Civilinio kodekso 3.268 straipsnio 2 dalies 2 punktu, asmuo, norintis tapti vaiko globėju (rūpintoju), valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai pateikia Vyriausybės įgaliotos institucijos nustatytos formos sveikatos pažymėjimą. Pagal Sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro 2001 m. birželio 19 d. įsakymu Nr. 349/79 „Dėl norinčių tapti vaiko globėju (rūpintoju) asmens sveikatos pažymėjimo formos nustatymo“ patvirtintą medicininio pažymėjimo formą, pastarasis išduodamas atsižvelgiant į Ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), sąrašą. Medicininio pažymėjimo pateikimo savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriui reikalavimas dėl asmens tinkamumo laikinai priimti vaiką svečiuotis įtvirtintas ir Institucijoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos apraše.

Dar 2013 metų pabaigoje Sveikatos apsaugos ministerijoje vyko tarpžinybinis pasitarimas, kurio metu buvo aptarti esamo teisinio reglamentavimo galimi patikslinimai (dėl ligų, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju, sąrašo), asmens psichikos sveikatos įvertinimo įtvirtinimas, neapsiribojant psichikos sveikatos priežiūros įstaigos turimais duomenimis apie buvimą/nebuvimą gydytojo psichiatro įskaitoje, vieningos praktikos formavimas tarp asmens sveikatos priežiūros įstaigų dėl išvados medicininių pažymėjimų pateikimo ir pan. Nagrinėjant skundus pastebėta, kad psichikos sveikatos ligų atveju, asmeniui, siekiančiam tapti globėju (rūpintoju), išduodama pažyma apie jo įtraukimą į gydytojo psichiatro įskaitą, tačiau kyla pagrįstų abejonių, ar ši aplinkybė gali būti prilyginama psichikos sveikatos sutrikimų nebuvimui iš esmės ir garantuoti asmens tinkamumą globoti ar laikinai priimti svečiuotis institucijoje globojamą vaiką. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį ir į asmens sveikatos priežiūros įstaigų skirtingą medicininiame pažymėjime pateikiamų išvadų apie asmens tinkamumą globoti (rūpintis) formulavimo praktiką. Manytina, jog gydytojo išvadoje turėtų būti aiškiai nurodyta, ar asmuo neserga ligomis, kurios apriboja jo teisę globoti (rūpintis) ar laikinai priimti svečiuotis vaiką.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pritarė, jog praktikoje savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams kyla neaiškumų, vertinant būsimų globėjų (rūpintojų) tinkamumą pagal pateiktų medicininių pažymėjimų išvadas bei vylys, jog Sveikatos apsaugos ministerija pagal kompetenciją įvertins nurodytus trūkumus ir užtikrins medicininių pažymėjimų išdavimo pagrįstumą bei vienodą asmens sveikatos priežiūros įstaigų šių pažymėjimų pildymo ir išdavimo praktiką.

Sveikatos apsaugos ministerijos nuomone, tikslinga ateityje dėl asmens, siekiančio globoti (rūpinti) ar įsivaikinti vaiką, pildyti tą pačią statistinę medicininio pažymėjimo formą Nr. 046/a. Gydytojai, išduodami medicininį pažymėjimą asmeniui, privalėtų patikrinti, ar asmuo neserga ligomis, kuriomis sergantis asmuo negali būti skiriamas vaiko globėju (globėju) ar įvaikintoju, bei išvadoje galėtų parašyti, kad medicininių kontraindikacijų asmeniui būti įvaikintoju nėra arba, asmuo, ligomis, dėl kurių jis negali būti skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), neserga, t. y., nerašyti ligų pavadinimų ir jų kodų.

Sveikatos apsaugos ministerija informavo, kad kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija šiuo metu derina veiksmus dėl Valstybės kontrolės valstybinio audito 2014 m. rugpjūčio 5 d. ataskaitoje „Įvaikinimo organizavimas“¹⁵ pateiktos rekomendacijos (persvarstyti medicininių kontraindikacijų, kurioms esant asmenys negali būti įvaikintojai, sąrašą) įgyvendinimo. Minėtą sąrašą numatoma persvarstyti iki 2015 m. kovo 31 d.

4.2.10. Vaikų globos (rūpybos) švietimo institucijose problema

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl globojamų (rūpinamų) vaikų teisių ir teisėtų interesų pažeidimų švietimo institucijoje – specialiojoje mokykloje, vykdančioje ir vaikų globos (rūpybos) funkcijas. Atlikto tyrimo metu tik dalis pažeidimų pasitvirtino, tačiau didesnis dėmesys buvo atkreiptas į tam tikrus specialiosios mokyklos vykdomos vaikų globos (rūpybos) aspektus (ugdymo ir globos funkcijų atskyrimą, vaikų gyvenimo ir integracijos sąlygų tenkinimo galimybes gyvenant ir ugdantis daugiafunkcinėje įstaigoje, kt.).

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 20 straipsnyje nustatyta, kad vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą. Minėta valstybės pareiga įgyvendinama per atitinkamų kriterijų nustatymą globos įstaigoms, šių kriterijų laikymosi priežiūrą bei kontrolę. Pažymėtinas Civiliniame kodekse numatytas vaiko globos (rūpybos) tikslas – užtikrinti vaiko auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti, vystytis ir tobulėti. Pabrėžtinas ir valstybės mastu keliamas vaiko gerovės užtikrinimo tikslas, įtvirtintas socialinės apsaugos ir darbo ministro 2013 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. A1-83 patvirtintame Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 veiksmų plane – suformuoti nuoseklią ir koordinuotą pagalbos ir paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui augti saugioje ir jo raidai palankioje aplinkoje, sudarant sąlygas, kiek įmanoma artimesnes šeimos sąlygoms.

Tyrimo metu nustatyta, kad specialiosios mokyklos globos skyrius buvo įrengtas mokyklos bendrabučio, kuriame taip pat gyveno 68 specialiosios mokyklos mokiniai, patalpose. Globos skyriaus veikla neatitiko Visuomenės sveikatos centro leidimui-higienos pasui gauti nurodytų sąlygų – patalpose buvo leista suformuoti vieną šeimyną, tačiau veikė trys šeimynos, globos skyrius neatitiko veiklos metu galiojusios Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ reikalavimo patalpoms turėti atskirą įėjimą, būti izoliuotoms nuo kitos paskirties patalpų, kitų veiksmų, galinčių turėti neigiamos įtakos vaikų saugai ir sveikatai; veikla taip pat neatitiko Socialinės

¹⁵ Valstybinio audito 2014 m. rugpjūčio 5 d. ataskaita Nr. VA-P-10-3-9 „Įvaikinimo organizavimas“.

globos normų reikalavimų – pastebėtini trūkumai kuriant artimą šeimai namų aplinką: globos skyriuje gyvenamoji aplinka nebuvo artima šeimos aplinkai, veikla neorganizuojama šeimynų principu, higienos patalpos buvo bendros visų trijų šeimynų vaikams, vaikai buvo maitinami specialiosios mokyklos valgykloje, kuria dalinasi su visos mokyklos mokiniais; nustatyti trūkumai kuriant saugią aplinką – į globos skyrių galėjo laisvai pateikti pašaliniai asmenys, vaikai jautėsi nesaugūs dėl patyčių, muštynių su specialiosios mokyklos vaikais; trūkumai užtikrinant vaiko vystymosi poreikius, neskiriamas dėmesys kasdieniniame gyvenime būtinų įgūdžių ugdymui – dėl patalpų išplanavimo neįrengta pakankamai virtuvėlių, kur vaikai galėtų gaminti maistą, kt.

Tyrimais nustatyta, kad institucinė globa neužtikrina pagrindinių vaiko poreikių patenkinimo – augdamas institucijoje vaikas negali pilnavertiškai vystytis. Didelėse įstaigose yra mažiau galimybių užtikrinti individualias, prie kiekvieno poreikių pritaikytas paslaugas, taip pat dalyvavimą bendruomenės gyvenime ir įsitraukimą į jį, institucinėms įstaigoms būdinga grupinė, o ne individuali asmens priežiūra, griežta tvarka, taisyklės. Atlikto tyrimo metu nustatyta, kad dėl savivaldybės pasirinktos globos formos plačiąja prasme (globa specialiojoje mokykloje, kurioje yra bendrabutis) tiriamos mokyklos globos skyriaus vaikams teko susidurti su taip vadinama institucine kultūra (griežta tvarka, taisyklėmis), nors pačiame globos skyriuje Lietuvos globos įstaigų mastu gyveno sąlyginai nedaug (30) vaikų – vaikai priversti prisitaikyti prie didelio gyventojų skaičiaus mokykloje – pvz., maitinami nustatytomis valandomis/pamainomis, dėl nepritaikytų vaikų skaičiui patalpų vaikai negali kada panorėję naudotis higienos patalpomis, nesudaromos artimos šeimai sąlygos. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė išreiškė susirūpinimą dėl vaikų, kurie ir gyveno, ir mokėsi toje pačioje įstaigoje, socialinės integracijos galimybių.

Klausimas dėl didelio vaikų skaičiaus apgyvendinimo mokyklose (tuomet vadinamose internatinėse) ir iš to kylančių pasekmių (susilpnėja ryšiai su šeima, socializacijos galimybės, kt.) buvo keliamas jau nuo 2005 metų. Švietimo ir mokslo ministro 2005 m. birželio 27 d. įsakymu Nr. ISAK-1217 „Dėl valstybinių bendrojo lavinimo internatinių mokyklų, kurios vykdo globą, mokyklos tipo pakeitimo“ buvo siekiama atriboti mokyklos pagrindinę veiklą – formalųjį arba (ir) neformalųjį švietimą nuo globos (rūpybos), visos globą vykdančios valstybinės bendrojo lavinimo mokyklos (bendrojo lavinimo internatinės, specialiosios internatinės, sanatorinės internatinės mokyklos, kt.) buvo įpareigtos pakeisti mokyklos tipą ir mokyklų nuostatus, apibrėžiančius vaikų globą kaip nepagrindinę veiklą, kurią mokyklos gali vykdyti ne ilgiau kaip iki 2007 m. rugpjūčio 31 d.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2014 m. sausio 1 d. Lietuvoje veikė 6 įstaigos (mokyklos, lopšeliai-darželiai), kurių pagrindinė veiklos sritis – švietimas, tačiau teikė ir socialinės globos paslaugas likusiems be tėvų globos vaikams.

Atsižvelgiant į tai, kad kitose tokio tipo ugdymo institucijose, kurioms galimai dėl finansinių sumetimų bei sunkumų įkurti savarankiškas globos įstaigas patikėtos vykdyti ir vaikų globos funkcijos, gali būti susiduriama su panašiais institucinės globos trūkumais bei problemomis, galimai turinčiais įtaką šiose įstaigose gyvenančių vaikų gaunamų paslaugų kokybei, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo bei Švietimo ir mokslo ministerijas bei prašė įvertinti visų Lietuvoje veikiančių institucijų, teikiančių švietimo ir socialinės globos (rūpybos) vaikams paslaugas, atitikimą teisės aktų keliamiems reikalavimams, taip pat įvertinant, ar vaikų gyvenimas ir kartu mokymasis tokiose institucijose užtikrina vaikų socialinės integracijos galimybes.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija po pakartotinio vaiko teisių apsaugos kontrolierės prašymo atsakė, kad ugdymo įstaigos, kartu teikiančios ir socialinės globos paslaugas, nuo 2015 m. sausio 1 d. privalo turėti licenciją socialinei globai teikti, tačiau nenurodė, ar šios įstaigos kreipėsi dėl licencijos, ar licencija joms išduota, pažymėtina, kad ministerija (jai pavaldi įstaiga - Socialinių paslaugų priežiūros departamentas) taip pat nevertino socialinės globos atitikties socialinės globos normoms minėtose įstaigose (išskyrus vieną specialiąją mokyklą, kuri buvo vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimo objektu).

Remiantis viešai prieinamais Socialinių paslaugų priežiūros departamento prie Socialinės

apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 4 iš šiuo metu veikiančių šio tipo 5 ugdymo įstaigų gavo licenciją socialinei globai (rūpybai) teikti.

4.2.11. Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ tobulinimas

Sveikatos apsaugos ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymu Nr. V-552 buvo sudaryta darbo grupė sveikatos apsaugos ministro 2009 m. rugsėjo 1 d. įsakymo Nr. V-714 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ pakeitimo projektui parengti, kurioje dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas.

Pažymėtina, jog minėta higienos norma HN 124:2009 nustato vaikų socialinės globos įstaigų, tarp jų ir šeimynų, bei jose vykdomo vaikų socialinės globos ir ugdymo proceso organizavimo pagrindinius sveikatos saugos reikalavimus. Higienos normos pakeitimus inicijavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, siekdama, kad jos reikalavimai nebūtų taikomi šeimynoms, motyvuojant, jog šeimynų veiklos reglamentavimas yra įtvirtintas kituose teisės aktuose ir minėta higienos norma bei jos reikalavimai šeimynoms yra pertekliniai.

Socialinio paslaugų įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad šeimyna taip pat yra priskiriama socialinės globos įstaigai, turinčiai teisę teikti socialinę globą. Pagal Šeimynų įstatymą, šeimyna globoja šešis ir daugiau vaikų (bendras vaikų skaičius šeimynoje su savais vaikais – ne daugiau kaip dvylika vaikų) šeimos aplinkoje (bendras vaikų skaičius gali būti ir didesnis, kai broliai ir seserys neišskiriami, arba mažesnis, jeigu globojamas vaikas su negalia). Atsižvelgiant į tai, vaiko apsaugos kontrolierės nuomone, šeimynoms taip pat turėtų būti nustatyti bent jau minimalūs reikalavimai, kad vaikams būtų sudarytos ir užtikrintos saugios ir jų amžių atitinkančios priežiūros ir ugdymo sąlygos.

Naujos redakcijos higienos norma, atsižvelgus į vaiko teisių apsaugos kontrolierės pateiktas pastabas, buvo patvirtinta Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. rugsėjo 1 d. įsakymu Nr. V-914.

4.2.12. Įvaikinimo apskaitos tvarkos tobulinimas

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, palaikydama iniciatyvas tobulinti teisinį įvaikinimo proceso reglamentavimą, ir pabrėždama jo svarbą, atskaitiniais metais teikė siūlymus dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengto Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 10 d. nutarimo Nr. 1422 „Dėl Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo projekto tobulinimo.

Siekiant teisinio aiškumo, siūlyta atsisakyti kitose teisės aktuose naudojamų sąvokų turinio išplėtimo, taip pat nustatyti konkrečius kriterijus, kuriais vadovaujantis Tarpinstitucinė įvaikinimo komisija gali teikti rekomendacijas dėl vaikų įtraukimo į specialiuosius poreikius turinčių vaikų grupę, suderinti rengiamo projekto nuostatas su Civilinio kodekso nuostatomis, įpareigojančiomis valstybinę įvaikinimo instituciją išsiaiškinti, ar suėjus vieneriems metams nuo laikino tėvų valdžios apribojimo, tėvams nepanaikintas tėvų valdžios apribojimas, ir jei toks apribojimas nepanaikintas – įtraukti vaiką į galimų įvaikinti vaikų apskaitą. Siekiant įvaikinimo skatinimo, siūlyta svarstyti galimybę nustatyti optimalų terminą šeimai, per kurį ji turi priimti sprendimą dėl pasiūlymo įsivaikinti įvaikio broliaus/seseris, taip pat sutrumpinti terminą išvadai dėl pasirengimo įvaikinti vaiką parengti (šiuo metu nustatytas 30 kalendorinių dienų terminas).

Siekiant esminio įvaikinimo proceso teisinio reglamentavimo tobulinimo bei įvertinant Valstybės kontrolės pateiktas rekomendacijas¹⁶, siūlyta nustatyti konkrečius šeimos (asmens) parinkimo vaikui kriterijus, etapus ir juose dalyvaujančių subjektų funkcijas, teises, pareigas ir atsakomybę, nustatyti kriterijus, kuriais vadovaujantis įvertinami įvaikintojų pasirengimo

¹⁶ Valstybinio audito 2014 m. rugpjūčio 5 d. ataskaita Nr. VA-P-10-3-9 „Įvaikinimo organizavimas“.

aspektai, tikslinti projekto nuostatas, nurodant, kad turi būti pateikiama metinė gyventojų (šeimų) turto deklaracija bei papildyti projektą nuostatomis, nustatančiomis šeimų (asmens) pajamų pakankamumo bei turinės padėties vertinimo kriterijus, numatyti norinčių įvaikinti asmenų nepilnamečių vaikų, gebančių suformuluoti ir išreikšti nuomonę, ir kitų, faktiškai kartu gyvenančių asmenų nuomonės dėl įvaikinimo išklausymą ir įvertinimą.

Siekiant mažinti administracinę naštą, tenkančią asmenims, siekiantiems įvaikinti vaiką, pasiūlyta nustatyti, jog esant asmens sutikimui, duomenis iš valstybės registru ir/ar (savivaldybių) duomenų bazių, surenka savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, tačiau kritikuotas projekto rengėjų siūlymas nustatyti, jog šis skyrius, be kitų, nurodytų dokumentų, gali gauti norinčių įsivaikinti asmenų (jei jie sutinka) medicininių pažymėjimą.

Įvaikinimo, kaip vieno alternatyvių šeimų netekusio vaiko priežiūros būdų, procesas turi būti tinkamai reglamentuotas, sudarant prielaidas sprendimus priimti išskirtinai vaiko interesais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, derintame teisės akte turėtų būti numatyta galimybė, o ne pareiga kreiptis dėl pasirengimo įvaikinti pakartotinio įvertinimo, turėtų būti nustatyti konkretūs kreipimosi dėl pakartotinio vertinimo pagrindai, kadangi siūlomas reguliavimas yra subjektyvus. Buvo atkreiptas dėmesys, kad tarptautinio įvaikinimo atveju numatyta ne imperatyvi pareiga, o galimybė kreiptis dėl pakartotinio įvertinimo, o tai sudaro prielaidas teigti, kad tarptautiniam įvaikinimui sudaromos palankesnės sąlygos nei nacionaliniam. Taip pat turėtų būti iš esmės peržiūrėtos nuostatos, reglamentuojančios sutuoktinio vaiko įvaikinimą, supaprastinant procedūrą ir, įvertinus aplinkybes, kad įvaikintojas minėtais atvejais gyvena su vaiku, pažįsta vaiką, žino jo sveikatos būklę ir pan., svarstyti kai kurių nuostatų bei jomis įtvirtinamų reikalavimų tikslingumą (pavyzdžiui, vaiko sveikatos būklės vertinimą, peržiūrėti kontraindikacijas, kurioms esant asmuo negali įvaikinti sutuoktinio vaiko, įvertinti duomenų apie materialinę padėtį rinkimo apimtį, patraukimą administracinę atsakomybę ir pan.).

* * *

Valstybės kontrolė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyboje 2014 metais atliko valstybinį veiklos auditą „Įvaikinimo organizavimas“. Atliekant minėtą auditą buvo organizuotas susitikimas su vaiko teisių apsaugos kontroliere, kurio metu buvo aptartos šios srities problemos, taip pat kompetentingoms institucijoms teikti siūlymai dėl galimų jų sprendimo būdų. Valstybės kontrolės atstovams, atlikusiems auditą, buvo pateikta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje turima informacija bei duomenys (sudaryta galimybė susipažinti su atliktais tyrimais dėl įvairių įvaikinimo proceso aspektų, sąlygojusių ar galėjusių sąlygoti vaiko teisių pažeidimus), susiję su audituojama sritimi.

Šios audito ataskaitos išvadose nurodyta, jog dalies vaikų nesiūloma įvaikinti dėl nepakankamo vaiko įvaikinimo galimybių įvertinimo, taip pat nepakankamai išsamiai ištiriamas galimų įvaikintojų tinkamumas įvaikinti ir ateityje patenkinti vaiko poreikius. Audito metu nustatyta, kad dėl galimų įvaikintojų vaikui parinkimo bei paslaugų įvaikinusiai šeimai trūkumų didėja nesėkmingo įvaikinimo rizika. Be jau paminėtų įvaikinimo organizavimo trūkumų, auditoriai atkreipė dėmesį į tai, kad neparengta ir nevykdoma įvaikinimo viešinimo strategija.

Valstybės kontrolė, atsižvelgdama į audito metu nustatytus įvaikinimo organizavimo trūkumus, pateikė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, Sveikatos apsaugos ministerijai bei Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ministerijos rekomendacijas dėl nustatytų trūkumų šalinimo bei įvaikinimo organizavimo proceso tobulinimo.

Paminėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą kėlė klausimus dėl įvaikinimo proceso organizavimo ir jo teisinio reglamentavimo tobulinimo būtinybės, kompetentingas institucijas informuodavo apie nustatytus trūkumus bei teikė pasiūlymus dėl jų šalinimo, tačiau

padėtis iš esmės liko nepakitusi (plačiau – vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus metinės ataskaitos, <http://vaikams.lrs.lt/> skiltyje „Metinės ataskaitos“).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė tikisi, jog Valstybės kontrolės rekomendacijų įgyvendinimas turės teigiamos įtakos įvaikinimo procesui bei vaikų teisių ir interesų užtikrinimo padėčiai, tačiau apgailestauja, jog kai kurių rekomendacijų įgyvendinimo terminai neleidžia artimiausiu metu tikėtis teigiamų pokyčių.

4.3. Vaikas švietimo sistemoje

Vaiko teisių konvencijos 28 ir 29 straipsniai nustato, kad kiekvienas vaikas turi teisę į mokslą, kuris turi būti prieinamas kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos, taip pat nustato, kad pagrindinis švietimo tikslas – pilniausiai atskleisti ir išvystyti vaiko asmenybę, talentą, protinius ir fizinius sugebėjimus. Vaiko mokymas ir lavinimas turi jam padėti pasiruošti aktyviam ir savarankiškam suaugusiojo gyvenimui laisvoje visuomenėje, išsiugdyti pagarbą žmogaus teisėms, savo tėvams, kalbai ir vertybėms, savo kultūrinei tapatybei, o taip pat ir kitų asmenų kultūrinėms tradicijoms ir vertybėms.

Lavinimas turi vaikui sudaryti sąlygas ugdytis įgūdžius, mokymosi ir kitus sugebėjimus, žmogiškąjį orumą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi. Šiame kontekste „lavinimas“ suprantamas gerokai plačiau nei formalus mokymas mokykloje. Jis apima didelę ir įvairių gyvenimišką patirtį bei mokymo procesus, sudarančius galimybes vaikams individualiai arba kolektyviai ugdyti savo asmenybes, talentus ir gebėjimus bei gyventi visuomenėje visavertį gyvenimą.¹⁷

4.3.1. Priešmokyklinio ugdymo grupių perkėlimo iš ikimokyklinio ugdymo įstaigų į bendrojo ugdymo mokyklas problemas Vilniaus mieste

Ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo gauta daug tėvų paklausimų, prašymų ir skundų dėl Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2014 m. kovo 5 d. sprendimo Nr. 1716 „Dėl priešmokyklinio ugdymo grupių (klasių) skaičiaus 2014–2015 mokslo metams nustatymo Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklose ir ikimokyklinio ugdymo įstaigose“, kuriuo Vilniaus miesto savivaldybė nustatė priešmokyklinio ugdymo grupių skaičių 2014–2015 mokslo metams Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklose ir ikimokyklinio ugdymo įstaigose bei nurodė, kurios priešmokyklinio ugdymo grupės nuo 2014 m. rugsėjo 1 d. bus perkeltos į bendrojo lavinimo mokyklas, teisėtumo.

Atsižvelgiant į tai, jog įstatymo leidėjas nesuteikė teisės vaiko teisių apsaugos kontrolieriui iš esmės tirti savivaldybių tarybų (kaip kolegialios institucijos) veiksmų, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Vyriausybės atstovą Vilniaus apskrityje, kuris turi Savivaldybių administracinės priežiūros įstatymo suteiktą teisę vertinti, ar savivaldybės administravimo subjekto priimtas teisės aktas neprieštarauja įstatymams ir Vyriausybės sprendimams, prašydamas įvertinti, ar Vilniaus miesto savivaldybės tarnybos 2014 m. kovo 5 d. sprendimas neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktams.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Vilniaus miesto savivaldybės dėmesį į tai, kad perkeliant priešmokyklinio ugdymo grupes į bendrojo ugdymo mokyklas negali nukentėti vaiko teisėtas interesas būti ugdomu sveikoje ir higienos normas atitinkančioje aplinkoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Vilniaus miesto savivaldybės dėmesį į tai, kad mokykla, vykdanči priešmokyklinį ugdymą, privalo turėti leidimą-higienos pasą tokiai veiklai, priešingu atveju vaikų perkėlimas negali būti vykdomas.

Kontrolierė informavo Vilniaus miesto savivaldybę ir Vilniaus visuomenės sveikatos centrą, kuris yra atsakingas už Lietuvos higienos normas HN 75:2010 „Įstaiga, vykdanči ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programą. Bendrieji sveikatos saugos

¹⁷ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 1 dėl švietimo tikslų. CRC/GC/2001/1.

reikalavimai” (toliau šioje dalyje – Higienos norma) reikalavimų kontrolę, kad Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2014 m. kovo 5 d. sprendimu Nr. 1716 nustatytas vaikų skaičius grupėse viršija Higienos normos nustatytą leistiną maksimalų vaikų skaičių grupėje (grupėse iki 1 metų amžiaus gali būti ne daugiau kaip 6 vaikai, nuo 1 iki 1,5 metų – ne daugiau kaip 10 vaikų, nuo 1,5 iki 3 metų – ne daugiau kaip 15 vaikų, nuo 3 iki 7 metų – ne daugiau kaip 20 vaikų. Skirtingo amžiaus vaikų grupėse nuo gimimo iki 3 metų gali būti ne daugiau kaip 8 vaikai).

Vilniaus visuomenės sveikatos centras informavo kontrolierę, kad, siekdamas informuoti ūkio subjektus apie reikalavimus priešmokyklinio vaikų ugdymo įstaigoms ir aktualijas jų įrengimo bei eksploatavimo klausimais, organizavo pasitarimą, skirtą aptarti Vilniaus miesto priešmokyklinio ugdymo grupių perkėlimo į bendrojo ugdymo mokyklas problemų sprendimus. Pasitarimo metu buvo akcentuota, kokios turi būti sudarytos sąlygos vaikų ugdymui, maitinimui, patalpų, teritorijos įrengimui ir pritaikymui, taip pat priešmokyklinio ugdymo įstaigų proceso organizavimo sveikatos saugos reikalavimų užtikrinimui. Vilniaus visuomenės sveikatos centras taip pat informavo kontrolierę, kad, vykdydamas ikimokyklinių ir priešmokyklinių vaikų ugdymo įstaigų valstybinę visuomenės sveikatos saugos kontrolę, kontroliuos, kaip šiose įstaigose (grupėse) vykdomi reikalavimai. Buvo atkreiptas Vilniaus miesto savivaldybės atstovų dėmesys į tai, kad priešmokyklinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje gali būti pradėtas tik tada, kai mokykla gaus leidimą-higienos pasą tokiai veiklai vykdyti, mokykla atitiks nustatytus higienos reikalavimus.

Vyriausybės atstovas vaiko teisių apsaugos kontrolierę informavo, kad, įvertinęs Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2014 m. kovo 5 d. sprendimą Nr. 1716, pasiūlė Vilniaus miesto savivaldybės tarybos sprendimo priedo punktus, kuriuose nustatytas didesnis vaikų skaičius grupėse nei leistinas, pakeisti, suderinat juos su Švietimo įstatymo 40 straipsnio 1 dalimi, Priešmokyklinio ugdymo tvarkos aprašo 19 punkte ir Lietuvos higienos normos HN 75:2010 9 punkte nustatytais reikalavimais, tačiau nustatytais terminais negavęs atsakymo iš Vilniaus miesto savivaldybės, sprendimą apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui. Šiuo metu byla nagrinėjama teisme.

4.3.2. Romų vaikų teisės į mokslą įgyvendinimas

UNICEF¹⁸ (2006) yra pažymėjęs, kad daug romų tautybės vaikų lanko atskiras mokyklas arba būna atskirti, kai lanko mokyklas kartu su kitos tautybės vaikais. Beveik 75 procento romų vaikų Centrinėje ir Rytų Europoje yra patalpinti į specialiąsias mokyklas kartu su intelekto sutrikimus turinčiais vaikais ne dėl priežasčių, susijusių su jų sveikata. Daugeliu tokių atvejų, specialiosiose mokyklose besimokantys vaikai gauna paramą maistu, jiems nemokamai suteikiamos mokymosi priemonės ir transportas, jie taip pat gali gyventi ugdymo įstaigos bendrabutyje, todėl romų tautybės tėvai sutinka vesti vaikus mokytis į specialiąsias mokyklas, nesuprasdami ilgalaikių savo elgesio pasekmių.

Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos Patariamasis komitetas, rekomendacijose Lietuvai dėl Tautinių mažumų apsaugos konvencijos nuostatų įgyvendinimo, paragino Lietuvą neatidėliotinai imtis veiksmų švietimo sferoje bei išreiškė susirūpinimą, kad daug romų vaikų mokosi atskirose klasėse ir specialiosiose mokyklose.¹⁹

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą dėl romų tautybės vaikų, besimokančių specialiosiose mokyklose, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo (dėl romų tautybės vaikams galimai ribojamos teisės mokytis bendrojo ugdymo mokyklose; dėl galimai nepagrįsto jų priskyrimo prie didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turinčių asmenų grupės; Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje besimokančių romų tautybės vaikų galimo teisės į mokslą įgyvendinimo problemų bei trūkumų ir kt.).

¹⁸ The State of the World's Children 2006 – Excluded and Invisible. UNICEF, 2006, P. 24.

¹⁹ Trečioji Europos Tarybos Patariamojo komiteto rekomendacija dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje, ACFC/OP/III(2013)005

Tyrimo tikslams ir uždaviniams įgyvendinti buvo analizuojami teisės aktai, lyginami statistiniai duomenys, vykdyta anketinė apklausa (anketos buvo pateiktos 40 Lietuvos specialiosioms mokykloms²⁰ ir 3 ugdymo įstaigoms, turinčioms specialiojo ugdymo skyrius), analizuotos, kartu su Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centru, 22 Žagarės specialiojoje mokykloje ir Dabikinės specialiojoje mokykloje besimokančių romų tautybės vaikų pedagoginio psichologinio vertinimo išvados (pažymos) ir protokolai, vaiko teisių apsaugos kontrolierės iniciatyva vyko interviu – grupinės diskusijos su Joniškio ir Akmenės rajonų savivaldybių suinteresuotų institucijų atstovais (administracijų, vaiko teisių apsaugos skyrių, pedagoginių psichologinių tarnybų, mokyklų atstovais ir specialistais) bei Žagarės specialiosios mokykloje besimokančių romų tautybės mokinių tėvais (globėjais).

Romų tautybės vaikų skaičius specialiojo ugdymo įstaigose

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad informacija apie ugdymo įstaigose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių nėra renkama. Švietimo ir mokslo ministerijos duomenis apie švietimo situaciją Lietuvoje renka tik pagal ugdymo įstaigų mokomąją kalbą (ne pagal etninę mokinių kilmę).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės atlikto tyrimo metu paaiškėjo, jog romų tautybės vaikų mokosi 11-oje specialiųjų mokyklų, o iš viso jose yra 50 tokių vaikų. Didžiausias skaičius romų mokinių yra Akmenės rajono Dabikinės specialiojoje mokykloje ir Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje – po 11.

Lyginant specialiosiose mokyklose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių (50) su bendru romų moksleivių skaičiumi²¹ – 572, darytina išvada, jog specialiosiose mokyklose mokosi beveik 9 procentai (8,7 procento) šios tautybės vaikų. Šį procentą lyginant su turimais duomenimis apie 2004 metais buvusią situaciją²² (viso tuo metu mokėsi 597 romų vaikai, iš kurių 75 buvo ugdomi specialiosiose mokyklose), matyti, jog šiuo metu specialiose mokyklose besimokančių romų vaikų skaičius yra sumažėjęs (2004 metais santykis buvo 12,6 procento).

Iš 50 romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, 42 (84 procentai) auga ir gyvena savo tėvų šeimoje, 6 (12 procentų) yra globjami fizinio asmens šeimoje, o 2 (4 procentai) vaikai – iš vaikų socialinės globos įstaigų. 40 procentų šeimų, kurių vaikai lanko specialiąsias mokyklas, yra įrašytos į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą.

Mokymosi specialiojo ugdymo įstaigose pagrindai ir pagrįstumas

Vadovaujantis teisės aktais, į specialiąsias mokyklas gali būti priimami tik mokiniai, turintys pedagoginės psichologinės tarnybos (ar švietimo pagalbos tarnybos) pažymą dėl nustatytų didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 punkto ir Švietimo įstatymo 27 straipsnio 2 dalies nuostatose įtvirtinta, kad, atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus.

²⁰ Tyrimo metu apklaustos tik specialiojo ugdymo įstaigos, kuriose teikiamas ugdymas didelių ir labai didelių ugdymosi poreikius dėl turimo intelekto sutrikimo turintiems vaikams. Likusios 10 specialiųjų ugdymo įstaigų (Kauno kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras, Kauno Prano Daunio aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras, Kauno vaikų abilitacijos centras, Klaipėdos Litorinos mokykla, Panevėžio kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų pagrindinė mokykla, Šiaulių logopedinė mokykla, Šiaulių sutrikusios klausos vaikų ugdymo centras, Telšių rajono vaikų su negale centras, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras ir Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras) nebuvo įtrauktos į tyrimą dėl jose teikiamų paslaugų specifinius sutrikimus – raidos, sensorinius, fizinius funkcinis ir kt. – turintiems vaikams.

²¹ Sociologinis tyrimas „Romų vaikų dalyvavimas švietimo sistemoje: Vilniaus miesto ir Ukmergės rajono savivaldybių palyginimas“, atliktas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakymu, vykdamas Europos Komisijos užimtumo ir socialinio solidarumo PROGRESS programos finansuojamą projektą „C.A.F.E.: keisk požiūrį – siek lygybės“. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, 2012. P. 11.

²² Tadas Leončikas. Romų švietimo iššūkiai. Etninių tyrimų institutas, 2006 (http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Leoncikis_2006.pdf)

Apibendrinti tyrimo duomenys rodo, jog 46 (92 procentai) romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, yra nustatyti dideli specialieji ugdymosi poreikiai, o 4 (8 procentai) – labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai.

Tyrimo metu, bendradarbiaujant su Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centru, buvo išanalizuoti 22 romų tautybės mokinių (Žagarės ir Dabikinės specialiųjų mokyklų mokinių) specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo dokumentai. Nors tyrimo metu ir nustatytas 1 (vienas) nepagrįsto romų tautybės vaiko mokymosi specialiojoje mokykloje faktas (mokinio motina mokyklai nepateikė pakartotinės išvados apie specialiuosius poreikius ir kategoriškai atsisakė perkelti vaiką į kitą mokyklą), teigtina, jog tyrimo metu nagrinėtais atvejais vaikai specialiosiose mokyklose mokosi teisėtai, t. y. atsižvelgiant į teisės aktuose reglamentuotą vaikų nukreipimo į specialiąsias mokyklas bei specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo tvarką, tėvų pageidavimą ir kt.

Atsižvelgus į tyrimo metu surinktą medžiagą, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Lietuvoje esanti vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo sistema, taikomos metodikos bei, konkrečiais atvejais, specialistų taikomos priemonės (vertėjo užtikrinimas, vaikai palankios aplinkos

Joniškio ir Akmenės rajonų savivaldybėse gyvenantys romai, iškilus specializuotos pagalbos poreikiui jų vaikui, yra linkę sudaryti vaikų ugdymo(si) sutartis su specialiosiomis mokyklomis – dėl specialiosiose mokyklose gaunamos socialinės paramos, galimybės vaikams darbo dienomis gyventi ugdymo įstaigos bendrabutyje, didesnio mokytojų dėmesio vaikams (specialiųjų mokyklų klasėse mokosi mažesnis mokinių skaičius) ir pan.

ir pan.) leidžia

užtikrinti objektyvų vaiko gebėjimų įvertinimą, taip pat atitinkamai užtikrinti, kad specialiosiose mokyklose mokytusi, teisės aktų reglamentuota tvarka, tik iš tiesų didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turintys vaikai, t. y., manytina, jog nėra pagrindo konstatuoti, jog romų tautybės vaikai gali patirti diskriminaciją ir (ar) segregaciją vertinant jų ugdymosi poreikius bei nukreipiant (pasiūlant vaiko tėvams ir pan.)

Specialiojo ugdymo sistema iš dalies skatina romų tėvus leisti vaikus į specialiąsias mokyklas, tačiau jei socialinės pagalbos poreikiai būtų tenkinami kitokiais būdais, bent jau dalis mokinių, dabar lankančių specialiąsias mokyklas, galėtų būti integruoti į bendrojo ugdymo sistemą.

ugdymo(si) specialiojoje mokykloje.

Mokydami specialiosiose mokyklose, tačiau gaudami ugdymo paslaugas kartu su visais kitais vaikais, būdami įtraukti į įvairias veiklas ir turėdami galimybes aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje, romų tautybės vaikai, kaip ir kiti vaikai, besimokantys specialiosiose mokyklose, nėra izoliuoti nuo visuomenės ir turi pakankamas galimybes tolimesniai asmeniniam tobulėjimui bei įgūdžių plėtojimui. Tyrimo metu surinkta medžiaga leidžia teigti, kad Joniškio ir Akmenės rajonų specialiosiose mokyklose romų tautybės vaikams užtikrinamas visapusiškas jų ugdymas ir nesudaromos sąlygos patirtį diskriminaciją dėl jų tautybės.

Pažymėtina, kad pagal teisinį reglamentavimą mokiniai, kuriuos rekomenduojama ugdyti individualizuojant Bendrąsias programas, gali būti ugdomi ne tik specialiojoje mokykloje, bet ir bendrojo ugdymo bendrojoje mokykloje arba bendrojo ugdymo mokykloje (klasėje), skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Vadovaudamasi Švietimo įstatymo nuostatomis, pedagoginė psichologinė tarnyba rekomenduoja mokyklą specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui, tačiau galutinį sprendimą priima tėvai (globėjai, rūpintojai).

Pagrindinės romų tautybės vaikams kylančios problemos įgyvendinant teisę į mokslą

Romų švietimas – tai pagrindinė kovos su socialine atskirtimi priemonė, todėl romų vaikų mokymas(is) yra vienas iš svarbiausių uždavinių, sprendžiant jų socializacijos problemas. Vaikų ugdymas visų pirma prasideda šeimoje, todėl svarbu joms aiškinti vaiko ugdymo naudą ir būtinybę vaikus ugdyti kuo ankstesniame amžiuje, skatinti tėvus labiau įsitraukti į mokyklos bendruomenės veiklą ir vaiko ugdymosi kontrolę, kartu formuojant glaudesnius santykius su mokykla, kas gali ne tik palengvinti vaikui ugdymąsi, bet ir patį jo socializacijos mokykloje procesą.

Analizuojant priežastis, turinčias įtakos tėvų apsisprendimui leisti vaikus mokytis specialiojo ugdymo įstaigoje, kai, remiantis bendrojo ugdymo mokyklų pateikta informacija, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams būtų galimybė mokytis ir įprastoje mokykloje, gaunant specialiojo pedagogo ar mokytojo padėjėjo pagalbą, taip pat į pagalbos teikimo procesą įtraukiant ir kitus specialistus (psichologą, socialinį pedagogą ar kt.), paaiškėjo, kad pagrindiniai veiksniai yra: nesėkminga adaptacija pradėjus mokytis pagal pradinio ugdymo programą arba perėjus mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą bendrojo lavinimo įstaigoje; lengvesnė adaptacija mažesnėje ugdymo įstaigoje (specialiojoje mokykloje), kur klasėse esantis nedidelis mokinių skaičius leidžia užtikrinti besimokantiems vaikams sąlyginai didesnę mokytojų dėmesį; mažesnė patyčių tikimybė dėl vienodos visų besimokančių vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, padėties; specialiosiose mokyklose gaunama socialinė parama; galimybė vaikams gyventi darbo dienomis specialiosios ugdymo įstaigos bendrabutyje.

Romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemos, atsižvelgiant į mokslinius straipsnius, tyrimo metu susinteresuotų institucijų nurodytas problemas ir kt., išlieka tos pačios: nepakankama mokymosi motyvacija, kurią dar labiau didina šeimų ekonominė ir socialinė atskirtis bei skurdas; nesisteminis mokyklos lankymas; vėlavimas į pamokas dėl galimos nepakankamos tėvų priežiūros; dėl mokyklos nelankymo ir neruošiamų namų darbų kylantys mokymosi sunkumai; tinkamų sąlygų mokytis namuose trūkumas; ribotos tėvų galimybės padėti vaikams, kai jiems reikalinga pagalba; vaikų drausmės ir elgesio problemos mokykloje; nepakankamas tėvų bendravimas ir bendradarbiavimas su mokykla, domėjimasis vaikams išskylančiomis problemomis, jų ugdymo(si) pasiekimais; nepakankamas romų vaikų įtraukimas į sistemingą ikimokyklinį ugdymą; ankstyvas pasitraukimas iš ugdymo įstaigų.

Romų tautybės vaikų tėvų nuomonė rodo poreikį stiprinti bendrojo ugdymo mokyklose dirbančių mokytojų kompetenciją, kiek tai susiję su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymu, skatinti kurti bendravimu ir bendradarbiavimu paremtus mokytojų ir tėvų santykius, didesnę dėmesį skirti vaikų socializacijai, ypač atkreipiant dėmesį į tarpkultūrinius skirtumus, tautinės mažumos kultūrinę specifiką ir pan.

Atliktas tyrimas taip pat rodo, kad romų tautybės asmenų švietimo srityje yra teigiamų pokyčių, kiek tai susiję su padidėjusiu poreikiu įgyti išsilavinimą, ir tai gali iš dalies padėti spręsti ir vaikų mokymosi motyvacijos didinimo, vaikų grąžinimo į mokyklas bei kitas problemas. Visgi trumpalaikės projektinės veiklos, manytina, neužtenka, siekiant užtikrinti ankstyvą, nenutrūkstamą ir kokybišką romų tautybės vaikų ugdymą, todėl besitęsiančios aukščiau minėtos problemos reikalauja nuolatinių aktyvių veiksmų (tiek nacionaliniu, tiek savivaldybių lygmeniu), nukreiptų į ankstyvą romų tautybės vaikų ugdymo skatinimą, priemonių, skirtų didinti tėvų sąmoningumą apie įgyto išsilavinimo naudą, taip pat užtikrinti glaudesnius romų vaikų ir jų tėvų santykius su mokykla bei aktyvesnę tėvų įtraukimą į mokyklos bendruomenę, sprendžiant su vaikų ugdymu(si) susijusius klausimus, įgyvendinimą, suaugusių asmenų švietimo skatinimą ir pan.

Tyrimo metu atlikta analizė leidžia manyti, jog romų tautybės vaikų mokymasis specialiosiose mokyklose nėra susijęs su jų etnine kilme, t. y. visais atvejais siekiama ir dedamos pastangos, kad, priklausomai nuo turimų gebėjimų, romų tautybės vaikai įgytų išsilavinimą ir gautų ugdymo paslaugas, atitinkančias jų gebėjimus, poreikius, polinkius ir turimą negalią.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Kultūros, Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoms siūlė pagal kompetenciją:

✓ bendradarbiaujant su bendrojo ugdymo mokyklomis, nevyriausybinėmis organizacijomis bei kitomis kompetentingomis ir suinteresuotomis institucijomis, peržiūrėti romų tautybės vaikų ugdymą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, turinčias įtakos jų ugdymo proceso (gimtąją bei valstybine kalba ir kt.) organizavimą, ir inicijuoti jų pakeitimus, siekiant užtikrinti tinkamą teisės į mokslą įgyvendinimą;

✓ suteikti reikiamą pagalbą mokytojams, kitiems specialistams, dirbantiems su romų tautybės mokiniais, plėsti jų kompetenciją romų tradicijų, kultūros ir pan. klausimais;

- ✓ svarstyti galimybę bendrojo ugdymo mokyklose, kuriose mokosi romų tautybės mokiniai, įvesti papildomus socialinių pedagogų ir kitų specialistų (tarpkultūrinių asistentų, tarpininkų) etatus;
- ✓ siekiant kuo sėkmingiau integruoti romų vaikus į bendrąją švietimo sistemą, užtikrinti finansines ir organizacines bei kitas tikslingos pagalbos priemones, kurios skatintų ankstyvą romų vaikų ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą;
- ✓ atsižvelgiant į tai, jog vaikų ugdymas specialiosiose mokyklose iš dalies susijęs su socialinės pagalbos poreikių tenkinimu, stiprinti bei užtikrinti socialinės pagalbos teikimą romų tautybės vaikams ir jų šeimoms;
- ✓ svarstyti galimybę atitinkamuose teisės aktuose aiškiai įtvirtinti nuostatas, įpareigojančias tėvus pateikti ugdymo įstaigai vaiko pedagoginio psichologinio vertinimo išvadas (pažymas dėl specialiojo ugdymosi ir (ar) švietimo pagalbos skyrimo) ir (ar) suteikti įgaliojimus pedagoginės psichologinės tarnybos, tiesiogiai bendradarbiaujant su ugdymo įstaigomis, pateikti pastarosioms vaikų pedagoginio psichologinio vertinimo išvadas, kai vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius įvertinti pedagoginėje psichologinėje tarnyboje pasiūlė mokyklos vaiko gerovės komisija;
- ✓ užtikrinti priemonių, skirtų didinti tėvų sąmoningumą apie įgyto išsilavinimo naudą, įgyvendinimą, taip pat skatinti ir užtikrinti glaudesnius romų vaikų ir jų tėvų santykius su mokykla bei aktyvesnį tėvų įtraukimą į mokyklos bendruomenę;
- ✓ skatinti iš mokyklos iškritusių romų vaikų grąžinimą į mokyklas ir (ar) užtikrinti platesnes jų alternatyvaus mokymosi galimybes;
- ✓ remti bei vystyti nevyriausybių bei kitų organizacijų, įstaigų veiklą, nukreiptą į pagalbos romų vaikams teikimą.

Kultūros ministerija informavo, kad rengdama Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiklos plano projektą, atsižvelgs į pateiktus siūlymus bei juos aptars su Švietimo ir mokslo ministerija. Taip pat nurodė, kad

ministerija, būdama viena iš Romų visuomenės centro steigėjų, kasmet skiria finansavimą vaikų, gyvenančių Kirtimuose ikimokykliniam ugdymui, socialinių įgūdžių ugdymui bei kasmet finansuoja kultūros projektus, prisidedančius prie teiktų siūlymų įgyvendinimo.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pateikė informaciją apie Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2012–2014 metais veiklos plano priemonių įgyvendinimą bei kitus įgyvendinamus projektus. Pažymėjo, kad išskirtinai romų tautinės mažumos atstovų socialinei integracijai yra skirtas Lietuvos čigonų bendrijos „Čigonų laužas“ projektas ir kt. Ministerija taip pat informavo, kad siūlys naujas priemones Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiklos planui bei nediskriminavimo skatinimo 2015–2017 metų tarpinstitucinio veiklos plano projektui, kurio numatytos priemonės taip pat prisidės prie romų tautybės vaikų ir jų šeimų teisių užtikrinimo ir jų gyvenimo kokybės gerinimo.

Švietimo ir mokslo ministerija informavo, kad, atsižvelgdami į vaiko teisių apsaugos kontrolierės siūlymus, teikė konkrečias priemones Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano projektui (patvirtintas kultūros ministro 2015 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. IV-48). Ministerija nurodė, kad: 1) numatytos romų švietimui skirtos priemonės bus įgyvendinamos tiek iš valstybės biudžeto asignavimų, tiek iš Europos struktūrinių fondų lėšų; 2) gerinant darbą su ikimokyklinio amžiaus vaikus turinčiomis romų šeimomis, numatoma užtikrinti bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis. Šeimos bus skatinamos naudotis teise į ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą; 3) bus remiamos iniciatyvos mažinti ankstyvą romų mokinių pasitraukimą iš švietimo sistemos ir kt. Kita dalis priemonių apima pedagogų, mokyklos vadovų, švietimo pagalbos specialistų, savivaldybių administracijos švietimo padalinių specialistų kompetencijų tobulinimą darbui su romų tautybės vaikais ir jų šeimomis ir tarpkultūrinio dialogo skatinimą, neformalųjį švietimą.

4.3.3. Vaikai socializacijos centruose

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į gaunamą informaciją, pranešimus bei individualaus pobūdžio skundus dėl (galimo) vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimų Kauno, Vilniaus ir Vėliučionių vaikų socializacijos centruose dėl įvairaus pobūdžio smurto prieš nepilnamečius, saugios gyvenamosios ir ugdymo aplinkos neužtikrinimo, nepagrįstai naudojamų įvairių drausminimo priemonių, nuobaudų taikymo pasekmių, atliekamos nepilnamečių patikros ir kt., kreipėsi į šių centrų steigėją – Švietimo ir mokslo ministeriją.

Vadovaudamasi nuostata, kad vaikų socializacijos centruose apgyvendintų vaikų galimybės bendrauti ir atitinkamai kreiptis su skundais, prašymais į valstybės ir (ar) savivaldybės institucijas, atstovus pagal įstatymą ar kitus asmenis, kuriais jie pasitiki, dėl savo teisių ir interesų pažeidimo bei gynimo yra tam tikra prasme suvaržytos (apribotos), kad šie vaikai menkai pasitiki valstybės ir (ar) savivaldybės institucijomis ir galimybe gauti reikalingą pagalbą, paramą ar pan., taip pat atsižvelgiant į visuomenėje ir neretai tarp specialistų dominuojantį neigiamą požiūrį į elgesio problemų turinčius, su administracine ar baudžiamąja justicija susidūrusius vaikus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė darė prielaidą, kad vaikų teisių ir interesų pažeidimai, saugios aplinkos užtikrinimo ir kt. problemos gali būti (yra) aktualios ir kituose vaikų socializacijos centruose. Remiantis valstybinio audito 2013 m. liepos 29 d. ataskaita Nr. VA-P-50-11-10 „Ar vaikų socializacijos centrų veikla rezultatyvi“ bei įvairiose diskusijose, pasitarimuose ir kitur išsakoma vaikų socializacijos centrų ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių atstovų, policijos pareigūnų ir kitų suinteresuotų institucijų, nevyriausybinų organizacijų ir visuomenės atstovų nuomone dėl problemų, kylančių vaikų socializacijos centruose, centrų administracijų ir darbuotojų negebėjimo užtikrinti ydingo vaiko elgesio pokyčius, spręsti smurto ir saugios aplinkos užtikrinimo (turint omenyje, kad vaikai gali būti ir smurto aukos, ir smurtautojai), reikalingos individualizuotos pagalbos vaikui teikimo ir kitas problemas, taip pat buvo daryta išvada, jog praktikoje nėra pasiekiamas vaiko vidutinės priežiūros priemonės tikslas, nėra užtikrintas tinkamas vaikų socializacijos centrams pavestų funkcijų, uždavinių įgyvendinimas, o pokyčiai šiuose centruose yra gana lėti ir nepakankami bei, manytina, nepateisinantys lūkesčių, nepasiekiantys nustatytų tikslų ir pan.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją dėl vaikų socializacijos centrų veiklos trūkumų - vaikų socializacijos centruose nėra užtikrintas tinkamas centrams pavestų funkcijų, uždavinių įgyvendinimas, pokyčiai šiuose centruose yra gana lėti ir nepakankami, neužtikrinama saugi aplinka vaikams, tinkamos pagalbos prieinamumas ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į Švietimo ir mokslo ministerijos įgaliojimus vaiko vidutinės priežiūros srityje, prašė ministeriją atkreipti dėmesį saugios aplinkos vaikams užtikrinimo, pagalbos prieinamumo ir kt. problemas vaikų socializacijos centruose, ypačingai į situaciją Vėliučionių, Kauno ir Vilniaus vaikų socializacijos centruose.

Taip pat Švietimo ir mokslo ministerija buvo informuota, kad dėl atskirų kontrolieri tapusių žinomų (galimų) vaiko teisių pažeidimų konkrečiuose vaikų socializacijos centruose buvo kreiptasi į teisėsaugos institucijas, kurios pradėjo ikiteisminius tyrimus. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat atlieka individualius tyrimus dėl galimo vaiko teisių vaikų socializacijos centruose pažeidimo, kurie bus atlikti 2015 m.

Švietimo ir mokslo ministerija, atsakydama atkreipė dėmesį, kad į vaikų socializacijos centrus dažniausiai atvyksta vaikai iš nepilnų, socialiai remtinų, socialinės rizikos šeimų, 50–60 procentų – iš vaikų globos namų. Taip pat 90 procentų vaikų į vaikų socializacijos centrus patenka su ypatingais elgesio ir emocijų sutrikimais, apie 50 procentų turi psichikos sutrikimų. Sunkius elgesio ir emocijų sutrikimus turintys vaikai reikalauja maksimalaus dėmesio, sudėtinga organizuoti tokių vaikų ugdymo procesą. Vaikų socializacijos centrai yra bendrojo ugdymo

mokyklos. Jokių papildomų priemonių, užtikrinančių vaikų socializacijos centrų darbuotojų, mokinių saugumą, teisės aktuose nėra numatyta.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją dėl Vėliučionių vaikų socializacijos centre įrenginėjamų nusiramino kambarių su grotuotais langais, pertvaromis bei steigiamų maksimalios (sustiprintos) priežiūros grupių. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė ministerijos dėmesį, kad Vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašas, patvirtintas švietimo ir mokslo ministro 2011 m. gegužės 19 d. įsakymu Nr. V-839, nustato, kad vaikas, esant tam tikroms sąlygoms, gali būti laikinai (suaugusiojo priežiūroje ir kuo trumpesnę vaiką) laikomas nusiramino kambaryje, kuris gali būti įrengtas laikantis apraše nustatytų reikalavimų. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat nurodė, kad maksimalios (sustiprintos) priežiūros grupė neatitinka teisės aktuose reglamentuotų grupių sudarymo nuostatų. Švietimo ir mokslo ministerija pateikė informaciją apie vaikų socializacijos centruose įrengtus nusiramino kambarius bei informavo, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierės nurodyti trūkumai pašalinti, t. y. patalpose nuimtos grotos ir kt.

Pažymėtina, kad įgyvendinant Vyriausybės 2012–2016 metų programos prioritetinių priemonių 114 punktą, parengtas Vaikų ir jaunimo socializacijos veiksmų plano 2014-2016 metams projektas, kuriame numatyta specializuoti vaikų socializacijos centrus pagal vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius; sudaryti vaikų socializacijos centrų darbuotojams, mokiniams palankesnes mokymo(si), socializacijos ir resocializacijos sąlygas; stiprinti vaikų socializacijos centrų personalo kompetencijas, atsižvelgiant į specializaciją.

Siekiant užtikrinti vaiko vidutinės priežiūros vykdymo rezultatyvumą, sudaryta Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo, Vidaus reikalų ir Sveikatos apsaugos ministerijų bei Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovų veiksmų koordinavimo komisija.

Švietimo ir mokslo ministro 2014 m. birželio 17 d. įsakymu buvo sudaryta tarpinstitucinė darbo grupė Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimo projektui parengti. Darbo grupė tęsia savo veiklą 2015 m.

4.3.4. Mokyklos bendruomenės tarpusavio santykiai

*„asmeniškai jaučiuosi, kad esu smukdoma ir dėl to bijau“
 „neturėjau galimybės dalyvauti, kadangi man nebuvo pranešta, kada jis (renginys) įvyks,
 o klasiokams buvo pranešta“, <...> dėl šio įvykio aš nenoriai dalyvauju“
(iš mokinių skundų)*

*„(mokyklos vadovas) <...> viso pokalbio metu darė psichologinį spaudimą, akcentavo
 mūsų socialinę padėtį (t. y., kad mes iš kaimo), niekino teisės aktus, siūlė rinktis kitas mokyklas“
 „arba tu psichiškai nesveika, arba tu išeini“
(iš mokinių tėvų skundų)*

*„ar gali išmesti iš mokyklos?..“
(iš vaiko paklausimo)*

Ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėti individualūs skundai rodo, kad santykiai mokykloje tarp bendruomenės narių (mokytojų, mokinių, tėvų) dažnai būna konfliktiški, komplikuoti ir sudarantys sąlygas vaiko teisių pažeidimui. Pastebėtina, kad mokinių tėvai dėl konfliktų mokyklose kreipiasi ne tik į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą, bet ir į teisėsaugos institucijas.

Deja, tenka pripažinti, kad ne tik mokiniai, bet ir mokytojai dažnai užmiršta savo pareigas, nenori prisiimti atsakomybės už savo poelgius. Kartais pasiteisindami patys sau, jog nėra jokios kitos auklėjimo priemonės, pasiguosdami, jog ir aš taip buvau auklėjamas, jausdamiesi stipresni prieš vaiką tiek fiziškai, tiek psichologiškai „užvožiam vaikui per galvą liniuotė“, pasiūlom „susirasti kitą mokyklą“. Reikalaujama, kad mokinys gerbtų mokytoją, bet

nesilaikoma Švietimo įstatymo 49 straipsnyje nustatytos mokytojams pareigos – gerbti mokinių kaip asmenį, nepažeisti jo teisių ir teisėtų interesų ir kt.

Individualių tyrimų atvejais vaiko teisių apsaugos kontrolieri beveik visuomet tenka mokyklų vadovams ir mokytojams priminti, jog ugdymo įstaiga atsako už sveiką, saugią ir užkertančią kelią bet kokioms smurto ir prievartos apraiškoms aplinką bei turi pareigą užtikrinti tinkamą vaikų teisės į mokslą įgyvendinimą, taip pat tinkamą teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių apsaugą, nuostatų laikymąsi. Individualių skundų tyrimai rodo, kad dažniausiai nenorima, nesugebama tinkamai padėti vaikui, todėl matomas tik vienas problemos sprendimo būdas – pašalinti jį iš mokyklos, nes nėra „blogo“ vaiko – nėra problemos.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, ugdymo įstaigoje ir(ar) klasėje susiformavusi neigiama aplinka, kurioje vyrauja priešiški bendruomenės tarpusavio santykiai, nesudaro sąlygų siekti visapusiškos vaiko protinių, emocinių, dvasinių ir kitokių galių raidos, todėl būtina, kad vaikas ugdymo įstaigoje (klasėje) jaustųsi saugus, o jo poreikiui ir teisei būti ugdomam aplinkoje, nesudarančioje sąlygų sukelti jam nepagrįstus neigiamus išgyvenimus, būtų skiriamas didelis dėmesys.

Konfliktinės situacijos mokyklos bendruomenėje, kaip ir patyčios, neturėtų būti suprantamos kaip savaime išsprendžianti problema

– net ir mažiausi smurto (patyčių), netinkamo elgesio pasireiškimo atvejai mokykloje neturėtų būti toleruojami, o siekiant užkirsti jiems kelią – vaikai mokykloje turėtų būti mokomi tinkamo elgesio įgūdžių, mokykloje turėtų būti sistemingai skatinamas pozityvus elgesys, nenutrūkstamai įgyvendinamos prevencinės programos (patyčių ir kt.), skiriama dėmesio mokinių motyvavimui, konfliktų sprendimo kultūrai, bendradarbiavimui, pedagogų kvalifikacijos, kuriant saugesnę aplinką, tobulinimui (kėlimui), mokymui apie vaiko teises ir pan., tėvų įtraukimui, sprendžiant su vaiko gerove susijusius klausimus, taip pat tėvų mokymui apie konstruktyvius tarp vaikų kylančių konfliktų sprendimo būdus ir apie tinkamą vaiko socialinių įgūdžių formavimą.

Švietimo įstaigos savo vidaus tvarkose, kituose dokumentuose nusistato teisę šalinti mokinius iš mokyklos, nors tai neatitinka Švietimo įstatymo 59 straipsnio 5 dalies 7 punkto ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 49 straipsnio 2 dalies nuostatų. Minėtuose teisės aktuose nustatyta, kad už mokinio elgesio normų pažeidimą mokyklos vadovas gali skirti mokiniui drausmines auklėjimo poveikio priemones, numatytas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamą elgesio įvertinimą, kitas įstatymų nustatytas poveikio priemones. Nacionaliniai teisės aktai nenumato, kad šalinimas iš mokyklos gali būti taikomas kaip drausminio auklėjimo poveikio priemonė, tačiau mokyklos tokią praktiką taiko, t. y. neteisėtai šalina mokinius iš mokyklos.

Paminėtina, kad Švietimo įstatymo 45 straipsnis ir Nuosekliojo mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas tvarkos aprašo 14 punktą nustato, kad mokymo sutartis sudaroma naujai atvykusio mokytojas asmens ar mokinio, pradedančio mokytis pagal aukštesnio lygmens ugdymo programą, mokymosi pagal tą ugdymo programą laikotarpiui, t. y. pradinio ugdymo 4 metų programos vykdymo laikotarpiui, 4 metų pagrindinio ugdymo programos pirmosios dalies laikotarpiui, 2 metų pagrindinio ugdymo programos antrosios dalies laikotarpiui ir 2 metų vidurinio ugdymo programos laikotarpiui. Trumpesniems laikotarpiams mokymo sutartys nesudaromos, tačiau mokyklos (ypač privačios) dažnai šios nuostatos nesilaiko.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, ataskaitiniu laikotarpiu atlikusi tyrimus, bendrojo ugdymo mokykloms rekomendavo peržiūrėti mokyklos nuostatų, vidaus tvarkos taisyklių, ugdymo paslaugų sutarčių ir kitus mokyklos veiklą reglamentuojančius teisės aktus ir inicijuoti jų pakeitimus, siekiant užtikrinti tinkamą vaikų teisės į mokslą įgyvendinimą.

4.3.5. Vaiko teisės į privatą gyvenimą apsauga mokykloje

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą atkreipė atsakingų asmenų dėmesį, jog, teikiant informaciją apie vaiką tretiesiems asmenims, būtina gerbti vaiko teisę į privatą gyvenimą

ir duomenis teikti tik griežtai laikantis įstatymuose nustatytų reikalavimų ir išimtinai atsižvelgiant į vaiko geriausių interesų apsaugą.

Ataskaitiniais metais į vaiko teisių apsaugos kontrolierę dėl vaiko privataus gyvenimo apsaugos, žalingo turinio viešosios informacijos viešinimo kreipėsi ne tik vaikai, jų tėvai (globėjai, rūpintojai), bet ir pedagogai.

Vaiko asmens duomenų viešinimas laidose, publikacijose apie įvairius incidentus švietimo įstaigose, viešai analizuojant skaudžius vaikų likimus, suicidinius atvejus ir pan., neigiamų socialinių reiškinių kontekste yra priešingas jo teisėtiems interesams veiksmas, kadangi paviešinus tokią informaciją gali atsirasti neigiamų pasekmių vaiko vystymuisi (bendraamžių kritika, pažeminimas, užgaulios replikos, smurtas, vengimas bendrauti, tyčiojimas ir pan.). Neretai visuomenės informavimo priemonėse paskelbiami ir netiesioginiai nepilnamečių asmens duomenys (pavyzdžiui, mokyklos pavadinimas ir kt.), leidžiantys nustatyti asmens tapatybę.

Ataskaitiniu laikotarpiu kontrolierė pastebėjo, kad duomenis apie vaiką ir įvairius komentarus apie juos visuomenės informavimo priemonėms teikia ne tik patys vaiko tėvai, kaimynai ir kt., bet ir mokyklų vadovai, pedagogai, todėl, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, švietimo įstaigų darbuotojams būtina suteikti žinių (organizuojant mokymus, teikiant rekomendacijas ir kt.) apie vaiko teisių užtikrinimą, informacijos apie vaikus teikimą visuomenės informavimo priemonėms bei tretiesiems asmenims tvarką.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, mokyklų vadovai, pedagogai turi turėti žinių kaip bendrauti su žurnalistais, gebėti apsaugoti vaiko privatų gyvenimą bei imtis priemonių, jog nebūtų sudarytos sąlygos vaiko teisių pažeidimui.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog mokyklų vadovai, pedagogai viešosios informacijos priemonėms teikia privataus pobūdžio duomenis apie vaikus, bei manydama, jog švietimo įstaigų darbuotojams būtina suteikti (mokymai, rekomendacijos ir pan.) daugiau žinių apie vaiko teises bei informacijos apie vaikus teikimą visuomenės informavimo priemonėms bei tretiesiems asmenims tvarką, kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją, prašydama apsvaistyti problemą dėl vaiko privataus pobūdžio duomenų teikimo bei imtis priemonių, užtikrinančių vaiko privataus gyvenimo apsaugą.

Švietimo ir mokslo ministerija informavo, kad ministerija rekomendavo savivaldybių švietimo centrams 2015 metais planuojant mokymus mokyklų vadovams ir mokytojams, įtraukti mokymus, kaip bendrauti su žurnalistais; pasitelkiant vaiko teisių apsaugos skyrius, organizuoti daugiau mokymų apie vaiko teises, informacijos teikimą apie vaikus visuomenės informavimo priemonėms.

4.3.6. Vaiko atvaizdo mokykloje naudojimo aspektai

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į vaiko atvaizdo panaudojimo švietimo įstaigų internetinėse svetainėse teisėtumo problemą.

Civilinio kodekso 2.22 straipsnio 1 dalis nustato, kad fizinio asmens nuotrauka (jos dalis), portretas ar kitoks atvaizdas gali būti atgaminami, parduodami, demonstruojami, spausdinami, taip pat asmuo gali būti fotografuojamas, filmuojamas tik jo sutikimu. Ši norma įtvirtina bendrą taisyklę, kad visais atvejais reikia asmens sutikimo, tačiau nenustato, kokia forma turi būti duotas sutikimas. Sutikimas gali būti duotas tiek žodžiu, tiek raštu, tiek konkludentiniais veiksmais (veiksmai, kurie aiškiai išreiškia asmens valią).

Visuomenės informavimo įstatymo 13 straipsnio 1 dalies 5 punkte nustatyta papildoma vaiko teisių ir interesų apsauga, susijusi su jo atvaizdu (privatumu) - draudžiama filmuoti, fotografuoti vaiką ar daryti jo garso

Mokyklos dažnai į mokymo sutartį iš anksto įtraukia nuostatą, jog tėvai (globėjai, rūpintojai) sutinka su vaiko atvaizdo panaudojimu. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, tokia nuostata mokymo sutartyse gali prieštarauti Švietimo įstatymo 45 straipsnyje nustatytam mokymo sutarties turinio (sąlygų) reglamentavimui, sudaryti sąlygas vaiko teisės į privatų gyvenimą (atvaizdą) pažeidimui.

ir vaizdo įrašus be nors vieno iš tėvų, globėjų ar rūpintojų ir paties vaiko sutikimo. Šis draudimas (filmuoti, fotografuoti vaiką ar daryti jo garso ir vaizdo įrašus be nors vieno iš tėvų, globėjų ar rūpintojų ir paties vaiko sutikimo) taikytinas ne tik renkant, bet ir skleidžiant informaciją, tačiau netaikytinas fiksuojant teisės pažeidimus ir įstatyme nustatytas išimtis (pavyzdžiui, padedant atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas).

Paminėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ²³, nagrinėdamas ginčą dėl vaiko atvaizdo panaudojimo mokyklos internetinėje svetainėje, pažymėjo, kad būtina sąlyga naudotis konkreto fizinio asmens atvaizdu – to asmens sutikimas tiek jį fotografuojant, tiek jo nuotrauką, portretą ar kitoki atvaizdą atgaminant, parduodant, demonstruojant, spausdinant, paviešinant interneto puslapyje. Vaiko tėvai turi diskrecijos teisę duoti tokį sutikimą ir tokio sutikimo paskirtis, tikslai yra ribojami vaiko interesų apsauga.

Pažymėtina, kad galimi atvejai, kai informacija buvo rinkta teisėtai (pavyzdžiui, fotografuota, filmuota viešoje vietoje, turint asmens sutikimą), tačiau paskelbta pažeidžiant įstatymus (pavyzdžiui, vaikas ir jo tėvai davė sutikimą, kad jis būtų filmuojamas, fotografuojamas, tačiau, be jo sutikimo, nuotrauka buvo viešai paskelbta).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, vaiko įstatyminiai atstovai (tėvai, globėjai, rūpintojai) bei pats vaikas, pasirašydami mokymo sutartį, kurioje numatytas išankstinis sutikimas dėl atvaizdo panaudojimo, negali žinoti visų konkrečių atvaizdo panaudojimo sąlygų, pats sutikimas dėl atvaizdo nėra mokymo sutarties dalykas, todėl gali atsirasti sąlygos piktnaudžiavimui ir vaiko teisės į privatų gyvenimą (atvaizdą) pažeidimui.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog išankstinis sutikimas mokymo sutartyse dėl vaiko atvaizdo naudojimo gali sudaryti sąlygas vaiko teisių pažeidimui, kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją.

Švietimo ir mokslo ministerija informavo, kad kreipėsi į savivaldybių administracijų direktorius bei bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų vadovus, prašydama iki 2015 m. gegužės 1 d. savivaldybės vykdomosioms institucijoms, savininko (dalyvių susirinkimo) patikrinti mokyklas, ar mokymo sutartys sudarytos nepažeidžiant nustatytų teisės aktų.

4.4. Vaikas su negalia, specialiaisiais ugdymo poreikiais

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas ragina valstybę dalyvę užtikrinti, kad jos teisės aktai, politika ir praktika atitiktų, inter alia, Konvencijos 23 ir 27 straipsnius, kad būtų veiksmingai ir be diskriminacijos tenkinami neįgalųjų vaikų poreikiai. Be to, Komitetas rekomenduoja valstybei dalyvei imtis visų būtinųjų priemonių, kad būtų įgyvendintos jos teisinės nuostatos, susijusios su inkliuziniu švietimu, ruošiant mokytojus, aprūpinant mokyklas būtina įranga ir supažindinant mokyklos personalą, vaikus ir apskritai visuomenę su neįgalųjų vaikų teisėmis, ypač daug dėmesio skiriant psichinę negalią turintiems vaikams.

Vaiko teisių komitetui ir toliau kelia rūpestį, kad integruotas neįgalųjų vaikų švietimas neveiksmingas dėl mokytojų nepakankamo paruošimo, priemonių trūkumo ir apskritai neigiamo mokytojų bei visuomenės požiūrio, ypač į vaikus su psichine negalia.²⁴

4.4.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisės į kokybišką švietimą užtikrinimas

*„Kitų vaikų tėvai pareiškė reikalavimą, kad mano sūnaus klasėje neliktų“
„Esu nusivylusi tokia šios mokyklos pozicija, nusiteikimu ir ignoravimu“*

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės mėn. 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-262/2011.

²⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje. CRC/C/LTU/CO/3-4.

(iš mokinių tėvų skundų)

Tarp Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėjamų skundų išlieka aktualus specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisės į kokybišką švietimą užtikrinimo klausimas. Ši tema yra plati ir apima tiek visapusiškos ir efektyvios švietimo pagalbos teikimo, klasių formavimo mokyklose, tiek ugdymo proceso pritaikymo bei kitus aspektus. Pažymėtina, kad švietimo ir socialinės apsaugos sistemose yra vartojamos skirtingos sąvokos specialiesiems asmenų poreikiams apibrėžti: švietimo sistemoje šie poreikiai vadinami specialiaisiais ugdymosi poreikiais, tačiau jie negali būti kiekvienu atveju sutapatinami su neįgalumu. Neįgalus vaikas, turėdamas specialiųjų poreikių dėl sveikatos, gali ir neturėti specialiųjų ugdymosi poreikių, tačiau pagrindžiant temos aktualumą paminėtini ir tarptautiniai bei nacionaliniai teisės aktai, kurie taikomi neįgaliųjų asmenų teisei į švietimą užtikrinti.

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos 24 straipsnyje, pabrėžiant nediskriminavimo ir lygių galimybių principo svarbą, nustatyti pagrindiniai valstybių įsipareigojimai neįgaliųjų švietimo srityje: valstybės turi užtikrinti, kad neįgalieji dėl savo neįgalumo nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir neįgaliesiems vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą privalomą pradinį arba vidurinį išsilavinimą. Neįgaliesiems turi būti teikiama būtina pagalba bendroje švietimo sistemoje bei veiksmingos individualizuotos paramos priemonės.

Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų tyrimų darytina išvada, kad šalies švietimo įstaigose vis dar gausu kliūčių – finansinių, organizacinių, psichologinių ir kitų, dėl kurių specialiųjų (ugdymosi) poreikių vaikų teisė į mokslą nėra tinkamai įgyvendinama.

Švietimo įstatyme garantuojamas švietimo prieinamumas mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių. Švietimo prieinamumas užtikrinamas pritaikant mokyklos aplinką, teikiant psichologinę, specialiąją pedagoginę, specialiąją ir socialinę pedagoginę pagalbą, aprūpinant ugdymui skirtomis techninės pagalbos priemonėmis mokykloje ir specialiosiomis mokymo priemonėmis, kitais įstatymų nustatytais būdais. Švietimo

įstatymo 14 straipsnio 7 dalis numato, jog mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti. Įstatymo 29 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad savivaldybė privalo turėti optimalų neformaliojo vaikų švietimo programų teikėjų tinklą, užtikrinantį asmenų ugdymąsi ir jų teisę mokytis valstybine kalba, ir pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų tinklą.

Dalyje šalies ikimokyklinio ugdymo įstaigų ir bendrojo ugdymo mokyklų trūksta švietimo pagalbos specialistų – psichologų, logopedų, surdopedagogų ir kitų specialistų, kai kuriose mokyklose ir esami specialistų etatai negali visiškai patenkinti visų vaikų ugdymosi poreikių pagal šioms vaikams pedagoginės psichologinės tarnybos nustatytas reikmes. Atsižvelgus į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktus skundų tyrimus, darytina prielaida, kad dalis pedagogų susiduria su kompetencijos, kaip dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių, ypač – elgesio sutrikimų, turinčiais vaikais problema. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, atitinkamų kompetencijų neturėjimas nėra svarus ir probleminę situaciją pateisinantis argumentas, todėl ugdymo įstaiga turėtų sudaryti sąlygas pedagogams kelti kvalifikaciją, taip pat dėti kitas pastangas užtikrinti veiksmingų auklėjamojo poveikio bei elgesio korekcijos priemonių taikymą elgesio problemų turinčiam vaikui.

Veiksmingai ir visapusiškai specialiųjų ugdymosi poreikių turinčio vaiko integracijai svarbi mokyklos vaiko gerovės komisijos veikla. Šios komisijos organizuoja ir koordinuoja švietimo programų pritaikymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, švietimo pagalbos teikimą ir atlieka kitas su vaiko gerove susijusias funkcijas. Vaiko gerovės komisijos veiklos efektyvumas neatsietinas nuo suformuotų bendradarbiavimo su kitais ugdymo įstaigos bendruomenės nariais ryšių, tačiau Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktų skundų tyrimų metu buvo ne kartą nustatyti atvejai, kai pedagogai vengė perduoti spręsti klausimus

mokyklos vaiko gerovės komisijai, komisija juos sprendė nevisapusiškai, nesistemiškai, nekontroliavo priimtų sprendimų įgyvendinimo ir pagalbos vaikui efektyvumo, į posėdžius nekviestė mokinių tėvų. Todėl vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi tyrimus, siūlė mokykloms skatinti ugdymo įstaigos, administracijos ir pagalbą vaikams teikiančių specialistų tarpusavio bendradarbiavimą, operatyvų informacijos apie mokinių turimas ir keliamas problemas keitimąsi, tėvų įtraukimą į problemų svarstymą, taip užtikrinant šių problemų veiksmingą sprendimą ir vaikui reikalingos pagalbos suteikimą laiku.

Pažymėtini ir vaiko teisės į kokybišką švietimą pažeidimų aspektai, susiję su klasių komplektavimu. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje tirti atvejai, kai specialiosios klasės mokykloje buvo suformuotos nesilaikant teisės aktuose nustatytų reikalavimų ir kriterijų, klasėse mokėsi per didelis mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, skaičius, nebuvo atsižvelgta į jų negalios lygį, todėl ugdymas buvo organizuojamas neatkreipiant dėmesio į skirtingus vaikų gebėjimus, reikmes, sudarant prielaidas vaiko teisės į kokybišką švietimą pažeidimui. Tokiais atvejais, manytina, reikalingas didesnis tiek mokyklų, kuriose gaunami prašymai ugdyti vaikus, tiek savivaldybių, atsakingų už ugdymo organizavimą dėmesys tinkamam specialiųjų klasių formavimui. Turi būti tinkamai informuojami tėvai apie numatomus galimus klasių formavimo neatitikimus teisės aktams, taip sudarant prielaidas tėvams (vaikams) parinkti vaikų poreikius ir interesus atitinkančias ugdymo įstaigas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama įvertinti pokyčius Švėkšnos specialiojo ugdymo centre (buvusioje Švėkšnos specialiojoje mokykloje, Švėkšnos sanatorinėje mokykloje) po vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atlikto tyrimo (2012-08-03 pažyma Nr. (6.3-2011-33)-PR-66) bei atsižvelgdama į įstaigoje gautą informaciją apie vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo problemas Švėkšnos specialiojo ugdymo centre (taip pat tuometinėje Švėkšnos specialiojoje mokykloje), 2014 metais pradėjo tyrimą.

Atsižvelgdama į tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes dėl vaikų padėties Švėkšnos specialiojo ugdymo centre, galimus jų teisių ir teisėtų interesų pažeidimus (smurtas, patyčios, vagystės, saugios aplinkos neužtikrinimas ir pan.) vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į generalinį prokurorą ir policijos generalinį komisarą, prašydama įvertinti pateiktą informaciją ir imtis priemonių, siekiant užtikrinti vaikų saugumą bei tinkamą vaikų teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą ir apsaugą jų gyvenimo Švėkšnos specialiojo ugdymo centre laikotarpiu.

Taip pat atsižvelgdama į tyrimo metu paaiškėjusias aplinkybes dėl sveikatos priežiūros paslaugų vaikams teikimo, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Valstybinę akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos, prašydama įvertinti Švėkšnos specialiojo ugdymo centre teikiamų sveikatos priežiūros paslaugų kokybę bei šių paslaugų (pirminės psichikos sveikatos priežiūra, psichikos sveikatos slauga, bendrosios praktikos slauga) atitikimą teisės aktų reikalavimams, įskaitant vaikų atstovavimą priimant sprendimus dėl paslaugų jiems teikimo, bei atlikti 2014–2015 mokslo metais Švėkšnos specialiojo ugdymo centre besimokančių vaikų, kuriems buvimo centre metu buvo paskirtas arba pakoreguotas medikamentinis gydymas, teisių ir psichikos sveikatos priežiūros paslaugų kokybės kontrolę.

Vertinant vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimą, tyrimo metu taip pat kreiptasi į kitas atsakingas ir kompetentingas valstybės ir savivaldybės institucijas bei lankytasi Švėkšnos specialiojo ugdymo centre.

Tyrimą planuojama užbaigti 2015 metais bei kompetentingoms suinteresuotoms institucijoms pateikti išvadas ir siūlymus.

4.4.2. Švietimo paslaugų prieinamumas sutrikusį intelektą turintiems vaikams, baigus pagrindinio ugdymo individualizuotą programą

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą – apibendrinimą pagal sutrikusio intelekto žmones atstovaujančios neįgaliųjų organizacijos skundą dėl sutrikusį intelektą turinčių vaikų ugdymo organizavimo problemų. Pareiškėjų teigimu, švietimo ir mokslo ministro 2011 m. rugsėjo 30 d. įsakymu Nr. V-1795 „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo“ nustatytas teisinis reguliavimas diskriminuoja neįgalius vaikus dėl neįgalumo – intelekto sutrikimo, nes pagal minėtą įsakymą, mokiniai turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. baigę pagrindinio ugdymo individualizuotą programą (10 klasių), gali tęsti mokymąsi tik pagal profesinio mokymo programą arba ugdytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą, o galimybės mokytis pagal individualizuotą viduriniojo ugdymo programą kartu su bendraamžiais, su kuriais vaikas mokėsi 10 metų, nebėra, be to, sąlygos mokytis pagal socialinių įgūdžių ugdymo programą bendrosiose mokyklose nesudaromos.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama išsiaiškinti situacijos dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo, mokymosi galimybes, kreipėsi į visus Lietuvos savivaldybių švietimo skyrius bei išanalizavo jų pateiktą informaciją apie šių vaikų mokymąsi savivaldybių bendrosiose klasėse, tolesnio mokymosi galimybes savivaldybėje baigus pradinio ugdymo individualizuotas programas, vaikų nesimokymo mastą ir priežastis, socialinių įgūdžių ugdymo programų vykdymo problemas, kt.

Apibendrinus visų švietimo skyrių pateiktą informaciją, nustatytos ugdymo programų - tiek socialinių įgūdžių ugdymo, tiek profesinio lavinimo - prieinamumo problemos mokiniams, turintiems sutrikusį intelektą ir baigusiems pagrindinio ugdymo programas, iš to kylanti šių vaikų tolesnio nesimokymo problema, metodinių priemonių trūkumo, specialistų trūkumo bei nepakankamos kvalifikacijos problemos.

Visi vaikai, kad ir kokia didelė būtų jų negalia, turi teisę į mokslą, kuris didina jų galias. Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai pripažįsta visų vaikų, taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų, teisę į mokslą, kuris leistų išlavinti gyvenimui svarbius komunikacinius gebėjimus ir socialinę kompetenciją, įgyti gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą. Valstybė turi pareigą kurti švietimo sistemas ir užtikrinti jų prieinamumą kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos, tad ir neįgalių vaikų mokymas yra neatskiriama valstybinio švietimo sistemos planavimo, mokymo programų rengimo ir mokyklų veiklos organizavimo dalis. Valstybės yra įpareigtos užtikrinti, kad neįgalūs, specialiųjų poreikių turintys vaikai, nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą išsilavinimą, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyti integracinį kokybišką ir nemokamą pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena.

Pagal Švietimo įstatymo 14 straipsnį mokiniui, kuriam nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai, turi būti padedama mokytis pagal gebėjimus, pritaikant ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo bendrąsias programas, profesinio mokymo programas. Švietimo įstatyme garantuojamas švietimo prieinamumas mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių - Švietimo įstatymo 34 straipsnis numato, kad mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo prieinamumu rūpinasi savivaldybė, kurios teritorijoje jie gyvena; jeigu jo tėvai (globėjai, rūpintojai) pageidauja, sudaromos sąlygos ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančioje ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje arba bet kurioje valstybinėje, savivaldybės (regiono) mokykloje, skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Užtikrinant švietimo prieinamumą, jo įvairovę, savivaldybė privalo turėti optimalų pradinio, pagrindinio, vidurinio ir neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo programų teikėjų tinklą, užtikrinantį asmenų ugdymąsi ir pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų tinklą.

Tyrimo metu nustatyta, kad net 23 savivaldybėse nėra įsteigtų socialinių įgūdžių ugdymo klasių (motyvuojama mažu mokinių skaičiumi), šios programos daugumoje savivaldybių vykdomos specialiosiose mokyklose, tik nedaugelyje savivaldybių – bendrojo ugdymo mokyklose ar šių mokyklų specialiojo ugdymo skyriuose, daugumoje savivaldybių – jungtinėse klasėse. 14 šalies savivaldybių neturi jokių tolimesnio ugdymosi formos pasiūlymų sutrikusio intelekto mokiniams, baigusiems pagrindinio ugdymo individualizuotas programas – šiose savivaldybėse nėra nei profesinio mokymo įstaigų, nei mokyklose organizuojamų socialinių įgūdžių ugdymo programų. Manytina, kad pačios savivaldybės nepakankamai dėmesio skiria planuojant ugdymo programas, tiriant gyventojų švietimo poreikius, pan.

Atsižvelgiant į tyrimo duomenis, vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių dėl sutrikusio intelekto, nėra užtikrinamas prieinamas ugdymas pagal jų gebėjimus. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės vertinimu, esamas teisinis reglamentavimas bei susiklosčiusi praktinė situacija savivaldybėse neatitinka specialiųjų poreikių vaikų lūkesčių bei poreikių, todėl valstybė bei jos institucijos turi ieškoti būdų, kaip švietimo paslaugos šiems vaikams būtų labiau prieinamos.

Tyrimo metu nustatyti sunkumai komplektuojant socialinių įgūdžių ugdymo klases pagal teisės aktų reikalavimus mokinių skaičiaus vidurkiui dėl nedidelio vaikų, baigusių individualizuotas ugdymo programas, savivaldybėje skaičiaus, be to, dalis šių vaikų gali nesirinkti šios programos, o siekti profesinio lavinimo.

Profesinėse mokyklose taip pat sunku sukompaktuoti klases, kuriose galėtų mokytis minėti vaikai, nes remiantis švietimo ir mokslo ministro 2012 m. kovo 15 d. įsakymu Nr. V-482 patvirtina Formaliojo profesinio mokymo programa, mokinių, turinčių intelekto sutrikimą, grupė sudaroma esant 20 mokinių, tačiau ne visiems vaikams patrauklios siūlomos specialybės, neatmestina, kad programas vaikai renkasi ir lyties pagrindu (pvz., šaltkalvio, apželdintojo, virėjo specialybės), todėl iš ir taip nedidelio skaičiaus šių mokinių, lieka nedidelė dalis, norinčių mokytis pagal konkrečią profesinio lavinimo programą.

Taip pat nustatyta, kad dalis mokinių, baigę, individualizuotas pagrindinio ugdymo programas, toliau niekur nesimoko, ypatingai tose savivaldybėse, kuriose neužtikrinamas švietimo paslaugų prieinamumas artimiausioje vaikams gyvenamojoje vietoje. Nustatyti atvejai, kad nesusidarius reikiamam vaikų skaičiui grupei profesinėje mokykloje sukompaktuoti, vaikai toliau niekur nesimoko.

Tyrimo metu pastebėta, kad ne visi savivaldybių švietimo skyriai galėjo nurodyti, kokios yra galimybės jų savivaldybėje besimokiusiems mokiniams, turintiems sutrikusį intelektą, mokytis toliau toje pačioje ar aplinkinėse savivaldybėse, neretai buvo pateikiama klaidinga informacija apie pačios savivaldybės švietimo galimybes.

Atsižvelgusi į paaiškėjusius ugdymo prieinamumo trūkumus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė Švietimo ir mokslo ministerijai:

- ✓ peržiūrėti teisės aktus, užkertančius kelią visiems be išimties (pakartotinai nevertinant mokinių gebėjimų, motyvacijos) sutrikusio intelekto vaikams, baigusiems pagrindinio ugdymo individualizuotas programas, mokytis pagal vidurinio ugdymo programas visiškos integracijos forma;
- ✓ atlikti analizę, siekiant įvertinti sutrikusio intelekto mokinių profesinio mokymosi pasirinkimo galimybes (įvairovę) šalies mastu;
- ✓ peržiūrėti teisės aktus, reglamentuojančius mokinių skaičių grupėse pirmajai kvalifikacijai įgyti profesinio mokymo įstaigose, svarstyti galimybę jį mažinti;
- ✓ imtis metodinės pagalbos priemonių ugdymo įstaigoms, kaip parengti bei įgyvendinti socialinių įgūdžių ugdymo programas;
- ✓ bendradarbiaujant su Lietuvos aukštųjų mokyklų administracijomis, kitomis įstaigomis, ruošiančiomis pedagogus, peržiūrėti programas (kursus), įtraukiant į jas pakankamai žinių, kaip dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlė savivaldybėms:

- ✓ kuriant glaudesnius tarpusavio bendradarbiavimo ryšius su ugdymo įstaigomis,

siūlyti rinkti ir analizuoti informaciją apie sutrikusio intelekto besimokančius vaikus, taip pat informaciją apie baigusiujų pagrindinį ugdymą pagal individualizuotas programas tolimesnį mokymąsi;

- ✓ nuolat ir iš anksto tirti situaciją savivaldybėje apie poreikį steigti socialinių įgūdžių ugdymo klases (mokinių skaičių, mokymo vietą, programos vykdymo galimybes, kt.);

- ✓ teikti informaciją šeimoms (vaikams, jų atstovams pagal įstatymą) apie galimybes tęsti mokymąsi artimiausiose mokymosi įstaigose pagal gyvenamąją vietą.

Švietimo ir mokslo ministerija informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, kad planuojama sudaryti tarpžinybinę darbo grupę esamai situacijai nagrinėti ir tobulinti. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo ministerijoje organizuotame susitikime dėl nagrinėjamo klausimo, tačiau, pažymėtina, kad darbo grupė sudaryta nebuvo.

Švietimo ir mokslo ministerijos specialistų teigimu, profesinio mokymo programas įgyvendina tik tos mokyklos, kurios turi profesijai rengti pritaikytą bazę ir kvalifikuotus profesijos mokytojus (šias programas 2013-2015 mokslo metais įgyvendino 19 profesinių mokymo įstaigų), tačiau ministerija nenurodė apie ketinimus plėsti profesinio mokymo įstaigų, galinčių vykdyti programas mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių dėl sutrikusio intelekto, skaičių ar peržiūrėti programų įvairovę. Ministerija nurodė, kad yra rengiamas Formaliojo profesinio mokymo tvarkos aprašo pakeitimas, kuriame numatoma mažinti mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, skaičių grupėse, tačiau pažymėtina, kad šio teisės akto pakeitimo projektas dar neparengtas.

Švietimo ir mokslo ministerijos teigimu, Socialinių įgūdžių ugdymo programa nėra privalomojo ugdymo dalis, todėl savivaldybių administracijos, planuodamos vykdomų programų įvairovę, atsižvelgia ne tik į tėvų ir mokinių pageidavimus, bet ir į mokyklų galimybes tokią programą vykdyti: būtina pritaikyta mokymosi aplinka, specialistai, turintys reikiamų kompetencijų ir kvalifikacijų, pan. Į būtinybę plėtoti šios programos prieinamumą visoje šalyje atsižvelgiama planuojant Vyriausybės 2012-2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinę priemonę, t.y. rengiant „Veiksmų planą, numatantį inkluzinio ugdymo prieinamumo didinimą, kokybišką kompleksinės švietimo pagalbos specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams ir jų šeimoms teikimą, iškritusių ar anksti palikusių mokyklą įtrauktiems didinimą ir kita“.

Taip pat ministerija nurodė, kad planuojamos priemonės mokytojų kompetencijoms ugdyti įvairių galių ir gebėjimų mokinius.

4.4.3. Vaikų su negalia teisių užtikrinimas savivaldybėse

*„kai kurios mokyklos taktiškai atsakė, jog neturi galimybių priimti vaiko su judėjimo negalia, kitos aiškiai pasakė, koks trukdis būsime mokykloje“
(iš neįgalaus vaiko mamos laiško)*

Atsižvelgusi į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamų individualių skundų problematiką, neįgalius asmenis atstovaujančių organizacijų kreipimusis bei pranešimus visuomenės informavimo priemonėse apie neįgalių vaikų problemas įvairiose srityse – tiek švietimo, socialinių paslaugų, kitose, ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė pradėjo tyrimą dėl vaikų su negalia situacijos Lietuvoje.

Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 16 straipsnis nustato, kad savivaldybės rengia ir įgyvendina savivaldybės neįgaliųjų socialinės integracijos programas, atsako už neįgaliųjų specialiųjų poreikių tenkinimą teikiant bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas, sąlygų neįgaliesiems integruotis į bendruomenę sudarymą, bendradarbiavimą su neįgaliųjų asociacijomis. Atsižvelgiant į minėtas nuostatas, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į visas Lietuvos savivaldybes bei prašė pateikti informaciją apie vaikus su negalia įvairiose srityse, tokiose kaip švietimas (kaip patenkinami ikimokyklinio ugdymo poreikiai, nesimokantys vaikai, ugdymo įstaigų aplinkos pritaikymas, kitos švietimo paslaugų prieinamumo problemos, kt.), socialinės paslaugos (paslaugų prieinamumas, ypač bendruomeninių paslaugų, įstaigos

vaikams su negalia, būsto pritaikymas, kt.), socialinė rehabilitacija, taip pat paprašyta pateikti statistinius duomenis, informaciją apie gyventojų su negalia klausimų kuravimą savivaldybėje, kompleksinės pagalbos šeimoms, auginančioms vaikus nuo gimimo iki privalomo ugdymo mokymo pradžios, teikimą, savivaldybės neįgaliųjų socialinės integracijos programą, kaip bendradarbiaujama su nevyriausybinėmis organizacijomis, dirbančiomis dėl vaikų su negalia.

Atsižvelgiant į nevyriausybinių organizacijų sukauptą patirtį ir kompetenciją organizuojant paslaugas žmonėms su negalia, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliekant tyrimą taip pat bendradarbiavo su nevyriausybėmis organizacijomis, kurios teikė informaciją apie praktikoje kylančias problemas, užtikrinant vaikų su negalia teises savivaldybėse, bendradarbiavimą su savivaldybių administracijų padaliniais bei institucijomis, kt.

Tyrimą planuojama atlikti 2015 metais bei kompetentingoms ir suinteresuotoms įstaigoms bei organizacijoms pateikti išvadas ir siūlymus dėl padėties gerinimo.

4.5. Vaiko sveikatos apsauga

Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą, tad valstybės įpareigtos imtis veiksmų šiai teisei įgyvendinti. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes dalyves užtikrinti vaiko, kuris laikomas viena pažeidžiamiausių visuomenės grupių, teisę naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis bei rūpintis, kad nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė naudotis tokiomis sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis.

Pripažįstama, kad ankstyvos investicijos į vaikų sveikatą turi įtakos visos visuomenės sveikatai ateityje. Šiuo principu pagrįsta ir 2014 m. rugsėjo mėnesį Pasaulio sveikatos organizacijos Europos regioninio komiteto priimta nauja strategija „Investuojame į vaikus: Europos vaikų ir paauglių sveikatos strategija 2015-2020“. Strategijoje rekomenduojama valstybėms narėms vystyti sveikatos politiką, pagrįstą „pilno gyvenimo ciklo“ požiūriu, įrodymais pagrįstais veiksmais, tarpdisciplininio bendradarbiavimu bei žmogaus teisių paisymo principu.

Siekiant užtikrinti visuomenės sveikatos priemonių tęstinumą, Seimas 2014 metus paskelbė Vaikų sveikatos metais (Seimo 2013 m. gruodžio 19 d. nutarimas Nr. XII-706). Įgyvendinant Seimo nutarimą, Vyriausybė 2014 m. kovo 26 d. patvirtino Vaikų sveikatos metų sveikatos stiprinimo priemonių planą, kuriame numatytos priemonės, skatinančios ugdyti tinkamą vaikų ir jaunimo požiūrį į sveikatą ir sveiką gyvenimą, didinančios visuomenės žinias sveikos gyvensenos klausimais ir kitos.

4.5.1. Klinikinių tyrimų teisinio reglamentavimo ir praktinio įgyvendinimo aspektai

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktas tyrimas, kurio metu buvo vertintas vaikų, dalyvaujančių biomediciniuose tyrimuose, teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas bei biomediciniuose tyrimų atlikimo tvarką reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimas praktikoje.

Atsižvelgiant į tai, jog dauguma biomediciniuose tyrimų yra epidemiologiniai, o klinikiniai vaistinių preparatų tyrimai visada yra intervenciniai, pagrindinis dėmesys tyrimo metu buvo skirtas klinikiniuose vaistinių preparatų tyrimuose (toliau – klinikiniai tyrimai) dalyvaujančių vaikų teisių užtikrinimo įvertinimui. Tyrimo metu buvo susipažinta su visų 2008–2012 metais į klinikinius tyrimus įtrauktų bei juose dalyvavusių vaikų atstovų pagal įstatymą sutikimo, pačių vaikų sutikimo dalyvauti tyrime įforminimo dokumentais, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių išduotais leidimais ir kitais, su tyrimu susijusiais dokumentais.

Lietuvos bioetikos komiteto duomenimis, 2008–2012 metais buvo išduotas 101 leidimas atlikti biomedicininį tyrimą (67 leidimai biomediciniams tyrimams atlikti, 34 leidimai klinikiniams vaistinių preparatų tyrimams atlikti), kuriuose galėjo dalyvauti daugiau kaip 57

tūkst. vaikų (pastaba - vaikų skaičius nurodytas pagal pateiktas paraiškas atlikti biomedicininį tyrimą, t. y. planuojamas tiriamųjų skaičius). Iš 34 klinikinių tyrimų buvo vykdomi 24 tyrimai 47 tyrimo centruose. Šiuose tyrimuose dalyvavo 457 vaikai, iš jų: 276 vaikų dalyvavimą tyrime baigė vertintu laikotarpiu; 181 vaikas tęsė dalyvavimą tyrime po vertinimo laikotarpio; 4 vaikų dalyvavimas tyrime vertinimo laikotarpiu nutrauktas (2 nušalinti, 2 atsisakė dalyvauti). Daugiau kaip pusė visuose klinikiniuose tyrimuose dalyvavusių vaikų buvo ikimokyklinio amžiaus (iki 1 metų - 29, 2 metų - 65, 3 metų - 46, 4 metų - 47, penkerių - 35, 6 metų - 25, 9 metų - 25, 10 metų - 25, 11 metų - 21, 14 metų - 26).

Vertinant, kaip tyrimo centrai (tyrėjai) vykdo reikalavimą, kad sutikimą dėl vaiko dalyvavimo biomedicininiame tyrime turi duoti abu vaiko tėvai arba vienas iš tėvų, jeigu tėvai gyvena skyriumi, pastebėta, jog praktikoje ne visuomet tuo pačiu metu yra gaunamas abiejų tėvų sutikimas (antrojo iš tėvų sutikimas gaunamas pavėluotai, vaikui jau dalyvaujant tyrime), nėra gaunamas abiejų tėvų sutikimas ir byloje nėra duomenų, dokumentų, pagrindžiančių vieno iš tėvų teisę priimti sprendimą dėl vaiko dalyvavimo tyrime. Keletu atvejų kilo pagrįstų įtarimų, jog sutikimo formą pasirašė vienas iš tėvų už abudu tėvus. Atsižvelgiant į Biomedicininių tyrimų etikos įstatymo 7 straipsnio 2 dalies nuostatas, numatančias, jog vaiko tėvams gyvenant skyrium, pakanka vieno iš tėvų sutikimo dėl vaiko įtraukimo į biomedicininį tyrimą, ir Civilinio kodekso nuostatas, įtvirtinančias tėvo ir motinos teisių ir pareigų savo vaikui lygybės principą, teigtina, jog nesant abiejų tėvų sutikimo arba tik vieno iš tėvų atstovavimo teisėtumą pagrindžiančių dokumentų, yra pažeidžiami teisės aktuose įtvirtinti asmens įtraukimo (dalyvavimo) biomedicininiame tyrime reikalavimai bei sudaromos prielaidos apriboti vieno iš tėvų, nedalyvaujančio sprendimo priėmimo, teises ir pareigas, atimant jam teisę spręsti su vaiko sveikata ir jo gerove susijusius klausimus. Taip pat tyrimo metu buvo nustatyti kai kurių klinikinių tyrimų sutikimo formų trūkumai - buvo reikalaujama tik vieno iš tėvų sutikimo. Tai ne tik neatitinka biomedicininių tyrimų atlikimą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų, tačiau kelia abejonių, ar yra skiriama pakankamai dėmesio šio dokumento vertinimui, atsižvelgiant ir į tai, kad asmens informavimo ir informuoto sutikimo forma yra pateikiama ir Valstybinei vaistų kontrolės tarnybai, ir Lietuvos bioetikos komitetui. Apibendrinant manytina, jog tyrėjai, Lietuvos bioetikos komitetas ir Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba, nepakankamai atsakingai vertina situacijas ir nepakankamai skiria dėmesio vaiko atstovavimo klausimui, siekiant užtikrinti tinkamą teisės aktų reikalavimų vykdymą.

Atsižvelgiant į atvejus, kai sprendimas dėl vaiko dalyvavimo biomedicininiame ar klinikiniame tyrime turi būti priimtas per gana trumpą laiko tarpą (susidarius neatidėliotinoms aplinkybėms, pan.), paminėtina, jog Biomedicininių tyrimų etikos įstatyme nėra reglamentuoti atvejai dėl tiriamojo įtraukimo į tyrimą susidarius neatidėliotinoms aplinkybėms. Galimybė ir sąlygos įtraukti asmenį į tyrimą, susidarius aplinkybėms, kai neįmanoma gauti priešlaikinio tiriamojo sutikimo, yra reglamentuota poįstatyminiame lygmenyje. Manytina, kad atitinkamos nuostatos dėl asmens įtraukimo į biomedicininius tyrimus ypatingomis aplinkybėmis, turėtų būti įtvirtintos įstatyminiame lygmenyje, papildomai patį procesą reglamentuojant poįstatyminiuose teisės aktuose.

Vertinant, kaip tyrimo centrai (tyrėjai) vykdo reikalavimą, kad vaiko dalyvavimui biomedicininiame tyrime yra būtinas savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus sutikimas, buvo atkreiptas dėmesys, jog Skyrių sutikimai nebuvo gaunami, gaunami pavėluotai arba sutikimą pateikdavo ne vaiko gyvenamosios vietos savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius.

Nekvestionuojant, jog praktikoje dėl įvairių priežasčių (vaiko teisių apsaugos skyrių atsisakymo išduoti leidimą, biomedicininių tyrimų atlikimą reglamentuojančių teisės aktų

Praktikoje nėra užtikrinamas tinkamas Biomedicininių tyrimų etikos įstatymo 7 straipsnio 2 dalies nuostatų, tiek reikalavimo dėl abiejų tėvų (kitų atstovų pagal įstatymą) ar vieno iš tėvų, jeigu tėvai gyvena skyriumi, sutikimo, tiek reikalavimo dėl savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus sutikimo vykdymo, įgyvendinimas.

nežinojimo ir pan.) kyla problemų dėl tinkamo minėto Biomedicininio tyrimų etikos įstatymo reikalavimo įgyvendinimo, visgi manytina, kad atitinkamos aplinkybės negali būti vertinamos, kaip pateisinančios netinkamą imperatyvių įstatymo leidėjo nustatytų reikalavimų vykdymą arba jų nevykdymą (tyrimų vykdymas be vaiko teisių apsaugos skyriaus sutikimo), aktyviai niešskant kilusių problemų, ginčų sprendimų būdų bei neišnaudojant galimų teisinių priemonių. Taip pat manytina, kad užsakovai, tyrimo centrai ir tyrėjai neturi pakankamai žinių apie vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, institucijų įgaliojimus ir kt., kurios galėtų būti naudingos sprendžiant vaiko teisių užtikrinimo ar kt. aktualius klausimus.

Pastebėtina, jog ne vienerius metus tęsiantis diskusijoms dėl Biomedicininio tyrimų etikos įstatymo 7 straipsnio 2 dalies nuostatų įgyvendinimo galimybių ir jų pakeitimo, 2012 m. rugpjūčio mėn. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikė savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams nuomonę, kokiomis sąlygomis Skyriai galėtų duoti sutikimą dėl vaiko dalyvavimo biomediciniame tyrime, iki bus pakeista minėta įstatymo nuostata dėl būtino vaiko teisių apsaugos skyriaus sutikimo arba bus reglamentuota sutikimo davimo tvarka. Manytina, kad tokiu būdu (iki bus priimti sprendimai dėl teisinio reglamentavimo tobulinimo) buvo sudarytos sąlygos teigiamiems pokyčiams praktikoje.

Nepaisant, jog Lietuvos bioetikos komitetas ir (ar) Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba negavo skundų dėl vaiko teisių pažeidimo, nėra duomenų, jog atliekamais tyrimais būtų buvę padaryta žalos tyrimuose dalyvaujantiems vaikams, nėra gauta pranešimų apie esmines tiriamųjų vaistinių preparatų saugumo problemas ar nepageidaujamas reakcijas, kt., visgi kritiškai vertintina Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos nuomonė ir išvada dėl atliktos inspekcijos metu nustatytų geros klinikinės praktikos pažeidimų, gaunant asmens informavimo ir informuoto asmens sutikimo formas, t. y., jog nustatyti trūkumai nepažeidė tiriamųjų teisių, saugumo, nepakenkė sveikatai ar duomenų kokybei bei vientisumui. Paminėtina, jog Biomedicininio tyrimų etikos įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad biomedicininio tyrimo atlikimas be leidimo arba nesilaikant šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatytų reikalavimų, nesukėlęs žalos tiriamojo sveikatai, prilyginamas netinkamam profesinių pareigų atlikimui.

Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba atkreipė dėmesį į įstatymo reikalavimo dėl savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus sutikimo dėl vaiko dalyvavimo biomediciniame tyrime vykdymo problemą, nurodydama, jog šio reikalavimo daugumoje tyrimo centrų nebuvo laikomasi, kadangi jo įgyvendinimas nebuvo ir iki šiol nėra reglamentuotas poįstatyminiais teisės aktais.

Nekvestionuojant poreikio tobulinti biomedicininio tyrimų, kuriuose dalyvauja vaikai, teisinį reglamentavimą, manytina, jog prioritetinis dėmesys turėjo būti skiriamas praktikoje kylančių teisės aktų tinkamo įgyvendinimo problemų sprendimui, atsižvelgiant į įstatymo pakeitimo trukmę ir tai, kad teisės aktų galia turi būti nukreipiama į ateitį, teisės aktuose įtvirtintos normos taikomos faktams ir pasekmėms, atsirandantiems po jų įsigaliojimo.

Atsižvelgiant į nustatytus pažeidimus bei tai, kad iki valstybinio audito nebuvo atliktos biomedicininio tyrimų etinės priežiūros patikrinimas, klinikinių tyrimų inspekcijos tyrimų centruose, manytina, kad būtina užtikrinti aktyvesnę ir griežtesnę vienos iš pažeidžiamų asmenų grupių – vaikų

– įtraukimo ir dalyvavimo biomediciniuose / klinikiniuose tyrimuose priežiūrą ir kontrolę. Siekiant užtikrinti geresnę vaikų teisių ir interesų apsaugą, vaikai ir jų atstovai pagal įstatymą papildomai galėtų būti informuojami, jog kilus klausimams tyrimo metu ar pan., jie gali kreiptis ne tik į tyrėją, Valstybinę vaistų kontrolės tarnybą, Lietuvos bioetikos komitetą, Vilniaus bei Kauno regioninių biomedicininio tyrimų komitetus, bet ir į vaiko teisių apsaugos institucijas.

Tinkamas vaiko teisių ir interesų atstovavimas ir teisės aktuose įtvirtintų imperatyvių sąlygų dėl vaiko dalyvavimo biomediciniuose (ypatingai klinikiniuose) tyrimuose laikymasis yra viena iš vaiko teisių ir interesų apsaugos garantijų, o jų nesilaikymas, sudaro prielaidas vaiko teisių ir interesų pažeidimui (teisės į sveikatą, į asmens neliečiamybę, orumą, kt.).

Vaikai yra labiausiai pažeidžiama bei papildomos apsaugos reikalaujanti gyventojų grupė, todėl itin svarbu užtikrinti tinkamą jų teisių apsaugą bei garantuoti, kad visi vaiką liečiantys sprendimai būtų priimti vadovaujantis geriausių vaiko interesų principu (pripažįstant vaiką, kaip teisių savininką) bei atsižvelgiant į vaiko, sugebančio suformuluoti savo pažiūras, norus. Biomedicininio tyrimo atlikimui yra būtinas savanoriškas tiriamojo asmens sutikimas, tačiau įstatyminiame lygmenyje nėra aiškiai reglamentuotas paties vaiko dalyvavimas, jo informavimas, jo norų ir nuomonės išklauskymas bei vertinimas, priimant sprendimus dėl vaiko įtraukimo į biomedicininį tyrimą ar pasitraukimo iš jo, ginčų, išsiskyrus vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą nuomonėms dėl vaiko dalyvavimo tyrime, sprendimas. Atitinkami reikalavimai yra įtvirtinti tik poįstatyminiuose teisės aktuose. Manytina, jog esminės nuostatos dėl vaiko nuomonės dėl dalyvavimo tyrime išsiaiškinimo, jos vertinimo ir įtvirtinimo, ginčytinų situacijų sprendimo turi būti reglamentuotos Biomedicininių tyrimų etikos įstatyme²⁵, o, siekiant užtikrinti tinkamą įstatymo nuostatų taikymą ir vieningą praktiką, išsamiau išdėstytos poįstatyminiuose teisės aktuose. Paminėtina, kad Vaiko informavimo ir vaiko valios išreiškimo dėl dalyvavimo biomedicininiame tyrime tvarkos aprašas, kurio projektas buvo pradėtas rengti 2013 metais, patvirtintas nebuvo.

Taip pat manytina, kad atsakingos institucijos (Lietuvos bioetikos komitetas, Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba) turėtų skirti didesnę dėmesį tyrėjų, vykdančių tyrimus, kuriuose dalyvauja vaikai, kompetencijai vaiko teisių apsaugos srityje ir praktikoje turėtų būti užtikrinama, kad tyrėjai įgytų ir tobulintų jau turimas, su vaiko teisių ir interesų apsauga susijusias, žinias.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikusi tyrimą:

- ✓ Atkreipė Sveikatos apsaugos ministerijos, Lietuvos bioetikos komiteto ir Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos dėmesį į tyrimo metu nustatytus Biomedicininių tyrimų etikos įstatymo ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaikų įtraukimą ir dalyvavimą biomedicininiuose/klinikiniuose vaistinių preparatų tyrimuose, pažeidimus bei siūlė pagal kompetenciją imtis priemonių pašalinti teisės aktų pažeidimus, jų priežastis ir sąlygas:
 - peržiūrint ir tobulinant galiojančią teisinę reglamentavimą:
 - dėl vaiko dalyvavimo priimant sprendimą dėl jo įtraukimo į biomedicininį / klinikinį vaistinio preparato tyrimą ir tolimesnio dalyvavimo tyrime (vaiko informavimo, nuomonės išklauskymo ir įvertinimo; ginčytinų situacijų sprendimo; dalyvavimo tyrime, kai nėra galimybės gauti abiejų tėvų sutikimo; įtraukimo į tyrimą esant ypatingoms aplinkybėms ir kt.);
 - dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių įgaliojimų, susijusių su vaikų dalyvavimu biomedicininiuose/klinikiniuose vaistinių preparatų tyrimuose;
 - dėl tyrėjų kompetencijos vaiko teisių apsaugos srityje didinimo;
 - dėl biomedicininių tyrimų etinės priežiūros, tyrimų atlikimo patikrinimų (inspekcijų), aiškiai reglamentuojant priežiūrą, patikrinimus vykdančių institucijų kompetenciją ir kt.
 - užtikrinant tinkamą šiuo metu galiojančiame Biomedicininių tyrimų etikos įstatyme ir kituose teisės aktuose įtvirtintų imperatyvių reikalavimų dėl vaikų dalyvavimo biomedicininiuose/ klinikiniuose vaistinių preparatų tyrimuose įgyvendinimą bei vieningos praktikos formavimąsi;
 - aktyviau vykdyti su vaikais susijusių biomedicininių tyrimų etinę priežiūrą/ klinikinių vaistinių preparatų tyrimų atlikimo patikrinimą (inspekciją), skiriant dėmesį tiriamųjų ir jų atstovų pagal įstatymą informavimo kokybei ir tinkamumui.
- ✓ Atkreipė Sveikatos apsaugos ministerijos dėmesį į Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos neplaninių geros klinikinės praktikos inspekcijų tyrimo centruose, vykdančiuose vaistinių preparatų klinikinius tyrimus su nepilnamečiais, išvadas ir nustatytų pažeidimų vertinimą.

²⁵ Paminėtina, jog Seimui 2014 m. birželio 16 d. buvo pateiktas Sveikatos apsaugos ministerijos parengto Biomedicininių tyrimų etikos įstatymo Nr. VIII-1679 2, 5 ir 7 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas (Nr. XIIP-1924).

✓ Atkreipė Lietuvos bioetikos komiteto bei Vilniaus ir Kauno regioninių bioetikos komitetų dėmesį į įgaliojimus atlikti biomedicininį ir (ar) klinikinį vaistinių preparatų tyrimų, kuriuose dalyvauja vaikai, patikrinimus (biomedicininį tyrimų etinę priežiūrą) tyrimų centruose.

4.5.2. Tėvų nesutikimas gydyti vaiką

Atsižvelgiant į Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikų Ausų, nosies ir gerklės ligų klinikos kreipimąsi dėl vaikų klausos reabilitacijos nevykdymo, kuriame prašoma paaiškinti, kokių veiksmų turėtų imtis gydytojas otorinolaringologas, kuomet pacientų tėvai (globėjai) atsisako neprigirdinčiam vaikui skiriamų klausos aparatų arba klausos implantų, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo organizuota tarpžinybinė apskritojo stalo diskusija minėtiems klausimams aptarti. Diskusijoje dalyvavo Sveikatos apsaugos, Socialinės apsaugos ir darbo, Teisingumo ministerijų, Generalinės prokuratūros, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) vadovų asociacijos, Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikų filialo Vaikų ligoninės, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Kauno klinikų Vaikų ligų klinikos, Lietuvos vaikų ir paauglių psichiatrų draugijos atstovai.

Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas numato pagrindinius vaiko atstovavimo principus sveikatos sistemoje: pacientas teises įgyja, pareigas prisiima ir jas įgyvendina pats arba per savo atstovus – tėvus, globėjus, rūpintojus; nepilnamečiam pacientui iki 16 metų sveikatos priežiūra teikiama tik su jo atstovų sutikimu, išskyrus būtinosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo atvejus, o sveikatos priežiūros specialistai visais atvejais turi parinkti tokius diagnostikos ir gydymo metodus, kurie labiausiai atitiktų nepilnamečio interesus, atsižvelgdami pirmiausia į nepilnamečio, taip pat į jo atstovų valią. Šiame įstatyme taip pat numatyta, kad pacientas privalo vykdyti sveikatos priežiūros specialistų paskyrimus ir rekomendacijas arba šio įstatymo nustatyta tvarka atsisakyti paskirtų sveikatos priežiūros paslaugų.

Įgyvendinant tėvų valdžią vaikų sveikatos priežiūros užtikrinimo srityje, tėvai privalo vadovautis prioritetiniais vaiko interesais. Vertinant vaiko interesus, sprendžiama, kas bus naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje. Konkrečiu atveju dėl vaikų klausos reabilitacijos vaiko interesus apima pagalbos priemonių visuma, kurios dėka kurčiam ar neprigirdinčiam vaikui sudaromos galimybės prisitaikyti ir įsiliesti į pilnavertį gyvenimą, patirti kuo mažiau adaptavimosi sunkumų, nejausti psichologinio diskomforto, išmokti bendrauti ir bendradarbiauti su įvairių grupių žmonėmis. Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos 25 straipsnyje įtvirtintos valstybės dalyvės pareigos teikti sveikatos paslaugas, kurios yra būtinos neįgaliesiems būtent dėl jų neįgalumo, įskaitant ankstyvą diagnozę ir prireikus intervenciją, ir paslaugas, skirtas kuo labiau sumažinti tolesnio asmenų, įskaitant vaikus, neįgalumo tikimybę ir užkirsti tam kelią. Manytina, jog dėl savo psichologinės būklės, nepakankamo žinių lygio apie vaiko sveikatos problemas, negalią, galimas pagalbos formas bei priemones, tėvai priima (gali priimti) sprendimus, prieštaraujančius geriausių vaiko interesų sampratai, nesuvokdami jų svarbos tolimesnei vaiko socializacijai. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas yra ne tik pačių tėvų, bet ir valstybės reikalas, todėl reikalinga sustiprinti tėvų švietimą ir informacijos teikimą jiems įvairiais vaiko sveikatos priežiūros užtikrinimo klausimais.

Praktikoje neretai kyla atvejai, kai tėvai, nesutinka su siūlomu vaiko gydymu, tačiau tokia tėvų teisė negali būti absoliuti, nes ją riboja vaiko interesai turėti kiek įmanoma labiau visapusišką ir darnią fizinę bei psichinę raidą, pasirengti savarankiškai gyventi visuomenėje.

Įgyvendinant tėvų valdžią vaikų sveikatos priežiūros užtikrinimo srityje, tėvai privalo vadovautis prioritetiniais vaiko interesais. Vertinant vaiko interesus, sprendžiama, kas bus naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje. Konkrečiu atveju dėl vaikų klausos reabilitacijos vaiko interesus apima pagalbos priemonių visuma, kurios dėka kurčiam ar neprigirdinčiam vaikui sudaromos galimybės prisitaikyti ir įsiliesti į pilnavertį gyvenimą, patirti kuo mažiau adaptavimosi sunkumų, nejausti psichologinio diskomforto, išmokti bendrauti ir bendradarbiauti su įvairių grupių žmonėmis. Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos 25 straipsnyje įtvirtintos valstybės dalyvės pareigos teikti sveikatos paslaugas, kurios yra būtinos neįgaliesiems būtent dėl jų neįgalumo, įskaitant ankstyvą diagnozę ir prireikus intervenciją, ir paslaugas, skirtas kuo labiau sumažinti tolesnio asmenų, įskaitant vaikus, neįgalumo tikimybę ir užkirsti tam kelią. Manytina, jog dėl savo psichologinės būklės, nepakankamo žinių lygio apie vaiko sveikatos problemas, negalią, galimas pagalbos formas bei priemones, tėvai priima (gali priimti) sprendimus, prieštaraujančius geriausių vaiko interesų sampratai, nesuvokdami jų svarbos tolimesnei vaiko socializacijai. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas yra ne tik pačių tėvų, bet ir valstybės reikalas, todėl reikalinga sustiprinti tėvų švietimą ir informacijos teikimą jiems įvairiais vaiko sveikatos priežiūros užtikrinimo klausimais.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje vykusių diskusijos dalyviai aptarė praktikoje kylančius atvejus ne tik dėl tėvų atsisakymo neprigirdintiems vaikams taikyti klausą reabilituojančias priemones, bet ir dėl kylančių problemų kitose sveikatos priežiūros srityse, kai vaiko atstovai prieštarauja vaiko operacijai, nutraukia onkologinį gydymą ir kt., pritarė, jog esama sunkumų sprendžiant vaiko teisės į sveikatą ir kitų vaiko teisių ir teisėtų interesų

užtikrinimo problemas dėl skirtingo savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių, teisėsaugos institucijų požiūrio į šias problemas (neretai tinkamos sveikatos priežiūros vaikui neužtikrinimas nėra suprantamas kaip vaiko nepriežiūros faktas) ir pan., kyla abejonių dėl teisinio reglamentavimo ir (ar) praktinio įgyvendinimo galimybių, tai yra, kokiomis teisinėmis priemonėmis galima būtų užtikrinti vaikui reikalingą gydymą.

Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje pripažįstama, kad tam tikromis aplinkybėmis vaiko ir jį auginančių asmenų interesų konflikto pobūdis nulemia būtinybę užkirsti kelią galimiems šio konflikto padariniams, bei valstybės intervencija į konkrečios šeimos gyvenimą yra pateisinama. Nustačius medicininio pobūdžio priemonių taikymo vaikui būtinybę, jo tėvų nesutikimas, galintis kelti grėsmę vaiko sveikatai ar gyvybei, remiantis Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio 2 dalimi, laikytinas pakankamu pagrindu valstybei taikyti intervencines priemones, netgi atskiriant vaiką nuo tėvų.

Atsižvelgiant į tai, kad sprendžiant vaiko teisės į sveikatą užtikrinimo dėl tėvų atsisakymo gydyti vaiką klausimus, pastebimi teisinio reglamentavimo trūkumai ir praktinio įgyvendinimo sunkumai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė nusprendė šį klausimą artimiausiu metu perduoti svarstyti Tarpžinybinei vaiko gerovės tarybai, šiuo klausimu aktyviai diskutuoti su Sveikatos apsaugos ministerija, siekiant ieškoti efektyvių sprendimo būdų dėl teisinio reglamentavimo galimybių.

4.5.3. Paslaugų vaikams, sergantiems priklausomybės ligomis, gerinimas

Vaikams, vartojantiems psichoaktyviausias medžiagas (eksperimentuojantiems, vartojantiems savaitgaliais ir kt.), labai svarbu teikti ankstyvosios intervencijos paslaugas, tačiau Lietuvoje jos nėra pakankamai išvystytos, taip pat būtina tobulinti paskatinimo kreiptis ir siuntimo į psichikos sveikatos priežiūros/sveikatos priežiūros įstaigas, sistemą.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė domėjosi paslaugų vaikams, sergantiems priklausomybės ligomis, užtikrinimo aspektais, šiuo tikslu lankėsi Kauno apskrities priklausomybės ligų centre, kuriame teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos vaikams. Įvertinusi tyrimų ir statistinių duomenų apie alkoholio ir psichoaktyvių medžiagų vartojimo tarp nepilnamečių bei kitų priklausomybių paplitimą ir pasekmes, paslaugų ir pagalbos priklausomybės ligomis sergantiems vaikams ir jų šeimos nariams poreikį ir patenkinimo galimybes, apsilankymo Kauno apskrities priklausomybės ligų centre metu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į paslaugų priklausomybėmis sergantiems vaikams, stiprinimo būtinybę, sudarant galimybes mokslinei metodinei veiklai, numatant bei užtikrinant tinkamą ir lankstų finansavimą bei išlaikant vieningą įstaigos paslaugų teikimo sistemą bei Kauno apskrities priklausomybės ligų centro pastatų komplekso vientisumą, atsižvelgiant į minėtame centre besigydančių vaikų (ir suaugusių asmenų) poreikį į ramią, be prieštarų vertinamų veiksnių (laikino apnakvindinimo paslaugos neblaiviems asmenims), aplinką. Šiuos ir kitus aspektus vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo kreipimesi į Vyriausybę. Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog vieninteliame šalyje Kauno apskrities priklausomybės ligų centre veikia Vaikų ir jaunimo skyrius, kuriame teikiamos trumpalaikės psichologinės socialinės reabilitacijos bei ilgalaikės psichoterapinės reabilitacijos paslaugos, šeimos narių konsultavimas, palaikomoji terapija, tačiau Centro teikiamų paslaugų poreikis galimai yra didesnis, nes paslaugomis gali pasinaudoti vaikai iš visos Lietuvos.

Seimo Narkomanijos ir alkoholizmo prevencijos komisija, 2013 m. kovo 13 d. posėdyje išnagrinėjusi Kauno apskrities priklausomybės ligų centro situaciją dėl paslaugų teikimo vaikams, apie priimtą sprendimą informavo Seimo Sveikatos reikalų komitetą ir Vyriausybę. Ministro Pirmininko kanclerio 2013 m. kovo 22 d. pavedimu Sveikatos apsaugos ministerijai buvo pavesta išnagrinėti minėtą sprendimą, spręsti klausimą dėl pateiktų siūlymų ir pan., tačiau, atsižvelgiant į esamą padėtį, manytina, situacija galimai nebuvo išsamiai išanalizuota bei

nepriimti esminiai sprendimai, padėsiantys užtikrinti tinkamą vaiko teisių ir interesų apsaugą bei įgyvendinimą.

Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, pateikdamas rekomendacijas dėl Lietuvos trečiojo ir ketvirtojo jungtinių periodinių pranešimų, atkreipė dėmesį dėl didelio sergančiųjų priklausomybės ligomis skaičiaus, dėl priemonių trūkumo padėti nuo tabako, alkoholio ir narkotikų priklausomiems vaikams arba vaikams, kurie priklauso rizikos grupei.

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė Vyriausybei siūlė apsvastyti klausimus dėl Kauno apskrities priklausomybės ligų centro veiklos plėtros galimybių, stiprinant priklausomybės ligomis sergantiems vaikams skirtų paslaugų spektrą, ypatingai atkreipiant dėmesį į paslaugų plėtrą krizės atveju, užtikrinant tinkamą finansavimą arba apsvastyti kitas galimas alternatyvias pagalbos vaikams galimybes.

Sveikatos apsaugos ministerija, vykdydama Vyriausybės kanclerio pavedimą informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, kad, įgyvendinant 2013 m. gruodžio 11 d. Vyriausybės nutarimą „Dėl Kauno apskrities priklausomybės ligų centro ir Šiaulių priklausomybės ligų centro savininko turtinių ir neturtinių teisių ir pareigų bei turto perėmimo ir perdavimo“, Kauno apskrities priklausomybių ligų centro savininko teisės, pareigos ir turimas turtas buvo perduotas Sveikatos apsaugos ministerijai. Sveikatos apsaugos ministro 2014 m. vasario 6 d. įsakymu Nr. 198 buvo patvirtinti minėtos įstaigos nuostatai, kurie sudaro galimybę šiam centrai pagal kompetenciją vykdyti mokslinę bei metodinę veiklą, sudarant sutartis su aukštosiomis mokyklomis, rengti gydymo ir reabilitacijos metodikas. Kauno apskrities priklausomybės ligų centras, suderinęs su Sveikatos apsaugos ministerija, turi teisę steigti padalinius ir filialus, o įstaigos vadovas turi teisę tvirtinti administracijos struktūrą, suderintą su Sveikatos apsaugos ministerija. Atsižvelgiant į tai, teisiųjų kliūčių minėtai įstaigai organizuoti mokslinę metodinę veiklą ar plėtoti paslaugas priklausomybės ligomis sergantiems vaikams, nėra.

Taip pat Sveikatos apsaugos ministerija informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę apie Kauno apskrities priklausomybės ligų centrui iš valstybės biudžeto skirtą finansavimą, Privalomo sveikatos draudimo fondo lėšas, planuojamas pajamas, teikiant mokamas paslaugas. Taip pat nurodė, kad siekiant panaudoti 2014-2020 metų laikotarpio Europos Sąjungos struktūrinę paramą, rengiami Sveikatos ir sveikatos priežiūros netolygumų mažinimo bei Sveikatos senėjimo veiksmų planai, kuriuose numatomos priklausomybės nuo alkoholio bei kitų psichoaktyviųjų medžiagų prevencijos, gydymo bei socialinės reintegracijos paslaugų prieinamumo didinimas, materialinės techninės minėtų įstaigų bazės gerinimas.

Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas (toliau šioje dalyje – Departamentas) informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, jog Lietuvoje sergančių priklausomybės ligomis dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo vaikų skaičius nėra ženklus. Vartojantys psichoaktyvias medžiagas vaikai ir paaugliai paprastai dar neturi sveikatos problemų (išskyrus perdozavimus), todėl jų sveikatos priežiūros įstaigose užregistruojama nedaug. Rimtesni sveikatos sutrikimai pastoviai vartojant psichoaktyvias medžiagas atsiranda vėlesniame amžiuje. Vaikų, sergančių priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų ligomis, gydymo ir trumpalaikės reabilitacijos paslaugos teikiamos Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos priklausomybės ligų centruose, kuriuose gydymas ir reabilitacijos paslaugos trunka nuo 1 iki 3 mėn. (atliekama detoksikacija, gydymas medikamentais, ugdoma motyvacija, teikiamos psichologinės socialinės reabilitacijos paslaugos). Ilgalaikės psichoterapinės reabilitacijos programos (iki 12 mėn.) paslaugas vaikams, sergantiems priklausomybe nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, nuo 2008 m. kovo mėn. teikia Kauno priklausomybės ligų centre įsteigtas Vaikų ir jaunimo ilgalaikės reabilitacijos skyrius (10 vietų). Nuo 2005 metų psichologinės socialinės reabilitacijos paslaugas, skirtas vaikams bei jaunuoliams nuo 14 iki 23 metų, sergantiems priklausomybe nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, Ukmergės rajone teikia VšĮ „Apsisprendimas“ (24 vietos). Departamento 2014 m. birželio 1 d. duomenimis VšĮ „Apsisprendimas“ psichologinės socialinės reabilitacijos paslaugas gavo 3 vaikai. Departamento teigimu, gydymo ir psichologinės socialinės reabilitacijos paslaugų poreikis priklausomybės ligomis sergantiems vaikams Lietuvoje šiuo metu yra patenkintas.

Nepaisant minėtos aplinkybės, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pritaria Departamento išreikštai nuomonei, jog vaikams, ne sistemingai vartojantiems psichoaktyvias medžiagas (eksperimentuojantiems, vartojantiems savaitgaliais ir kt.), būtinos ankstyvosios intervencijos paslaugos, kurios, deja, Lietuvoje nėra pakankamai išplėtos.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, vertindamas Lietuvos trečiąją ir ketvirtąją jungtinę periodinę Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitą, pateikė rekomendaciją, jog būtina suteikti vaikams informaciją apie neigiamas piktnaudžiavimo vaistais, alkoholiu ir narkotikais pasekmes, konfidencialias konsultacijas ir gydymą paaugliams, todėl, atsižvelgiant į esamus paslaugų infrastruktūros trūkumus, būtina siekti ne tik pakankamos paslaugų vaikams, nesistemingai vartojantiems ir (ar) jau priklausomiems nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo, apimties, tačiau užtikrinti jų teikimą.

4.5.4. Vaiko apsauga nuo alkoholinių gėrimų bei rūkymo

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose skelbiama, kad vaikai yra išskirtinė visuomenės dalis, reikalaujanti ypatingo dėmesio ir apsaugos, užimanti ypatingą vietą visuomenėje dėl specifinių savo socialinių, ekonominių, psichologinių ypatumų ir teisinio statuso. Vaikai yra aktyvūs vartotojai, todėl dėl šios priežasties bei savo nebrandumo, jie priskirtini itin lengvai pažeidžiamai asmenų grupei. Vaiko teisių konvencija bei Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas įtvirtina vaiko teisę visapusiškai ir harmoningai vystytis, vaiko apsaugą nuo neigiamos socialinės aplinkos (alkoholinių gėrimų, rūkymo, psichotropinių priemonių ir medžiagų vartojimo ir pan.) bei įpareigoja vaikams ugdyti nuostatą prieš rūkymą ir alkoholinių gėrimų vartojimą.

Ataskaitiniu laikotarpiu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog teisės aktuose nėra reglamentuoti jokie apribojimai dėl elektroninių cigarečių vartojimo ir pardavimo asmenims iki 18 metų bei manydama, jog elektroninių cigarečių pardavimas nepilnamečiams turėtų būti ribojamas, kreipėsi į Sveikatos apsaugos ministeriją.

Sveikatos apsaugos ministerija informavo kontrolierę, jog siekiant efektyviai ir savalaikiai perkelti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2014/40/ES dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatų, reglamentuojančių tabako ir susijusių gaminių gamybą, pateikimą ir pardavimą, suderinimo, sveikatos apsaugos ministro įsakymu sudaryta tarpinstitucinė darbo grupė.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikė nuomonę Lietuvos Respublikos Seime (Sveikatos reikalų komitete) inicijuotiems ir svarstomiems teisės aktų projektams, kuriais buvo siekiama uždrausti rūkyti (vartojimo) tabako gaminių tam tikrose vietose (erdvėse), uždrausti rūkyti (vartoti) tabako gaminius transporto priemonių salonuose, jeigu juose yra vaikų, įtvirtinti draudimą asmenims iki 18 metų rūkyti (vartoti) tabako gaminius ar juos turėti bei griežtinti administracinę atsakomybę už rūkymą vietose, kuriose draudžiama tai daryti, išsamiau reglamentuoti elektroninių cigarečių pateikimą rinkai, sumažinti ir visiškai sustabdyti elektroninių cigarečių vartojimą tarp nepilnamečių ir kt. (Tabako kontrolės įstatymo Nr. I-1143 19 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-1614; Tabako kontrolės įstatymo Nr. I-1143 19 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIIP-1784; Tabako kontrolės įstatymo Nr. I-1143 1, 2, 3, 14, 17, 18, 26 straipsnių, II skyriaus, III skyriaus pavadinimo, III skyriaus trečiojo skirsnio pavadinimo, įstatymo priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 16¹, 16², 17¹ straipsniais įstatymo projektas Nr. XIIP-2094; Administracinių teisės pažeidimų kodekso 185¹ straipsnio pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-1615; Administracinių teisės pažeidimų kodekso 185⁴, 214², 225, 241¹, 259¹, 320 straipsnių pakeitimo ir, kodekso papildymo 185⁶ straipsniu įstatymo projektui Nr. XIIP-2095) bei kuriais siekiama patikslinti produktų, kuriuose yra etilo alkoholio, prekybą turgaviečių teritorijose (Alkoholio kontrolės įstatymo Nr. I-857 5 ir 34 straipsnių pakeitimo įstatymo Nr. XII-1056 1 straipsnio pakeitimo įstatymo projektu Nr. XIIP-2352(2)).

Atsižvelgdama į teisės aktų projektų dėl tabako gaminių ir elektroninių cigarečių rūkymo (vartojimo) rengimą paskatinusias priežastis ir tikslus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė išreiškė pritarimą siūlomiems teisės aktų projektams bei pateikė pastabas ir pasiūlymus dėl projektų tobulinimo, jų tarpusavio suderinimo, pavyzdžiui, įtvirtinant aišką draudimą asmenims iki 18 metų rūkyti (vartoti) ir turėti tiek tabako gaminius, tiek ir elektronines cigaretes, ir pildomasias talpyklas, minėtus gaminius nupirkti ar kitaip perduoti asmenims iki 18 metų bei atkreipė dėmesį, kad būtina užtikrinti aišką administracinės atsakomybės už šio draudimo pažeidimą reglamentavimą, diferencijuojant atsakomybę atsižvelgiant į nepilnamečio amžių; įtvirtinti nuostatą, jog elektroninės cigaretės ir pildomosios talpyklos yra neprieinamos vaikams; išplėsti atitinkamas Tabako kontrolės įstatymo nuostatas, papildant nuoroda į elektronines cigaretes ir pildomasias talpyklas ar pan., atsižvelgiant į galiojančiame įstatyme įtvirtintus draudimus, skirtus padidintai asmenų iki 18 metų apsaugai (pavyzdžiui, draudžiama tabako gaminių įsigijimo ir (ar) vartojimo skatinimo veiklai pasitelkti asmenis iki 18 metų (18 straipsnio 1 dalies 10 punktas); tabako gaminių prekybos vietose privalomai pateikti informaciją apie draudimą parduoti tabako gaminius asmenims iki 18 metų (17 straipsnio 4 dalis), draudžiama prekiauti tabako gaminais asmenims iki 18 metų (15 straipsnio 5 punktas) ir kt.).

Dėl įstatymo projekto, kuriuo buvo siūloma patikslinti Alkoholio kontrolės įstatymo nuostatas, t. y. numatyti išimtį ir leisti prekiauti tam tikrais skysčiais, kurių tūrinė etilo alkoholio koncentracija yra didesnė kaip 20 procentų, turgaviečių teritorijose, vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė nuomonę, jog įtvirtinus projekto rengėjų siūlomą išimtį būtų sumažinta vaikų apsauga nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, nors tokia valstybės, vietos savivaldos institucijų ir kitų asmenų pareiga įtvirtina Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme.

4.5.5. Pirminės asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimas neįregistravus vaiko gimimo

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktas tyrimas, atsižvelgus į gautą informaciją dėl galimų pirminės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo apribojimų, neįregistravus vaiko gimimo. Pateiktoje informacijoje nurodyta, jog vienam iš tėvų kreipiantis dėl naujagimio, kurio gimimas neįregistruotas civilinės metrikacijos įstaigoje, prirašymo prie konkrečios pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigos, joje buvo paaiškinta, jog prirašyti kūdikį prie sveikatos priežiūros įstaigos įmanoma tik tuomet, kai jo tėvai pateikia įregistravimą pagrindžiantį vaiko gimimo liudijimą. Kreipimesi buvo išreikštos abejonės dėl esamo reglamentavimo, kai pagal teisės aktus, siekiant prie pirminės asmens sveikatos priežiūros įstaigos (toliau šioje dalyje – PASPI) prirašyti naujagimį, privaloma turėti gimimo liudijimą ar kitą asmens tapatybę liudijantį dokumentą, tačiau Civilinio kodekso 3.291 straipsnio normos numato, jog apie vaiko gimimą turi būti pareikšta ir vaiko gimimas turi būti įregistruotas per tris mėnesius nuo jo gimimo dienos <...>.

Teisingumo ministerijos nuomone, Civilinio kodekso 3.290 - 3.292 straipsniuose įtvirtintos teisės normos ir kiti teisės aktai reguliuoja iš esmės skirtingus teisinius santykius: gimimo registravimą ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimą. Šie teisės aktai susiję tik tiek, kiek norint gauti sveikatos priežiūros paslaugas būtina iš anksto įvykdyti tam tikrus reikalavimus, vienas iš kurių yra naujagimio gimimo liudijimo pateikimas. Civilinio kodekso 3.291 straipsnio dalyje įtvirtintas trijų mėnesių terminas, per kurį turėtų būti įregistruotas naujagimio gimimas civilinės metrikacijos įstaigoje. Naujagimio tėvai ar kiti Civilinio kodekso 3.290 straipsnio 1 dalyje nurodyti asmenys turi ne tik teisę, bet kartu ir pareigą pasirūpinti, kad vaiko gimimas būtų įregistruotas ne vėliau kaip per tris mėnesius nuo jo gimimo dienos. Tai yra maksimalus toleruotinas terminas, per kurį naujagimio tėvai turėtų pasirūpinti, kad valstybei būtų pranešta apie vaiko gimimą.

Tėvų valdžia skirta prigimtinėms vaiko teisėms įgyvendinti ir būtent tėvams tenka prioritetinga teisė ir pareiga užtikrinti savo nepilnamečio vaiko teises, kurios dažnai įgyvendinamos per valstybės ar savivaldybių institucijų teikiamas paslaugas. Pažymėtina, kad

kiti teisės aktai valstybės ar savivaldybės institucijoms taip pat numato teisę reikalauti pateikti vaiko gimimo liudijimą, t. y. tam tikros paslaugos gali būti suteikiamos arba tam tikromis teisėmis galima pasinaudoti tik prieš tai įregistravus vaiko gimimą ir gavus vaiko gimimo liudijimą. Tad tais atvejais, kai vaiko tėvai ar kiti įstatyminiai vaiko atstovai pageidauja iš valstybės ar savivaldybės institucijų ir įstaigų gauti kokias nors paslaugas (dokumentų išdavimo, gydymo ir pan.) ar pagalbą arba pasinaudoti teisės aktuose įtvirtinta tam tikra teise, jie prieš tai privalo įvykdyti atitinkamuose teisės aktuose nustatytus reikalavimus, pavyzdžiui, pateikti teisės aktuose nurodytus dokumentus. Nagrinėjamu atveju dėl galimų pirminės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo apribojimų, neįregistravus vaiko gimimo, svarbios Prisirašančiųjų prie pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros įstaigų ir psichikos sveikatos priežiūros centrų registravimo ir jų duomenų tvarkymo taisyklės, patvirtintos Valstybinės ligonių kasos prie Sveikatos apsaugos ministerijos direktoriaus 2013 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 1K-317, pagal kurias, registruojant prisirašantį prie ambulatorinės PASPI ar psichikos sveikatos centro asmenį, duomenys į informacinę sistemą „Sveidra“ įvedami remiantis asmens tapatybę liudijančiu dokumentu ir asmens užpildytomis formomis. Tokiu būdu, siekiant prie PASPI prirašyti naujagimį, privaloma turėti gimimo liudijimą ar kitą asmens tapatybę liudijantį dokumentą.

Vaiko gimimo registravimas yra prielaida tinkamam paslaugų teikimui ar tam tikros teisės įgyvendinimui. Tais atvejais, kai teikiant atitinkamas paslaugas, reikalaujama pateikti vaiko gimimo liudijimą, nepaneigiant Civiliniame kodekse įtvirtintos tėvų pareigos įregistruoti vaiko gimimą ne vėliau kaip per tris mėnesius, susiklosto kiti teisiniai santykiai, todėl tėvai, norėdami gauti tam tikras paslaugas, taip pat privalo vadovautis tos paslaugos suteikimą reglamentuojančiais teisės aktais ir tai daryti nepriklausomai nuo aplinkybės, kokio amžiaus yra jų vaikas. Todėl reikalavimas įregistruoti vaiko gimimą bei pateikti vaiko gimimo liudijimą yra pagrįsta sąlyga pirminės sveikatos priežiūros paslaugoms teikti.

4.5.6. Sveikatos priežiūros paslaugų teikimas suimtiems nepilnamečiams Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime

„ant sienų ir lubų yra pelėsiai, į kameras nepatenka dienos šviesa, dvokia, nuolat girdimas triukšmas iš kiemo, kuriame vykdomi darbai. <...> į nepilnamečio pagalbos šauksmus buvo sureaguota tik po tam tikro laiko, medicininė pagalba nepilnamečiui buvo suteikta tik kitą dieną.“
(iš pareiškėjo skundo)

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje išnagrinėta gauta informacija apie tai, jog Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime (toliau – Lukiškių TI–K) nėra laikomasi ne tik suaugusiųjų, bet ir nepilnamečių suimtųjų sveikatos saugos reikalavimų. Informaciją pateikęs asmens teigimu, Lukiškių TI–K kameros, kuriose laikomi nepilnamečiai, neatitinka sveikatos saugos reikalavimų.

Tyrimo metu nustatyta, jog nepilnamečio buvimo Lukiškių TI–K laikotarpiu iš tiesų ne vieną kartą skundėsi sveikata: pilvo skausmu, skausmu širdies plote, taip pat susižalojo pats –

Laisvės atėmimas ar apribojimas nepilnamečiui negali būti sąlyga kitų jo teisių apribojimui (neįgyvendinimui). Atitinkamai kiekvienam nepilnamečiui, kuriam atimta ar apribota laisvė, turi būti garantuotos ir suteiktos reikalingos kvalifikuotos ir kokybiškos sveikatos priežiūros paslaugos.

susibraizė rankas dilbio srityje, tačiau nepilnametį dėl sveikatos nusiskundimų konsultavo, įrašus Asmens sveikatos istorijoje apie nepilnamečio sveikatos nusiskundimus atliko bei sveikatos priežiūros paslaugas teikė bendrosios praktikos ir (ar) bendruomenės

slaugytojos.

Atsižvelgusi į gautą informaciją, jog sveikatos priežiūros paslaugos nepilnamečiui buvo teiktos bendrosios praktikos ir (ar) bendruomenės slaugytojų, bei kilus pagrįstų abejonių dėl

sveikatos priežiūros paslaugų tinkamumo ir kokybės, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Valstybinę akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybą prie Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau šioje dalyje – Tarnyba) ir prašė įvertinti sveikatos priežiūros paslaugų, teiktų nepilnamečiui, tinkamumą ir kokybę. Tarnyba, atlikusi Lukiškių TI–K nepilnamečiui teiktų asmens sveikatos priežiūros paslaugų kokybę, konstatavo, jog sveikatos priežiūros paslaugos buvo teiktos pažeidžiant Lietuvos medicinos normos MN 28:2011 „Bendrosios praktikos slaugytojas. Teisės, pareigos, kompetencija ir atsakomybė“ reikalavimus, t. y. viršijant nustatytą bendrosios praktikos slaugytojos kompetenciją. Tarnyba įspėjo Lukiškių TI–K dėl minėto pažeidimo ir pateikė Lukiškių TI–K konkrečias rekomendacijas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, dėl neišsamaus ir sveikatos apsaugos teisės aktų reikalavimus atitinkančio sveikatos priežiūros paslaugų teikimo Lukiškių TI–K nebuvimo bei sveikatos priežiūros specialistų kompetenciją reglamentuojančių teisės aktų nesilaikymo, nepilnamečio teisės į kokybišką, kvalifikuotą sveikatos priežiūrą įgyvendinimas nebuvo užtikrintas, nustatytos aplinkybės galėjo sąlygoti ir kitų nepilnamečių teisės į sveikatos apsaugą, jų buvimo Lukiškių TI–K laikotarpiu, netinkamą įgyvendinimą.

Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė nusprendė atkreipti Lukiškių TI–K direktoriaus dėmesį į tai, kad nagrinėjamu atveju nepilnamečiui, nesat tinkamo sveikatos priežiūros paslaugų teikimo Lukiškių TI–K reglamentavimo, galimai ir kitiems nepilnamečiams nebuvo užtikrintos kvalifikuotos, kokybiškos sveikatos priežiūros paslaugos.

Apie tyrimo rezultatus informuotas Kalėjimo departamentas prie Teisingumo ministerijos.

Lukiškių TI–K atstovai informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę apie Valstybinės akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnybos rekomendacijų įvykdymą.

4.5.7. Privalomo vaikų, lankančių ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo įstaigas, skiepavimo aspektai

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga ataskaitiniu laikotarpiu teikė siūlymus dėl Sveikatos apsaugos ministerijos pateikto derinti sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. balandžio 22 d. įsakymo Nr. V-313 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 75:2010 „Įstaiga, vykdanči ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programą. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“ pakeitimo“ projekto (toliau – Įsakymo projektas dėl Higienos normos 75:2010) ir sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2004 m. gruodžio 24 d. įsakymo Nr. V-951 „Dėl statistinės apskaitos formos Nr. 027-1/a „Vaiko sveikatos pažymėjimas“ patvirtinimo“ pakeitimo“ projekto (toliau – Įsakymo projektas dėl vaiko sveikatos pažymėjimo formos).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės pastebėjimu, aiškinamajame rašte nurodoma, jog Įsakymų projektai parengti, siekiant nustatyti reikalavimą, jog į įstaigas, vykdančias ikimokyklinio ir (ar) priešmokyklinio ugdymo programą, būtų priimami vaikai, paskiepyti pagal Vaikų profilaktinių skiepimų kalendorių, kuriuo tikimasi sumažinti vakcinomis valdomų infekcijų plitimo riziką kolektyvuose.

Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijos preambulėje ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija), kurią ratifikuodama Lietuva įsipareigojo užtikrinti joje pripažintų vaiko teisių įgyvendinimą, konstatuojama, kad vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo. Minėtos nuostatos iš esmės yra pakartotos pagrindiniame

Siekiant užtikrinti tinkamą Nacionalinės imunoprofilaktikos 2014 – 2018 metų programos įgyvendinimą bei padidinti vaikų skiepavimo apimtį, tikslu sumažinti vakcinomis valdomų infekcijų plitimo riziką kolektyvuose, ypatingas dėmesys turi būti atkreipiamas į tėvų švietimo svarbą, suteikiant išsamią informaciją apie atliktų mokslinių tyrimų, pagrindžiančių skiepų naudą, duomenis, organizuojant įvairius forumus ir diskusijas šiuo klausimu.

nacionaliniame vaiko teisių apsaugą reglamentuojančiame dokumente – Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, kurio 4 straipsnio 4 punkte įtvirtintos nuostatos ir vienas iš principų, kurių privalo laikytis tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys, – jog kiekvienam vaikui, tiek iki gimimo, tiek ir po jo, turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai bei protškai <...>. Konvencijos 6 straipsnyje nustatytas vienas iš bendrųjų principų valstybes įpareigoja „užtikrinti didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis“. Konvencijos 24 straipsnio 1 dalis apibrėžia, jog valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis²⁶.

Taip pat Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto parengtame Bendrajame komentare (Nr. 15) atkreipiamas dėmesys, jog vaikai turi teisę į kokybiškas sveikatos paslaugas, apimant profilaktikos priemones, sveikatinimą, gydymą, rehabilitacijos bei paliatyvios priežiūros paslaugas. Pirminiame sveikatos priežiūros lygmenyje šios paslaugos turi būti kokybiškos, veikiančios, prieinamos ir priimtinos visiems vaikams²⁷.

Europos Bendrijos parengtame veiksmų sveikatos srityje strateginiame dokumente²⁸ pažymima, jog sveikatos politika turi būti pagrįsta geriausiais turimais moksliniais įrodymais, gautais iš patikimų duomenų ir informacijos bei atitinkamų mokslinių tyrimų.

Atsižvelgusi bei įvertinusi pagrindinį Sveikatos apsaugos ministerijos teisės aktų parengtų projektų siekį sumažinti vakcinomis valdomų infekcijų plitimo riziką kolektyvuose, vaiko teisių apsaugos kontrolierė iš esmės pritarė siūlymams bei atkreipė dėmesį į Įsakymo projekte dėl Higienos normos 75:2010 nurodyto įgyvendinimo termino tikslinimą, numatant pereinamąjį arba vėlesnį įgyvendinimo laikotarpį. Tikėtina, jog tai sudarytų geresnes galimybes tėvams laiku pasiręgti ir įgyvendinti Įsakymo projekte numatytą reikalavimą.

4.5.8. Higienos reikalavimų laikymasis organizuojant mokinių ugdymo procesą

Atsižvelgdama į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gautą informaciją dėl galimo mokinių ugdymo proceso higienos reikalavimų pažeidimo, ugdymo įstaigose galimai netinkamai organizuojant pertraukų, skirtų pietums, trukmę ir skaičių, dėl ko mokiniai nespėja laiku pavalgyti, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atliko tyrimą. Siekdama išsiaiškinti situaciją dėl galimo Lietuvos higienos normos HN 21:2011 „Mokykla, vykdanči bendrojo ugdymo programas. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ (toliau šioje dalyje – Higienos norma HN 21:2011) 95 punkto, reglamentuojančio pertraukų skaičių bei trukmę, pažeidimo, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į visus visuomenės sveikatos centrus apskrityse.

Higienos norma HN 21:2011 numato minimalius pertraukų, skirtų pietums, reikalavimus, tai yra, ugdymo procesas turi būti organizuojamas esant vienai ilgiausiai 30 min. pertraukai arba dviem pertraukoms po 20 min., skirtoms pietums, kitų pertraukų trukmė turi būti ne trumpesnė kaip 10 min.

Tyrimo metu nustatyta, jog dažniausias Higienos normos HN 21:2011 95 punkto reikalavimų pažeidimas buvo neatitinkanti pertraukų, skirtų pietums, trukmė (po 15 min.), skaičius (viena pietums skirta pertrauka 15 min.), kitų pertraukų trukmė (5 min.). Mokyklų, kuriose buvo nustatyti pažeidimai, vadovai visuomenės sveikatos centrams dažnai nurodė, jog pertraukų trukmę sutrumpino dėl neišsprendžiamų transporto, kuriuo mokiniai atvyksta į mokyklą, organizavimo problemų, taip pat dėl ugdymo proceso ypatumų ar dėl mokyklų reorganizavimo proceso įgyvendinimo, pvz., padidėjusio mokinių skaičiaus, kuris sąlygojo vietų valgykloje trūkumą.

²⁶ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF, 2002.

²⁷ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr.15 dėl vaikų teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis. CRC/C/GC/15.

²⁸ Baltoji knyga. Kartu sveikatos labui, 2008-2013 metų ES strateginis požiūris. Europos Bendrijų Komisija, 2007.

Bendrojo ugdymo mokyklos, siekdamos užtikrinti moksleivių poreikį maitintis valgykloje ir (ar) esant ribotam valgyklos vietų skaičiui, turėtų numatyti papildomą pertrauką pietums, kurios metu kuo didesniai vaikų skaičiui būtų sudarytos galimybės suspėti laiku pavalgyti šilto maisto. Atsižvelgiant į tai, siektina, jog apskričių visuomenės sveikatos centrai, atlikdami valstybinę visuomenės sveikatos saugos kontrolę, atkreiptų mokyklų administracijų dėmesį į būtinybę ugdymo procesą organizuoti taip, jog visiems norintiems pavalgyti vaikams būtų sudarytos tinkamos sąlygos.

Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas Bendrajame komentare Nr. 15 dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis²⁹, ypatingą dėmesį skyrė adekvataus maitinimosi ir vaiko augimo stebėjimo ankstyvoje vaikystėje, svarbai. Komitetas taip pat atkreipė dėmesį į kasdieninės pilnavertės mitybos mokyklose užtikrinimo kiekvienam mokiniui, svarbą, kas padidintų vaikų domėjimąsi mokslu <...>.

Pilnavertė mityba leidžia užtikrinti vaiko fizinį ir protinį vystymąsi, didina organizmo atsparumą įvairioms ligoms bei neigiamiems aplinkos veiksniams, stiprina sveikatą, todėl ir pertraukų mokyklose metu svarbu sudaryti galimybes tinkamai maitintis.

Gavusi informaciją iš visuomenės sveikatos centrų apie bendrojo ugdymo mokyklose atliktus patikrinimus ir nustatytus higienos normos pažeidimus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į tas savivaldybes, kurių pavaldžiose mokyklose buvo nustatyti higienos normos HN 21:2011 95 punkto reikalavimo pažeidimai. Penkios savivaldybės informavo, jog visuomenės sveikatos centrų nustatyti Higienos normos HN 21:2011 95 punkto pažeidimai bendrojo ugdymo mokyklose buvo pašalinti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Sveikatos apsaugos bei Švietimo ir mokslo ministerijų dėmesį dėl tinkamo mokinių ugdymo proceso higienos reikalavimų bendrojo ugdymo mokyklose, užtikrinimo.

4.6 Vaiko apsauga nuo smurto ir prekybos vaikais

*„...iš manęs beveik visi globos namų darbuotojai tyčiojasi, pravardžiuoja, ypač direktorė, <...> vadina beždžione, filmuoja, įrašinėja pokalbius, juokiasi“
(iš globotinio skundo)*

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas pataria valstybėms Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos dalyvėms peržiūrėti atitinkamus įstatymus, kad būtų uždraustas visų rūšių smurtas prieš vaikus, kad ir koks lengvas jis būtų³⁰.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas 64-ojoje sesijoje (2013 m. rugsėjo 23 d.) vertindamas Lietuvos trečiąją ir ketvirtąją jungtinę periodinę Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitą smurto prieš vaikus srityje rekomendavo užtikrinti draudimą taikyti visų formų fizinės bausmės bet kokioje aplinkoje, ypač namuose ir alternatyvios priežiūros įstaigose, teisės aktuose numatyti draudimo vykdymo užtikrinimo mechanizmus, išplėsti švietimo programas bei kampanijas, skatinančias pozityvias, nesmurtines ir į dalyvavimą įtraukiančias vaiko auklėjimo ir drausminimo formas. Imtis prevencijos priemonių, užtikrinti veiksmingą pranešimų apie išnaudojimą ir smurtą prieš vaikus tyrimą ir kaltininkų patraukimą baudžiamajon atsakomybėn. Sukurti vaikams lengvai prieinamus pranešimų apie smurtą prieš juos mechanizmus, užtikrinti aukoms būtiną apsaugą ir reabilitacinę pagalbą. Imtis priemonių identifikuoti nuo seksualinės prievartos, išnaudojimo ar prekybos žmonėmis nukentėjusius vaikus, didinant visuomenės, ypač vaikų, informuotumą ir mokant su vaikais dirbančius specialistus atpažinti smurto atvejus ir kt.

²⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr.15 dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis. CRC/C/GC/15.

³⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF, 2002.

4.6.1. Priemonės, vykdytos sprendžiant visų rūšių smurto prieš vaikus draudimo problemą

Ataskaitiniais metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė jai priskirtos kompetencijos ir įgaliojimų ribose vykdė priemones, susijusias sprendžiant visų rūšių smurto prieš vaikus problemą. Keičiant visuomenės kultūrinės ir vertybinės nuostatas dėl smurtinio elgesio prieš vaikus, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga vykdė švietėjišką veiklą smurto prieš vaikus bei patyčių tema – aktyviai dalyvavo diskusijose bei susitikimuose su švietimo įstaigų, savivaldybių administracijų, vaiko teisių apsaugos institucijų, nevyriausybinių organizacijų ir kt. atstovais; taip pat platino informaciją apie smurtinio elgesio prevenciją, pasekmes ir pagalbą teikiančių subjektų kontaktus per socialinių partnerių parengtą padalomąją medžiagą lankantis vaikų socialinės globos įstaigose, vaikų dienos centruose, ugdymo įstaigose.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė viešojoje erdvėje nuolat pateikia savo poziciją dėl nesmurtinių ir vaiko orumo nežeminančių auklėjimo ir drausminimo priemonių tiek šeimoje, tiek su vaikų priežiūra susijusiose institucijose, nesmurtinių ir abipuse pagarba pagrįstų konfliktinių situacijų sprendimo būdų tiek tarp vaikų ir suaugusių, tiek tarp pačių vaikų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, bendradarbiaujant su mokyklomis, vaiko teisių apsaugos skyriais, policijos pareigūnais ar kitų sričių specialistais, ataskaitiniais metais buvo nagrinėjami konkretūs smurto ir patyčių prieš vaikus atvejai. Nagrinėjant konkrečius smurto ir patyčių atvejus, aiškintasi, ar mokyklose bei kitose su vaiko priežiūra susijusiose įstaigose įgyvendinamos smurto prevencijos programos, vertintas jų veiksmingumas, programų tęstinumo poreikis ar poreikis jas įgyvendinti (jeigu programos neįgyvendinamos), teikti siūlymai dėl prevencinių programų įgyvendinimo, švietimo įstaigos specialistų bendradarbiavimo tarpusavyje bei su kitų sričių/institucijų specialistais ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierei pateiktuose skunduose ir (ar) informacijoje dėl smurto, esant galimai nusikalstamos veikos nepilnamečio atžvilgiu požymių, ši informacija perduodama teisėsaugos institucijoms, kad galimai smurtavusių asmenų veika būtų įvertinta baudžiamosios, administracinės teisės aspektu.

Vaikų apsaugos nuo smurto srityje svarbus vaidmuo tenka teisinėms nuostatoms, įtvirtinančioms prevencines bei pagalbos vaikams, patyrusiems smurtą, priemones.

Ataskaitiniais metais Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga teikė siūlymus:

✓ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 metų veiksmų plano (toliau – Veiksmų planas) projektui:

- siekiant nuo smurto nukentėjusiems bei smurtaujantiems asmenims teiktinų paslaugų efektyvumo, atkreiptas dėmesys į Veiksmų plane skirtą nepakankamą dėmesį nepilnamečio smurtautojo smurtinio elgesio prevencijai ir tokio elgesio korekcijai;

- paaiškėjus aplinkybei, jog nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčios veikos padarymo metu asmuo dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus, baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas, t. y. tokiems nepilnamečiams asmenims nekyla baudžiamoji atsakomybė ir jie nepatenka į pataisos įstaigas. Tuo atveju, jei nepilnametis nebuvo nuteistas lygtinai ar lygtinai paleistas iš pataisos įstaigos, jam netaikoma ir probacija, t. y. jis nepatenka į probacijos tarnybą. Todėl Veiksmų plano 1.3.1 punkte numatyta priemonė („tobulinti ir plėtoti poveikio priemonių taikymo nuteistiems smurtautojams sistemą pataisos įstaigose ir probacijos tarnybose“), kiek tai susiję su nepilnamečių smurtautojų elgesio prevencija ir korekcija, ne visada galės būti taikoma šiai aktualiai tikslinei asmenų grupei bei, atitinkamai, užtikrinti veiksmingą ir visapusišką Veiksmų plano 1.3 uždavinio („sukurti ir įgyvendinti prevencines smurtinio elgesio keitimo priemones“) įgyvendinimą;

- įvertinus aplinkybę, kad daliai nepilnamečių smurtautojų kaip auklėjamoji priemonė yra taikomas atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą, siūlyta į Veiksmų plano uždavinio (1.3) įgyvendinimo priemones įtraukti ir vaikų socializacijos centrus, kartu pakoreguojant Veiksmų plano 1.3.1 priemonės vykdytojų sąrašą, t. y. į vykdytojus įtraukiant Švietimo ir mokslo ministeriją, kaip vaikų socializacijos centrų steigėją bei vidutinės priežiūros priemonės vykdymą kontroliuojančią instituciją.

✓ Bendradarbiaudama su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga teikė pastabas ir pasiūlymus Tarnybos rengiamoms rekomendacijoms dėl prevencijos ir reagavimo į globojamų vaikų savižudiškus ketinimus. Rengėjams buvo pateikti siūlymai dėl:

- nuoseklesnio žudytis linkusio vaiko atpažinimo bei konkrečių pagalbos veikslių vaikui aptarimo;

- konkretesnio ir aiškesnio reglamentavimo vaikų globos namų ir kitų institucijų (specialistų) veikslių kiekvienoje stadijoje: prevencija, intervencija, postvencija;

- rekomendacijų papildymo nuostatomis, reglamentuojančiomis vaiko, globėjo (rūpintojo), sveikatos priežiūros specialistų teises ir pareigas, vaikui garantuojamą pagalbą ir pan.;

- rekomendacijų papildymo teisinėmis nuostatomis, kurios gali būti aktualios, siekiant apsaugoti vaikus nuo neigiamo žiniasklaidos poveikio, užtikrinti vaikų privataus gyvenimo, garbės ir orumo apsaugą ir kt., sustiprinti vaikų globos namų darbuotojų žinias dėl elgesio su žiniasklaidos atstovais (vaikų filmavimo, kalbinimo ir kt.);

- rekomendacijų papildymo nuostatomis dėl kitų institucijų, identifikuojant jas, kompetencijos, įgaliojimų ir bendradarbiavimo su vaikų globos namais, sprendžiant prevencijos, intervencijos ir postvencijos priemonių taikymo klausimus; kt.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2014 metais parengė ir paskelbė Rekomendacijas dėl prevencijos ir reagavimo į globotinių (rūpintinių) savižudiškus ketinimus.

4.6.2. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, susijusių su nepilnamečių aukų apsauga, taikymo praktikoje problemos

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2014 metais atliko tyrimą dėl Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, susijusių su nepilnamečių smurto artimoje aplinkoje aukų apsauga ir pagalbos jiems teikimu, galimų taikymo praktikoje problemų bei jų įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimo efektyvumui. Informacija šiam tyrimui buvo renkama iš savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau šioje dalyje –VTAS) bei Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, taip pat šiame tyrime panaudoti viešai skelbiami statistiniai duomenys. Tyrimo duomenų imtis 2012 - 2013 metai.

Policijos departamentas nurodė, kad 2012 metais pradėtuose ikiteisminiuose tyrimuose 36 nepilnamečiams buvo įteikti pranešimai apie įtarimus dėl smurto artimoje aplinkoje, 2013 metais – 62. Nukentėjusiais nuo smurto artimoje aplinkoje 2012 metais pripažinti 637 nepilnamečiai, 2013 metais – 739 nepilnamečiai.

Pagal VTAS pateiktą informaciją (pateikė 52 iš 60 VTAS) apie iš policijos įstaigų gautus pranešimus apie smurto artimoje aplinkoje atvejus, kai reikia užtikrinti vaiko teisių apsaugą, per 2012-2013 metų I pusmetį buvo gauti 2582 pranešimai, iš jų apie 85 nepilnamečius smurtautojus, 334 apie nepilnamečius, nukentėjusius artimoje aplinkoje nuo fizinio smurto, 499 – nuo psichologinio, 13 – nuo seksualinio. Taip pat buvo pateikta informacija apie 67 vaikus, kuriems buvo reikalinga priežiūra, nes smurtautojui buvo taikytas įpareigojimas išsikelti. Šiuo laikotarpiu gauta informacija apie 612 vaikų, kurie buvo smurto artimoje aplinkoje liudininkais.

2011 metų pabaigoje įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui, įgyvendinant jo nuostatas, nuo 2012 metų pradėti steigti specializuotos pagalbos centrai, teikiantys (turintys teikti) specializuotą kompleksinę pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims, tačiau gauti duomenys apie paslaugas teikiančius subjektus rodo, kad paslaugas vaikams dažniausiai teikia pedagoginės psichologinės tarnybos (švietimo pagalbos centrai ir pan.), mokyklų socialiniai pedagogai, socialinių paslaugų centrai ar seniūnijų socialiniai darbuotojai, vaikų dienos centrai socialinės rizikos vaikams, VTAS, retesniais atvejais – krizių centrai ar kitos nevyriausybinės organizacijos, psichikos sveikatos centrai. Nemažai informaciją pateikusių savivaldybių nurodė, kad smurtą patyrusiems vaikams teikiama intensyvi krizių įveikimo pagalba, tačiau šios paslaugos turinys savivaldybėse skiriasi – vienose savivaldybėse tai vaiko paėmimas iš šeimos, kitose – smurtą patyrusios motinos ir vaiko laikinas apgyvendinimas krizių centre. VTAS informuoja vaiko įstatyminius atstovus apie paslaugų prieinamumą (galimas gauti) savivaldybėje, esant poreikiui, išrašo tarpininkavimo raštą arba siuntimą šioms paslaugoms gauti, tačiau duomenų, ar pasiūlytomis paslaugomis pasinaudota, nerenka. Paslaugų teikėjai, kuriuos nurodo VTAS, paslaugas smurtą patyrusiam vaikui teikia nemokamai.

Savivaldybėse netolygiai išsivysčiusi paslaugų smurtą patyrusiems vaikams infrastruktūra, paslaugos nutolusios nuo paslaugų gavėjų gyvenamosios vietos, vaiko įstatyminiai atstovai tinkamai neįvertina pasiūlytų paslaugų reikšmės nuo smurto nukentėjusiam vaikui ir kt.

Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa skirta pilnamečiams asmenims. Visų rūšių ir formų smurto (fizinio, emocinio, seksualinio) prieš vaikus su visomis jo apraiškomis, jo prevencijos ir intervencijos problemoms spręsti skirta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programa, patvirtinta socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. sausio 3 d. įsakymu Nr. A1-2. Šioje programoje numatyta organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams. Už šios priemonės įgyvendinimą atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija bei savivaldybės.

Socialinių paslaugų priežiūros departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos priemonės „Organizuoti kompleksinių paslaugų teikimą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) ir jų šeimų nariams“ 2012 metų įvykdymo ataskaitoje (2012 m. sausio 25 d. Nr. ŠJ1-12)³¹ nurodyta, kad 2012 metais buvo iš dalies finansuoti 5 projektai, kuriuos įgyvendino 5 viešosios įstaigos. Kompleksinė pagalba suteikta 758 nuo smurto nukentėjusiems vaikams (nuo tiesioginio smurto nukentėjusiems 339 berniukams ir 347 mergaitėms bei netiesioginio smurto nukentėjusiems – 30 berniukų ir 42 mergaitėms). Daugiausia 2012 metais nukentėjusių vaikų – 357, patyrė psichologinį smurtą. Nuo fizinio smurto nukentėjo 310 vaikų. Seksualinį smurtą patyrė 68 vaikai.

Remiantis šios ataskaitos duomenimis, pagrindinė priemonė kompleksinės pagalbos teikimui smurto aukoms – konsultacijos. Per ataskaitinį laikotarpį 68 procentai konsultacijų sudarė psichologinę pagalbą (vaikų būklės psichologinis įvertinimas, vaikų paruošimas teisminei procedūrai ir kt.); 22 procentai teiktų kompleksinių paslaugų sudarė socialinę pagalbą (nurodomos socialinio darbuotojo individualios konsultacijos, socialinės konsultacijos tėvams ir kt.); 2 procentai – sveikatos priežiūros pagalba; 1 procentas – teisinė pagalba ir 8 procentai – kita reikalinga pagalba (savanorių teikiama pagalba, emocinis ir socialinis palaikymas).

Minėtos priemonės 2013 metų įvykdymo ataskaitoje (2014 m. sausio 15 d. Nr. ŠJ1-1)³² nurodyta, kad 2013 metais finansuoti 7 projektai, jų įgyvendinimui iš valstybės biudžeto skiriant 299 497 Lt. Projektus įgyvendino 7 įstaigos, kuriose kompleksinė pagalba suteikta 900 nuo smurto nukentėjusiems vaikams (į šį skaičių įeina ir tęstinės kompleksinės pagalbos teikimas

³¹ http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2014/10/29/2012_NSPVP_1_1_4_1_2.pdf

³² http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2014/10/29/2013_NSPVP_1_1_5_1.pdf

vaikams, nukentėjusiems 2012 metais) ir 627 šeimoms. Ataskaitoje nurodyta, jog iš 900 vaikų, kuriems buvo suteikta pagalba, 739 nukentėjo nuo tiesioginio smurto (iš jų 339 berniukai ir 400 mergaičių), nuo netiesioginio – 161 vaikas (iš jų 79 berniukai ir 82 mergaitės). Daugiausia nukentėjusių vaikų patyrė psichologinį smurtą – 522 vaikai, nuo fizinio smurto nukentėjo 318 vaikų. Seksualinį smurtą patyrė 60 vaikų.

Kaip ir ankstesniais metais, pagrindinė priemonė kompleksinės pagalbos teikimui smurto aukoms – individualios konsultacijos. Per ataskaitinį laikotarpį daugiausiai buvo suteikta psichologo konsultacijų, taip pat kompleksinių paslaugų – socialinė pagalba nuo tiesioginio smurto nukentėjusiems šeimoms nariams (nurodomos socialinio darbuotojo individualios konsultacijos, socialinės konsultacijos tėvams ir kt.).

Organizacijos, teikiančios kompleksinę pagalbą, išsidėsčiusios Vilniuje, Kaune bei Telšiuose, tačiau kompleksinę pagalbą teikia smurto aukoms iš visos Lietuvos teritorijos. Projektų veiklas įgyvendinti padeda projektų vykdytojų sudaromos mobilios komandos bei bendradarbiavimo partneriai, su kuriais pasirašytos bendradarbiavimo sutartys.

Duomenys apie paslaugų vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, teikėjus, paslaugas ir jų aprėptį, VTAS pateiktų duomenų apie smurtą patyrusius vaikus ir vaikų, kuriems buvo suteikta pagalba specializuotuose centruose santykis, taip pat nurodytos Aplinkos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimo (taikymo) problemos, rodo, kad kompleksinių paslaugų teikimas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ar netiesioginio šeimyninio smurto aukoms (liudininkams) aptariamam laikotarpiu buvo nepakankamas. Taip pat keltinas klausimas dėl pagalbos veiksmingumo ir efektyvumo, pvz., teikiamų paslaugų kokybės vertinimo ar kt. Gauta informacija taip pat kelia abejones, ar visais atvejais netiesioginio smurto aukai pasiūloma reikalinga ir jo poreikius (situaciją) atitinkanti pagalba.

Vertinant susiklosčiusią praktiką, kai nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėję vaikai dėl pagalbos suteikimo nukreipiami į pedagogines – psichologines tarnybas, paminėtina, jog visais nurodytais atvejais socialinio pedagogo, mokyklos psichologo ar psichologo bei kitų specialistų, dirbančių pedagoginėje – psichologinėje tarnyboje, vaidmuo nustatant vaiko probleminio elgesio priežastis, teikiant pagalbą vaikui, nukentėjusiam nuo smurto, ir jo šeimai yra neabejotinai reikšmingas ir, atsižvelgiant į specializuotos pagalbos trūkumą, yra reikalingas. Tačiau paslaugų prieinamumo kontekste reikėtų įvertinti ir VTAS nurodytą šių specialistų darbo krūvį, pedagoginių – psichologinių tarnybų atstumą (kaimiškuosiuose rajonuose) nuo vaiko gyvenamosios vietos ir kt., kurie, kaip ir kiti veiksniai, įtakoja pagalbos vaikui savalaikiškumą (eilės, kt.) ir jos tęstinumą, todėl spręstinas paslaugų plėtros, prieinamumo ir efektyvumo užtikrinimo klausimas.

Vaikų apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje nagrinėjimo aspektu yra svarbios ir smurtinio elgesio korekcijos programos. Pagal pateiktus duomenis, 14-oje iš 35 savivaldybių smurtinio elgesio korekcijos programos vykdo apygardų probacijos tarnybų probacijos skyriai (kai kuriose savivaldybėse probacijos tarnybų siuntimu – visuomenės sveikatos centrai), 8 savivaldybėse – pedagoginės psichologinės tarnybos ar su švietimu susijusios įstaigos bei kitos organizacijos ir įstaigos. 13 iš minėtų 35 savivaldybių nurodė, kad organizuojami pozityvios tėvystės grupių užsiėmimai, bendravimo su vaikais tobulinimo kursai, smurtinio elgesio korekcijos užsiėmimai ir pan. Šiuos užsiėmimus, kursus dažniausiai organizuoja rajono pedagoginės psichologinės tarnybos. Kaip nurodo VTAS, bendravimo su vaikais tobulinimo kursai yra skiriami pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 ir (ar) 181(1) straipsniuose nustatytus administracinės teisės pažeidimus (už tėvų valdžios panaudojimą priešingai vaiko interesams ir kt.).

Tačiau, vertinant VTAS pateiktus duomenis apie smurtautojų elgesio korekcijos programas pastebėtina, kad įpareigojimas asmeniui dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose skiriamas kaip baudžiamojo poveikio priemonė pagal Baudžiamojo kodekso 72² straipsnį. Šias smurtinį elgesį keičiančias programas įgyvendina apygardų probacijos tarnybos per savo teritorinius padalinius. Tuo tarpu bendravimo su vaikais tobulinimo kursai dažniausiai yra skiriami pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 37² straipsnį, už 181 ir (ar) 181(1)

straipsniuose nustatytus administracinės teisės pažeidimus (už tėvų valdžios panaudojimą priešingai vaiko interesams ir kt.). Dalyvavimo bendravimo su vaikais tobulinimo kursuose išlaidas apmoka asmuo, kuriam paskirta ši poveikio priemonė, išskyrus atvejus, kai dėl nustatyto turto ir pajamų lygio šios išlaidos apmokamos valstybės lėšomis.

Šio tyrimo metu surinkti duomenys leidžia daryti prielaidą, jog ne visi VTAS yra informuoti apie apygardų probacijos tarnybų teritorinių skyrių veiklą ir jų vykdomas smurtinio elgesio korekcijos programas, taip pat dalyvaujančius jose asmenis. Atsižvelgiant į prevencijos reikšmę smurto artimoje aplinkoje paplitimo mastui, smurto formoms, smurto artimoje aplinkoje latentiskumą, tikslinga būtų ieškoti galimybių teikti bendravimo su vaikais įgūdžių lavinimo paslaugų teikimą savivaldybėse teikiamų socialinių paslaugų kontekste, taip pat svarstyti galimybę (išskyrus atvejus, kai tokį įpareigojimą paskiria teismas) šias paslaugas tėvams ar kitiems įstatyminiams vaiko atstovams teikti neatlygintinai.

Atlikus VTAS pateiktos informacijos analizę pastebėta, jog nepilnamečio smurtautojo elgesio problemos dažniausiai sprendžiamos siūlant psichologines konsultacijas (17 savivaldybių). Paprastai psichologines konsultacijas vaikui smurtautojui teikia savivaldybės teritorijoje veikiančios pedagoginės psichologinės tarnybos, rečiau vaikai nukreipiami į specializuotą pagalbą teikiančias įstaigas (pvz. Vaiko raidos centrą, Kauno m. savivaldybėje vaikas nukreipiamas į Psichosocialinės reabilitacijos vaikų ir paauglių dienos centro programą, kt.). 8 VTAS teigimu, sprendžiant vaiko elgesio problemas, visų pirma renkama informacija apie vaiką ir jo šeimą, nustatomas socialinių paslaugų vaikui ir jo šeimai poreikis ar sprendžiamas klausimas dėl jau teikiamų socialinių paslaugų efektyvumo ir naujų (kitų) socialinių paslaugų skyrimo ir teikimo. 23 savivaldybėse vaiko smurtautojo elgesio problemos sprendžiamos vaiko elgesį svarstant Vaiko gerovės komisijoje ir sprendžiant minimalios bei vidutinės vaiko priežiūros priemonių skyrimo tikslingumą. Iš pateiktos informacijos matyti, kad kai kuriose savivaldybėse (pvz. Šalčininkų, Kauno raj. ir kt.) minimalios ar vidutinės vaiko priežiūros priemonių taikymas yra pagrindinė ir neretai vienintelė priemonė sprendžiant vaiko elgesio problemas.

Nors vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistema skirta vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui bei socialinės, pedagoginės, psichologinės, specialiosios pedagoginės, informacinės arba kitos pagalbos teikimui ir sukurta tam, kad padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą, pasitaiko atvejų, kai VTAS nurodo, jog savivaldybėse minimalios ar vidutinės priežiūros priemonių taikymas traktuojamas kaip nepilnamečio teisinės atsakomybės forma ir (ar) rūšis. Atsižvelgiant į Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo tikslus (padėti vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą), teigtina, kad šių priemonių taikymas negali būti laikomas teisinės atsakomybės forma ar rūšimi, kaip nurodė kai kurie VTAS.

Įvertinusi aplinkybę, jog 2015 metais baigiasi Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011–2015 metų programos įgyvendinimo laikotarpis, kurios tęstinumas turėtų būti užtikrintas parengiant ir derinant su suinteresuotomis institucijomis programą naujam laikotarpiui, atsižvelgusi į tai, kad tyrimo duomenų imties laikotarpis sutampa su Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įsigaliojimo ir specializuotos kompleksinės pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje, sistemos formavimosi pradžios laikotarpiu, taip pat įvertinusi programinius dokumentus ir numatytas jų įgyvendinimo priemones smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo srityje, vaiko teisių apsaugos kontrolierė nusprendė toliau vykdyti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatų, susijusių su vaikų teisių ir interesų apsauga, įgyvendinimo stebėseną bei vertinti besiformuojančios praktikos įtaką vaiko teisių apsaugos užtikrinimo efektyvumui, skatinti specializuotų ir kompleksinių paslaugų vaikui, nukentėjusiam nuo smurto artimoje aplinkoje, paslaugų plėtrą ir didinti jų prieinamumą.

4.6.3. Prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimo bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo prekybos vaikais atvejais rekomendacijos

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atlikdama individualių atvejų tyrimą, pagal kompetenciją vykdydama vaiko teisių ir interesų užtikrinimo stebėseną, dalyvaudama susitikimuose, diskusijose ir pan. su vaiko teisių apsaugos specialistais ir kitų institucijų, organizacijų, kurių veikla yra susijusi su vaiko teisių apsaugos, kovos su prekyba žmonėmis sritimis, atstovais, atkreipė dėmesį į prekybos žmonėmis (vaikais) problemą. Nors tikrasis prekybos žmonėmis (vaikais) problemos mastas (nukentėjusių ar galėjusių nukentėti asmenų skaičius) nėra žinomas, teigtina, kad šios problemos aktualumas nemažėja ir aktualiausiomis prekybos žmonėmis (vaikais) formomis išlieka prekyba vaikais seksualinio išnaudojimo arba nusikalstamos veikos darymo tikslais.

Remiantis Lietuvos mokinių parlamento ir Lietuvos moksleivių sąjungos atstovų viešose diskusijose (konferencijose ir kt.) išsakytomis nuomonėmis, neneigiant, kad yra vykdomos tam tikros prekybos žmonėmis prevencijos priemonės (informavimo kampanijos, švietimas ugdymo įstaigose, kt.), teigtina, kad vaikams trūksta informacijos ir suvokimo apie prekybos žmonėmis reiškinį, jo realias grėsmes (ypatingai turint omenyje informacinių technologijų vaidmenį ir įtaką vaikų gyvenime), pagalbą prekybos žmonėmis (galimoms) aukoms ir t.t.

Ataskaitiniu laikotarpiu, atsižvelgiant į Vidaus reikalų ministerijos siūlymą ir pateiktus pavyzdinius nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis identifikavimo kriterijus, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo patvirtinti Nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis identifikavimo kriterijai ir duomenų apie nukentėjusius (galėjusius nukentėti) nuo prekybos žmonėmis asmenis perdavimo tvarka.

Bendradarbiaudama su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau šioje dalyje – Tarnyba), ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga teikė pastabas ir pasiūlymus Tarnybos rengiamai informacinei medžiagai prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimo prekybos vaikais atvejais.

Rengėjams buvo pasiūlyta rekomendacijas skirti visiems prekybos vaikais atvejams, t.y. ir kai vaikas yra pripažintas nukentėjusiu ir, kai vaikas yra galima prekybos žmonėmis auka, galimai nukentėjo nuo prekybos žmonėmis, taip pat papildyti rekomendacijas nuostatomis dėl prekybos vaikais (žmonėmis) šalies viduje (nacionaliniame lygmenyje).

Tikslinant rekomendacijų projektą, pasiūlyta:

- ✓ išplėsti padidintos vaikų rizikos grupės bei asmenų (institucijų), galinčių (kompetentingų) identifikuoti vaikus, galimas prekybos žmonėmis aukas, sąrašus;

- ✓ išsamiau aptarti teisėsaugos pareigūnų vaidmenį, jų informavimo apie atitinkamas grėsmes tvarką ir pan.; tikslinti, išplėsti bei apibrėžti aukos išnaudojimo sąvoką ir formas;

- ✓ papildyti Baudžiamąjį kodeksą nuostatomis dėl prekybos žmonėmis;

- ✓ išplėsti rizikos, identifikavimo ir kt. faktorių sąrašą, numatant, kad prekybos žmonėmis nusikalstamoje veikoje gali dalyvauti ne tik vyrai, bet ir moterys, kad tėvai gali siekti dalyvauti nusikalstamoje veikoje – parduoti savo vaiką, ne tik siekdami susimokėti skolas (vaikas tampa tėvų skolos atlygintoju), tačiau ir dėl įvairių savanaudiškų tikslų, kad galimi įvairūs, ne tik tiesioginiu bendravimu pagrįsti, bendravimo, pažinčių su vaiku užmezgimo būdai ir kt.;

- ✓ akcentuoti (išskirti) sprendimų, planų, pagalbos ir paslaugų teikimo ir pan. procese visų pirma vaiką, ypatingai turint omenyje galimus vaiko ir jo šeimos narių interesų nesutapimus ir pan.;

- ✓ reglamentuojant teisinės pagalbos vaikui teikimą, akcentuoti į apklausų skaičių, galimybę daryti vaizdo ir garso įrašus ir siekti užtikrinti, kad vaikas pakartotinai nebūtų apklausiamas teisme arba, jeigu tai neišvengiama, šios apklausos būtų kuo mažiau žalojančios vaiką; taip pat svarstyti galimybę nurodyti, jog vaiko teises ir interesus gali atstovauti ir ginti įgaliotieji atstovai;

✓ išplėsti kompetentingų vaiko teises ginančių ir jo interesus atstovaujančių institucijų bei tarptautinių dokumentų prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės srityje sąrašus; ir kt.

Paminėtina, kad Tarnyba, atsižvelgdama į kompetentingų viešojo ir nevyriausybinio sektorių institucijų pastabas ir rekomendacijas, parengė informacinę medžiagą „Dėl prevencinių, apsaugos priemonių ir paslaugų teikimo bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo prekybos vaikais atvejais“.

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga taip pat bendradarbiavo su Valstybės kontrole ir teikė informaciją, susijusią su atliekamu valstybiniu veiklos auditu tema „Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė“.

4.7. Vaiko privatus gyvenimas ir žiniasklaida

Kiekvieno vaiko teisė į asmeninio gyvenimo privatumą turi būti ginama, taip pat kiekvienas vaikas turi būti apsaugotas ir apgintas nuo jo gerovei kenkiančios informacijos ir medžiagos.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas yra pažymėjęs, kad „svarbu, kad pati žiniasklaida žiauriai nesielgtų su vaikais“ ir netgi skelbiant parnešimus apie žiaurų elgesį su vaikais ir šeimos problemas būtų užtikrinta vaiko teisė į privatumą³³.

„Nepilnamečio teisės į asmeninį gyvenimą turi būti paisoma visuose etapuose, kad būtų išvengta žalos, kurią sukeltų nereikalingas viešumas arba „etikečių klijavimas“³⁴.

4.7.1. Vaiko teisės į privatą gyvenimą užtikrinimas žiniasklaidoje

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė dėl vaiko privataus gyvenimo, taip pat teisės į atvaizdą, asmens duomenų apsaugos teikė ne tik konsultacijas suinteresuotiems asmenims, įstaigoms, bet ir, atsižvelgdama į gautus skundus, atkreipė konkrečių asmenų dėmesį į pažeidimus bei davė nurodymus juos pašalinti, teikė pasiūlymus dėl vaiko privataus gyvenimo apsaugos gerinimo. Atliekant tyrimus, gaunamus kreipimuisi ir prašymus, pastebėta, kad viešinant duomenis apie vaiko privatą gyvenimą visuomenės informavimo priemonėse, kyla dviejų saugomų vertybių – vaiko teisės į privatą gyvenimą ir teisės į saviraiškos laisvę, apimančios tiek teisę skleisti informaciją, tiek visuomenės teisę ją gauti, konfliktas, todėl, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, kiekvienu atveju būtina ieškoti minėtų saugomų vertybių protingos pusiausvyros. Deja, ne visada minėta pusiausvyra išlaikoma – vaiko privatus gyvenimas viešinamas, neįvertinant tokios informacijos paviešinimo neigiamo poveikio vaikui.

Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnyje nustatyta, kad rengiant ir platinant viešąją informaciją, privaloma užtikrinti žmogaus teisę į privataus pobūdžio informacijos apsaugą. Ataskaitiniu laikotarpiu pastebėta, kad pavojų dėl vaiko teisės į privatą gyvenimą pažeidimo dažnai gali kelti interneto publikacijų, pateikiančių informaciją apie įvairias su vaikais susijusias istorijas ir pan., komentatoriai, kurie, nors viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai publikacijoje nenurodo asmens duomenų, bando įvairiais būdais sužinoti (nustatyti), ar net paviešinti duomenis, leidžiančius nustatyti vaiko tapatybę.

Tiriant individualų skundą dėl vaiko asmens duomenų (atvaizdo, duomenų apie sveikatą ir kt.) pateikimo visuomenės informavimo priemonėse, ekspertai, vertinantys viešosios informacijos turinį, pateikė išvadą, kad žurnalistai turėjo teisinį pagrindą gauti duomenis apie mažamečio vaiko sveikatą ir jie įgyvendino savo konstitucinę teisę į informacijos laisvę su

Sveikatos priežiūros, švietimo įstaigos ir kt. turėtų ypatingai atidžiai elgtis ir duomenis apie vaikus teikti tik teisės aktų nustatytais atvejais bei vadovaujantis vaiko geriausių interesų užtikrinimo principu.

³³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. UNICEF. 2002.

³⁴ Jungtinių Tautų nepilnamečių teisingumo vykdymo tipinės minimalios taisyklės („Pekino taisyklės“)

viešuoju interesu susijusiu klausimu – iškilusia realia grėsme vaiko sveikatai ir gyvybei. Informuodami visuomenę apie įvykį, žurnalistai nepaskelbė vaiko asmens duomenų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti jos asmens tapatybę, todėl laikomi tinkamai įgyvendinę priemones, reikalingas duomenų subjekto interesams apsaugoti. Nors konkrečiu atveju nebuvo nustatyta Visuomenės informavimo ir Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymų nuostatų pažeidimo, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė sveikatos priežiūros įstaigos dėmesį, jog pastaroji, sudarydama sąlygas žurnalistams filmuoti (fotografuoti) vaiką, nors ir išpėjus žurnalistus, jog nėra vaiko globėjo sutikimo, objektyviai neįvertė visų galimų neigiamų pasekmių ir tuo galėjo sudaryti sąlygas vaiko teisės į atvaizdą pažeidimui, jeigu žurnalistai nebūtų naudoję priemonių (techninių ir kt.), leidžiančių užtikrinti vaiko tapatybės neatskleidimą.

Visuomenės informavimo priemonės dažnai balansuoja ant pažeidimo ribos, todėl ypač būtina atsakingai atsižvelgti į pasirenkamas temas ir, visada jas viešai aptariant, atsižvelgti į vaikų interesus. Ataskaitiniu laikotarpiu pastebėta, kad televizijos laidose ypač dažnai kalbama apie vaikus, sprendžiami šeimyniniai ginčai dėl vaikų, ar net viešai ginčijamasi dėl vaiko tėvystės nustatymo, todėl vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl minėto pobūdžio laidų stebėsenos sustiprinimo.

Šalia tradicinės žiniasklaidos (televizija, radijas, spauda) ypač aktyviai veikia socialinė medija – internetinis turinys, kurį žmonės sukuria naudodamiesi įvairiomis technologijomis, leidžiančiomis paprastai sukurti, patalpinti ir paskleisti informaciją. Socialinės medijos ypatumas – nėra aiškių valdymo ir kontrolės mechanizmų, galima veikti anonimiškai, didelis poveikis auditorijai, problemiškas atsakomybės taikymo klausimas, kt. Jeigu tradicinėje žiniasklaidoje žalingo turinio informacijos lyg ir mažėja, bendradarbiaujant atsakingoms institucijoms ir viešosios informacijos skleidėjams, galima pakankamai nesunkiai pašalinti žalingo ir (ar) kitą neteisėto turinio informaciją, tai socialinėje medijoje tokios informacijos, patyčių kito asmens atžvilgiu, žeminančio ir (ar) kito neteisėto elgesio pavyzdžių vis gausėja.

Vaiko asmens duomenys neteisėtai gali būti pateikiami ne tik tradicinėje žiniasklaidoje (televizijos ir radijo laidose, spaudoje), bet ir internete. Pavyzdžiui, į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kreipėsi savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, kuris informavo, kad internete viešai paskelbtas nenuasmenintas teismo sprendimas su vaiko, nukentėjusio nuo seksualinio nusikaltimo, asmens duomenimis. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Ryšių reguliavimo tarnybą, Valstybinę asmens duomenų inspekciją, Žurnalistų etikos inspektoriatą, Žurnalistų tarnybą. Informacija buvo pašalinta iš interneto ir „Google“ paieškos sistemos. Šiuo atveju, informacija apie vaiką buvo pašalinta iš interneto ir taip buvo užkirstas kelias jos tolimesniam plitimui bei galimai didesnės žalos (patyčioms) atsiradimui, tačiau, operatyvaus informacijos (žalingos turinio, demonstruojančias patyčias ir pan.) internete pašalinimo problema išlieka aktuali, ypač jei informacija saugoma ne Lietuvoje esančiose tarnybinėse stotyse (serveriuose).

4.7.2. Vaiko apsauga nuo žalingos informacijos poveikio

Į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą besikreipiantys asmenys ataskaitiniais metais dažnai informavo apie galimai žalingo turinio informaciją (smurtinio, erotinio pobūdžio ir kt.), patalpintą viešosios informacijos priemonėse (televizijoje, internetinėje žiniasklaidoje, spaudoje ir kt.). Šie kreipimaisi patvirtina, kad išlieka itin aktualios viešosios informacijos turinio, žymėjimo ir kitos problemos.

Siekiant nepilnamečių teisių ir interesų apsaugos visuomenės informavimo srityje, Visuomenės informavimo įstatymo 17 straipsnyje nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjai ir (ar) skleidėjai įstatymų nustatyta tvarka turi užtikrinti, kad nepilnamečiai būtų apsaugoti nuo neigiamą poveikį jų fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi darančios viešosios informacijos, ypač susijusios su pornografinio pobūdžio ir (ar) smurtinio pobūdžio bei žalingus įpročius skatinančios informacijos skleidimu.

Neigiamą poveikį nepilnamečiams darančia informacija laikoma tokia viešoji informacija, kuri gali būti žalinga nepilnamečių psichinei ar fizinei sveikatai, fiziniam, protiniam, dvasiniam ar doroviniam vystymuisi. Minėtos informacijos kriterijus nustato Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas. Pagal Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 6 straipsnio nuostatas, visuomenės informavimo priemonėse draudžiama skleisti neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančią informaciją, susijusią su asmens duomenimis: kai neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos, jei pagal tai galima nustatyti jo asmens tapatybę, ir kt. Įstatymo 6 straipsnyje apibrėžtus kriterijus atitinkančią informaciją viešai skelbti besąlygiškai draudžiama. Tai reiškia, kad įstatymo pažeidimo nepanaikina nei paties vaiko, nei jo įstatyminių atstovų sutikimas (leidimas) tokią informaciją skleisti.

Individualaus skundo tyrimo metu buvo nustatyta, kad viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas), turėjo vaiko įstatyminio atstovo (motinos) sutikimus ir privataus pobūdžio informacija buvo renkama ir viešai skelbiama teisėtai, tačiau ji buvo paskelbta pažeidžiant Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo nuostatas, t.y. buvo pripažinta, kad laidoje neigiamų reiškinių kontekste (tėvų skyrybos, galima tėvo neištikimybė ir kt.) buvo parodyta filmuota medžiaga apie laidos dalyvės nepilnamečius vaikus, iš kurios buvo galima nustatyti jų asmens tapatybę.

Paminėtina, kad ataskaitiniu laikotarpiu pagal vaiko teisių apsaugos kontrolierės kreipimąsi dėl internete patalpintos medžiagos buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl disponavimo pornografinio turinio dalykais.

Asmens teisę į privatų gyvenimą gina, taip pat visuomenės informavimo priemonių veiklą reglamentuoja, Civilinis kodeksas, Vaiko teisių apsaugos pagrindų, Visuomenės informavimo, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, Asmens duomenų teisinės apsaugos bei kiti įstatymai. Už minėtų teisės aktų nuostatų įgyvendinimo priežiūrą atsakingos kelios institucijos, todėl ataskaitiniu laikotarpiu, atliekant skundų tyrimus ir pan., bendradarbiauta su Lietuvos radijo ir televizijos komisija, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, Valstybine duomenų apsaugos inspekcija, Ryšių reguliavimo tarnyba, policija.

Kilus ginčui dėl privataus pobūdžio ir (ar) kitos ginčytinos informacijos paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse, kiekviena situacija vertinama individualiai, analizuojant tokios skelbiamos informacijos pobūdį, tikslą, kontekstą bei specialius įstatymus, reglamentuojančius visuomenės informavimo priemonių veiklą bei nustatančius viešosios informacijos ribojimus.

4.7.3. Mokymas apie žiniasklaidą

Visuomenės informavimo priemonės turi didelį poveikį pasaulėžiūros formavimuisi. Visuomenės informavimo priemonės naudojamos ne tik informavimo, bet ir kaip propagandos ar žalingos informacijos nepilnamečiams platinimo ruporas. Teisės aktuose nustatyti viešosios informacijos ribojimai (viešosios informacijos ženklėjimas ir kt.) ne visada gali užtikrinti vaiko apsaugą nuo žalingos viešosios informacijos. Vaikai ne visada gali kritiškai suvokti ir analizuoti žiniasklaidos reiškinius, yra neatsparūs tam, kas yra viešai skelbiama.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, šiame kontekste būtina ugdyti vaikų gebėjimą kritiškai vertinti viešąją informaciją, mokėti veiksmingai naudotis viešąja informacija, kritiškai suvokti ir analizuoti žiniasklaidos reiškinius, informacijos sklaidą, ugdyti suvokimą apie žiniasklaidos rinkodaros procesus, ugdyti demokratijos vertybes ir toleranciją. Didelę reikšmę įgyja ne tik teisinis švietimas, teisinio sąmoningumo ugdymas, bet ir mokymas apie žiniasklaidą (angl. *media education, media literacy*).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė manydama, kad įvairių programų (pavyzdžiui, Švietimo ir mokslo ministerija prieš keletą metų vykdė Mokymo apie visuomenės informavimo

procesus bei žmogaus teises bendrojo ugdymo mokyklose programą) įgyvendinimas bei mokymas apie žiniasklaidą, informacinį raštingumą svariai prisidėtų prie vaiko gerovės, kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją, siūlydama spręsti klausimą dėl mokymo apie žiniasklaidą mokyklose įgyvendinimo.

Švietimo ir mokslo ministerija informavo, kad Ugdymo plėtotės centras kartu su Šiaurės ministrų tarybos biuru Lietuvoje pradeda įgyvendinti projektą „Medijų ir informacinio raštingumo ugdymas“, kurio tikslas – sukurti prielaidas ir metodines priemones ugdyti aktyvų visuomenės informavimo priemonių (televizijos, radijo, kino, reklamos, spaudos, interneto) vartotoją, gebantį naudotis šiomis priemonėmis, kritiškai analizuoti ir vertinti jose pateikiamą turinį bei kurti savo turinį, tai pat ugdyti pilietinį sąmoningumą ir aktyvų dalyvavimą visuomenės gyvenime.

4.8. Vaiko teisių užtikrinimas baudžiamajame ir administraciniame procesuose

Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo³⁵ pažymėta, kad jos turėtų būti taikomos visais atvejais, kai vaikai dėl bet kokios priežasties ir bet kokių vaidmeniu gali susidurti su kompetentingomis įstaigomis ir tarnybomis, dalyvaujančiomis įgyvendinant baudžiamąją, civilinę ar administracinę teisę. Gairėse apibrėžtas vaiko interesus atitinkantis teisingumas – tai teisingumo sistemos, kuriose aukščiausiu įmanomu lygmeniu garantuojamas visų vaiko teisių paisymas ir veiksmingas jų įgyvendinimas, atsižvelgiant į toliau išvardytus principus (dalyvavimas, vaiko interesai, orumas, apsauga nuo diskriminacijos, teisinė valstybė) ir į vaiko brandumą bei supratimo lygį bei į bylos aplinkybes. Tai visų pirma yra prieinamas, atitinkantis amžių, greitas ir kompetentingas teisingumas, pritaikytas prie vaiko poreikių ir teisių ir į juos orientuotas. Šį teisingumą įgyvendinant yra paisoma vaiko teisių, įskaitant teisę į tinkamą procesą, teisę dalyvauti procese ir jį suprasti, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą ir teisę į asmens neliečiamybę bei pagarbą orumui.

4.8.1. Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų nepakankamumas, užtikrinant vaiko teises baudžiamajame procese

Ataskaitiniu laikotarpiu, atsižvelgiant į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamus skundus ir siekiant įvertinti, kiek galiojantis bei planuojamas būsimas teisinis reglamentavimas leis užtikrinti tinkamą vaiko, susidūrusio su baudžiamąja justicija (plačiąja prasme), teisių ir interesų apsaugą, buvo surinktos ir apibendrintos Generalinės prokuratūros, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos, t. y. institucijų, kurių sprendimai ar (ir) veiksmai baudžiamajame procese nors nėra tiesiogiai nukreipti vaiko atžvilgiu, tačiau yra susiję su juo (pavyzdžiui, kratos atlikimas, kai patalpoje yra nepilnamečiai vaikai; įpareigojimo būti namuose vykdymo kontrolė³⁶ ir pan.), nuomonės dėl baudžiamojo proceso teisinio reglamentavimo tobulinimo.

Generalinės prokuratūros nuomone:

✓ galiojantys baudžiamojo proceso ir kiti įstatymai yra pakankami tinkamai užtikrinti vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą baudžiamajame procese. Siekiant užtikrinti, kad vaikai, kurių akivaizdoje atliekami baudžiamojo proceso veiksmai, patirtų kuo mažesnę neigiamą poveikį, svarbus glaudus ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir vaiko teisių apsaugos specialistų

³⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo ir jų aiškinamasis memorandumas.

³⁶ Baudžiamojo proceso 132 straipsnis ir kt., Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 8 straipsnio 1 dalies 2 punktas.

(toliau skyriuje – VTAS specialistų) bendradarbiavimas. Sklandų bendradarbiavimą ap sunkina neapibrėžtas VTAS specialistų vaidmuo baudžiamajame procese, todėl tikslinga inicijuoti Baudžiamojo proceso kodekso (toliau šioje dalyje – BPK) papildymą, kuriame būtų išvardintos VTAS specialisto teisės ir pareigos. Praktikoje neretai pasitaiko, kad nėra nė vieno iš BPK 53 straipsnio 2 dalyje išvardintų asmenų, galinčių būti nepilnamečio atstovais pagal įstatymą, kuris galėtų tinkamai atstovauti nepilnamečiui baudžiamajame procese. Taip pat BPK 53 straipsnis keistinas papildant jį nuostata, jog nesant šio straipsnio 2 dalyje nurodytų asmenų, galinčių baudžiamajame procese būti nepilnamečio atstovais pagal įstatymą, nepilnamečio atstovu pagal įstatymą gali būti pripažintas VTAS specialistas;

✓ sunkumų užtikrinant vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese kyla dėl kai kurių institucijų, atsakingų už reikalingos skubios socialinės, psichologinės, medicininės ir kt. pagalbos vaikui suteikimą, darbo organizavimo. Pavyzdžiui, VTAS po darbo valandų, poilsio ir švenčių dienomis paslaugų neteikia, nors nereti atvejai, kai neatidėliotini ikiteisminio tyrimo veiksmai atliekami būtent nurodytu metu. VTAS nėra sudaryti budėjimo grafikai, nėra budinčių specialistų, su kuriais neatidėliotinais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnai galėtų susisiekti ir šių skyrių nedarbo metu. Paprastai VTAS specialistai atsisako teikti paslaugas, susijusias su vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu, kai ikiteisminio tyrimo veiksmai atliekami ne jų darbo metu;

✓ tinkamai užtikrinti vaikų teises tiesiogiai su jais atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus ne visada pavyksta dėl specialistų trūkumo, nepakankamos materialinės bazės, organizacinių nesklandumų. Ne visuose policijos komisariatuose ar teismuose įrengti vaiko apklausos kambariai su reikalinga įranga, neišspręstas specialiai dirbti su vaikais parengtų psichologų trūkumo klausimas, nesudarytos galimybės nusikaltimo aukai skubiai suteikti centralizuotą būtinąją pagalbą (medicininę, psichologinę, socialinę ir kt.);

✓ procesinių prievartos priemonių ir jų taikymo tvarka reglamentuota BPK III dalyje, tačiau baudžiamojo proceso įstatymai nereglamentuoja, kokių priemonių ar veiksmų vaiko teisių apsaugos interesais turi imtis ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kai procesinės prievartos priemonės atlikimo vietoje yra nepilnamečių. Tik BPK 129 straipsnyje numatytos priemonės pasirinkti suimtojo vaikus, likusiais be reikalingos priežiūros.

Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos nuomone:

✓ BPK normos pakankamai užtikrina nepilnamečių proceso dalyvių (liudytojų, nukentėjusiųjų, įtariamųjų) teisių ir teisėtų interesų apsaugą ikiteisminio tyrimo metu, tačiau nereglamentuoja, kokių priemonių turi imtis ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kai procesinių prievartos priemonių atlikimo vietose yra nepilnamečių asmenų. Siekiant užtikrinti, kad vaikai, kurių akivaizdoje atliekami baudžiamojo proceso veiksmai, patirtų kuo mažesnę neigiamą poveikį, yra būtinas VTAS specialisto vaidmens baudžiamajame procese nustatymas baudžiamojo proceso normomis;

✓ praktikoje ikiteisminio tyrimo pareigūnams neretai kyla sunkumų užtikrinant VTAS specialistų dalyvavimą atliekant procesinius veiksmus ar procesines prievartos priemones. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai negali užtikrinti VTAS specialisto dalyvavimo ne darbo dienomis arba ne darbo laiku ir ne visada gali iš anksto žinoti apie vaikų buvimą procesinio veiksmo darymo vietoje. Būtina, kad pareiga ir atsakomybė už VTAS specialisto dalyvavimą baudžiamajame procese būtų numatyta ne tik policijai, bet ir kitoms atitinkamoms įstaigoms.

Specialiųjų tyrimų tarnybos nuomone:

✓ nepilnamečių dalyvavimas atliekant baudžiamojo proceso veiksmus, gali turėti neigiamos įtakos ikiteisminio tyrimo sėkmei, kadangi neretai pilnamečiai proceso dalyviai, siekdami sau palankių sprendimų ar kitų aplinkybių, naudojami nepilnamečiais asmenimis, sudarydami teisėsaugos pareigūnams nepagrįstas kliūtis tinkamai atlikti baudžiamojo proceso veiksmus, tačiau tokių situacijų išsprendimas teisės aktuose tinkamai neaptartas, nereglamentuotas;

✓ tikslinga BPK aiškiai apibrėžti VTAS specialistų procesinę padėtį ir nustatyti jų teises ir pareigas baudžiamajame procese. Situacijas, kurios sietinos su tiriamųjų asmenų

pasinaudojimu nepilnamečiais asmenimis savo interesams atliekant baudžiamojo proceso veiksmus (kratas, poėmius), galėtų išspręsti parengtos ir patvirtintos metodinės rekomendacijos dėl VTAS specialistų ir (ar) psichologų dalyvavimo baudžiamajame procese, kuriose būtų aptartos galimos situacijos ir nustatyti kriterijai, kuriems esant būtų būtinas VTAS specialistų ir (ar) psichologų dalyvavimas, teisėsaugos institucijų pareigūnams atliekant baudžiamojo proceso veiksmus.

Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos nurodė, jog:

✓ BPK 53 ir 54 straipsniai nustato, kad nepilnamečio įtariamojo ir nukentėjusiojo atstovai (tėvai, globėjai, rūpintojai ar kiti įgalioti asmenys) yra proceso dalyviai ir turi teisę dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jų atstovaujamas asmuo, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. Kodekso nuostatos sudaro teisinės galimybes užtikrinti pakankamą nepilnamečio įtariamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo teisių ir interesų apsaugą atliekant procesinį veiksma – apklausą (BPK 186, 188 straipsniai);

✓ atliekant kitus BPK nustatytus proceso veiksmus (ypač procesines prievartos priemones) nėra apibrėžtos nuostatos, įpareigojančios kviešti VTAS atstovą arba psichologą tais atvejais, kai procesinės prievartos priemonės taikomos nepilnamečiui įtariamajam; arba tais atvejais, kai procesinė prievartos priemonė, pavyzdžiui, krata atliekama suaugusiųjų namuose, kuriuose yra ir jų vaikai, todėl turėtų būti svarstomas klausimas dėl tikslingumo dalyvauti VTAS atstovui ar psichologui atliekant kratas gyvenamose patalpose, kuriose gyvena ir kratos atlikimo metu būna vaikai;

✓ tikslinga iš pradžių identifikuoti tyrimo situacijas, kuriose ikiteisminį tyrimą atliekantiems pareigūnams praktikoje kilo ar gali kilti problemų, susijusių su vaiko teisių ir interesų apsauga, kai atliekami BPK nustatyti proceso veiksmai, nesusiję su apklausa, ir, atsižvelgiant į jas, inicijuoti BPK ir kitų teisės aktų pakeitimus ar spręsti klausimą dėl naujų teisės aktų kūrimo.

Kaip vienos iš aktualiausių problemų, išskirtos VTAS dalyvavimas atitinkamų baudžiamojo proceso veiksmų atlikime ir šių skyrių darbo laikas (nepasiekiamumas po darbo valandų, poilsio ir švenčių dienomis).

Apibendrinusi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktikoje pastebimas problemas ir kompetentingų institucijų nuomones dėl BPK nuostatų pakankamumo, siekiant užtikrinti vaikų teises atliekant kratas ir kitus procesinius veiksmus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, kad galiojantis teisinis reglamentavimas baudžiamojo proceso srityje yra nepakankamas.

Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Seimas 2014 m. birželio 17 d. priėmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio pakeitimo įstatymą Nr. XII-955, įtvirtindamas

įpareigojimą ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui imtis priemonių, kad procesinės prievartos priemonės – asmens apžiūra, krata, asmens krata, atvesdinimas, poėmis – nebūtų taikomos, taip pat, kad asmuo nebūtų laikinai sulaikomas arba suimamas nepilnamečio akivaizdoje, išskyrus atvejus, kai pats nepilnametis yra įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu. Taip pat nurodydamas, kad jeigu atitinkamos procesinės prievartos priemonės buvo taikytos nepilnamečio akivaizdoje, apie tai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras nedelsdami informuoja valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją.

Paminėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierė dar 2013 metais kreipėsi į generalinį prokurorą ir policijos generalinį komisarą, siūlydama bendradarbiaujant su kompetentingomis institucijomis įvertinti (išanalizuoti) poreikį dėl kratos atlikimo praktikos tobulinimo (rekomendacijų parengimo ir pan.), aptariant esminius vaiko teisių ir interesų apsaugos ir užtikrinimo aspektus ir t.t. Apie priimtą sprendimą taip pat buvo informuota Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Taip pat, dar iki 2013 metų pabaigos Generalinė prokuratūra turėjo parengti naują redakciją rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos, aptariant ne tik nepilnamečio teisių ir interesų apsaugą atliekant apklausą, bet ir kitus proceso veiksmus.

Atsižvelgdama į surinktą informaciją, vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Teisingumo ministeriją, Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją ir Generalinę prokuratūrą, informuodama apie kompetentingų institucijų nuomonę ir siūlymus dėl baudžiamojo proceso nuostatų tobulinimo ir siūlydama aktyviai bendradarbiauti su jomis, vertinant galiojančią teisinį reglamentavimą ir susiformavusią praktiką, atliekant atitinkamus procesinius veiksmus, ir rengiant teisės aktų pakeitimus, siekiant užtikrinti geriausių vaiko interesų ir vaiko teisių apsaugos reikalavimų laikymąsi praktikoje.

Teisingumo ministerija nurodė, kad Valstybės kontrolės pateiktą rekomendaciją (2012 m. gruodžio 31 d. valstybinio audito ataskaitoje Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ Teisingumo ministerijai rekomenduota inicijuoti teisės aktų pakeitimus, kuriais būtų aiškiai apibrėžta vaiko teisių apsaugos specialistų procesinė padėtis baudžiamajame procese) įgyvendins, įgyvendindama 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą Nr. 2012/29/ES (Direktyvos įgyvendinimo terminas baigiasi 2015 m. lapkričio 16 d.), kuria nustatomi būtinausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR ir dės visas pastangas, kad teisės aktų projektai, reikalingi įgyvendinti Direktyvą, būtų parengti iki 2015 metų. Teisingumo ministerija atkreipė dėmesį, kad analizuodama BPK ir kitų teisės aktų taikymo problemas, visuomet bendradarbiauja su kitomis institucijomis, parengti teisės aktų projektai teikiami derinti suinteresuotoms institucijoms pagal kompetenciją, tačiau siekiant tinkamo nuostatų veikimo, būtinas tinkamas tokių nuostatų praktinis taikymas. Praktinės problemos turėtų būti sprendžiamos organizacinėmis priemonėmis (bendradarbiaujant kompetentingoms institucijoms), o nepavykus – svarstyti įstatymų pakeitimo galimybes.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija informavo, jog socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu yra sudaryta darbo grupė iš įvairių institucijų atstovų, kuriai iki 2015 m. gruodžio 31 d. pavesta parengti metodines rekomendacijas dėl savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių dalyvavimo baudžiamajame procese. Paminėtina, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvauja darbo grupės darbe.

4.8.2. Teisinės pagalbos vaikams baudžiamosiose bylose teikimo klausimai

Siekdama, jog Lietuvoje būtų stiprinama ir gerinama vaikų, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių apsauga ir užtikrinama, kad teisingumas visada atitiktų vaiko interesus, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga buvo viena iš iniciatorių ir rengėjų BPK 55 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (Nr. XIIP-307) bei Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo (toliau šioje dalyje - VGTPĮ) 12 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (Nr. XIIP-308), kuriais siekiama garantuoti nukentėjusiam vaikui teisę naudotis kvalifikuota nemokama teisine pagalba baudžiamajame procese.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetą, prašydama pritarti kontrolierės siūlymui įstatyminiame lygmenyje – BPK ir VGTPĮ – įtvirtinti įgaliotojo atstovo dalyvavimą baudžiamojoje byloje, kurioje nukentėjusysis yra vaikas.

Atsižvelgiant į diskusijas dėl svarstomų projektų, skirtingas institucijų, specialistų nuomones ir praktiką dėl vaiko teisės naudotis antrine valstybės garantuojama teisine pagalba baudžiamajame procese (visos baudžiamosios bylos apimtyje) bei Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veikloje pastebimas problemas dėl nukentėjusių vaikų teisių atstovavimo ir gynimo, Teisės ir teisėtvarkos komitetui buvo pateikta papildoma bei teisės aktų projektų svarstymui aktuali informacija, argumentai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad siūlymai tobulinti galiojančią teisinį reglamentavimą yra susiję su Europos Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos (31 straipsnio 3 dalis), Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. gruodžio 13 d. direktyvos 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis

sprendimas 2004/68/TVR (preambulės 32 punktas, 20 straipsnio 2 dalis) bei Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyvos 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2002/629/TVR (19 punktas, 12 straipsnio 2 dalis, 15 straipsnio 2 dalis), nuostatomis dėl nukentėjusių vaikų teisių apsaugos baudžiamajame procese. Taip pat, dėmesys buvo atkreiptas ir į Europos Tarybos Ministrų komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. priimtas gaires dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo (toliau – Gairės) ir aiškinamąjį memorandumą, kuriais siekiama užtikrinti, kad bet kokio teismo proceso ir tokio proceso alternatyvų metu būtų visokeriopai paisoma vaiko teisių, įskaitant teisę gauti informaciją, teisę būti atstovaujama, teisę dalyvauti ir teisę į apsaugą, deramai atsižvelgiant į vaiko brandumą ir supratimo lygį ir į bylos aplinkybes.

Dėmesys buvo atkreiptas ir į tai, jog siūlymai, susiję su teisinio reglamentavimo tobulinimu dėl kvalifikuotos nemokamos teisinės pagalbos vaikui suteikimo, nėra visiškai nauji. Pavyzdžiui, pradiniam Baudžiamojo proceso kodekso 9, 154, 186, 280, 283 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso priedo papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-4797 rengimo ir derinimo etape (projektas Nr. 12-1081-01), Teisingumo ministerija buvo atkreipusi dėmesį į tai, kad BPK 55 straipsnis reglamentuoja įgaliotųjų atstovų dalyvavimą procese, tačiau kodeksas neįtvirtina nei vieno atvejo, kai įgaliotojo atstovo dalyvavimas baudžiamajame procese yra būtinas ir atitinkamai gali susidaryti situacija, kad nukentėjusysis nėra pasikvietęs įgaliotojo atstovo ir tikėtina, jog tokiu atveju itin pažeidžiamo asmens (ypač vaiko) padėtis tampa sunkesnė nei įtariamojo (kaltinamojo), kuris turi gynėją. Atsižvelgiant į tai, Teisingumo ministerijos tuometine nuomone, buvo tikslinga numatyti atvejus, kai baudžiamajame procese privalo dalyvauti įgaliotasis atstovas, atstovaujantis nukentėjusio asmens interesus. Siekiant, kad nukentėję vaikai gautų privalomą teisinę pagalbą (Direktyvos dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija 20 straipsnio 2 dalis), buvo siūloma BPK 55 straipsnį papildyti nauja 4 dalimi, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras privalo priimti nutarimą, o teismas – nutartį dėl įgaliotojo atstovo dalyvavimo byloje, kurioje nukentėjusysis yra vaikas, nukentėjęs nuo nusikalstamų veikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bei nusikalstamų veikų, nurodytų Baudžiamojo kodekso 157, 162, 307, 308, 309 straipsniuose. Taip pat, siūlymas svarstyti BPK ir VGTPĮ pakeitimų galimybes, siekiant užtikrinti vaikui, seksualinio išnaudojimo ar seksualinės prievartos aukai, galimybę gauti kvalifikuotą nemokamą teisinę pagalbą, buvo įtvirtintas Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2011 m. kovo 15 d. potvarkiu Nr. 65 sudarytos darbo grupės Europos Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos ratifikavimo ir Konvencijos nuostatų įgyvendinimo galimybėms išnagrinėti atliktoje Konvencijos atitikties Lietuvos Respublikos teisės aktams analizėje bei darbo grupės išvadose ir pasiūlymuose.

Teisės ir teisėtvarkos komitetui taip pat buvo pateikta iš Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Šiaulių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybų (toliau skyriuje – Tarnyba) gauta informacija apie antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos nukentėjusiems vaikams teikimo situaciją, nuomonę dėl svarstomų projektų XIIP-307 ir XIIP-308 ir kt.:

- ✓ Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba:
 - nurodė, kad VGTPĮ galėtų būti papildytas nuostata, suteikiančia teisę baudžiamosiose bylose nukentėjusiems nepilnamečiams gauti „pilną“ valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą, neapribojant tokios pagalbos teikimo tik žalos atlyginimo klausimų baudžiamosiose bylose sprendimu;
 - atkreipė dėmesį į tai, jog labai svarbu, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ar teismas informuotų nukentėjusiuosius ir jų atstovus apie galimybes pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba baudžiamosiose bylose, nes praktikoje nukentėję nepilnamečiai ar jų atstovai į Tarnybą dėl valstybės garantuojamos antrinės teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose paskyrimo kreipiasi mažai;
 - pritarė BPK ir VGTPĮ papildymo nuostatomis, numatančiomis, jog, jeigu įgaliotasis atstovas (advokatas) nedalyvauja baudžiamosiose bylose, kurioje nukentėjusysis yra

vaikas ir įgalioto atstovo dalyvavimas yra nustatytas (pripažintas) būtinu, paties nukentėjusiojo ar jo atstovo pagal įstatymą kvietimu, nukentėjusiajam vaikui būtų skiriama antrinė teisinė pagalba, neatsižvelgiant į turtą ir pajamas; kt.

✓ Panevėžio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba nurodė, jog:

- dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimo nukentėjusiems vaikams turėtų kreiptis ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas (įvertinę įstatyminio atstovo suinteresuotumą tinkamai atstovauti savo vaiką, suvokimą ir kt. aplinkybes), pateikdami prašymą ar priimdami atitinkamą procesinį dokumentą, kurio pagrindu būtų skiriamas advokatas nukentėjusiam vaikui.

✓ Klaipėdos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba:

- pritarė teisės aktų papildymui nurodydama;
- išsakė nuomonę dėl galimai nepakankamo informuotumo apie galimybę gauti antrinę teisinę pagalbą baudžiamosiose bylose nukentėjusiems vaikams.

✓ Šiaulių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos nuomone:

- VGTPĮ numato teisę visiems nukentėjusiems (įskaitant ir vaikus) gauti nemokamą antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į turtą ir pajamas, todėl esamas reglamentavimas yra pakankamas, tačiau nepakankamas antrinės teisinės pagalbos finansavimas, dėl ko teisinės pagalbos teikimas tampa nepatrauklus bei kelia grėsmę tinkamam antrinės teisinės pagalbos teikimui;

- atsižvelgiant į tai, kad advokatai teikia antrinę teisinę pagalbą tiek kaltinamiesiems dėl nusikalstamų veikų prieš vaikus, tiek patiems vaikams nukentėjusiems nuo šių asmenų, tikslinga kiekvienoje valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyboje įsteigti advokatų specializaciją, atstovaujant tik nukentėjusiuosius.

✓ Kauno valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos nuomone:

- esamo teisinio reglamentavimo pakanka, siekiant užtikrinti galimybę nukentėjusiam vaikui baudžiamosiose bylose gauti antrinę teisinę pagalbą jo interesų atstovavimui;

- jeigu nukentėjusiam vaikui antrinė teisinė pagalba reikalinga visoje baudžiamosios bylos apimtyje (ne tik dėl žalos atlyginimo), pagrįstai vertinami jo įstatyminio atstovo turtas ir pajamos, kadangi nukentėjusio vaiko teises atstovauja baudžiamajame procese jo įstatyminiai atstovai.

Remiantis Tarnybų pateikta informacija, praktikoje: nėra labai dažnai kreipiamasi dėl antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos nukentėjusiems vaikams teikimo; priimami skirtingi sprendimai dėl antrinės teisinės pagalbos nukentėjusiam vaikui skyrimo (vienais atvejais antrinė teisinė pagalba baudžiamosiose bylose teikiama patiems nukentėjusiems vaikams, kitais – vaikų įstatyminiams atstovams; vienais atvejais antrinė teisinė pagalba (visos baudžiamosios bylos apimtyje) – skiriama neatsižvelgiant į nukentėjusiojo vaiko (jo įstatyminio

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, BPK ir VGTPĮ įtvirtinus nuostatas, numatančias įgalioto atstovo dalyvavimą baudžiamosiose bylose, kuriose nukentėjusiuoju yra vaikas, būtų sudarytos sąlygos veiksmingesniam vaiko teisių ir interesų atstovavimui bei gynimui, išvengta papildomos administracinės naštos ir biurokratinių procedūrų. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog projekto tikslų pasiekimui yra labai svarbus tinkamas teisės normų įgyvendinimas (paslaugų finansavimas, advokatų specializacija ir pan.)

atstovo) turtą ir pajamas, kitais atvejais – atsižvelgiant į nukentėjusiojo vaiko (jo įstatyminio atstovo) turtą ir pajamas).

Apibendrinus Tarnybų pateiktą informaciją buvo padaryta išvada, kad praktikoje yra skirtingai aiškinamos ir taikomos VGTPĮ

nuostatos, sprendžiant antrinės teisinės pagalbos nukentėjusiam vaikui (visos baudžiamosios bylos apimtyje) teikimo klausimą.

Paminėtina, kad Seimas 2014 m. rugsėjo 25 d. priėmė Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 12, 13, 14, 21 ir 24 straipsnių pakeitimo įstatymą Nr. XII-1149 ir Baudžiamosio proceso kodekso 55 straipsnio pakeitimo įstatymą Nr. XII-1148, įtvirtindamas,

jog ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras motyvuotu nutarimu ar teismas motyvuota nutartimi pripažįsta, kad įgaliotojo atstovo dalyvavimas būtinas bylose dėl nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei, kai nuo šių veikų nukentėjo nepilnamečis, taip pat kitais atvejais, kai be įgaliotojo atstovo pagalbos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami (pakeitimai įsigaliojo 2015 m. sausio 1 d.).

4.8.3. Procesinių dokumentų, skirtų nepilnamečiams, turinio ir įteikimo tvarkos tobulinimas

„<..> šaukimai mažamečiams liudininkams <..> buvo siunčiami tiesiogiai kaip pilnamečiams asmenims, t.y. su grasinimais paryškintomis raidėmis, kad be pateisinamos priežasties neatvykęs šaukiamasis gali būti atvesdintas arba nubaustas <...> manome, kad šaukimuose mažamečiams asmenims negali būti net užuominos apie prievartą ar grasinimus<..>“.

(iš vaiko tėvų kreipimosi)

Ataskaitiniais metais nagrinėjant skundus dėl galimo vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimo baudžiamojo proceso metu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į būtinybę keisti/tobulinti procesinių dokumentų, skirtų nepilnamečiams formą/turinį.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje tyrimo metu gautais duomenimis, šaukime nurodoma, kad asmuo kviečiamas apklausai, o nepilnamečiams papildomai nurodoma, kad turi atvykti su vienu iš tėvų. Šaukimus įteikia vakarais dirbantys operatyvinės grupės pareigūnai.

Pagal BPK 182 straipsnio nuostatas, asmuo iškviečiamas į apklausą šaukimu. Jame nurodoma: kas ir dėl ko šaukiamas, kur ir pas ką atvykti, atvykimo data ir valanda, šio Kodekso 163 straipsnyje numatytos neatvykimo pasekmės (liudytojas, be svarbios priežasties

Atsižvelgiant į galimą baudžiamojo proceso neigiamą poveikį nepilnamečiams (ypač mažamečiams), manytina, kompetentingoms institucijoms tikslinga spręsti dėl rekomendacijų, kuriose būtų aptarti šaukimų nepilnamečiams teikimo būdai/šaukimų turinys (įvertinant šaukimo įteikimo/pranešimo telefonu (ar kitais būdais) nepilnamečiui ne tiesiogiai, o per jo įstatyminius atstovus) ir kt., parengimo tikslingumo.

neatvykstantis dalyvauti procese, ar bet koks asmuo, nevykdantis ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo teisėtų nurodymų, duodamų remiantis šiuo Kodeksu ar kitais įstatymais, ar trukdantis tirti bei nagrinėti baudžiamąją bylą, gali būti

nubaustas iki trisdešimties minimalių gyvenimo lygių (MGL) dydžio bauda, o šiame Kodekse numatytais atvejais – areštu iki vieno mėnesio<...>).

Pagal BPK 182 straipsnio 2 dalį, asmuo į apklausą taip pat gali būti šaukiamas telefonu ar kitais būdais. Šiais atvejais už neatvykimą negali būti taikomos šio Kodekso 163 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės.

Pažymėtina, kad BPK nėra numatytos šaukimo įteikimo išimtys tuo atveju, kai proceso dalyvis yra nepilnamečis.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į Generalinę prokuratūrą, siūlydama įvertinti poreikį dėl rekomendacijų, kuriose būtų aptarti šaukimų nepilnamečiams įteikimo būdai/šaukimų turinys.

Generalinė prokuratūra pritarė vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomonei, kad tikslinga ieškoti priemonių, kurios maksimaliai sumažintų į apklausas kviečiamų vaikų patiriamą stresą bei informavo, kad rengiamame Rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos projekte numatoma detaliau reglamentuoti šaukimų nepilnamečiams liudytojams ir nukentėjusiesiems įteikimo būdus, rekomenduojama į apklausą vaiką kviešti per jo atstovą pagal įstatymą. Taip pat, numatoma apsvarstyti galimybę parengti nepilnamečiams liudytojams ir nukentėjusiesiems skirto šaukimo formą, kuri atitiktų BPK 182 straipsnio reikalavimus, tačiau būtų skiriama nepilnamečiam asmeniui.

Atlikdama skundo dėl vaiko teisių pažeidimo dėl pareigūnų veiksmų įteikiant nepilnamečiui vienam iš jo tėvų adresuotą šaukimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog BPK šaukimo įteikimas yra išsamiau reglamentuotas vēlesnēse baudžiamojo proceso stadijose, nei ikiteisminio tyrimo metu, aiškiai įtvirtinant, jog šaukimas, skirtas kitam

Konkrečiu atveju pasirenkamas šaukimo įteikimo būdas turi būti įvertintas vaiko teisių apsaugos kontekste, proporcingas ir pagrįstas. Procesinio veiksmo tikslas (įskaitant ir numatomą (numanomą) tapatų rezultatą) ir pasirenkama priemonė (įteikti vaikui vienam iš jo tėvų skirtą šaukimą) turi užtikrinti reikalingą pusiausvyrą vaiko teisių ir interesų užtikrinimo aspektu, įvertinant kitus šaukimo įteikimo būdus. Be to, pareigūnų veiksmai turi būti ne tik teisėti, tačiau jie taip pat privalo tinkamai įvykdyti bendrąją pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai.

asmeniui, negali būti įteiktas nepilnamečiui (163, 182, 319, 375 straipsniai). Konkrečiu atveju taip pat buvo atkreiptas dėmesys į BPK 11 straipsnyje įtvirtintą proporcingumo bei geriausių vaiko interesų pirmenybės principus.

Proporcingumo principo laikymasis reiškia tai, kad atliekant procesinius veiksmus, tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti yra laikomasi teisingos pusiausvyros. Prioritetinis geriausių vaiko interesų principas reikalauja, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet kokią kitą veiksmą vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė Generalinės prokuratūros ir Specialiųjų tyrimų tarnybos dėmesį į tai, kad konkrečiu atveju pareigūnų pasirinktas šaukimo suaugusiam asmeniui įteikimo būdas nebuvo įvertintas vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos aspektu bei sudarė prielaidas vaiko teisių pažeidimui, ir siūlė ateityje pašalinti prielaidas vaiko teisių pažeidimui, vengiant tokios praktikos.

4.8.4. Saugios ir draugiškos vaikui aplinkos bei kvalifikuotos psichologo pagalbos užtikrinimas nepilnamečių apklausose

„Vaikas buvo apklausiamas tose pačiose patalpose kur vyksta ikiteisminis tyrimas <...> apklausiant, jis patyrė stresą ir psichologinį diskomfortą. Jis su manim daugiau nebekalba šia tema ir atsisako papasakoti, ar jį kas skriaudžia ar nepatiria patyčių, nes motyvuoja tu, kad „vėl reikės eiti pas policininkus“.

(iš vaiko tėvų kreipimosi)

Vaikai, dalyvaudami teisinėse procedūrose, priklausomai nuo jų amžiaus, socialinės brandos, bendros psichologinės būklės bei charakterio savybių, į situaciją reaguoja skirtingai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, atsižvelgiant į būtinybę tinkamai užtikrinti vaiko teisių apsaugą baudžiamajame procese, mažinti apklausiamų vaikų patiriamą stresą teisinių procedūrų metu, kompetentingos institucijos turėtų spręsti dėl tinkamos (saugios ir draugiškos vaikui) aplinkos užtikrinimo nepilnamečių apklausų metu (apsvarstant galimybę pasinaudoti teismo ar kitose institucijose įrengtais vaikų apklausos kambariais, policijos komisariato patalpose sudarant tinkamą aplinką nepilnamečių apklausai ir kt.).

Tačiau manytina, kad bet koku atveju, vaiko dalyvavimas teisiniuose procesuose (nesvarbu, kokia jo procesinė padėtis) vaiką paveikia emociškai, sukelia stresą, įtampą.

Išlieka aktuali saugios ir draugiškos vaikui aplinkos užtikrinimo apklausos metu problema. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos praktikoje ataskaitiniais metais, atsižvelgus į

gaunamus skundus pastebima, kad vaikai ne visada apklausiami aplinkoje, kurioje jie patirtų kuo mažiau streso, emocinio diskomforto bei galėtų jaustis saugūs, tinkamai susikaupti ir nesijausti nejaukiai.

Valstybės kontrolė 2012 metų ataskaitoje³⁷ nustatė, kad vaiko teisių apsauga baudžiamajame procese ne visada organizuota tinkamai, nes vaikai retai apklausiami įrengtuose vaiko apklausos kambariuose. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo pažymėta, kad jei tinkama ir įmanoma, apklausos kambariai ir laukiamieji turėtų būti įrengti taip, kad sukurtų vaikų interesus atitinkančią aplinką.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos duomenimis, yra apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų, kuriuose visų ikiteisminių tyrimų metu nepilnamečiai asmenys apklausinėjami tarnybiniuose kabinetuose, kadangi apskrities vyriausiasis policijos komisariatas nepilnamečių apklausos kambario neturi.

Kontrolierė kreipėsi į Policijos departamentą, siūlydama, kartu su kompetentingomis institucijomis spręsti dėl tinkamos (saugios ir draugiškos vaikui) aplinkos užtikrinimo nepilnamečių apklausų metu.

Policijos departamentas informavo, kad dėl lėšų stygiaus atskirai nėra planuojami ir skiriami asignavimai vaikų apklausos kambariams įrengti, tai vykdoma atliekant atitinkamų policijos pastatų rekonstrukcijos darbus arba statant naujus policijos įstaigų pastatus. Dėl šių priežasčių nepilnamečiai baudžiamojo proceso dalyviai yra apklausiami pareigūnų darbo kabinetuose, liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos arba atpažinimo patalpose.

Vienas apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, į kurį kreipėsi kontrolierė tirdama skundą, informavo, kad esant būtinybei bendradarbiaus su apylinkės teismo administracija dėl galimybės nepilnamečių apklausas atlikti teisme įrengtame vaikų apklausos kambaryje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, saugi ir draugiška vaikui aplinka gali būti užtikrinama ir sudaroma ne tik tam specialiai įrengiant naujus vaikų apklausos kambarius, kurių įrengimas ir funkcionavimas susijęs su finansiniais resursais, bet naudojantis kitose institucijose įrengtais vaikų apklausos kambariais ar pačiuose policijos komisariatuose įrengiant/apipavidalinant patalpą, kurioje būtų sukurta jauki aplinka vaikui.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, ypatingai svarbu užtikrinti, kad vaiko apklausa vyktų ne tik saugioje ir draugiškoje vaikui aplinkoje, bet ir dalyvaujant profesionaliam specialistui (psichologui).

Kvalifikuotų psichologų dalyvavimo baudžiamajame procese problema ypatingai tapo aktuali nuo 2010 m. sausio 1 d., VŠĮ „Vaiko namas“ dėl finansinių ir kitų objektyvių priežasčių nutraukus paslaugų teikimą. Dėl kvalifikuotų psichologų trūkumo ar nesant galimybių atlyginti už jų dalyvavimą vaiko apklausoje, psichologai gana retai dalyvavo vaikų apklausose, dėl ko nukentėdavo vaiko interesai. Suinteresuotos institucijos dar 2010 metais priėmė sprendimą įsteigti po vieną kvalifikuoto psichologo etatą penkiuose apygardų teismuose, tačiau Lietuvos Respublikos 2011 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme nebuvo numatytos papildomos lėšos psichologų pareigybių apygardų teismuose įsteigimui ir šios pareigybės nebuvo įsteigtos. Dėl valstybės finansinės padėties, 2012 metams numatomi skirti asignavimai teismams buvo sumažinti maksimaliu 2 procentų dydžiu (3561 tūkst. Lt), todėl buvo atsisakyta planuotų 5 vyriausiųjų specialistų (psichologų) pareigybių finansavimo ir 2012 metais apygardų teismai, neturėdami tam skirtų lėšų, vyriausiųjų specialistų (psichologų) pareigybių neįsteigė. Pagaliau, 2014 metų pradžioje apygardų teismuose įsteigti 5 psichologų etatai.

³⁷ Valstybinio audito 2012 m. gruodžio 31 d. ataskaita Nr. VA-P-10-3-21 „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“.

Siekiant užtikrinti tinkamą vaikų apsaugą ir išvengti papildomų neigiamų išgyvenimų, kartotinio traumavimo dėl dalyvavimo baudžiamajame procese, vaiko teisių apsaugos kontrolierė nuo 2010 metų dėjo pastangas, kad

Sprendžiant kompetentingo vaiko atstovavimo ir jo teisių apsaugos teisiniuose procesuose gerinimo problemą, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, įsteigti psichologų etatai apygardų teismuose yra vienas iš esminių žingsnių, padėsiantis vaikams apklausų metu bei prisidėsiantis prie operatyvesnio, objektyvesnio ir kvalifikuotesnio teisinio proceso.

psichologų etatai apygardų teismuose būtų kuo greičiau įsteigti. 2011 metais kontrolierė kreipėsi į Lietuvos Respublikos Prezidentę, prašydama atkreipti dėmesį į kvalifikuotų psichologų dalyvavimo baudžiamajame procese užtikrinimo problemą bei tarpininkauti sprendžiant psichologų pareigybių apygardų teismuose steigimo ir finansavimo klausimą, taip pat kreipėsi į Teisėjų Tarybą ir Teisėjų Tarybos pirmininką, prašydama atkreipti dėmesį į susidariusią situaciją dėl kvalifikuotų psichologų dalyvavimo baudžiamajame procese trūkumo, šios situacijos žalą vaikams bei apsvarstyti galimybę apygardų teismuose įsteigti po vieną psichologo etatą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga teikė siūlymus (dėl specialiųjų reikalavimų (išsilavinimo, darbo patirties, kitų reikalavimų), kurie galėtų būti numatyti psichologo pareigybės aprašyme), bendradarbiavo su Nacionaline teismų administracija rengiant psichologo pareigybės aprašymą. 2012 metais vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2012 m. balandžio 18 d. posėdyje atkreiptą dėmesį į psichologų dalyvavimo baudžiamajame ir (ar) civiliniame procese problemą bei, siekiant ją išspręsti, nutarus kreiptis į Ministrą Pirmininką, kreipėsi į Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininką, pateikdama informaciją apie šios problemos sprendimo eigą, priimtus sprendimus bei jų įgyvendinimo metu kilusias problemas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, būtina užtikrinti, jog psichologo pagalba, pagal galimybes, būtų naudojama kuo dažniau, neapsiribojant vien tik vaiko procesine padėtimi.

Ataskaitiniu laikotarpiu, atliekant skundų tyrimus, atkreiptas dėmesys į praktikoje kylančias problemas dėl nukentėjusio nepilnamečio/jo atstovo pagal įstatymą tinkamo supažindinimo su jo teisėmis, t.y. supažindinimo su teise į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą kviesti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, siekiant užtikrinti geriausių vaiko interesų ir vaiko teisių apsaugos reikalavimų laikymąsi praktikoje, siekiant išvengti neaiškumų dėl proceso dalyvių (ne)supažindinimo su teise į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą kviesti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą (proceso dalyvių atsisakymo kviesti specialistą), kompetentingoms institucijoms tikslinga apsvarstyti dėl atsisakymo fiksavimo raštu (pasirašytinai) pasinaudoti aukščiau minėta teise praktikos.

Pagal BPK 186 straipsnio 5 dalį, *proceso dalyvių prašymu* arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą *privalo būti kviečiamas*

valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą.

Kontrolierė kreipėsi į Generalinę prokuratūrą, siūlydama įvertinti poreikį dėl rekomendacijų, kuriose būtų aptarta proceso dalyvių atsisakymo fiksavimas (pasirašytinai) į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą kviesti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą, parengimo tikslingumo.

Generalinė prokuratūra pritarė kontrolierės siūlymui bei informavo, kad šiuo tikslu Generalinėje prokuratūroje parengti atitinkami Nutarimo leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti

procese formos pakeitimai ir šio procesinio dokumento formos projektas tolesniam svarstymui 2014 m. rugsėjo 4 d. perduotas generalinio prokuroro sudarytai specialiai darbo grupei baudžiamojo proceso dokumentų formų pavyzdžiams parengti. Projekte numatyta, kad atstovui pagal įstatymą pasirašytinai išaiškinamos ne tik BPK 54 straipsnyje numatytos teisės ir pareigos, bet ir BPK 186 straipsnio 5 dalyje numatyta teisė reikšti prašymą į jaunesnio kaip aštuoniolikos metų nukentėjusiojo apklausą kviesti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą.

4.8.5. Vaikų apklausos gavus skundą/pareiškimą/pranešimą apie vaiko atžvilgiu įvykdytą nusikalstamą veiką

Atsižvelgiant į Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktiką buvo išskirti probleminiai vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo aspektai, kai atsakingų teisėsaugos institucijų nagrinėjami ir tikslinami asmenų skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką ir tokių tikrinimų metu vykdomos vaikų apklausos.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atkreipdama dėmesį į BPK nuostatas, taip pat generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. I-126 (su vėlesniais pakeitimais) patvirtintas Rekomendacijas dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos bei generalinio prokuroro 2008 m. gegužės 10 d. nurodymą Nr. N-2 dėl nusikaltimų ir baudžiamųjų nusizengimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, nuo kurių nukentėjo nepilnamečiai, ir valstybinio kaltinimo palaikymo, kuriose akcentuojami nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių vaikų ir (ar) vaikų liudytojų įtraukimo į procesą ypatumai, papildomos vaiko teisių apsaugos garantijos ir kt., siekiant netraumuoti ir nepažeisti vaiko psichikos, išvengti baudžiamojo proceso traumuojančio poveikio vaikui, pateikė nuomonę, kad į atitinkamus teisės aktų reikalavimus yra daugiau atsižvelgiama ir jais vadovaujama pradėjus ikiteisminį tyrimą, tačiau kai yra nagrinėjami ir tikslinami asmenų skundai, pareiškimai ar pranešimai apie nusikalstamą veiką, vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugos reikalavimams nėra skiriamas reikiamas dėmesys, vaikų apklausos vykdomos tinkamai joms nepasiruošus, neišsiaiškinus svarbių vaiko gyvenimo aplinkybių, duomenų apie bendrą išsivystymo lygį, charakterio, elgesio ir kitų ypatumų ir pan. Taip pat pastebėtina, kad tokio pobūdžio ikiteisminio tyrimo ar kitų pareigūnų vykdomos vaikų apklausos yra skirtingai dokumentuojamos (tarnybiniuose pranešimuose, apklausos protokoluose) bei išdėstyta abejonė, ar priimant sprendimą dėl valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos (t. y. savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus) atstovo ar psichologo dalyvavimo yra visuomet atsižvelgiama į vaiko socialinę ir psichologinę brandą bei pagalbos poreikį jį apklausiant.

Pavyzdžiui, vienu iš žinomų atvejų, nepilnamečių apklausoje dėl galimai patirtos seksualinės prievartos nedalyvavo nei savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas, nei psichologas, nei nepilnamečių atstovas pagal įstatymą, kadangi nukentėjusioji atsisakė pasakoti įvykio aplinkybes dalyvaujant jos atstovui pagal įstatymą (pastarajam buvo pateiktas pasirašyti apklausos protokolas, tokiu būdu vėliau grindžiant apklausos tinkamumą).

Vertinant išimtinai vaiko teisių ir interesų užtikrinimo aspektu, netgi vaiko atstovo pagal įstatymą (tėvo, motinos, globėjo, rūpintojo) dalyvavimas atitinkamuose procesiniuose veiksmuose su nepilnamečiu vaiku, neturėtų būti vertinamas kaip neginčytinas įrodymas, kad

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno ar prokuroro veiksmai, kuriais siekiama nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes, nagrinėjant ir tikslinant asmenų skundus, pareiškimus ar pranešimus apie nusikalstamą veiką, kuriuose reikalingas nukentėjusio nepilnamečio dalyvavimas, laikytini procesiniais veiksmais ir atitinkamai turėtų būti laikomasi BPK ir kitų teisės aktų, tarp jų ir reglamentuojančių vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą, nuostatų, užtikrinant geriausių vaiko interesų principo laikymąsi bei sudarant prielaidas apsaugoti vaiką nuo antrinės ir pakartotinės viktimizacijos.

atitinkamas veiksmas buvo (bus) atliktas nepažeidžiant vaiko teisių ir teisėtų interesų, teisės aktų reikalavimų, turint omenyje, kad vaiko atstovas pagal įstatymą nežino (su tam tikromis išimtimis) ir neprivalo žinoti visų teisės aktų

subtilybių, taip pat jam gali būti tinkamai neišaiškintos vaiko ir jo, kaip atstovo pagal įstatymą, teisės procese ir kt.

Pagal BPK 186 straipsnį, jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojas ar nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Generalinio prokuroro patvirtintose Rekomendacijose dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos nustatyta, kad atsižvelgiant į baudžiamojo proceso žalojantį poveikį nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo psichikai, nepilnamečių raidos ypatumus, kurie sąlygoja mąstymo, kalbėsenos pasikeitimus, galinčius sukelti išpūdį, kad nepilnametis pakartotinėje apklausoje keičia parodymus ar meluoja, būtina siekti, kad nepilnamečio apklausa būtų atliekama tik vieną kartą. Minėtose Rekomendacijose taip pat nustatyta apklausų trukmė, atsižvelgiant į vaikų amžiaus grupes.

Atsižvelgiant į gautų skundų tyrimo metu nustatytas aplinkybes pažymėtina, kad pasitaiko atveju, kai vaikai apklausiami ne vieną kartą, ilga apklausų trukmė, nesilaikoma BPK ir generalinio prokuroro Rekomendacijų dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos nuostatų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Generalinės prokuratūros prašė įvertinti susiformavusią pastebimą praktiką ir poreikį tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą dėl vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugos ir užtikrinimo, nagrinėjant asmenų skundus, pareiškimus ar pranešimus apie nusikalstamą veiką ir (ar) juos tikslinant (nepradėjus ikiteisminio tyrimo arba ikiteisminio tyrimo pradžioje).

Generalinė prokuratūra pripažino, kad šiuo metu susiklosčiusi praktika neatitinka geriausių vaiko interesų. Siekiant tinkamai užtikrinti vaiko teises baudžiamajame procese, nutarta baigtas rengti rekomendacija „Dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos“ papildyti nuostata, kad rekomendacijose apibrėžti reikalavimai taikytini ir tais atvejais, kai nepilnametis ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro yra apklausiamas BPK 168 straipsnio nustatyta tvarka.

4.8.6. Vaiko atstovų pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese problemos

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertinusi su teisingumo sistema susidūrusių vaikų teisių ir jų teisėtų interesų užtikrinimą, nagrinėdama individualius vaikų teisių pažeidimo atvejus ir kt., atskaitiniu laikotarpiu kreipėsi į Generalinę prokuratūrą, atkreipdama dėmesį į susiformavusią ydingą, skirtingą bei geriausių vaiko interesų neatitinkančią praktiką.

Vertinant vaikų socializacijos centruose apgyvendintų vaikų teisių ir jų teisėtų interesų užtikrinimą, buvo atkreiptas dėmesys į susiformavusią skirtingą praktiką dėl vaikų socializacijos centruose gyvenančių vaikų atstovų pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese.

Vaikų socializacijos centras yra valstybinė bendrojo lavinimo mokykla, vykdanči vaiko vidutinės priežiūros priemonę. Vaikų socializacijos centras nėra skiriamas vaiko globėju (rūpintoju), jo buvimo centre laikotarpiu (vidutinės priežiūros priemonės arba auklėjamojo poveikio priemonės – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą – vykdymo metu).

Apibendrinus visų vaikų socializacijos centrų pateiktą informaciją apie vaikų (įtariamųjų, kaltinamųjų, nukentėjusiųjų) teisių ir teisėtų interesų atstovavimą baudžiamajame procese (dalyvavimą ikiteisminiame tyrime, atskiruose procesiniuose veiksmuose ir kt.) buvo išskirti šie skirtingos praktikos pavyzdžiai dėl vaikų atstovavimo:

- ✓ vaikų socializacijos centro atstovas nedalyvauja baudžiamajame procese kaip vaiko atstovas pagal įstatymą;
- ✓ vaikų socializacijos centro atstovas nedalyvauja baudžiamajame procese kaip vaiko atstovas pagal įstatymą, tačiau atskirais atvejais (paprastai) dalyvauja apklausoje „stebėtojo teisėmis“;
- ✓ vaikų socializacijos centro atstovas dalyvauja baudžiamajame procese ne kaip vaiko atstovas pagal įstatymą, bet kaip „vaiko interesų gynėjas“;

✓ vaikų socializacijos centro atstovas dalyvauja baudžiamajame procese kaip vaiko (įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo) atstovas pagal įstatymą, pavyzdžiui, centras dalyvavo procese, kaip kaltinamojo nepilnamečio atstovas, taip pat vaiko interesus atstovavo advokatas, savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas bei kai kuriais atvejais ir vaiko atstovas pagal įstatymą;

✓ vaikų socializacijos centro atstovai dalyvauja baudžiamajame procese, kaip vaiko atstovai pagal įstatymą, tik kai nusikalstama veika įvykdyta vaikų socializacijos centre. Tokiais atvejais centro darbuotojai atstovauja tiek nusikalstamą veiką įvykdžiusi ugdytinį (įtariamąjį, kaltinamąjį), tiek nuo šios nusikalstamos veikos nukentėjusį ugdytinį.

Pažymėtina, kad šiose bylose kiti vaikų socializacijos centro ugdytiniai paprastai dalyvauja kaip liudytojai. Procese taip pat dalyvauja gynėjas ir savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas.

Remiantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos duomenimis, manytina, kad praktikoje vaiko atstovai pagal įstatymą (tėvas, motina, globėjas, rūpintojas) net nėra arba ne visuomet informuojami apie vaiko dalyvavimą baudžiamajame procese, atskirais atvejais apie globalinio (rūpintinio) dalyvavimą baudžiamajame procese būna informuojami tik prasidėjus teisminiam nagrinėjimui. Taip pat yra atvejų, kai vaiko atstovai pagal įstatymą atsisako atstovauti vaiką ir dalyvauti atitinkamuose procesiniuose veiksmuose arba išreiškia norą, kad vaiką atstovautų vaikų socializacijos centro atstovas.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė prašė Generalinės prokuratūros kartu su kompetentingomis institucijomis įvertinti susiformavusią pastebimą praktiką ir poreikį tobulinti galiojantį teisinį reglamentavimą ir (ar) susiformavusią praktiką dėl vaikų socializacijos centruose apgyvendintų vaikų teisių ir jų teisėtų interesų užtikrinimo – jų atstovų pagal įstatymą informavimo ir dalyvavimo baudžiamajame procese.

Generalinė prokuratūra informavo, kad įvertinus problemas dėl nepilnamečių atstovų pagal įstatymą baudžiamajame procese bei siekiant taikyti BPK 53 straipsnio 1-3 dalių reikalavimus ir užtikrinti nepilnamečių proceso dalyvių bei jų atstovų pagal įstatymą interesų apsaugą, parengtas aiškinamojo rašto projektas.

4.8.7. Nepilnamečių, padariusių administracinį teisės pažeidimą, pristatymas į policijos įstaigas

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėjant skundus, atsakant į pareiškėjų prašymus/paklausimus, atkreiptas dėmesys į administraciniame procese išskylančias vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo problemas, pareigūnų darbo su nepilnamečiais, padariusiais administracinį teisės pažeidimą ir pristatytais į policijos įstaigą asmens tapatybei nustatyti, praktikos nevienodumą.

Pagal Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 54 straipsnio nuostatas <...> apie vaiko sulaikymą, jo suėmimą, kitokį laisvės apribojimą ar atėmimą būtina nedelsiant pranešti tėvams arba kitiems jo teisėtiems atstovams, o jeigu jų nėra, - vaiko teisių apsaugos institucijai.

Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau šioje dalyje – ATPK) 263 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad pažeidus transporto priemonių naudojimo taisykles, eismo tvarkos apsaugos ir saugumo taisykles, <...>, keleivių ir bagažo vežimo taisykles, *tam įgaliotas pareigūnas gali administracinę atsakomybę traukiamą asmenį pristatyti į policiją*, jeigu šis neturi asmenį paliudijančių dokumentų ir nėra liudytojų, galinčių pateikti reikalingus duomenis apie jį. Ši nuostata įtvirtinta ir susisiekiama ministro 2011 metų balandžio 13 d. įsakymu Nr. 3-223 patvirtintų Keleivių ir bagažo vežimo kelių transportu taisyklių 85 punkte.

Pagal ATPK 13 straipsnį, nepilnamečiams nuo šešiolikos iki aštuoniolikos metų, padariusiems administracinius teisės pažeidimus, taikomos bendros administracinės atsakomybės nuostatos, išskyrus ypatumus, numatytus ATPK 21¹, 24, 37¹, 281, 313 ir 314 straipsniuose. ATPK (ar kituose teisės aktuose) nėra numatyti ypatumai (nustatyta įgaliotų surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą pareigūnų pareiga ir kt.) dėl nepilnamečio įstatyminių

atstovų informavimo, vaikui padarius administracinį teisės pažeidimą, neturint asmens tapatybę patvirtinančio dokumento ir dėl to pristatant/pristačius jį į policijos įstaigą asmens tapatybei nustatyti.

Lietuvos policijos generalinio komisaro 2010 metų birželio 30 d. įsakymu Nr. 5-V-553 patvirtintos Policijos įstaigų operatyvaus valdymo padalinių darbo organizavimo instrukcijos (toliau – Instrukcija) 32 punkte nustatyti darbo su pristatytais į operatyvaus valdymo padalinį vaikais ypatumai: imtis priemonių nustatyti vaiko tėvus ar kitus teisėtus atstovus <...>; nedelsiant informuoti apie vaiko pristatymą į policijos įstaigą tėvus ar kitus teisėtus atstovus, o jeigu jų nėra arba jie nenustatyti – vaiko teisių apsaugos instituciją (šios institucijos darbo metu) ir kt.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje nagrinėjant skundus pastebėta nevienoda policijos įstaigų praktika dirbant su nepilnamečiu (reaguojant į policijos įstaigą pristatytą nepilnamečių), transporto kontrolę vykančio pareigūno pristatytu į policijos įstaigą dėl administracinio teisės pažeidimo padarymo. Vienais atvejais, transporto kontrolieriams pristačius nepilnamečių asmens tapatybei nustatyti, policijos pareigūnai nesivadovavo Instrukcijos

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pastebėjo, kad praktikoje tiek keleivių vežimo įmonių transporto kontrolieriai, tiek policijos pareigūnai susiduria su neaiškumais dėl jų veiksmų/pareigų nepilnamečio, padariusio administracinį teisės pažeidimą ir pristatyto į policijos įstaigą asmens tapatybei nustatyti, įstatyminių atstovų informavimo apie vaiko pristatymą į policiją. Nevienoda policijos įstaigų praktika dėl darbo su į policiją pristatytais nepilnamečiais, kylantys neaiškumai dėl Instrukcijos nuostatų taikymo (dėl darbo su pristatytais į operatyvaus valdymo padalinį vaikais): policijai dalyvaujant administracinėje teisenoje; Viešojo administravimo įstatymo nustatyta tvarka teikiant informaciją, kuria disponuoja ir kt. atvejais, gali sudaryti prielaidų vaiko teisių pažeidimams.

reikalavimais informuoti teisėtus vaiko atstovus apie į policijos įstaigą pristatytą vaiką ir kt., tai motyvuodami, kad pagal gautą prašymą dėl pažeidėjo asmenybės nustatymo atliko administracinę procedūrą ir pateikė kitiems viešojo administravimo subjektams duomenis, kuriais administruoja. Į kitus administracinio teisės pažeidimo proceso veiksmus policija, neturėdama įstatymais suteiktų įgaliojimų (policija neįgaliota

administruoti ATPK 142 straipsnio (kuris numato atsakomybę už važiavimą be bilieta arba važiavimą įsigijus važiavimo bilietą su nuolaida, tačiau nepateikus reikiamų dokumentų, patvirtinančių teisę į transporto lengvatą, arba tokių keleivių ar neapmokėto bagažo vežimą keleivinėmis kelių transporto priemonėmis, arba atsisakymą sumokėti už važiavimą taksi) ir šios normos proceso) ir nenustačius nepilnamečio akivaizdžių teisių pažeidimo, nesikišo.

Kitais atvejais, esant analogiškomis aplinkybėms dėl transporto kontrolierių pristatyto nepilnamečio asmens tapatybei nustatyti įstatyminių atstovų neinformavimo apie į policijos įstaigą pristatytą vaiką, policijos pareigūnai, už tai, kad nesilaikė Instrukcijos nuostatų reikalavimų (nesiėmė priemonių nustatyti į policijos įstaigą pristatytos nepilnamečių tėvų, nedelsiant jų neinformavo apie vaiko pristatymą bei kuo greičiau jiems neperdavė vaiko), buvo vertinti dėl tarnybinės atsakomybės.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė vyriausiojo policijos komisariato, kurio teritorinės policijos įstaigos taikė nevienodą praktiką dėl darbo su į policiją pristatytais nepilnamečiais, padariusiais administracinį teisės pažeidimą, dėmesį bei siūlė imtis priemonių vienodam darbo su į policijos įstaigas pristatytais vaikais praktikos formavimui.

Vyriausiasis policijos komisariatas, kurio teritorinės policijos įstaigos taikė nevienodą praktiką dėl darbo su į policiją pristatytais nepilnamečiais, padariusiais administracinį teisės pažeidimą informavo, kad struktūrinių padalinių vadovams nurodyta užtikrinti vienodą darbo su pristatytais nepilnamečiais praktiką, laikytis Instrukcijos reikalavimų.

Kontrolierė kreipėsi į Policijos departamentą ir Susisiekimo ministeriją, siūlydama įvertinti poreikį dėl policijos pareigūnų/transporto kontrolierių darbo su galimai administracinį teisės pažeidimą padariusiu nepilnamečiu praktikos tobulinimo (instrukcijų, rekomendacijų ar pan. parengimo), aptariant esminius vaiko teisių ir interesų apsaugos ir užtikrinimo aspektus. Taip pat, Policijos departamentui siūlė įvertinti poreikį dėl Instrukcijos nuostatų tikslinimo bei

formuoti vienodą policijos pareigūnų darbo su į policijos įstaigas pristatytais vaikais praktiką.

Policijos departamentas informavo, kad, atsižvelgdamas į vaiko teisių apsaugos kontrolierės išdėstytas problemas, peržiūrėjo policijos generalinio komisaro įsakymus, kitus teisės aktus, susijusius su nepilnamečių pristatymu į policijos įstaigas, surinko informaciją apie teritorinėse policijos įstaigose susiformavusią darbo su transporto kontrolierių pristatytais nepilnamečiais praktiką. Išsiaiškino, kad teritorinių policijos įstaigų operatyvaus valdymo padalinio pareigūnai, transporto kontrolieriams ar kitiems įgaliotiems asmenims pristačius vaiką, imasi priemonių informuoti tėvus ar kitus teisėtus atstovus apie vaiko pristatymą ir jiems perduoda vaiką, kaip tai numatyta Instrukcijoje. Teritorinėms policijos įstaigoms dar kartą priminta apie darbo su į operatyvaus valdymo padalinį pristatytais vaikais ypatumus ir vieningos praktikos policijos įstaigose formavimo svarbą.

Susisiekimo ministerija informavo, kad pritaria kontrolierės siūlymui tobulinti teisės aktus, siekiant kuo labiau apsaugoti vaikų teises ir teisėtus interesus, kad bet koks vaiko laisvės ribojimas būtų taikomas tik išimtiniais atvejais bei informavo, kad keičiant teisės aktų nuostatas bus įvertintas kontrolierės siūlymas.

4.8.8. Nepilnamečių teisių užtikrinimas administracinio proceso metu

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atskaitiniu laikotarpiu atkreipė dėmesį į praktikoje pasitaikančius vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimus administracinio proceso metu apklausiant vaikus/aiškinantis dėl galimai įvykdyto administracinio teisės pažeidimo jų atžvilgiu.

Pavyzdžiui, vienu iš žinomų atvejų, policijos pareigūnas, aiškindamasis vaiko įstatyminio atstovo pareiškimą dėl galimai prieš vaiką įvykdyto teisės pažeidimo, ketino kalbėtis su vaiku, tačiau, vaikui (dalyvaujant jo įstatyminiam atstovui) dėl psichologinės būklės (didelio susijaudinimo, emocinio streso dėl patirto įvykio ar kt.) nepavykus duoti paaiškinimo, paaiškinimas nebuvo paimtas. Pažymėtina, kad šiuo atveju buvo aiškinamasi dėl galimo vaiko teisių pažeidimo, tačiau nebuvo imtasi visų galimų priemonių (pasitelkiant į pagalbą specialistus - vaiko teisių apsaugos ar psichologus) objektyviai ir visapusiškai išsiaiškinti įvykio aplinkybes.

Vaiko interesų pirmumo principu turėtų būti vadovaujama visuose su vaikais susijusiuose veiksmuose ir sprendimuose. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto nuomone³⁸, „kiekvienam su vaiku ar vaikais susijusiu veiksmu reikia atsižvelgti į jų interesus kaip pagrindinį prioritetą. Žodis „veiksmas“ apima ne tik sprendimus, bet ir visus veiksmus, elgesį, pasiūlymus, paslaugas, procedūras ir kitas priemones“.

Manytina, administracinio proceso metu (ar tikslinant skundo/pareiškimo/pranešimo aplinkybes), atsižvelgiant į vaiko emocinę būklę ir socialinę bei psichologinę brandą, apklausiant vaiką/imant iš vaiko paaiškinimą, būtina įvertinti poreikį (ir esant reikalui kviesti specialistus) dėl vaiko teisių apsaugos specialisto ar psichologo dalyvavimo.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra konstatavęs³⁹, kad „Rinkdami, tirdami ir vertindami įrodymus administracinio teisės pažeidimo byloje tam įgalioti subjektai privalo laikytis įrodinėjimo procesą reglamentuojančių teisės normų. <...>. Tai pasakytina ir kalbant apie nepilnamečio liudytojo apklausos ypatumus, tiriant ir nagrinėjant administracinio teisės pažeidimo bylas. ATPK nėra detalizuojama vaiko, kaip liudytojo, apklausos atlikimo tvarka, nėra reglamentuojami pareigūnų veiksmai atliekant minėtus procesinius veiksmus, nenumatyta galimybė įsitraukti į šį procesą vaiko teisių apsaugos institucijoms bei kitoms tarnyboms, aiškiai neįtvirtinta, kad nepilnamečio asmens apklausoje turi dalyvauti jo atstovas. Nesant atitinkamų normų, reikalingų nagrinėjamam visuomeniniam

³⁸ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr.14 dėl vaiko teisės, kad jo interesams būtų skiriamas pagrindinis prioritetas. CRC/C/GC/14.

³⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010-07-16 nutartis, administracinė byla Nr. N575-5912/2010.

santykiui reglamentuoti, paprastai vadovaujamosi įstatymo analogija. <...>. Detaliau nepilnamečių apklausos ypatumai reglamentuoti Baudžiamojo proceso kodekse.“

BPK 186 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta, kad proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kreipėsi į vyriausiojo policijos komisariato, kurio teritorinėje policijos įstaigoje buvo nustatytas vaiko teisių pažeidimas imant paaiškinimą iš mažamečio, atkreipdama dėmesį į būtinybę gerinti policijos pareigūnų kompetenciją, kvalifikaciją bei galimybes, aiškinantis ar tikslinant aplinkybes administracinio proceso metu.

Vyriausiasis policijos komisariatas, kurio teritorinėje policijos įstaigoje buvo nustatytas vaiko teisių pažeidimas informavo, kad teritorinių policijos įstaigų vadovams nurodyta priminti (supažindinti) pavaldžius pareigūnus, kad administracinio proceso metu (ar tikslinant skundo, pareiškimo, pranešimo aplinkybes), atsižvelgiant į vaiko emocinę būklę ir socialinę brandą, apklausiant vaiką (imant iš vaiko paaiškinimą), pagal poreikį būtų kviečiamas vaiko teisių apsaugos specialistas ar psichologas.

4.8.9. Nepilnamečių atsakomybės amžius

Ataskaitiniu laikotarpiu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikė Seimo Žmogaus teisių komitetui nuomonę dėl poreikio tobulinti teisinį reglamentavimą dėl vaikų ir tėvų (globėjų, rūpintojų) atsakomybės už vaikų padarytus baudžiamosios ar administracinės teisės pažeidimus bei siūlymo griežtinti nepilnamečių atsakomybę – mažinti vaikų baudžiamosios ir (ar) administracinės atsakomybės amžiaus ribą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė informavo Žmogaus teisių komitetą, kad minėti klausimai nėra nauji, jie buvo ne kartą keliami bei diskutuojami įvairiuose valdžios institucijų lygmenyse, o šio pobūdžio siūlymai turi būti analizuojami ir vertinami tiek nacionalinių teisės aktų, tiek Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos bei kitų tarptautinių dokumentų, susijusių su nepilnamečių justicija, nuostatų kontekste.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta imperatyvi norma, numatanti, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmy, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia geriausi vaiko interesai. Konvencijos 40 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno vaiko, įtariamo pažeidus baudžiamuosius įstatymus, kaltinamo arba pripažįstamo kaltu dėl jų pažeidimo, teisė, kad su juo būtų elgiamasi, stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruoti ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje. Minėto 40 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad valstybės dalyvės siekia padėti priimti įstatymus, įvesti atitinkamą tvarką, steigti organus ir įstaigas, tiesiogiai susijusias su vaikais, kurie laikomi pažeidusiais baudžiamuosius įstatymus, kaltinami arba pripažįstami kaltais dėl jų pažeidimo, būtent: nustatyti minimalų amžių, kurio nesulaukę vaikai laikomi negalinčiais pažeisti baudžiamųjų įstatymų; prireikus ir pageidaujant imtis priemonių, kad tokiems vaikams nebūtų taikomas teisminis nagrinėjimas ir, kad nebūtų pažeidžiamos jų teisės ir teisinės garantijos.

Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo nurodoma, kad minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba neturėtų būti pernelyg žema ir turėtų būti nustatoma įstatymu.

Jungtinių Tautų standartinėse minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (Pekino taisyklėse) numatoma, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba, atsižvelgiant į emocinės, protinės ir intelektinės brandos faktus, neturi būti nustatoma per žema, kadangi nustačius labai jauną baudžiamosios atsakomybės amžių arba apskritai nesant jauniausio amžiaus ribos, atsakomybės sąvoka tampa bereikšmė.

Europos vaikų ombudsmenų tinklas (ENOC) ragina šią ribą padidinti iki 18 metų ir rekomenduoja kurti naujoviškas sistemas, kurios apimtų visus pilnametystės nesulaukusius teisės pažeidėjus ir kur iš tikrųjų būtų rūpinamasi jų (per)auklėjimu, reingtegracija ir reabilitacija⁴⁰.

Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse (Rijado gairėse) įtvirtinta, jog sėkmingai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai reikia visos visuomenės pastangų, siekiant užtikrinti darnią paauglių raidą, gerbiant ir remiant jų asmenybę nuo ankstyvos vaikystės. Jauni asmenys visuomenėje turėtų vaidinti aktyvų vaidmenį ir būti pilnaverčiai partneriai, jie neturėtų būti laikomi tik socializacijos ar kontrolės objektais.

Paminėtina, jog tarptautiniuose teisės aktuose ar kituose dokumentuose, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto komentaruose ir kitur nėra nurodoma konkreti taikytina nepilnamečio

teisinės atsakomybės amžiaus riba. Europos Tarybos valstybėse baudžiamosios atsakomybės amžius svyruoja nuo 8 metų iki pilnametystės⁴¹, tačiau Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas dažnai reiškia susirūpinimą dėl per žemos amžiaus ribos. Savo komentaruose ir diskusijose su

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, sumažinus baudžiamosios ir (ar) administracinės atsakomybės amžiaus ribą, išaugtų vaikų, patyrusių neigiamas oficialaus teismo nagrinėjimo pasekmes, skaičius, nors griežtesnės baudžiamosios ar administracinės atsakomybės taikymas negarantuoja teigiamų nepilnamečių elgesio pokyčių. Taip pat tokiu atveju kiltų abejonių dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo poreikio, šio įstatymo pagrindu kuriamos sistemos tikslingumo.

valstybėmis Vaiko teisių konvencijos dalyvėmis, Komitetas dažnai atkreipia dėmesį į socialines nepilnamečių nusikalstamumo ir smurto šaknis, socialinius veiksnius, dėl kurių vaikai patenka į nepilnamečių justicijos sistemos akiratį, socialines pasekmes, kurias sukelia toje srityje priimami sprendimai bei laikosi pozicijos, kad vaikų nusikalstamumo problema negali būti sprendžiama griežtinant vaikų atsakomybę, mažinant atsakomybės amžių. Nepilnamečių justicija negali būti naudojama kaip socialinio ir emocinio spaudimo priemonė.

Lietuvoje nustatyta 16 metų administracinės ir baudžiamosios atsakomybės riba, išskyrus atskiras nusikalstamas veikas, už kurias baudžiamoji atsakomybė taikoma nuo 14 metų (baigtinis šių veikų sąrašas įtvirtintas Baudžiamojo kodekso 13 straipsnyje).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tais atvejais, kai nepilnamečiui netaikoma baudžiamoji arba administracinė atsakomybė, gali būti sprendžiamas klausimas dėl minimalios ar vidutinės priežiūros priemonių skyrimo. Prašymą skirti vaikui minimalios ar vidutinės priežiūros priemonę turi teisę pateikti mokykla, vaiko atstovai pagal įstatymą, teritorinė policijos įstaiga, vaiko teisių apsaugos skyrius, seniūnija ir prokuroras. Be to, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai domisi vaikų, kuriems baudžiamasis procesas dėl nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo pradėtas arba jis buvo nutrauktas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 1 dalies 4 punktu (asmeniui nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus), elgesiu.

Vertinant tėvų atsakomybės galimybes, paminėta, kad tokiose situacijose, kai nepilnamečiai padaro veikas, atitinkančias Baudžiamajame kodekse numatytų nusikalstamų veikų požymius, paprastai laikoma, kad šių nepilnamečių tėvai nenaudoja tėvų valdžios, t. y. netinkamai auklėja ar prižiūri savo vaikus. Tačiau tėvų patraukimui administracinėn atsakomybėn pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 straipsnį nepakanka tik fakto, kad nepilnametis atliko priešingą teisei veiką. Galimi atvejai, kai tokių nepilnamečių veikų padarymas negali būti siejamas su tėvų pareigos dorai auklėti ir prižiūrėti vaiką netinkamu atlikimu, jei priešingą teisei veiką nepilnametis atliko tokioje vietoje ir tokiu metu, kai tėvai negali realizuoti savo teisės ir pareigos į tėvų valdžią. Tokios situacijos galimos, kai vaikas yra ne tiesioginėje tėvų, o įstatymais įgaliotos vykdyti vaikų auklėjimą įstaigos priežiūroje: ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, mokykloje ir pan. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 57

⁴⁰ 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo ir aiškinamasis memorandumas.

⁴¹ Ten pat.

straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad mokymo, auklėjimo įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą. Todėl tuo metu, kai vaikas nustatyta tvarka yra mokymo įstaigoje (vaikas, kuris yra atitinkamos mokyklos mokinių sąrašė, yra atvykęs į pamokas ar organizuotą užklausinę veiklą), už jo priežiūrą atsako atitinkama įstaiga.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su Administracinių teisės pažeidimų kodekso 13, 24, 142, 254, 263 ir 274 straipsnių pakeitimo bei 44 straipsnio 3 dalies, 175 straipsnio, 176¹ straipsnio 3 dalies, 178 straipsnio 4, 5, 6, 7 dalių, 178¹, 183 straipsnio 3 dalies, ir 196 straipsnio 2 dalies pripažinimo netekusiomis galios įstatymo projektu Nr. XIIP-1422 (toliau – Įstatymo projektas), iš esmės pritarė Įstatymo projekto tikslui – tobulinti vaikų administracinės atsakomybės reglamentavimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga ne kartą atkreipė dėmesį, taip pat, vaiko teisių apsaugos kontrolierės metinės veiklos ataskaitose siūlė tobulinti Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatas dėl asmenų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus, vaikų, padariusių administracinius teisės pažeidimus, atsakomybės ir vaikų, dalyvaujančių administraciniame procese, teisių apsaugos. Atitinkamas pasiūlymas Vyriausybei buvo įtvirtintas ir Seimo 2013 m. gegužės 21 d. nutarime Nr. XII-332 „Dėl Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaitos“.

Įstatymo projektu siekiamos spręsti vaiko administracinės atsakomybės, kitos praktikoje kylančios problemos, neaiškumai ir teisinio reguliavimo trūkumai, turėtų būti išspręsti Seimui priėmus Administracinių nusižengimų kodeksą. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad minėtas Administracinių teisės nusižengimų kodeksas buvo rengiamas ir yra svarstomas ne vienerius metus, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, yra tikslinga šiuo metu svarstyti Įstatymo projektą.

4.8.10. Nepilnamečių justicijos programos tęstinumo būtinybė

Ataskaitiniu laikotarpiu, manydama, kad būtini tęstiniai, pozityvūs pokyčiai nepilnamečių justicijos srityje, kad būtina gerinti su teisingumo sistema susidūrusių vaikų teisių ir interesų apsaugą ir užtikrinimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė teikė Teisingumo ministerijai nuomonę, jog tikslinga tęsti Nepilnamečių justicijos programą:

✓ pritarė Lietuvos teisės instituto pateiktiems argumentams dėl programos reikalingumo, kontrolierė atkreipė dėmesį ir į Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamąsias išvadas dėl nepilnamečių justicijos vykdymo, pateiktas apsvačius Lietuvos trečiąjį ir ketvirtąjį periodinius pranešimus dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo (CRC/C/LTU/CO/3-4). Komitetas išreiškė susirūpinimą: kad nėra holistinės nepilnamečių justicijos sistemos, įskaitant nepilnamečių teismus ir nepilnamečių teisingumo įstatymą, kuriame būtų numatyti nukreipimo mechanizmai ir veiksmingos alternatyvos oficialiai teisingumo sistemai; kad mokymai ir seminarai skirti tik prokurorams ir nepanašu, kad juose dalyvautų kiti svarbūs baudžiamojo proceso dalyviai (suinteresuotos šalys), pavyzdžiui, teisėjai ir advokatai; kad teisininkų teikiama valstybės garantuojama teisinė pagalba yra nekokybiška bei pateikė kai kuriuos siūlymus šioje srityje. Taip pat, buvo atkreiptas dėmesys į Europos Tarybos Ministrų komiteto Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo⁴², kuriose nagrinėjama vaiko vieta ir vaidmuo, jo nuomonės paisymas, teisės ir poreikiai teismo proceso ir tokio proceso alternatyvų metu ir kt. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, atsižvelgiant į šiuos

⁴² 2010 m. lapkričio 17 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto Gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo ir aiškinamasis memorandumas.

dokumentus galėjo būti planuojamos priemonės, būtinos tęstinams nuosekliems pokyčiams nepilnamečių justicijos srityje;

✓ buvo atkreiptas dėmesys į tai, jog 2011 metais ir 2012 metais Teisingumo ministerija buvo parengusi ir pateikusi derinti suinteresuotoms institucijoms ir visuomenei Nepilnamečių justicijos 2013–2014 metų tarpinstitucinio veiklos plano projektus (Nr. 11-4205-01; Nr. 12-4082-01). Atsižvelgiant į tai, kad nurodyti projektai buvo rengiami kartu su programos įgyvendinime dalyvaujančiomis institucijomis, įvertinus vykdomos programos kryptis, uždavinius, priemones ir pan., buvo pateikta nuomonė, jog rengiant Nepilnamečių justicijos 2015–2021 metų programą būtų tikslinga išanalizuoti ir įvertinti planuotų programos (veiklos plano) uždavinių, priemonių aktualumą ir perkėlimo tikslingumą;

✓ itin aktuali išlieka tarpinstitucinio bendradarbiavimo (įvairiuose lygmenyse) problema. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimo ir jo tęstinumo užtikrinimo būtinybę akcentavo ir Lietuvos teisės institutas, analizuodamas Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos vykdymą. Atsižvelgiant į tai, kaip viena iš priemonių, kuri galėtų būti numatyta Nepilnamečių justicijos programoje ir galimai turėtų įtakos tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimui bei vaikų, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių užtikrinimui ir apsaugai, buvo siūloma - tarpinstituciniai mokymai/kvalifikacijos kėlimo kursai, skirti nepilnamečių justicijos pareigūnams ir kitiems specialistams apie įvairių grupių vaikų teises bei poreikius, bendravimo su vaikais, atsižvelgiant į jų amžių, raidą ir kitus ypatumus. Taip pat, pasiūlyta svarstyti galimybę organizuoti tarpinstitucinius mokymus nepilnamečių justicijos pareigūnams ir savivaldybių (mokyklų) vaiko gerovės komisijų nariams, vaikų socializacijos centrų darbuotojams;

✓ atsižvelgiant į tai, kad itin aktuali yra vaikų, esančių pataisos namuose ir vaikų socializacijos centruose, ryšių su šeima (atstovais pagal įstatymą) palaikymo ir šių vaikų reintegracijos problema bei tai, kad atitinkamos priemonės buvo neįgyvendintos (nepilnai įgyvendintos) vykdant Nepilnamečių justicijos 2009–2012 metų programą, naujoje programoje turėtų būti numatytos tarpinstitucinės priemonės, kurios sudarytų sąlygas apsaugoti vaikus nuo neigiamo poveikio uždaroje įstaigoje, palaikyti vaikams ryšius su šeima ir draugais (jeigu tai atitinka vaiko interesus ir nekenkia teisingumui) bei jų sėkmingai resocializacijai;

✓ numatyti priemonės dėl taikinamojo tarpininkavimo (eksperimentinis taikinamojo tarpininkavimo projektas ir pan.), atsižvelgiant į tai, kad vykdant Nepilnamečių justicijos 2009–2012 metų programą šios priemonės iš dalies buvo pradėtos vykdyti;

✓ planuojant mokslinius tyrimus turėtų būti atsižvelgiama į kitų institucijų planuojamus atlikti (atliktus) tyrimus (vertinimus, analizes ir pan.). Pavyzdžiui, Lietuvos teisės institutas numato atlikti minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių taikymo ir vykdymo praktiką, tuo tarpu Vaikų ir jaunimo socializacijos 2014–2016 metų veiksmų plane, patvirtintame švietimo ir mokslo ministro 2014 m. birželio 2 d. įsakymu Nr. V-485, numatyta atlikti Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimo situacijos kiekybinį ir kokybinį vertinimą, vaikų ir jaunimo socializacijos Lietuvoje longitudinalinį tyrimą ir kt. Taip pat, siekiant realių pokyčių konkrečioje srityje, kurioje buvo atliktas tyrimas, svarstyti galimybę numatyti mechanizmą dėl suinteresuotų institucijų dalyvavimo vertinant tyrimų išvadas, svarstant jų įgyvendinimo galimybes ir kt.

Paminėtina, kad Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos 2014 m. kovo 6 d. posėdyje buvo priimtas sprendimą dėl Nepilnamečių justicijos programos tęstinumo, tačiau nauja (tęstinė) programa (veiksmų planas) nebuvo parengta.

4.9. Vaiko teisė į poilsį, laisvalaikį

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 31 straipsnis įtvirtina kiekvieno vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. Pastarosios vaiko

teisės turinys apima ir kiekvieno vaiko galimybę dalyvauti laisvai kultūriniame gyvenime jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose „nelydimiems“, o tai reiškia, jog vaikai turi turėti galimybę tai daryti savarankiškai, tačiau dėl saugumo ir dėl tam tikrus iššūkius keliančios psichologinės aplinkos jie turi turėti galimybę susisiekti su suaugusiais, kai tai yra būtina.

Vaikų išvykų ir stovyklų užsienyje organizavimo problemos

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėjo klausimą dėl vaikų teisių užtikrinimo, jiems dalyvaujant tarptautiniuose projektuose, finansuojamuose Europos Sąjungos lėšomis per atskiras programas, užsienyje, vaikų kelionės organizavimo klausimus, tėvų ir organizatorių atsakomybės už vaikus įgyvendinimą, sutarčių sudarymą ir pan.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertinusi situaciją, atkreipė dėmesį, kad Europos Sąjungos lėšomis finansuojamų programų aprašymuose, nurodoma,

jog finansuojami projektai turi būti pagrįsti neformalaus ugdymo principais, o šiuose projektuose turi būti skiriama pakankamai dėmesio apsaugai nuo bet kokio netinkamo elgesio, seksualinio ir moralinio priekabiavimo, įvairių su kultūrų skirtumais susijusių problemų, nelaimingų atsitikimų, gaisrų ir pan. Taip pat turi būti taikomos vaikų apsaugos tam tikros gairės.

Vaikų, tėvų ir atskirų organizacijų susitarimai, jų sąlygos ir pan.

Tyrimo metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne pirmą kartą iškėlė klausimą ir atkreipė

Vaiko teisių užtikrinimui aiškūs atitinkamos šalies įsipareigojimai (rašytinio susitarimo pagrindu) ne tik leistų efektyviau ginti galimai pažeistas teises, tačiau ir aiškiai iš anksto žinoti, organizacijos ir dalyvio įsipareigojimus ir atsakomybę, kurie turi lemiamą reikšmę, kai vertinamas nepilnamečio asmens teisių įgyvendinimas ir užtikrinimas.

Tyrimo metu buvo padaryta išvada, kad jaunimo organizacijos, dalyvaujančios tarptautiniuose projektuose, gaunant Europos Sąjungos finansavimą per atskiras programas, įtraukdamos į veiklas nepilnamečius asmenis savo veiklą turi organizuoti taip, kad ji būtų grindžiama ir vaiko teisių apsaugos ir jų užtikrinimo standartais, įvertinant pagal projektą prisiimtų įsipareigojimų vykdymą ir užtikrinant įsipareigojimų tarp partnerių (ir užsienio) pasidalinimą, siekiant, kad nebūtų pažeistos vaikų teisės, užtikrintas jų fizinis ir psichinis saugumas ir pan.

atsakingų asmenų dėmesį į sutarčių tarp asmenų, atsakingų už vaikų išvyką, ir vaikų bei jų tėvų svarbą, pažymėdama, kad susitarime aiškiai turėtų būti aptariami ir klausimai, susiję su vaikų saugumu, atsakingais už jų priežiūrą asmenimis ir pan. Net ir tarptautinių projektų vykdymo atvejais, aiškūs susitarimai dėl atsakomybės už vaikus (fizinės priežiūros ir pan.) turėtų būti aptarti, aiškiai nurodant atsakingus asmenis ar aiškias nuorodas į projekto partnerių (Lietuvos ir užsienio) susitarimus, kurie leistų tėvams ir vaikams būti informuotiems ir kartu, esant ginčui ar vaiko teisių pažeidimui, spręsti atsakomybės klausimus.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį į ydingą praktiką tais atvejais, kai sutartys nėra pasirašomos, nei pačių vaikų, sulaukusių 14 metų amžiaus (esant tėvų pritarimui), nei teisėtų vaikų atstovų su atsakingomis organizacijomis.

Vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo bei tėvų atsakomybės už vaiko teisių įgyvendinimą aspektu, tokia praktika laikytina ydinga, ne tik sutarties nevykdymo pasekmių aspektu, tačiau ir dėl galimybės taikyti atitinkamus pažeistų civilinių teisių gynimo būdus, nesilaikant sutarties. Nepaisant to, kad iš esmės tarp projekto dalyvių ir atsakingos organizacijos atskirais atvejais egzistuoja žodinis susitarimas, konkludentiniais veiksmais viena ir kita šalis būna patvirtinę siekį sukurti tam tikrus santykius (pavyzdžiui, dalyviai sumoka dalį lėšų už lėktuvų bilietus, organizacija organizavo kelionę (suplanuoja nuvykimo maršrutą, perka kelionės bilietus ir pan.), tačiau, sprendžiant klausimus, susijusius su nepilnamečių asmenų dalyvavimu projektuose prioritetiniu susitarimu turėtų būti laikomas rašytinis susitarimas. Pastarajam aspektui, tėvai, įgyvendinantys teises ir pareigas savo vaikų atžvilgiu pirmumo teise, turi skirti

deramą dėmesį, privalomai dalyvaujant tokių susitarimų (sandorių) sudaryme, jų turinio įforminime ir pasirašyme.

Projektų ir veiklų vertinimas skiriant finansavimą

Atsižvelgdama į tai, jog atskirų organizacijų vykdomi projektai, susiję su vaikų išvykomis, stovyklomis ir pan., yra finansuojami iš atskirų fondų per tokius fondus administruojančias atsakingas institucijas, paraiškų teikimo pagrindu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą ir atkreipė dėmesį, kad iš esmės tokio pobūdžio projektuose, finansuojamuose atskirų fondų lėšomis, stokojama deramo dėmesio dėl vaikų teisių apsaugos standartų, kurie turėtų aiškiai atsispindėti projektų paraiškoje ir vertinant projekto įvykdymą.

Lydinčiojo asmens paskyrimas ir išvykimo į užsienio valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei, tvarkos laikymasis

Atlikusi tyrimą bei įvertinusi faktinę situaciją, vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, kad pagal reglamentuotą vaikų laikino išvykimo į užsienio valstybes, nepriklausančias Šengeno erdvei išvykimo tvarką, vaikų grupės išvykos (nors ir formaliai vengiant jas tokiomis pripažinti ir tėvų duodamas sutikimas vaikams vyksti vieniems, t. y. kiekvieno vaiko klausimas išsprendžiamas individualiai) turi būti organizuojamos laikantis taisyklių, kurios skirtos vaikų organizuotų kelionių organizavimui, kai yra būtinas kelionės organizatoriaus parašu ar antspaudu patvirtintas raštas, kuriame turi būti nurodytas išvykstančiųjų vaikų ir juos lydinių asmenų vardinis sąrašas, už kurio sudarymą yra atsakingas kelionės organizatorius, o vaiko duomenys į sąrašą būtų įtraukiami tik gavus bent vieno iš vaiko tėvų arba globėjo (rūpintojo) rašytinį sutikimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog individualiu atveju atskiros organizacijos atžvilgiu atsakingų institucijų jau buvo priimtas sprendimas dėl jos teikiamų paraiškų nebesvarstymo iki atitinkamos programos pabaigos, t. y. iki 2020 metų, priėmė sprendimą papildomai siūlyti agentūrai vertinant finansuotinas paraiškas ir formuojant vaikų apsaugos standartų gaires paraiškoms, skirti papildomą dėmesį dėl nepilnamečių projektų dalyvių teisių užtikrinimo ir atsakingų organizacijų įsipareigojimų.

* * *

Ataskaitiniu laikotarpiu Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje buvo nagrinėtas atvejis dėl galimo nepilnamečių vaikų teisių pažeidimo dalyvaujant Lietuvoje registruotos viešosios įstaigos organizuotoje anglų kalbos stovykloje užsienio valstybėje. Kaip patvirtina Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos praktika ir nagrinėtas atvejis, tėvams neretai iškyla klausimų dėl jų vaikų teisių užtikrinimo, stovyklų sąlygų, maitinimo ir kt., kai vaikams sugrįžus iš jų paaiškėja, jog informacija, kuria buvo kviečiama į stovyklą, neatitinka tikrovės (blogas maitinimas, prastos sąlygos prausimuisi, higienai ir pan.).

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgusi į aplinkybes, jog stovykla buvo organizuota užsienio valstybėje, kreipėsi dėl nuomonės apie tokių stovyklų organizavimą ir jų priskyrimą turizmo ar neformaliojo švietimo sritims į Valstybinį turizmo departamentą prie Ūkio ministerijos bei Švietimo ir mokslo ministerija.

Valstybinio turizmo departamento nuomone, viešosios įstaigos vykdyta veikla, t. y. kalbų stovyklos vaikams organizavimas užsienio valstybėje, nepriskirtinas kelionių organizavimo veiklai. Švietimo ir mokslo ministerijos nuomone, neformaliojo švietimo tiekėjų tinklą kuria valstybė, savivaldybės, fiziniai ir juridiniai asmenys, užsienio valstybėse steigti juridiniai asmenys ar kitos organizacijos, ar jų padaliniai. Pagal Švietimo įstatymą, mokyklos veiklos priežiūrą atlieka savininko teisės ir pareiga įgyvendinanti institucija, o valstybinę švietimo tiekėjų veiklos priežiūrą vykdo Švietimo ir mokslo ministerija. Tais atvejais, kai pasirašoma sutartis su tiekėjais dėl tam tikros paslaugos vaikams vasaros atostogų metu ir galimai pažeidžiamos tokios sutarties sąlygos, tėvai (globėjai, rūpintojai) turėtų kreiptis į Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą.

Vaikų vasaros poilsio stovyklų organizavimą reglamentuoja Švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. ISAK-612 patvirtinti Vaikų vasaros poilsio stovyklų bendrieji nuostatai. Pagrindinius vaikų vasaros poilsio stovyklų sveikatos saugos reikalavimus nustato sveikatos apsaugos ministro 2010 m. rugsėjo 7 d. įsakymu Nr. V-765 patvirtinta Lietuvos higienos norma HN 79:2010 „Vaikų poilsio stovykla. Bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“. Higienos normoje pakankamai išsamiai yra reglamentuotos vaikų gyvenimo sąlygos, vaikų maitinimo tvarka ir kt., tačiau minėti teisės aktai taikytini Lietuvos Respublikos teritorijoje

Atlikusi tyrimą vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė dėmesį, į tai, jog organizuojant stovyklas užsienyje, būtina užtikrinti kuo išsamesnės informacijos teikimą vaikams, tėvams (globėjams, rūpintojams). Kelialapius į stovyklas įsigyjantys ir tokių paslaugų pirkimo sutartis sudarantys tėvai (globėjai, rūpintojai) turi pareigą atsakingai ir atidžiai įvertinti visą galimą informaciją apie gaunamą paslaugą, sutarties sąlygas ir pan.

organizuojamoms

vaikų vasaros poilsio stovykloms. Vaikų vasaros poilsio stovyklų saugos ir teikiamų paslaugų kontekste vertinimą gali atlikti Visuomenės sveikatos centrai, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba, tam tikrais aspektais - Švietimo ir mokslo ministerija, kitos Lietuvos valstybinės institucijos, kurios įgaliotos veikti tik Lietuvos Respublikos teritorijoje, todėl nagrinėtu atveju užsienio valstybėje organizuotos kalbų mokymo stovyklos minėtos institucijos tikrinti galimybių neturėjo.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, įvertinusi užsienio valstybėje stovyklą organizavusios viešosios įstaigos įstatuose numatytą veiklą, bei tai, kad pagal tyrimo metu gautą informaciją, organizuota stovykla iš esmės atitiko stacionarios stovyklos požymius (vaikams buvo teikiamos apgyvendinimo, maitinimo, švietimo paslaugos), atkreipė dėmesį, jog tuo atveju, jei analogiška stovykla būtų organizuota o Lietuvoje, jai būtų taikytini tiek Vaikų vasaros poilsio stovyklų bendrieji nuostatai, tiek higienos norma, kurie leidžia užtikrinti geriausius vaiko interesus.

Tyrimo metu vaiko teisių apsaugos kontrolierė nustatė, jog viešoji įstaiga, organizuodama stovyklą užsienyje, nepakankamai vadovavosi geriausių vaiko interesų užtikrinimo principu ir neskyrė deramo dėmesio teisės aktuose įtvirtintiems vaiko teisių apsaugos standartams.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė kalbų stovyklų užsienyje organizatorių dėmesį į tai, jog, organizuojant veiklas vaikams, būtina vadovautis geriausių vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo principu bei skirti deramą dėmesį vaiko teisių apsaugos standartams, nepaisant aplinkybės, jog tam tikrais išimtiniais atvejais, jie laikytini rekomendacinio pobūdžio. Taip pat atkreipė dėmesį, jog paslaugų teikėjas (šiuo atveju stovyklos organizatorius) turi siekti užtikrinti, kad tėvai (globėjai, rūpintojai), įsigydami paslaugas nepilnamečiams vaikams, gautų kuo išsamesnę informaciją apie įsigyjamą paslaugą.

4.10. Institucinė vaiko teisių apsauga savivaldybėse

Prisiimdama įsipareigojimus pagal Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, valstybė bendriausia prasme privalo „užtikrinti vaiko gerovei būtiną apsaugą ir globą“. Šis pagrindinis valstybės įsipareigojimas susijęs su kitomis konkretesnėmis Konvencijos nuostatomis, kaip pvz., „imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti“ (Konvencijos 4 straipsnis), teikti „vaikus auginantiems tėvams ir teisėtiems globėjams paramą“ (Konvencijos 18 straipsnis), už vaikų „apsaugą atsakingos institucijos turi atitikti nustatytus standartus“ (Konvencijos 3 straipsnis), kt. Įgyvendinant šias nuostatas,

valstybėje turi būti sukurtas pakankamas institucijų, kurios rūpinasi vaiko ir šeimos gerove, ratas, užtikrintas jų tarpinstitucinis bendradarbiavimas, kompetentingos ir prieinamos šeimai ir vaikams paslaugos.

Vietos savivaldos įstatyme įtvirtinta, kad vaiko teisių apsauga yra savivaldybės valstybinė funkcija, t.y. valstybės pareigą ginti vaiko teises ir interesus realizuoja savivaldybės. Pagrindinė ir svarbiausia institucija vaiko teisių apsaugos srityje yra savivaldybės teritorijoje veikiančios ir į savivaldybės administracijos sudėtį įeinančios vaiko teisių apsaugos skyrius. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje dėl šių skyrių veiklos gaunama didžioji skundų dalis.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumai, nustatyti tyrimų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje metu

„Jau dvejus metus per vaiko teisių apsaugos skyrių ir teismus stengiuosi susigrąžinti sūnų į šeimą <...> iš globėjos ir Skyriaus sulaukiau didelio pasipriešinimo ir trukdymo. Skyrius neištyrė, ar globėja nepiktnaudžiauja savo padėtimi, nebuvo imtasi jokių priemonių, kurios padėtų užkirsti kelią matytis su vaiku“
(iš tėvo skundo)

Apibendrinant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje 2014 metais atliktų tyrimų metu nustatytus savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (toliau – Skyriai) veiklos trūkumus, sisteminant pastebėtas problemas jų veikloje, išskirtini šie trūkumai:

✓ **Formalus pareiškėjų kreipimusi nagrinėjimas ir funkcijų vykdymas:** neskiriamas reikiamas dėmesys atsakymų pateikimui laiku, skunduose nurodomos informacijos tyrimui, informacijos rinkimui iš kitų įstaigų, nepateikiama Skyriaus pozicija, pagrįsta objektyvių aplinkybių įvertinimu; atsakymuose pareiškėjams apsiribojama bendro pobūdžio informacija, bendrosiomis teisės aktų normomis, reglamentuojančiomis tėvų teises ir pareigas, nepakankamai vertinamas pareiškėjo prašymo turinys. Pažymėtinas susitelkimas į formalų teismų sprendimų vykdymą, galimybę užtikrinti valstybės prievartos priemonėmis (antstolio pagalba). Esant itin konfliktiškiems tėvų santykiams, negebant susitarti tarpusavyje, jie nekviečiami bendram susitikimui Skyriuje, nesiūloma pasinaudoti kitomis tarpininkavimo ar psichologinės pagalbos paslaugomis.

✓ **Tėvų teisinės atsakomybės klausimų nekėlimas** Skyriui žinant apie vaiko nepriežiūrą, vaikui nesudarytas saugias ir sveikas gyvenimo sąlygas, mokyklos nelankymą, tėvams nebendradarbiaujant su vaiko teisių apsaugą užtikrinančiomis įstaigomis. Pastebėtas Skyriaus neaktyvumas netgi esant teismo ekspertizės konstatuotoms diagnozėms ir įvardintai būtinybei vaikui teikti medicininę pagalbą.

✓ **Pagalbos šeimai nekoordinavimas,** konstatavus, jog tėvams trūksta socialinių įgūdžių tinkamai rūpintis vaikais, vaikai paliekami tėvų kitiems asmenims; nesprenžiamas dėl šeimos įrašymo į socialinės rizikos šeimų, auginančių nepilnamečius vaikus, apskaitą, nepriimami sprendimai dėl socialinių įgūdžių ugdymo paslaugų teikimo šeimai. Taip pat tyrimų metu nustatyta, kad neužtikrinama pakankamai greita pagalba vaikui ir šeimai, bendradarbiavimas su psichologais, esant disfunkciniams šeimos narių tarpusavyje santykiams bei galimai naudojamam fiziniam ar psichologiniam smurtui prieš vaiką šeimoje.

✓ **Globos (rūpybos) netinkamas organizavimas bei priežiūra:**

- globos nenustatymas ir su tuo susiję aspektai, paėmus vaikus iš tėvų ir apgyvendinus pas kitus asmenis, nesprenžiamas tėvų išlaikymo vaikui neteikimo klausimas, tėvams netaikoma teisinė atsakomybė, nedarbas su biologine šeima vaikams keletą metų gyvenant atskirai nuo tėvų, tėvai nemotyvuojami rūpintis vaikais. Paaiškėjo atvejų, kai globa vaikui buvo nenustatyta keletą metų, taip vaiką paliekant teisinio netikrumo situacijoje; po

Vaiko teisių užtikrinimas – veiksmingų ir adekvačių susiklosčiusiai padėčiai priemonių ir sprendimų priėmimas. Vaiko teisių apsaugos skyriaus veikla turėtų būti vertinama pagal rezultatą – vaiko teisių ir geriausių interesų užtikrinimą ir gynimą.

keleto metų tėvams pareiškus teises į vaiką, vaikas tėvų beveik nepažinojo, vaikų ir tėvų ryšiai nebuvo išlaikyti. Nustatyti atvejai, kai buvo nesiimta veiksmų, žinant apie be įstatyminio atstovo gyvenančius nepilnamečius;

- pernelyg skubotas globos nustatymas, išsamiai neišnagrinėjus vaiko situacijos, neįvertinus tėvų valdžios įgyvendinimo, nesurinkus informacijos, pvz., Skyrius nesusitiko su tėvu, nevertino tėvo pasirengimo, gebėjimo dalyvauti vaiko auklėjime bei vykdyti asmenines tėvų pareigas;

- nepakankama vaiko globos (įskaitant globos institucijose) priežiūra bei priemonių ėmimasis, nustačius smurtines (fizinės ir psichologines) vaiko drausminimo priemones, smurtinius vaikų tarpusavio santykius šeimoje bei globos namuose; nevertinamos priežastys, dėl kurių nutrūkęs vaiko ryšys su tėvais ar probleminiai santykiai su tėvais, nesiimta priemonių dėl ryšių atstatymo ir/ar palaikymo); nustatyti atvejai, kai nesikreipiama į kitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius organizuoti vaiko aplankymus;

- netinkamas tėvų informavimas apie vaikams nustatomą globą, nesudarymas galimybės tėvams susipažinti su laikinosios globos nustatymo dokumentais. Vienu atveju, informuojant vaikų tėvą raštu apie laikinosios globos nustatymą jo vaikams, nebuvo pateikta visa reikalinga informacija tėvui apie dėl jo vaikų priimtus sprendimus, nepaaiškinta administracinio akto apskundimo galimybė, tokiu būdu apribojant tėvo galimybę skųsti su jo vaikais susijusius priimtus sprendimus atitinkamoms institucijoms. Taip pat nustatytas delsimas informuoti vieną iš tėvų apie vaikui nustatytą laikinąją globą kito iš tėvų prašymu (išvykstant į užsienį);

- globėjais buvo paskirti asmenys, šiems neišklausius globėjams organizuojamų mokymų, t.y. nesilaikant teisės aktuose reglamentuotos vaiko globėjo atrankos, pasirengimo ir skyrimo procedūros.

✓ ***Nepakankamas bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis:***

- seniūnijomis, socialiniais darbuotojais, sprendžiant nepilnamečių teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo klausimus: ne vienerius metus besitęsiant toms pačioms problemoms šeimose, nesprendžiamas klausimas dėl veiksmingesnės pagalbos šeimai skyrimo, tėvų motyvavimo ar prevencinių priemonių taikymo, nesidomėta, kokia pagalba reikalinga vaikams, ar ji užtikrinama ir pakankama. Socialiniams darbuotojams neteikta metodinė parama;

- ugdymo įstaigomis, sprendžiant probleminio vaikų elgesio, mokyklos nelankymo klausimus;

- kitais vaiko teisių apsaugos skyriais, neinformuojant apie kito Skyriaus teritorijoje esančius socialinės rizikos šeimos vaikus, gyvenančius atskirai nuo tėvų;

- teisėsaugos institucijomis: policijai, prokuratūrai pateikus prašymus, nesuteikta išsami turėta ir (ar) naujai surinkta informacija bei kitos žinomos aplinkybės, galinčios būti svarbios ikiteisminiam tyrimui;

- teikiant informaciją Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai kaip centrinei institucijai, informacijos perdavimo užsienio valstybės atsakingoms institucijoms tikslu, nesilaikyta informacijos išsamumo, tikslumo, teisėtumo ir objektyvumo principų.

✓ ***Prevencinių vaiko teisių apsaugos priemonių nesiėmimas:***

- užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina): nevertintos ir nespręstos tėvų ir vaikų ryšio atstatymo problemos, neinicijuota reikalinga veiksminga pagalba, paslaugos. Pakankamų priemonių nesiimama ir siekiant užtikrinti veiksmingą globojamo vaiko teisę bendrauti su tėvu, nesiekta padėti šalims sudaryti konkrečią bendravimo tvarką;

- nepakankamai vertinant probleminius atvejus, kai vaiko nuomonė įtakojama kito iš tėvų, kitų kartu su vaiku gyvenančių ar jam artimų asmenų (senelių), tėvai neišpėjami apie galimą atsakomybę dėl jų veiksmų;

- užtikrinant vaiko teisę į mokslą įgyvendinimą: nesiaiškinta mokyklos nelankančių vaikų buvimo vieta, nesiaiškintos mokyklos nelankymo priežastys, kt.;

- tėvai nemotyvuojami nevartoti alkoholio, lankytis pas psichologus, lankyti pozityvios tėvystės ugdymo kursus, pan., apsiribojama tik periodiniais pokalbiais su tėvais.

✓ **Vaiko nuomonės neišklausymas**, nesidomėjimas vaiko savijauta, aiškinantis situaciją šeimoje bei galimus vaiko teisių pažeidimus.

✓ **Trūkumai, susiję su dalyvavimu teismo procese atstovaujant vaiko teises ir teisėtus interesus:**

- teismui teikiant neadekvačią situacijai išvadą dėl santuokinio amžiaus sumažinimo: teismui nepateikta informacija, jog asmuo, su kuriuo nepilnametė ketino sudaryti santuoką, nuteistas už seksualinį nusikaltimą prieš ją, buvo sudaręs kitą santuoką ir nebuvo galimybių įgyvendinti teismo sprendimą – susituokti;

- teikiant informaciją, neįsigilinus į vaiko situaciją, nesurinkus duomenų apie abiejų tėvų galimybes tinkamai rūpintis vaiku;

- išvados teismui teiktos, neištyrus abiejų ginčo šalių šeimos aplinkos sąlygų, išvados neatitiko faktinių šeimos situacijos aplinkybių.

✓ **Kiti Skyrių veiklos trūkumai:**

- nepakankamas dėmesys tėvų teisių ir pareigų lygybės principui, tėvams gyvenant skyrium, priimant svarbius vaiko gyvenime sprendimus, tokius, kaip ugdymo įstaigos parinkimas, keitimas, išvykimas iš Lietuvos Respublikos, bendravimas su skyrium gyvenančiu tėvu, kt.;

- teisės aktų (Išmokų vaikams įstatymo, Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų) nesilaikymas, priimant sprendimą dėl globos (rūpybos) išmokos sustabdymo globėjui, nesant įsiteisėjusio teismo sprendimo dėl globėjo (rūpintojo) nušalinimo ar atleidimo nuo pareigų.

Vaiko teisių apsaugos tinkamas įgyvendinimas konkrečioje savivaldybėje, individualių atvejų veiksmingas sprendimas priklauso nuo komandinio įvairių institucijų darbo, kuriam pagrindinę įtaką turėtų daryti vaiko teisių apsaugos skyrius.

Apibendrinant pažymėtina, kad vaiko teisių apsaugos skyriui, kaip savivaldybėje vaiko teisių apsaugą privalančiai užtikrinti institucijai, tenka didelė atsakomybė tuo aspektu, kad neįvertinus objektyviai susidariusios situacijos, galimo vaiko teisių pažeidimo, dėl tėvų netinkamos savo valdžios įgyvendinimo vaikas

gali ilgą laiką patirti neigiamas pasekmes, tuo tarpu situacijos aplinkybių aiškus vertinimas leistų imtis konkrečių priemonių, kurios užtikrintų vaiko gerovę, o esant ginčui teisme - tinkamai įgyvendinti Skyriui tenkančią vaiko interesų atstovavimo funkciją, pateikiant motyvuotą ir argumentuotą, žinomomis aplinkybėmis ir turimais įrodymais pagrįstą išvadą.

Dėl tinkamų priemonių darbe su šeima neorganizavimo laiku, netaikomos atsakomybės tėvams laikui bėgant šeimoje didėja vaiko nepriežiūros problema, savo ruožtu gilinanti vaiko sveikatos, teisės į mokslą neįgyvendinimo problemas, pvz., iš dalies dėl sveikatos priežiūros neužtikrinimo problemų ir asmens higienos įgūdžių nebuvimo vaikas gali patirti bendraamžių patyčias, kas sąlygoja vaiko nenorą lankyti mokyklą, pamokų praleidimą, užklausinę veiklą, ir kt.

Vaiko teisės į šeimos ryšius įgyvendinimo aspektu Skyriai turėtų aktyviai veikti siekiant vaiko ryšio su tėvais palaikymo, aiškintis ir vertinti, ar tėvų elgesys ir bendravimas su vaiku atitinka vaiko interesus, siekti tėvų tarpusavio bendradarbiavimo. Ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas vaiko ryšių su biologine šeima atstatymui ir palaikymui, turi būti visapusiškai įvertintas galimos pagalbos ir paslaugų šeimai poreikis.

Didesnis Skyrių dėmesys turi būti skiriamas globos namuose augančių delinkventinio elgesio vaikų problemų sprendimui, vykdant globos (rūpybos) priežiūrą - pasitikėjimu grįsto kontakto su vaikais užmezgimui, vaikų psichologinės būklės situacijos aiškinimuisi, aplinkybių fiksavimui.

Analizuojant Skyrių uždavinių, funkcijų, pareigų vykdymą tėvų valdžios įgyvendinimo vertinimo aspektu, pažymėtina, jog vaiko teisių apsaugos priemonių tinkamu įgyvendinimu negali būti laikoma tik pagrindinių vaiko poreikių (būsto, maisto) užtikrinimas ar vaiko paėmimas iš šeimos esant joje nesaugioms ar netinkamoms vaikui sąlygoms. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė laikosi pozicijos, kad kiekvienu konkrečiu atveju turi būti išnaudojamos visos galimybės užtikrinti konkretaus vaiko teisių visumos apsaugą ir gynimą. Kaip pažymėjo

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (civilinė byla Nr.3K-3-314/2009), „kiekvienam atveju tėvų, nevykdančių savo pareigų vaikams, veiksmai ar neveikimas laikytini priešingais teisei. <...> Nevysiškai tinkamas motinystės teisių įgyvendinimas nepilnamečiams vaikams negali nulemti atsakomybės netaikymą valstybei už jos institucijų netinkamą vaiko teisių apsaugos srities įstatymų įgyvendinimą“.

4.11. Lietuvos Respublikos piliečių vaikų teisių užtikrinimas užsienio valstybėse. Lietuvos institucijų vaidmuo ir kompetencija

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija įpareigoja visas valstybes, rūpinantis vaiko priežiūros pakeitimu, atsižvelgti į vaiko auklėjimo paveldimumą, jo etninę kilmę, religinę ir kultūrinę priklausomybę ir gimtąją kalbą.

Atsižvelgiant į visuomenėje, įvairių institucijų lygmenyje aptariamus probleminius vaiko teisių apsaugos aspektus, vaikams su tėvais gyvenant užsienio valstybėse, atsakingų Lietuvos institucijų kompetenciją ir galimybes padėti užtikrinti tarptautiniais teisės aktais reglamentuotas ir įtvirtintas vaiko teises, svarbu pažymėti, kad negalima paneigti, jog tarptautiniai vaikų apsaugos principai reikalauja, kad vaikų, netekusių galimybės gyventi šeimoje, jei tik įmanoma, auklėjimas turėtų būti tęsiamas, ypač atsižvelgiant į etninius, kultūrinius ir kalbinius jų kilmės aspektus, kaip tai numato Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatos. Šeimos (tėvų ir vaikų) ryšių išsaugojimo aspektu Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis įpareigoja valstybes užtikrinti efektyvą naudojimąsi teise į šeimos gyvenimo gerbimą, o Europos Žmogaus Teisių Teismas nuolat kartoja, kad Konvencijos 8 straipsnis apima tėvų teisę į priemones, kurių turi būti imamasi siekiant juos suvienyti su vaikais, ir nacionalinių institucijų pareigą imtis šių priemonių. Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad tėvo (motinos) ir vaiko buvimas kartu yra esminė šeimos gyvenimo sudedamoji dalis. Biologinės šeimos tarpusavio santykiai negali būti nutraukti dėl vaiko perdavimo viešajai globai (*Eriksson prieš Švediją*). Teismas yra pažymėjęs, kad vaiko perdavimas globai turėtų būti laikomas laikina priemone, kurios taikymas turėtų būti sustabdytas, kai tik aplinkybės leidžia tai padaryti. Kiekviena laikinos globos taikymo priemonė turėtų būti suderinta su pagrindiniu tikslu – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką.

Vertinant ataskaitinį laikotarpį, pažymėtina, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą pasiekia tik labai maža dalis istorijų ir situacijų, su kuriomis susiduria Lietuvos piliečių šeimos užsienio valstybėse dėl tų valstybių vaiko teisių apsaugos institucijų priimtų sprendimų ar kitų situacijų.

Pažymėtina, kad Lietuvoje klausimus, susijusius su tarptautine vaiko teisių apsauga, kai būtinas valstybių bendradarbiavimas sprendžiant atskirus klausimus dėl vaiko tarp paskirtų centrinių institucijų pagal atskirus tarptautinius dokumentus (konvencijas, Europos Sąjungos teisės aktus ir kt.), pagal kompetenciją nagrinėja ir sprendžia *Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos*. Dėl šios priežasties tėvai ar

Lietuvos centrinės institucijos funkcijų efektyvų vykdymą apsunkina, kai užsienio valstybės institucijos neteikia informacijos ir nebendradarbiauja individualiais atvejais, remdamosis aplinkybe, kad tarp šalių negalioja reikalingas tarptautinis susitarimas (pvz., Norvegijos neratifikuota 1996 m. Hagos konvencija).

kiti artimieji į vaiko teisių apsaugos kontrolierę kreipiasi, manydami, jog atsakingos būtent Lietuvos institucijos neatliko savo pareigų ar, jų manymu, nustatytas teises ir pareigas vykdė nepakankamai. Kitais atvejais, gavus kreipimąsi, nedelsiant informacija yra pateikiama atsakingai institucijai – *Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai*, siekiant kuo skubiau pradėti spręsti klausimus, susijusius su tarptautiniu bendradarbiavimu ir centrinės institucijos funkcijų vykdymu. Taip pat kreipiamasi į Lietuvos ambasadas užsienio valstybėse, prašant pagal kompetenciją padėti

spřesti tėvams vaiko teisių užtikrinimo problemas.

Sistemiškai vertinant Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamus prašymus svarbu paminėti, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje turima informacija bei atsakingų institucijų veiklos praktika patvirtina, jog ypatingai sudėtingas bendradarbiavimas tarp atsakingų Lietuvos ir užsienio valstybių kompetentingų centrinių/akredituotų institucijų yra susiklostęs su kai kuriomis valstybėmis, ne Europos Sąjungos šalimis, tarp jų ir Norvegijos Karalyste, su kuria siektas dvišalis susitarimas vaiko teisių apsaugos srityje nebuvo pasirašytas, nors susitarimo projektas buvo parengtas ir pateiktas Norvegijos atsakingai ministerijai dar 2012 metais, o vėliau pakartotinai ne kartą buvo keliamas klausimas dėl susitarimo pasirašymo. Norvegijos Karalystė nėra prisijungusi ir prie 1996 m. Hagos konvencijos dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityse, kuria remiantis vyksta centrinių institucijų bendradarbiavimas, sprendžiant vaiko teisių apsaugos ir užtikrinimo klausimus, kuri reglamentuoja aktualius atsakingų institucijų bendradarbiavimo, taip pat ir jurisdikcijos nustatymo bei jos perdavimo klausimus, numato teises galimybes vaiko globą perduoti tinkamiems globėjams kitoje šalyje ir pan. Norvegijos Karalystė laikydama neigiamos pozicijos dėl dvišalių susitarimų pasirašymo, šiuo metu, siekdama spřesti keliamus tarptautinės vaiko teisių apsaugos klausimus, rengiasi minėtos konvencijos ratifikavimui. Būtent pastarieji klausimai buvo aptarti ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovo vizito Norvegijoje metu su šios šalies atstovu iš atsakingos ministerijos.

Atsakingų Lietuvos institucijų kompetencijos pasidalinimas

Sprendžiant individualius atvejus, svarbu pažymėti, kad Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba teisės aktų nustatyta tvarka sprendžia vaiko Lietuvos Respublikos piliečio, likusio be tėvų globos kitoje valstybėje, įkurdinimo ir (ar) jo tėvų pareigų įgyvendinimo kitoje valstybėje ar vaiko užsienio valstybės piliečio, likusio be tėvų globos Lietuvoje, įkurdinimo ir (ar) jo tėvų pareigų įgyvendinimo Lietuvoje klausimus bei bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybių institucijomis bei įstaigomis, nevyriausybinėmis organizacijomis ir užsienio valstybių centrinės valdžios arba jų akredituotomis institucijomis dėl vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo.

Būtent Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba pagal kompetenciją sprendžia ir nagrinėja klausimus dėl tarptautinių vaiko teisių apsaugos priemonių taikymo (įskaitant klausimus dėl vaikų asmens, turto apsaugos, globos, teisių santykių su vaikais ir giminaičiais bei kitus klausimus). Pagal kompetenciją Tarnyba, gavusi pranešimus ir prašymus, taip pat bendradarbiauja su tų valstybių centrinėmis institucijomis bei Lietuvos atsakingomis institucijomis.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus kompetencija ir įgaliojimai apibrėžti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatyme. Vadovaujantis šio įstatymo 2 straipsnio nuostata, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytų vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje. Pagal Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 11 straipsnio 1 punktą, vaiko teisių apsaugos kontrolierius kontroliuoja ir prižiūri, kaip yra įgyvendinamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, Europos Sąjungos teisės aktų, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog klausimo nagrinėjimas (dėl bendradarbiavimo tarp valstybių vaiko teisių apsaugos srityje) reikalauja ne tik ilgalaikių spendimų, tačiau atskirais atvejais ir individualios pagalbos Lietuvos Respublikos piliečiams užsienio valstybėse, sprendžiant jų vaikų teisių užtikrinimo klausimus, yra kreipusis į Lietuvos diplomatinės tarnybas užsienio valstybėse, prašydama įvertinti individualius kreipimusis ir suteikti galimą pagalbą užsienio valstybėse ginant nepilnamečių Lietuvos Respublikos piliečių

teises, įskaitant jų teisę į identiškumo ir šeimos ryšių išsaugojimą, apsaugą nuo galimo piktnaudžiavimo ir pan.

Užsienio reikalų ministerijos vaiko teisių apsaugos kontrolieri pateiktais duomenimis, Lietuvos Respublikos atstovybės bendradarbiauja su visomis besikreipiančių Lietuvos Respublikos piliečių šeimomis, turinčiomis problemų dėl vaiko teisių galimų pažeidimų, ir suteikia visokeriopą pagalbą, kokia gali būti suteikta vadovaujantis tarptautine teise, Lietuvos Respublikos teisės aktais ir nepažeidžiant priimančios valstybės įstatymų. Visais atvejais pagal galimybes padedama rasti advokatus, konsultuojama dėl tėvų teisių, informuojama, kaip elgtis ir kur kreiptis, kai kompetentingos užsienio valstybių institucijos tiria galimus vaiko teisių pažeidimus.

Ataskaitiniu laikotarpiu vaiko teisių apsaugos kontrolierė, veikdama įstatymų leidėjo suteiktų įgaliojimų ribose, vertino atsakingų Lietuvos institucijų veiksmus ir galimą neveikimą, užsienio valstybės institucijoms teikiant informaciją (turinys, teikimo/gavimo forma ir pan.), būtiną sprendžiant vaiko teisių užtikrinimo klausimus (vaiko paėmimas iš šeimos, globos nustatymas, globos teisių kitam iš tėvų suteikimas ir pan.).

Atsižvelgiant į tai, jog tirtuoju atveju klausimas iš esmės buvo susijęs su Europos Sąjungos valstybe, nagrinėtas teisinis reglamentavimas, skirtas atsakingų Lietuvos ir užsienio (Europos Sąjungos valstybių) institucijų bendradarbiavimui, keičiantis informacija apie vaiko padėtį ir pan., bei jo reikalavimai atsakingoms institucijoms, įgyvendinant priskirtas funkcijas.

Atsižvelgiant į įstatymų leidėjo vaiko teisių apsaugos kontrolieriui suteiktus įgaliojimus, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos jurisdikcijai nepriklauso užsienio valstybių atsakingų institucijų (pareigūnų) veiksmų ar neveikimo tiesioginis vertinimas ar nagrinėjimas, todėl išimtinai vertinti atsakingų Lietuvos institucijų veiksmai veiksmai ar galimas neveikimas.

Atsakingų institucijų bendradarbiavimo pagrindai – teisinis reglamentavimas

2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantį Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (toliau – Reglamentas (EB) Nr. 2201/2003), siekiant užtikrinti lygybę visiems vaikams, taikomas visiems sprendimams dėl tėvų pareigų, įskaitant vaiko apsaugos priemones, neatsižvelgiant į ryšį su santuokos byla. Pagal šio reglamento 1 straipsnį, apibrėžiantį reglamento taikymo sritį, šis reglamentas taikomas bet kokio pobūdžio teismo civilinėms byloms, susijusioms su tėvų pareigų skyrimu, naudojimusi jomis, perdavimu, apribojimu ar atėmimu (straipsnio 1 dalies b punktas). Aukščiau nurodytos bylos gali būti susijusios su globos teisėmis ir bendravimo teisėmis; globos, rūpybos ir panašiomis institucijomis; asmens ar institucijos, atsakingos už vaiko asmenį ar turtą, skyrimu ir funkcijomis, atstovavimu vaikui; vaiko paskyrimu į šeimą (šeimyną) ar globos instituciją ir pan.

Vadovaujantis Reglamento (EB) Nr. 2201/2003 8 straipsniu, valstybės narės teismai turi jurisdikciją bylose, susijusiose su tėvų pareigomis vaikui, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta tuo metu, kai byla patenka jų žinion, yra toje valstybėje narėje.

Reglamento (EB) Nr. 2201/2003 55 straipsnis įtvirtina nuostatas, reglamentuojančias bendradarbiavimą konkrečiose bylose, susijusiose su tėvų pareigomis. Pagal šio straipsnio nuostatas, centrinės institucijos kitos valstybės centrinės institucijos arba tėvų pareigų turėtojo prašymu bendradarbiauja konkrečiose bylose siekdamos šio reglamento tikslų. Dėl to jos, veikdamos tiesiogiai arba per valdžios institucijas ar kitas įstaigas, imasi atitinkamų priemonių pagal tos valstybės narės teisę asmens duomenų apsaugos reikaluose: *rinkti informaciją ir keisti informaciją (apie vaiko padėtį; apie visas atliekamas procedūras arba dėl vaiko priimtus sprendimus; teikti informaciją ir pagalbą, reikalingą teismams taikant 56 straipsnį (vaiko įkurdinimas kitoje valstybėje narėje) ir pan.*

Centrinės institucijos funkcijas pagal minėtą Reglamentą (EB) Nr. 2201/2003 (išskyrus funkcijas, priskirtas Teisingumo ministerijai), vykdo Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba.

Centrinei institucijai tenka didelė atsakomybė už objektyvios ir tikslios informacijos pateikimą atsakingoms užsienio institucijoms, tačiau atsakomybė negali būti išimtinai perkeliama šiai institucijai, kadangi ji tiesiogiai nedisponuoja informacija ir kurią turi gauti bei surinkti iš kitų atsakingų Lietuvos institucijų.

Apibrėžiant Lietuvos centrinės institucijos funkcijas išskirtina, kad Tarnyba pagal kompetenciją sprendžia ir nagrinėja klausimus, pagal gautus užsienio šalių atsakingų institucijų prašymus dėl tarptautinių vaiko teisių apsaugos priemonių taikymo (įskaitant klausimus dėl vaikų asmens, turto apsaugos, globos, teisnių santykių su vaikais ir giminaičiais bei kitus klausimus). Pagal kompetenciją Tarnyba, gavusi pranešimus ir prašymus iš atsakingų užsienio šalių institucijų bendradarbiauja su tų valstybių centrinėmis institucijomis bei Lietuvos

atsakingomis institucijomis.

Pagal savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams priskirtus svarbiausius uždavinius bei numatytas teises ir pareigas, būtent šios institucijos Lietuvoje, vykdydamos bendradarbiavimo funkciją su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba tarptautinių ar Europos Sąjungos teisės aktų nuostatų įgyvendinimo klausimais, gali pateikti informaciją centrinei Lietuvos institucijai apie galimai žinomą vaiko padėtį, jam gyvenant Lietuvoje; dėl vaiko priimtus sprendimus ir pan., pastarajai siekiant įgyvendinti tarptautinių teisės aktų priskirtas funkcijas.

Atsižvelgiant į tai, būtent pastarosios aukščiau įvardintos nacionalinės institucijos pagal suteiktus įgaliojimus, apibrėžtas teises ir pareigas dalyvauja teikiant prašomą informaciją atsakingoms užsienio valstybių institucijoms.

Atlikusi tyrimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė konstatavo, kad taikant bendrojo informacijos teikimo principus, turi būti laikomasi informacijos *išsamumo*, reiškiančio, kad turi būti pateikta visa pagal teisės aktus teiktina prašymo turinį atitinkanti informacija; *tikslumo*, reiškiančio, kad teikiama informacija turi atitikti įstaigos disponuojamą informaciją; *teisėtumo*, reiškiančio, kad įstaigos veiksmai teikiant informaciją grindžiami šiuo ir kitais įstatymais ar kitais teisės aktais; *objektyvumo*, reiškiančio, kad įstaigos valstybės tarnautojai ar darbuotojai teikdami informaciją turi būti nešališki ir objektyvūs. Atsižvelgiant į vaiko interesų prioritetiškumo principą, reiškiantį, kad, imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, teismai ar administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia vaiko interesai – visais atvejais teikiama informacija turi remtis ir atspindėti pastarąjį principą. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymėjo, kad pastarieji teikiamai informacijai taikytini bendrieji principai, aktualūs informacijai tiek tai, kurią teikia nacionalinės institucijos centrinei institucijai, tiek pagal analogiją pačiai centrinei institucijai pateikiamai informacijai atsakingoms užsienio šalių institucijoms.

Atsižvelgiant į centrinės institucijos praktiką bei į tai, kad paprastai informacija teikiama ne vieną kartą, kad atskirais atvejais informaciją prašoma pateikti nedelsiant dėl sprendžiamo vaiko teisių apsaugos poreikio, tyrimo metu konstatuota, kad informacijos teikimo skuba ir jos įgyvendinimo galimybės Lietuvos centrinei institucijai vykdant priskirtas funkcijas, tiesiogiai tampa priklausoma nuo savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių pateiktos informacijos (jos turinio) ir nuo termino, per kurį objektyviai (materializuota, ne žodinė informacija) ji galėtų būti pateikta.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė atkreipė atsakingų Lietuvos institucijų dėmesį, kad skubiais atvejais centrinės institucijos informacijos gavimo forma (žodžiu) neleido užtikrinti informacijos apie vaiko padėtį tikslumo, išsamumo ir objektyvumo visais aspektais, todėl tokia praktika ateityje turėtų būti keičiama.

Be to, atlikto tyrimo metu vaiko vaiko teisių apsaugos kontrolierė padarė išvadą, kad informacijos teikimas atsakingoms užsienio šalių institucijoms, vykdant priskirtas centrinių institucijų funkcijas iš esmės galėtų būti įvardijamas kaip „informacijos perdavimas“ dėl tos priežasties, jog centrinė institucija pati savaime nedisponuoja informacija (paprastai), todėl svarbu užtikrinti pastarosios veiklos teisinį ir procedūrinį tinkamą pagrindą – turi būti nustatytas

ir reglamentuotas vidaus dokumentais užsienio valstybių institucijų prašymų administravimas įstaigos viduje (įskaitant iš atsakingų Lietuvos institucijų gaunamos informacijos prašymo ir gavimo forma (leidžiama ar draudžiama žodinė informacijos forma); veiklos modelis skubos atvejais ir pan.).

Pastaruoju aspektu taip pat pažymėta, jog, siekiant tinkamos informacijos gavimo iš atsakingų Lietuvos institucijų (savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių) būtina aiškiai apibrėžti/apsibrėžti rekomendacijas, kuriomis remiantis turėtų vadovautis savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriai, teikdami informaciją (įskaitant rekomenduotinus terminus, turinį, vertinamuosius bendruosius kriterijus pagal pateikiamus bendrus ir/ar tikslus klausimus apie vaiko padėtį ir pan.).

Atlikusi tyrimą, siekdama tobulinti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos veiklą, vykdant centrinės institucijos funkcijas pagal atskirus tarptautinius dokumentus, vaiko teisių apsaugos kontrolierė priėmė sprendimą, atkreipti šios institucijos dėmesį dėl informacijos teikimo atsakingoms užsienio šalių institucijoms trūkumų ir siūlyti ateityje siekiant pašalinti tokio pobūdžio pažeidimus, išspręsti klausimą dėl informacijos teikimo veiklą reglamentuojančių administracinių taisyklių/rekomendacijų (vidinio ir tarpinstitucinio pobūdžio) parengimą.

4.12. Sisteminiai vaiko teisių apsaugos aspektai

*Visų pasaulio vaikų teisių įgyvendinimas nusipelno nuolatinio dėmesio. Šis darbas turi būti dirbamas kasdien ir visur. Kai nėra veiksmingos nacionalinės Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo sistemos, pastangos įgyvendinti vaiko teises pasmerktos būti tik simboliniais ir atsitiktiniais poelgiais...*⁴³

(Mary Robinson, Jungtinių Tautų žmogaus teisių komisarė, 2002).

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijų įgyvendinimas

Vienu iš pagrindinių dokumentų, kuriuo vadovaujantis yra vertinama vaiko teisių padėtis valstybėje, yra Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurią Lietuva ratifikavo 1995 metais. Valstybių dalyvių pažangą, pasiektą vykdant Konvencija ir jos fakultatyviniais protokolais priisimtus įsipareigojimus, stebi ir vertina Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas, sudarytas iš 18 nepriklausomų ekspertų. Lietuva, kaip ir kitos valstybės, Vaiko teisių komitetui periodiškai teikia ataskaitas apie tai, ką valstybė nuveikė Konvencijos pripažintoms teisėms įgyvendinti, kokia yra padaryta pažanga, kokie veiksniai ir sunkumai trukdo Konvencijoje įtvirtintų įsipareigojimų vykdymui.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui, išnagrinėjus Lietuvos trečiąją ir ketvirtąją jungtinę periodinę Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitą ir 2013 m. spalio 4 d. pateikus rekomendacijas (CRC/C/LTU/3-4), valstybei iškelta daugybė sisteminių ir kompleksinių uždavinių vaiko teisių sistemos ir jo teisių užtikrinimo tobulinimui, siekiant išimtinai visų vaikų geriausių interesų užtikrinimo.

Atsakingos vykdomosios valdžios institucijos, siekdamos numatyti ir planuoti būtinąs priemones Komiteto rekomendacijų įgyvendinimui, inicijavo tokio priemonių plano parengimą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė įgyvendindama vieną iš pagrindinių veiklos tikslų – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytą vaiko teisių ir jo interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje, dalyvaudama Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos veikloje, teikė pastabas ir pasiūlymus dėl rengiamo veiksmų ir priemonių plano.

⁴³ Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, vertindama siūlomas priemones bei jų svarbą, ne vieną kartą (dokumento projektas buvo derinimas keletą kartų) pateikė sisteminius siūlymus:

✓ atsižvelgdama į tai, kad su suinteresuotomis institucijomis suderintą Priemonių plano projektą buvo numatoma tvirtinti Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sprendimu, įpareigojant institucijas iki 2019 metų įgyvendinti visas rekomendacijas laikantis Priemonių plano, ypatingai atkreipiant dėmesį į tai, kad, Priemonių planas bus pagrindinė medžiaga rengiant V-VI periodinį pranešimą dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, kurį Lietuva turės pateikti iki 2019 m. vasario 28 d., o Priemonių planas turėtų padėti ministerijoms stebėti ir koordinuoti rekomendacijų įgyvendinimo procesą, vaiko teisių apsaugos kontrolierė laikėsi pozicijos, kad pastarojo Priemonių plano tvirtinimas Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos (toliau – Taryba), esančios prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, protokoliniu sprendimu, kelia pagrįstų abejonių dėl numatomų priemonių įgyvendinimo efektyvumo bei kontrolės. Atsižvelgiant į tai bei papildomai į aplinkybę, kad rekomendacijų įgyvendinimas susijęs su tarpžinybiškumu, įvairių institucijų (tiek valstybės, tiek savivaldybių) dalyvavimu, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Priemonių planas turėtų būti tvirtinamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės, taip siekiant efektyviau užtikrinti prisiimtų įsipareigojimų įgyvendinimą, koordinavimą ir įgyvendinimo kontrolę;

Įvertinant parengto Priemonių plano projekto svarbą ir įtaką ne tik pateiktų rekomendacijų įgyvendinimui, tačiau ir iš esmės vaikų gerovės Lietuvoje užtikrinimui, Priemonių plano projektas ir jame numatomos priemonės iš esmės buvo įvertintos kaip fragmentiškos, daugelis iš jų buvo siejamos su jau numatytomis arba iš dalies esančiomis priemonėmis (kurių efektyvumas taip pat galėtų pareikalauti atskiro vertinimo), todėl Priemonių plano projekte buvo pasigendama sisteminio požiūrio į ateinančio ataskaitinio laikotarpio siekiamus esminius pokyčius, aiškios vizijos ir strategijos, naujų priemonių numatymo.

✓ laikėsi pozicijos, kad Priemonių planas galėtų būti papildomai išdiskutuotas ir aptartas bei parengtas galimai sudarius suinteresuotų institucijų atstovų darbo grupę, į kurią būtų įtrauktas platesnis subjektų ratas (įskaitant vietos savivaldą atstovaujančias institucijas, nevyriausybinės organizacijas, vaikus ir pan.);

✓ atkreipė dėmesį, kad Priemonių plano projekte įvardijamos priemonės, ne visiškai atspindi Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijas, nesudaro prielaidų tikėtis, jog jų įvykdymas leistų iš esmės gerinti vaikų padėtį Komiteto akcentuotose vaiko teisių apsaugos srityse, įvertinant poreikį dar kartą iš esmės atsakingų institucijų atstovams (galimai sudarytoje darbo grupėje) aptarti reikalingas priemones, peržiūrėti atsakingus atskirų priemonių vykdytojus;

✓ atkreipė dėmesį, kad daugelyje priemonių pasigendama visų atsakingų už priemonių vykdymą institucijų, nepagrįstai apsiribojant tik sektoriniu požiūriu į atskirų priemonių įgyvendinimą. Priemonių plano projekto rengimo metu nebuvo numatytos priemonės vaikų švietimui ir mokymui (vaikams pritaikytų dokumentų, tekstų rengimas ir pan.); trūko priemonių, skirtų tarpinstituciniam (įskaitant tarpinstitucinį bendradarbiavimą) specialistų mokymui; iš esmės buvo pasigendama priemonių dėl vaikams kuriamų lengvai prieinamų mechanizmų, suteikiančių jiems galimybę pranešti apie prievartos ir smurto prieš juo atvejus ir pan. (ypatingai institucijose esantiems vaikams) ir t. t.;

✓ atkreipė dėmesį, kad Priemonių plano projekte nebuvo numatoma iš esmės jokia priemonė dėl visapusiškos politikos ir strategijos, todėl akcentavo, kad turi būti užtikrintas nuoseklumas vykdant valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje, todėl siūlė dar kartą apsvarstyti vaiko teisių apsaugos kontrolierės pateiktą siūlymą dėl poreikio peržiūrėti ir įvertinti Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių už praėjusius laikotarpius įvykdymą ir patvirtinti ateinančiam laikotarpiui valstybės politikos vaiko teisių apsaugos srityje strategijos įgyvendinimo priemones ir valstybės prisiimtų įsipareigojimų vykdymo užtikrinimą.

Siekdama gerinti vaiko teisių apsaugos padėtį visose srityse, įgyvendinant Komiteto pateiktas rekomendacijas vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė siūlymus visose vaiko teisių apsaugos srityse dėl atskirų priemonių ir veiksmų numatymo:

- *Pagrindinės probleminės sritys ir rekomendacijos*
 - ✓ įvertinti galiojančių teisinių reglamentavimą dėl duomenų apie vaikus rinkimo, kaupimo ir skelbimo bei jo tobulinimo kryptis, užtikrinant (statistinių) duomenų apie vaikus pagal konkrečius, vieningus kriterijus rinkimą, analizę bei skelbimą (viešą prieinamumą) ne tik atskiruose teminiuose leidiniuose, tačiau ir viename tiksliniame, vaikų padėti charakterizuojančiame leidinyje;
 - ✓ duomenys gaunami iš skirtingų šaltinių turi būti susieti bei prieinami atitinkamoms valstybės ir savivaldybių institucijoms (pavyzdžiui, duomenys apie tėvų valdžios apribojimą, globėjo (rūpintojo) nušalinimą nuo pareigų ir kt.);
 - ✓ Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinti nuostatą dėl sistemingo (nuolatinio) su vaikais ir vaikams dirbančių specialistų mokymo ir informuotumo apie vaiko teises ir vaiko teisių apsaugos ir gynimo galimybes, standartus, taip pat numatytas šios nuostatos tinkamo įgyvendinimo praktikoje mechanizmas (įtvirtinti reikalavimai dėl specialistų kvalifikacijos ir kompetencijos, jų nuolatinio mokymo ir informuotumo vykdymo ir t.t.). Taip pat siekiant užtikrinti, jog specialistų informuotumas ir mokymai būtų aktualūs, atitinkantys poreikius, efektyvūs ir kokybiški, nustatyti mokymų (mokymo programų) bei specialistams aktualios informacijos pateikimo efektyvumo vertinimo kriterijus, vykdyti nuolatinį mokymų (mokymo programų) vertinimą, organizuoti ir vykdyti bendrus, tarpinstitucinius atitinkamų valstybės ir savivaldybės institucijų bei nevyriausybinų organizacijų atstovų mokymus, stiprinti bendradarbiavimą;
 - ✓ paspartinti naujos redakcijos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projekto ir jį lydinčių bei tinkamo jų įgyvendinimo užtikrinimui būtinų teisės aktų parengimą ir priėmimą, skiriant tinkamą dėmesį suinteresuotų institucijų, organizacijų ir visuomenės pateiktoms pastaboms ir pasiūlymams, taip pat Vaiko teisių konvencijos nuostatų atspindėjimui bei vaiko teisių užtikrinimo, įgyvendinimo ir gynimo mechanizmų įtvirtinimui projekte;
 - ✓ peržiūrėti ir įvertinti galiojančius teisės aktus, susijusius su vaiko teisių apsauga, dėl jų atitikimo keliamiems vaiko teisių apsaugos reikalavimas (standartams), valstybės prisiimtų įsipareigojimų ir praktinio įgyvendinimo tinkamo užtikrinimo;
 - ✓ sukurti priimamų teisės aktų įgyvendinimo priežiūros ir vertinimo mechanizmą;
 - ✓ užtikrinant nuoseklumą vykdant valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje, peržiūrėti ir įvertinti Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių už praėjusius laikotarpius įvykdymą ir patvirtinti ateinančiam laikotarpiui valstybės politikos vaiko teisių apsaugos srityje strategijos įgyvendinimo priemonės, skirtas tinkamam visų vaiko teisių įgyvendinimo ir valstybės prisiimtų įsipareigojimų vykdymo užtikrinimui;
 - ✓ įvertinti ministerijų ir kitų valstybės institucijų vykdomų programų, kuriose numatytos vaiko teisių apsaugos priemonės, suderinamumą ir, siekiant užtikrinti priemonių efektyvumą bei racionalų ir efektyvų finansinių ir žmogiškųjų išteklių panaudojimą, patvirtinti tarpinstitucines programas;
 - ✓ užtikrinti, kad vykdomosios valdžios lygmens strateginio, tarpinstitucinio pobūdžio dokumentai bei jų įgyvendinimo planai būtų tvirtinami Vyriausybės nutarimu;
 - ✓ peržiūrėti Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudėtį ir jos veiklą bei įgaliojimus reglamentuojančius teisės aktus, svarstyti galimybę Tarpžinybinę vaiko gerovės tarybą formuoti prie Vyriausybės, užtikrinti aktyvesnę tarybos veiklą;
 - ✓ peržiūrėti teisės aktus, susijusius su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos įgaliojimais, susijusiais su vykdomosios valdžios bei savivaldybių institucijų veiklos vaiko teisių apsaugos srityje koordinavimu bei atkreipti dėmesį į Vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarkos koncepcijos nuostatų įgyvendinimą;

Pagal įstatymų leidėjo suteiktą kompetenciją ir įgaliojimus vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklą reglamentuojantys teisės aktai nesuteikia vaiko teisių apsaugos kontrolieriui teisės vertinti užsienio atsakingų institucijų veiksmų ar neveikimo, kuriais galimai pažeidžiamos vaiko teisės ar jo teisėti interesai.

✓ sukurti efektyvią atsakomybės sistemą už vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimą vietos savivaldos lygmenyje, taip pat suteikti valstybės institucijoms, atsakingoms už valstybės politikos įgyvendinimą, realius svertus, kuriuos naudojant valstybės politikos priemonės galėtų būti įgyvendinamos;

✓ nustatyti kriterijus (sistemą, mechanizmą ar pan.), kurie sudarytų galimybę žinoti konkrečius vaiko teisių įgyvendinimui skiriamus asignavimus, tiek valstybės, tiek savivaldybių lygmenyse visumoje, taip pat atskirose srityse (švietimo, sveikatos apsaugos, teisėsaugos, kultūros, socialinės ir kt.);

✓ padidinti biudžeto asignavimus vaiko teisių įgyvendinimui, ypatingą dėmesį skiriant šių lėšų panaudojimo efektyvumo kontrolei.

- *Bendrieji principai: nediskriminavimas, geriausi vaiko interesai, pagarba vaiko nuomonei*

✓ įvertinti galiojančio teisinio reglamentavimo pakankamumą bei praktinį įgyvendinimą, ypatingai dėl pažeidžiamiausioms grupėms priskirtinų vaikų bei visų vaikų apsaugos nuo diskriminavimo bet kuriuo pagrindu;

✓ vykdyti švietimo ir informacinės kampanijas bei kitas priemones, skirtas kovai su atskirų grupių vaikų diskriminavimu;

✓ vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinti geriausių vaiko interesų sąvoką ir atskleisti jos turinį bei užtikrinimo praktikoje aspektus, sprendžiant bet kokius su vaiku susijusius klausimus, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrąjį komentarą Nr. 14⁴⁴, Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovą ir kt. Peržiūrėti ir įvertinti Vaiko teisių konvencijos teksto vertimą į lietuvių kalbą, tikslinant vartojamas sąvokas;

✓ peržiūrėti ir įvertinti galiojančius teisės aktus, įvertinant geriausių vaiko interesų principo įtvirtinimo bei jo turinio atskleidimo poreikį, ypatingai specialiuose įstatymuose, pavyzdžiui, švietimo, migracijos, socialinės apsaugos ir pan.;

✓ parengti metodines rekomendacijas, konsultacijas, apžvalgas ar pan., kuriomis galėtų naudotis tiek vaiko teisių apsaugos srityje dirbantys, tiek kiti su vaiko teisių įgyvendinimo užtikrinimo, apsaugos ir kitais klausimais susiduriantys, taip pat kiti suinteresuoti asmenys. Į mokymo, kvalifikacijos kėlimo programas įtraukti temą dėl geriausių vaiko interesų principo užtikrinimo;

✓ teisės aktuose ir kituose dokumentuose (metodinėse rekomendacijose, konsultacijose ir pan.) įtvirtinti vaiko teisę būti išklaustytam, reglamentuoti (išaiškinti) vaiko nuomonės išklausymo, išsiaiškinimo ir fiksavimo procesą, reikalavimus specialistams, kurie aiškinasi vaiko nuomonę, kilus ginčui dėl vaiko ir sprendžiant kitus su vaiku susijusiu klausimus ir kt.;

✓ sukurti realius mechanizmus, užtikrinančius vaiko nuomonės išklausymą vaiko globos priežiūros, peržiūros metu;

✓ stiprinti savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistų kompetenciją dėl vaiko nuomonės išsiaiškinimo, vaiko nuomonės ir norų vertinimo dėl atitikimo geriausiems vaiko interesams ir kt.;

✓ peržiūrėti galiojančius teisės aktus ir kitus specialistų veiklą reglamentuojančius dokumentus, užtikrinant vaiko nuomonės išklausymo (išsiaiškinimo) būtinybę.

- *Pilietinės teisės ir laisvės*

✓ įvertinti esamą paramą, paslaugas ir kitą pagalbą, kuri garantuojama būsiniams ir kūdikio susilaukusiems, jį auginantiems tėvams, ypatingai priskirtiniams pažeidžiamiausioms grupėms, pavyzdžiui, vienišos motinos (tėvai), nepilnamečiai tėvai (motina, tėvas), socialinės rizikos grupei priklausantys (priskirtini) tėvai, sveikatos sutrikimų, apsunkinančių galimybę savarankiškai auginti vaiką, tėvai ir kt., bei garantuoti reikalingų paslaugų, paramos ir kitos pagalbos prieinamumą, nepriklausomai nuo šeimos gyvenamosios vietos (miestas, kaimas ir

⁴⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr.14 dėl vaiko teisės, kad jo interesams būtų skiriamas pagrindinis prioritetasis. CRC/C/GC/14.

pan.), plečiant paramos, pagalbos teikimo galimybes, paslaugų infrastruktūrą, vykdamas valstybei ir savivaldybėms tenkančių pareigų šioje srityje vykdymo kontrolę ir kt.;

- ✓ viešinti informaciją apie galimą pagalbą, paramą šeimai, būtiną sprendžiant nėštumo ar kūdikio auginimo laikotarpiu iškilusias problemas, jos gavimo sąlygas ir kt.;

- ✓ gerinti bendruomenės slaugytojų, akušerių ir kitų sveikatos priežiūros specialistų, socialinių ir vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų kompetenciją dėl krizinio nėštumo (moters, galinčios atsisakyti savo kūdikio) atpažinimo, rizikos įvertinimo bei reagavimo, paaiškėjus, jog tėvai ketina atsisakyti (atsisako) auginti (būsimą) kūdikį;

- ✓ skatinti pozityvią tėvystę, sudarant galimybę (būsimiems) tėvams įgyti ar išplėsti turimas žinias vaiko auginimo, priežiūros ir kitais aktualiais klausimais;

- ✓ užtikrinti tinkamą Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimą.

- ✓ tobulinti visuomenės sveikatos ugdymą – asmenų konsultavimą sveikatos saugos ir stiprinimo, tarp jų ir šeimos planavimo klausimais;

- ✓ peržiūrėti galiojantį teisinį reglamentavimą ir pradėti diskusijas dėl anoniminio gimdymo galimybių (užtikrinant kūdikio tėvų duomenų konfidencialumą).

- *Smurtas prieš vaikus*

- ✓ Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinti smurto prieš vaiką ir atskirų smurto prieš vaiką formų sąvokas, draudimą dėl bet kokių formų fizinių bausmių taikymo vaikui bet kokioje aplinkoje. Peržiūrėti ir įvertinti galiojančių teisės aktų nuostatas dėl smurto prieš vaikus draudimo;

- ✓ vykdyti visuomenės ir atskirų tikslinių jos grupių informuotumo didinimo ir švietimo programas bei kampanijas, ugdančias nepakantumą smurtui, didinančias informuotumą apie smurto žalojančias pasekmes, tinkamas, pozityvias auklėjimo ir drausminimo priemones, ir kt., glaudžiai bendradarbiaujant viešajam, privačiam ir visuomeniniams sektoriams;

- ✓ plėsti pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymo programų vykdymą, užtikrinant platesnį ir geresnį jų prieinamumą tiek tėvams, kurie savo iniciatyva nori tobulinti tėvystės įgūdžius, tiek tėvams, kuriems trūksta tėvystės ir kt. įgūdžių, ir jie įpareigojami lankyti pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymo programas, ypač rajonuose, kaimiškose vietovėse;

- ✓ įvertinus pokyčius vaiko apsaugos nuo smurto ir pagalbos teikimo srityje, patvirtinti (Seimo nutarimu) smurto prieš vaikus prevencijos, kovos su smurtu ir pagalbos nuo smurto nukentėjusiems vaikams koncepciją, taip pat patvirtinti (Vyriausybės nutarimu) ilgalaikę nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos, kovos su smurtu ir pagalbos nuo smurto nukentėjusiems vaikams programą ir jos įgyvendinimo priemonių planą. Numatyti ne tik kiekybinius, bet ir kokybinius smurto prevencijos programose numatytų priemonių vertinimo kriterijus;

- ✓ įvertinti praktikoje kylančias koordinavimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemas kovos su smurtu prieš vaikus (prevencinėje, intervencinėje, postvencinėje) srityse bei identifikuoti teisinio reglamentavimo spragas ir svarstyti galimybę atitinkamas nuostatas dėl kompetentingų ir atsakingų institucijų veiksmų koordinavimo, bendradarbiavimo sistemos įtvirtinimo Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ar (ir) kituose teisės aktuose;

- ✓ Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ar kitame teisės akte įtvirtinti aiškių pranešimų apie smurtą prieš vaiką pateikimo ir reagavimo į jį mechanizmą, atsakomybę už nepranešimą, nuostatas dėl išimties iš atskirų sričių specialistams taikomos konfidencialumo taisyklės, kuri (galimai) riboja specialistų galimybę pranešti kompetentingoms institucijoms apie atvejus, kai yra pagrįstų priežasčių manyti, kad vaikas tapo smurto auka;

- ✓ teisės aktuose numatyti priemones (reikalavimai įdarbinamiems asmenims, kvalifikacijos kėlimas ir kt.), skirtas didinti įvairiuose su vaiko teisių apsauga susijusiuose sektoriuose dirbančių specialistų ir kitų su vaikais įvairiose srityse dirbančių asmenų kompetenciją, informuotumą apie vaikų teises ir jų apsaugą, smurto požymius ir jo atpažinimo būdus, būtinus veiksmus, esant pagrįstų priežasčių manyti, kad vaikas tapo smurto auka ir kt. Didinti specialistų ir visuomenės informuotumą apie vaiko teisių apsaugą, smurto prieš vaiką požymius ir pasekmes bei pareigą pranešti kompetentingoms institucijoms apie pastebėtą

(žinomą) smurto prieš vaiką atvejį, vykdant informuotumo didinimo ir švietimo programas, priemonės;

- ✓ stiprinti pagalbos vaikams linijos veiklą, įvairiais būdais ir priemonėmis populiarinti nemokamo pagalbos numerį 116 111, kad jis būtų žinomas tiek vaikams, tiek ir suaugusiems, bei sudaryti galimybę vaikams, ypatingai esantiems institucijose ar kitose sudėtingose situacijose, pasinaudoti šia ar kita galima gauti pagalba, susisiekti su vaiko teisių apsaugos institucijų atstovais ir kt.;

- ✓ įvertinti teisės aktuose numatytos ir praktikoje vaikams smurto aukoms ir jų šeimoms teikiamos pagalbos prieinamumą, jos pakankamumą ir kokybę, kt. bei užtikrinti būtinus pokyčius, tiek teisinio reguliavimo, tiek praktinio įgyvendinimo srityje, garantuojant tinkamą aukų apsaugai, pagalbai ir kt. nustatytų standartų ir reikalavimų įgyvendinimą;

- ✓ įvertinti esamą situaciją dėl pagalbos užtikrinimo praktikoje vaikams seksualinio išnaudojimo ir prievartos, kito smurto, prekybos žmonėmis aukoms, atsižvelgiant į valstybės prisiimtus įsipareigojimus, teisės aktuose įtvirtinti bei praktikoje užtikrinti visapusiškos, kvalifikuotos pagalbos nukentėjusiam vaikui ir jo šeimai prieinamumą (pagalbos, reabilitacijos centrų seksualinio išnaudojimo ir prievartos aukoms steigimas ir kt.);

- ✓ didinti (nustatyti) žiniasklaidos ar kitų asmenų atsakomybę už nukentėjusio vaiko tapatybės atskleidimą;

- ✓ Išanalizuoti ir įvertinti ikiteisminio tyrimo ir teismų praktiką seksualinio išnaudojimo ir prievartos, prekybos žmonėmis ir kt. bylose;

- ✓ užtikrinti nuolatinį, specializuotą specialistų mokymą kovos su visų rūšių smurtu prieš vaiką srityje.

- *Šeimos aplinka ir alternatyvi priežiūra*

- ✓ didinti paramos šeimai prieinamumą, vystant socialinių paslaugų infrastruktūrą savivaldybėse, neapsiribojant teikiamomis socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, paslaugomis;

- ✓ numatyti priemones, užtikrinsiančias specialiųjų socialinių paslaugų savivaldybėse plėtrą. Šiuo tikslu turi būti peržiūrėtos savivaldybių socialinių paslaugų poreikio vertinimo metodikos, savivaldybėse teikiamų socialinių paslaugų kokybės bei efektyvumo vertinimo kriterijai;

- ✓ tobulinti socialinių paslaugų teikimo bei socialinių darbuotojų veiklos teisinį reglamentavimą, nustatant vieningus asmenų (šeimų) socialinių paslaugų poreikio vertinimo bei nustatymo kriterijus, garantuojančius, jog skirtos ir teikiamos socialinės paslaugos atitinka realius paslaugų gavėjų poreikius, detalizuoti socialinio darbo su šeima, socialinio darbuotojo veiklą reglamentuojančius teisės aktus;

- ✓ keisti vaikų priėmimo ir apgyvendinimo mokyklose su bendrabučiais tvarką, kritiškai įvertinti vaiko apgyvendinimo tokio pobūdžio įstaigose trukmę ir priežastis, ypač tais atvejais, kai toks apgyvendinimas inicijuojamas vaiko teisių apsaugos institucijų, sprendžiant šeimos (vaiko nepriežiūros ir kt. netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo aspektų) problemas. Stebėti tėvų valdžios įgyvendinimą mokyklose su bendrabučiais apgyvendintų vaikų atžvilgiu (tėvų dalyvavimą vaiko auklėjime, bendravimą ir kt.) ir laiku spręsti tėvų atsakomybės bei vaiko teisių užtikrinimo klausimus;

- ✓ siekti, kad su valstybėmis, kurioms netaikomi Europos Sąjungos teisės aktai (Norvegija, Islandija), būtų pasirašyti dvišaliai susitarimai vaikų teisių apsaugos klausimais;

- ✓ peržiūrėti Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos bei 2014-2020 metų veiksmų plano priemones, įtvirtinant ne vaikų globos namų išskaidymo į vaikų globos namus, orientuotus į mažesnę vaikų skaičių juose, o numatant realias priemones, skatinančias vaikų globą šeimoje;

- ✓ užtikrinti šeimynų, kaip alternatyvios vaiko globos formos, plėtrą ir numatyti konkrečias jų rėmimo, steigimosi skatinimo priemones (tinkamų socialinių garantijų suteikimas

šeimynų steigėjams (dalyviams), aprūpinimas patalpomis ir kt.). Svarstyti galimybes šiam tikslui panaudoti finansines lėšas, skiriamas (numatytas) deinstitutionalizacijos programai įgyvendinti;

- ✓ tobulinti (keisti) patvirtintos Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems, likusiems be tėvų globos vaikams programos bei 2014-2020 metų veiksmų plano nuostatas taip, kad jos visa apimtimi atitiktų Bendrąsias Europos gaires dėl perėjimo nuo institucinės globos ir kokybės standartus, o tam skirtas ES finansavimas būtų panaudotas racionaliai;

- ✓ sukurti griežtą finansinių išteklių panaudojimo efektyvumo kontrolės bei Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginių gairių (tikslų) įgyvendinimo stebėsenos sistemą;

- ✓ užtikrinti teikiamų vaiko socialinės globos kokybės kontrolę, garantuojant, jog nuo 2015 metų (privalomas socialinės globos įstaigų licencijavimas) nebūtų daromos išimtys vaiko socialinės globos paslaugų teikėjams, negavusiems licencijos;

- ✓ keisti teisinį reglamentavimą, suteikiant teisę šeimoms, globojančioms giminystės ryšiais susijusius vaikus, gauti piniginę išmoką – pagalbos pinigus, numatytus Socialinių paslaugų įstatyme;

- ✓ sudaryti sąlygas sėkmingesnei vaiko adaptacijai globėjų šeimos aplinkoje, suteikiant globėjams teisę pasinaudoti atostogomis vaikui prižiūrėti nepriklausomai nuo globojamo vaiko amžiaus;

- ✓ svarstyti galimybę didinti vaiko globos išmoką, atsižvelgiant į vaiko poreikius, infliaciją ir t.t.;

- ✓ stiprinti socialinės globos namų teikiamos globos kokybės kontrolę, teikiant metodinę pagalbą įstaigoms, įsivertinančioms teikiamų socialinės globos paslaugų atitiktį socialinės globos normos; intensyviau vykdyti nustatytų socialinės globos normų neatitikimo šalinimo kontrolę;

- ✓ numatyti priemones, mažinančias administracinę naštą asmenims, norintiems įsivaikinti, taip pat trumpinančias ikiteisminio įsivaikinimo proceso terminus (būsimų įtėvių patikrinimas, mokymai, vertinimas ir išvados surašymas);

- ✓ nustatyti aiškius kriterijus, leisiančius užtikrinti skaidrumą parenkant vaikui konkrečius asmenis (šeimas), įrašytus į asmenų, norinčių įsivaikinti sąrašus;

- ✓ sukurti efektyvų būsimų įtėvių įvertinimo kokybės kontrolės mechanizmą.

- *Neįgalumas, sveikata ir gerovė*

- ✓ kelti specialistų, dirbančių su neįgaliais vaikais, kvalifikaciją. Peržiūrėti pedagogų rengimo aukštosiose mokyklose programas, įtraukiant daugiau specialiųjų žinių apie specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ugdymą, specifiką, pan.;

- ✓ užtikrinti ugdymo(si) bei kitų specialiųjų priemonių prieinamumą (aprūpinimą) specialistams bei vaikams;

- ✓ įvertinti esamas ir ieškoti naujų priemonių, jog būtų užtikrintas pakankamas švietimo pagalbos specialistų (mokytojo padėjėjų ir kt.) skaičius mokyklose, klasėse;

- ✓ savivaldybių lygmenyje, analizuojant socialinių paslaugų poreikį, ypatingą dėmesį skirti socialinių paslaugų neįgaliesiems vaikams planavimui ir plėtojimui, atkreipiant dėmesį į transporto, užimtumo, dienos centrų paslaugų, paslaugų namuose trūkumą;

- ✓ svarstyti klausimą dėl mokinio krepšelio lėšų didinimo specialiųjų poreikių turintiems vaikams, siekiant užtikrinti teisę į integruotą ugdymą;

- ✓ stiprinti policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų ir savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių atstovų kompetenciją vaikų su proto negalia, psichine negalia klausimais, siekiant užtikrinti, jog būtų išsiaiškinti šių vaikų teisių pažeidimų atvejai, jų pažeidėjai atsakytų teisės aktų nustatyta tvarka, o nukentėjusiems vaikams būtų garantuota tinkama jų teisių apsauga, atstovavimas ir reikalinga pagalba;

- ✓ organizuoti diskusijas ir įvertinti galimybę teisiškai reglamentuoti skubios akušerinės priežiūros, kvalifikuotos gimdymo priežiūros ir *post partum* priežiūros moterims,

kurios nusprendžia gimdyti namuose, suteikimo ir jos prieinamumo, užtikrinimo praktikoje galimybę;

- ✓ ypatingą dėmesį skirti visuomenės, ypatingai būsimų tėvų švietimui dėl vaikų gimdymo namuose, ypatingai nesant reikalingo teisinio reglamentavimo, galimybės gauti reikalingas paslaugas ir pagalbą ir t. t., dėl grėsmių naujagimio ir motinos gyvybei ir sveikatai;

- ✓ padidinti vaikų sveikatos programų finansavimą;

- ✓ užtikrinti savalaikį Rengimo šeimai ir lytiškumo ugdymo programos bei Sveikatos ugdymo programos įgyvendinimą; tobulinti visuomenės sveikatos priežiūros specialistų mokyklose veiklos priemones bei užtikrinti metodinės medžiagos ir priemonių prieinamumą; aktyviau spręsti vaikų ir paauglių konsultavimo lytinės ir reprodukcinės sveikatos temomis, priemonių, siekiant išvengti nepageidaujamo nėštumo, diagnostikos bei gydymo lytiškai plintančiomis ligomis prieinamumo klausimus; užtikrinti sklandų jaunimo sveikatos konsultacinių centrų savivaldybėse kūrimąsi ir jų veiklos galimybes;

- ✓ numatyti ir užtikrinti vaikų savižudybių prevencijos bei informuotumo apie savižudybes priemonių įgyvendinimą, užtikrinti nuoseklų Vaikų psichikos sveikatos koncepcijos tolesnį priemonių kūrimą ir įgyvendinimą, siekiant pagerinti psichikos sveikatos paslaugų vaikams prieinamumą ir apimtį;

- ✓ užtikrinti kokybiškų ir savalaikių psichologo ir vaikų ir paauglių psichiatro paslaugų prieinamumą vaikams, ypatingai kaimiškose teritorijose;

- ✓ numatyti ir užtikrinti lanksčias paslaugų dėl pagalbos priemonių vaikams, priklausomiems nuo rūkymo, alkoholio, narkotikų ir kt., ypač rizikos grupių vaikams, įgyvendinimą;

- ✓ sprendžiant vaikų (šeimų auginančių vaikus) skurdo problemą, tobulinti galiojančią socialinės paramos teisinį reglamentavimą, įvertinant skurdo priežastis ir kitus rizikos faktorius;

- ✓ numatyti priemones, užtikrinančias sėkmingą vaikų integraciją, pasibaigus jų rūpybai (išėinančių/ išėjusių iš globos ar kitų institucijų).

- *Švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla*

- ✓ tobulinti ir automatizuoti Nesimokančių ir mokyklos nelankančių mokinių informacinę sistemą (NEMIS), t. y. sukurti programinius įrankius automatiniam duomenų palyginimui tarp Mokinių registro ir Gyventojų registro bei sudaryti sąlygas, leidžiančias sutikrinti NEMIS ir kitų informacinių sistemų duomenis (Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos (SPIS), Lietuvos Respublikos draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registro (SVEIDRA), Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu ir valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjų registro (SODRA));

- ✓ nepilnamečiams, kuriems laikinai atimta ar apribota laisvė, ugdymo(si) sąlygos kitų nepilnamečių, kurie mokosi tradicinėje bendrojo lavinimo mokykloje, vaikų socializacijos centre, atžvilgiu yra skirtingos (skiriasi pamokų ir klasėje esančių mokinių skaičius, finansavimas ir kt.), todėl būtina tobulinti teisinį reglamentavimą, keičiant įstatymus ir poįstatyminius teisės aktus, jog minėti nepilnamečiai turėtų realią galimybę mokytis tinkamomis sąlygomis (turėti atitinkamą pamokų skaičių, ugdymo(si) sąlygas (klasės, mokymo priemonės ir kt.), įvertinant laisvės atėmimo įstaigų specifiką ir taikomą režimą ir kt. Mažinti klasėje esančių mokinių skaičių, pagal kurį apskaičiuojamas mokinio krepšelis. Užtikrinti, jog laisvės atėmimo įstaigose esančių mokinių ugdymo(si) poreikiams tenkinti būti skirtas tinkamas finansavimas (mokinio krepšelio, ugdymo priemonėms įsigyti, klasių įrengimui);

- ✓ užtikrinti ilgalaikių ir tęstinių smurto prevencijos programų įgyvendinimo mokyklose plėtrą, numatant atitinkamus valstybės biudžeto asignavimus, kurie sudarytų sąlygas smurto prevencijos programų diegimui ir jų plėtrai, o pradėjus jas įgyvendinti – jų vykdymo nuoseklumui ir tęstinumui bei kokybės ir efektyvumo vertinimui.

- *Kitos specialiosios apsaugos priemonės*

- ✓ įvertinti valstybės prisiimtų įsipareigojimų vaikų apsaugos nuo prekybos, seksualinio išnaudojimo ir prievartos srityje vykdymą (teisinio reglamentavimo tobulinimo ir

praktinio įgyvendinimo užtikrinimo problemas) ir užtikrinti tinkamą ir spartų nustatytų trūkumų šalinimą;

- ✓ užtikrinti reikalingos kvalifikuotos ir kokybiškos pagalbos ir paramos vaikams nusikaltimų aukoms ir jų šeimoms prieinamumą;

- ✓ peržiūrėti Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatas, atsisakant atsakomybės už vertimąsi prostitucija taikymo nepilnamečiams, užtikrinant ir sudarant sąlygas tokiems nepilnamečiams dalyvauti specialiose programose, garantuojant reikalingas pagalbos ir paramos teikimą ir kt.;

- ✓ atsižvelgiant į pokyčius, įgyvendinus tęstines nepilnamečių justicijos programas ir kitas priemones, bei įvertinus neįgyvendintų priemonių aktualumą ir naujų priemonių poreikį, parengti ir patvirtinti naują, tęstinę ilgalaikę nepilnamečių justicijos programą;

- ✓ užtikrinti nuoseklumą ir tęstinumą nepilnamečių justicijos specialistų (pareigūnų) specializacijos srityje, nuolatinį specializuotų pareigūnų kvalifikacijos kėlimą ir žinių vaiko teisių apsaugos srityje atnaujinimą;

- ✓ parengti teisės aktus ir užtikrinti galimybę naudotis kitomis priemonėmis, kurie yra būtini taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) taikymui nepilnamečių baudžiamajame procese;

- ✓ įvertinti nepilnamečiams teiktos (teikiamos) valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybės spragas ir numatyti priemones jų pašalinimui, užtikrinti šią pagalbą teikiančių advokatų specializavimąsi;

- ✓ užtikrinti technines galimybes ir garantuoti, kad vykdant nepilnamečių įtariamųjų apklausas, atliekant atitinkamus kitus procesinius veiksmus būtų daromas vaizdo ir garso įrašas (reglamentuojant jo darymo tvarką, sąlygas ir kt.);

- ✓ paspartinti Administracinių nusižengimų kodekso priėmimą;

- ✓ užtikrinti tinkamą Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įgyvendinimą, efektyvų įstatyme numatytų pagalbos priemonių vaikams taikymą praktikoje;

- ✓ peržiūrėti Baudžiamojo proceso kodekso ir kitų teisės aktų nuostatas dėl vaikų nusikaltimų aukų ir liudytojų padėties baudžiamajame procese, sustiprinant jų teisių apsaugą, gynimą ir atstovavimą, aiškiai reglamentuojant savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovo, psichologo ir vaiko įstatyminio atstovo vaidmenį, teises ir pareigas procese;

- ✓ užtikrinti vaikams nusikaltimų aukoms teisinę pagalbą baudžiamajame procese, numatant specializuoto advokato dalyvavimo baudžiamajame procese sąlygas ir tvarką (valstybės garantuojamos teisinės pagalbos vaikams aukoms teikimą);

- ✓ užtikrinti technines galimybes ir kitas sąlygas, garantuojant, jog vaikų nusikaltimų aukų ir liudytojų apklausos bus vykdomos vaikams saugioje, draugiškoje aplinkoje, daromas vaizdo ir (ar) garso įrašas bei užtikrinamas pats minimaliausias apklausų skaičius.

- *Tarptautinių žmogaus teisių dokumentų ratifikavimas*

- ✓ paspartinti Vaiko teisių konvencijos (trečiojo) Fakultatyvinio protokolo dėl skundų procedūros ratifikavimą.

V. BENDRADARBIAVIMAS IR KITA VEIKLA

Įgyvendindama Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo nuostatas, kontrolierė bendradarbiauja su Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių institucijomis, įstaigomis bei organizacijomis, taip pat su tarptautinėmis organizacijomis bei kitais fiziniais ir juridiniais asmenimis.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė bei jos patarėjai dalyvauja Respublikos Prezidento, Seimo, Vyriausybės, valstybės ir savivaldybių įstaigų, įmonių, organizacijų bei kitų asmenų organizuojamuose posėdžiuose, pasitarimuose, taip pat komisijų ir darbo grupių veikloje, kai svarstomi klausimai, susiję su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga ir pareiškia savo nuomonę.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė užtikrina aktyvaus vaiko dalyvavimo ir išklauso galimybes bei atsižvelgia į vaiko nuomonę. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje

skiriamas didelis dėmesys vaikų ir jų organizacijų dalyvavimui, sprendžiant su jais susijusius klausimus, užtikrinamas vaikų nuomonės išklausymas ir galimybė jiems daryti įtaką sprendimams, susijusiems su jų gerove šeimoje ir visuomenėje.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai dalyvavo 92 Lietuvoje vykusiųose renginiuose bei susitikimuose ir 14 renginių užsienyje (konferencijose, seminaruose, diskusijose, kituose renginiuose).

✓ **Su Lietuvos Respublikos Seimu**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo Seimo Žmogaus teisių komiteto, Teisės ir teisėtvarkos komiteto, Socialinių reikalų ir darbo komiteto, Sveikatos reikalų komiteto, Konstitucijos komisijos, Vaiko gerovės parlamentinės grupės bei Seimo narių organizuojuose posėdžiuose, svarstymuose, pasitarimuose, diskusijose įvairiais vaiko teisių apsaugos teisinio reglamentavimo tobulinimo, tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų įgyvendinimo bei vaiko teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo problemų sprendimo klausimais (dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamųjų išvadų dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimo Lietuvoje; dėl iš Lietuvos Respublikos piliečių, gyvenančių užsienio valstybėse, kompetentingų užsienio valstybių institucijų paimtų vaikų; dėl vaikų globos sistemos atitikimo globojamo vaiko geriausiems interesams; dėl socialinės globos perspektyvų; dėl sutrikusio vystymosi kūdikių namų pertvarkos; dėl vaikų socializacijos centrų veiklos; dėl vaikų dienos centrų plėtos; dėl vaikų išlaikymo fondo; dėl vaikų sveikatos situacijos; dėl dirbtinio apvaisinimo; dėl prieglobsčio prašytojų teisių užtikrinimo ir kitais klausimais). Vaiko teisių apsaugos kontrolierė darė pranešimą Seimo Konstitucijos komisijos organizuotoje konferencijoje „Šeimos ir santuokos institutai Lietuvoje“, kurios metu buvo nagrinėjami šeimos bei santuokos klausimai Lietuvoje, pasidalyta nuomonėmis apie šeimos formas ir jų reglamentavimą mūsų valstybės teisės aktuose.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja dalyvauja Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sprendimu sudarytos darbo grupės dėl Psichologų praktinės veiklos įstatymo projekto parengimo veikloje.

✓ **Su Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga**

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė su patarėjais dalyvavo Seimo kontrolierių inicijuotame susitikime, skirtame aptarti Seimo kontrolieriams priskirtų funkcijų pagal Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvų protokolą (OPCAT) vykdymą įvairiose laisvės apribojimo vietose, kuriose yra vaikai.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjai dalyvavo Seimo kontrolierių įstaigos organizuotoje apskritojo stalo diskusijoje „Teisė žinoti: ribos ir iššūkiai“, kurioje buvo apžvelgtos teisės gauti informaciją, pareigos informuoti įgyvendinimo bei asmens duomenų apsaugos užtikrinimo problemos.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja kartu su Seimo kontrolierių įstaigos atstovais, Seimo Žmogaus teisių komiteto nariais 2014 m. vasario 19 d. lankėsi Užsieniečių registracijos centre.

✓ **Su Lietuvos Respublikos Vyriausybe ir jai pavaldžiomis įstaigomis**

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė su patarėja dalyvavo ministerijų atstovų (viceministrų, ministerijų kanclerių) pasitarime nagrinėjant klausimą dėl Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014-2020 metų programos patvirtinimo.

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjai dalyvavo Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento organizuotame tarpinstituciniame posėdyje dėl neskelbtinos informacijos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose.

✓ Su ministerijomis ir joms pavaldžiomis įstaigomis

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė dalyvavo:

- Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos darbe (dėl nepilnamečių justicijos programos tęstinumo; Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamųjų išvadų įgyvendinimo priemonių);
- tarptautinėje konferencijoje „Vaiko teisių apsaugos pasiekimai: iššūkiai ir galimybės“, kurioje buvo aptarti vaiko teisių apsaugos stiprinimo, smurto artimoje aplinkoje prieš vaikus mažinimo bei vaiko teisių užtikrinimo klausimai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- darbo grupės Vaikų išlaikymo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projektui parengti veikloje;
- darbo grupėje metodinėms rekomendacijoms dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos specialistų dalyvavimo baudžiamajame procese parengti;
- tarpinstitucinės stebėsenos darbo grupės dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2020 metų veiksmų plano stebėsenos veikloje;
- tarpinstituciniame pasitarime dėl vaikų iš Čėčėnijos buvimo Lietuvoje klausimų;
- pasitarime dėl Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio pakeitimo įstatymo nuostatų įgyvendinimo.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- pasitarime dėl tarptautinės vaiko teisių apsaugos, kurio metu aptarti neteisėtai išvežto ir laikomo vaiko grąžinimo klausimai, apžvelgta užsienio ir Lietuvos teismų praktika dėl užsienio teismų sprendimų vykdymo Lietuvoje, jurisdikcijos perdavimo;
- pasitarime dėl jurisdikcijos perėmimo iš užsienio valstybės teismo ir perimto klausimo nagrinėjimo iš esmės;
- pasitarime dėl vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijų baudžiamajame procese, aptarta institucijų nuomonė dėl vaiko teisių apsaugos skyrių procesinės padėties baudžiamajame procese, teisių bei pareigų nustatymo;
- susitikime aptariant keletą vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atliktų tyrimų.

Švietimo ir mokslo ministerija

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė dalyvavo praktinės konferencijos „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo permąstymas“ metu vykusioje „karštosios kėdės“ diskusijoje, kurios metu buvo aptarti aktualūs klausimai, susiję su ankstyvuojū ugdymu, jo plėtra, prieinamumu bei kokybe.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjai dalyvavo:

- pasitarime dėl paslaugų plėtojimo didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių dėl intelekto sutrikimo turintiems jaunuoliams nuo 16 iki 21 metų švietimo ir kitų paslaugų organizavimo galimybių, bendradarbiaujant skirtingoms institucijoms;
- pasitarime dėl mokymo laisvės atėmimo vietose sąlygų gerinimo;
- diskusijoje romų švietimo klausimais.

Švietimo informacinių technologijų centru prie Švietimo ir mokslo ministerijos

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjas dalyvavo Europos Komisijos Lietuvoje vykdomo projekto Saugesnis internetas valdymo grupės veikloje.

Teisingumo ministerija

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja dalyvavo darbo grupėje dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros.

Vidaus reikalų ministerija

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja dalyvavo seminare „Saugūs vaikai ir saugios bendruomenės: prevencinės iniciatyvos“ ir skaitė pranešimą „Saugi mokyklos aplinka – ar tai įmanoma“.

Sveikatos apsaugos ministerija

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja dalyvavo darbo grupės dėl Lietuvos higienos normos HN 124:2009 „Vaikų socialinės globos įstaigos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo pakeitimo projektui parengti veikloje.

Kauno apskrities priklausomybės ligų centru

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė su patarėjais dalyvavo susitikime su Kauno apskrities priklausomybės ligų centro vadovu, susitikimo metu domėtasi centre teikiamomis sveikatos priežiūros paslaugomis priklausomybės ligomis sergantiems vaikams, jų teikimo ypatumais, aptartos tolesnės įstaigos veiklos plėtros galimybės, iškilusios problemos bei galimi jų sprendimo būdai.

Lietuvos kino centru

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjas dalyvavo Lietuvos kino centro prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Filmų indeksavimo komisijos veikloje.

✓ **Su savivaldybėmis**

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė su patarėjais dalyvavo susitikimuose su Utenos, Anykščių, Elektrėnų, Marijampolės, Druskininkų, Šalčininkų rajono, Raseinių rajono, Švenčionių rajono, Ignalinos rajono savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriais ir (ar) savivaldybių administracijų atstovais aptariant vaiko teisių apsaugos padėtį savivaldybėje, aktualijas ir kasdieniame darbe kylančius iššūkius bei problemas, bendradarbiavimo su kitais struktūriniais padaliniais ir įstaigomis klausimus.

✓ **Su teismais, prokuratūromis, policija**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos organizuotoje apskritojo stalo diskusijoje „Tarp visuomenės informavimo ir neleistinos saviraiškos. Kas aktualu žurnalistui, kontrolės institucijai, teismui?“;
- Generalinės prokuratūros organizuotame pasitarime dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių, gyvenančių užsienio valstybėse, teisių apsaugos srityje (pavedėjimo, susižinojimo su užsienio valstybių institucijomis, globos ir kt.);
- Kauno apygardos prokuratūros Kauno apylinkės prokuratūros organizuotoje konferencijoje „Nepilnamečių justicijos ypatumai ir probleminiai aspektai“. Praktinės konferencijos metu buvo pristatyta institucijų veikla, nagrinėti nepilnamečių dalyvavimo baudžiamajame procese ypatumai bei problemos, dalintasi gerąja praktika, aptarti bendradarbiavimo aspektai;
 - Panevėžio apygardos prokuratūros organizuotame seminare – diskusijoje „Vaiko interesų užtikrinimas ir įgyvendinimas baudžiamajame procese“;
 - susitikime Kauno apskrities vyriausiajame policijos komisariate, kurio metu aptarti nepilnamečių, susidūrusių su teisingumo sistema, teisių užtikrinimo, apklausų vykdymo,

policijos bendradarbiavimo su atsakingomis už vaiko teisių apsaugą institucijomis, tarnybos ir pan. klausimai, aptartos bendradarbiavimo ateityje perspektyvos.

✓ **Su universitetais**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė dalyvavo (darė pranešimą) Šiaulių universiteto vykdomo projekto Children's Rights Erasmus Academic Network (CREAN) organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Protection and Implementation of Rights of Children to Non-Discrimination“.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete vykusiame Socionomų forumo diskusijoje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijos Lietuvai: kaip mums sekasi jas įgyvendinti?“ pristatė pranešimą tema „Valstybės įsipareigojimai vaikams“.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga:

- dalyvauja Lietuvos teisininkų draugijos Jaunųjų teisininkų skyriaus inicijuotame projekte „Galimybių akademija“ (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga yra projekto partneris). Projekto metu dalyviams siekiama supažindinti su teisinio darbo specifika, darbdavio lūkesčiais, darbo tvarka ir organizavimu, taip pat patikrinti ir pagilinti dalyvių teorines teises žinias, paskatinti juos domėtis teisininkui aktualiais visuomeniniais, verslo ir kitais svarbiais reiškiniais bei problemomis;

- su Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetu pasirašė bendradarbiavimo sutartį, kuria abi šalys įsipareigojo stiprinti teisės plėtrą, skatinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, rengti mokslines konferencijas, seminarus, bendrus tarptautinius ir nacionalinius projektus bei leidžiant teisės leidinius. Susitarta bendradarbiauti vykdant studentų praktiką, remti tarpusavio mokslo, profesinę bei kultūrinę veiklą;

✓ **Su kitomis institucijomis, įstaigomis ir organizacijomis**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje organizuotame susitikime-diskusijoje apie naujo Šiaurės ministrų tarybos finansuojamo projekto antrojo etapo dalies veiklą (2014-2015 m.) pristatymą prekybos žmonėmis, vaikų prekybos seksualinėms paslaugoms, vagiliavimui srityje;

- Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje kartu su Švedijos ambasada Lietuvoje organizuotame seminare „Vaiko globos teisės Šiaurės šalyse“;

- Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje ir Seimo Žmogaus teisių komiteto organizuotoje tarptautinėje konferencijoje „Migracija ir šeima Baltijos – Šiaurės regione: iššūkiai ir sprendimai“;

- Jungtinės Karalystės ambasados organizuotame renginyje, kurio metu startavo kampanija „NE seksualiniam smurtui konfliktų zonose“, pristačiusi Londone 2014 metais planuojamo pasaulinio susitikimo (kurio tikslas imtis skubių praktinių priemonių stabdyti seksualinę prievartą karinių konfliktų metu) tikslus ir skubių politinių sprendimų būtinybę;

- Žmogaus teisių stebėjimo instituto organizuotame ekspertų susitikime vaiko teisių apsaugos klausimams aptarti, kuriame aptartos Europos vaiko teisių politikos tendencijos ir kryptys, institucijų bendradarbiavimas užtikrinant vaikų teises. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė skaitė pranešimą nacionalinės vaiko teisių apsaugos sistemos stiprinimo tema, apžvelgdama vaiko teisių apsaugos sistemos Lietuvoje veiksmingumą, iššūkius bei pateikdama siūlymus vaiko teisių apsaugos sistemos stiprinimui;

- susitikime su Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupe (GRETA), vykusiame Seime. Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupės lankymosi Lietuvoje tikslas – įvertinti, kaip Lietuva įgyvendina 2005 metų Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis Nr. 197 reikalavimus;

- Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro organizuotame seminare/apskritojo stalo diskusijoje „Kaip identifikuoti ir apsaugoti vaikus migracijos procese“;

- Lietuvos raudonojo kryžiaus draugijos organizuotame renginyje dėl prieglobsčio prašytojų perkėlimo iš užsieniečių registracijos centro į pabėgėlių priėmimo centrą, aptariant nepilnamečių vaikų apgyvendinimo sąlygas Užsieniečių registracijos centre;
- NVO „Lion's Quest“ iniciatyva, Klaipėdos rajono švietimo centre vaiko teisių apsaugos kontrolierė susitiko su Klaipėdos rajono ugdymo įstaigų vadovais bei kitų vaiko gerove suinteresuotų institucijų atstovais. Susitikimo metu buvo diskutuojama saugios ir sveikos aplinkos kūrimo, vaiko teisių užtikrinimo ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose klausimais, svarstomi aktyvesnio mokinių tėvų įtraukimo į sprendimų priėmimo ir į smurto prevencinių programų (socialinių–emocinių įgūdžių ugdymo programų) priemonių įgyvendinimo procesą užtikrinimo būdai, vaiko teisių ir pareigų balanso išlaikymo galimybės, visuotinai priimtų elgesio taisyklių, etikos bei moralinių nuostatų diegimo vaikams formų parinkimas bei kitos aktualios problemos;
- Lietuvos švietimo pagalbos asociacijos organizuotoje apskritojų stalo diskusijoje „Švietimo pagalbos iššūkiai ir galimybės socialinio pedagogo veiklos aspektu Lietuvos ugdymo įstaigose“. Susitikimo metu buvo pristatyti nacionalinio tyrimo „Socialinio pedagogo pareigybės kontekstualumas Lietuvos ugdymo įstaigose“ rezultatai, pasidalinta gerąją praktika ikimokyklinio ir bendrojo bei vidurinio ugdymo mokyklose, aptartos socialinio pedagogo veiklos turinio ir kvalifikacijos bei kitos problemos, siekiant užtikrinti efektyvų švietimo pagalbos teikimą;
- VŠĮ Vaikų linija organizuotoje konferencijoje „Virtualios erdvės iššūkiai patyčių prevencijai“, kurios metu pristatyta įvairių institucijų ir organizacijų patirtis sprendžiant patyčių problemas ir kt.;
- NVO Vaikams konfederacijos kartu su Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto nariu L. Kazlavicku organizuotoje konferencijoje „Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos Lietuvoje įgyvendinimo aktualijos“;
- VŠĮ Vilniaus SOS Vaikų kaimas organizuotame pasitarime dėl globojamų nepilnamečių Rusijos Federacijos piliečių.

✓ **Dalyvavimas renginiuose vaikams**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai dalyvavo:

- kartu su VŠĮ Kultūros ir švietimo centro Vilniaus mokytojų namais organizuojant tradicinę Atvelykio mugę – parodą „Angelų vaikai – su meile Jums“, skirtą specialiųjų mokyklų ir pensionatų auklėtiniams;
- kartu su Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru E. Bičkausku ir Plytinės kartodromu organizuojant Lietuvos vaikų globos namų ir socializacijos centrų auklėtinių kartingo varžybas;
- Kazimiero Simonavičiaus universiteto Teisės fakulteto organizuotame projekte „Byla Nr. Teisė vasariškai/2014“. Projekto dalyviai (moksleiviai) lankėsi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje, susipažino su įstaigos ir kitų vaiko teisių apsaugos institucijų veikla, aptartos vaikų teisės, pareigos ir atsakomybė bei pažeistų teisių gynimo galimybės. Susitikimo metu taip pat buvo aptartos mokiniams aktualios problemos bei simuliacinio žaidimo mokinių pasiūlyta tema baudžiamosios bylos aplinkybės. Projektu siekiama atkreipti moksleivių dėmesį į teisės žinių svarbą žmogaus gyvenime, supažindinti su teisininko profesija;
- VŠĮ „Vaikų linija“ organizuojamoje akcijoje „Savaitė BE PATYČIŲ“, skirtoje didinti visuomenės sąmoningumą apie patyčių problemą;
- bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų mokinių respublikinio teisių žinių konkurso „Temidė“ renginyje (komisijos nario teisėmis). Organizuojant teisių žinių konkursą, siekiama ugdyti mokinių teisinį sąmoningumą, vykdyti smurto prevenciją, suteikti mokiniams žinių ir praktinių įgūdžių kuriant saugią aplinką bei organizuojant prasmingą ir turiningą laisvalaikį;

- Vilniaus tarptautinio klubo renginyje „Būkime kartu“, globojamame Prancūzijos ambasadoriaus M. Berniau, skirtame Vilniaus apskrities vaikų globos namų vaikams.

✓ **Organizuoti renginiai ir vykdyti projektai**

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga:

- organizavo Lietuvos, Latvijos, Estijos bei Lenkijos vaikų ombudsmenų ir jų įstaigų atstovų susitikimą – seminarą. Seminaro tikslas – diskutuoti ir aptarti kiekvienos iš valstybių ir vaikų ombudsmenų įstaigų patirtį įvairiose vaiko teisių apsaugos srityse. Susitikimo metu šalys pristatė savo veiklos kryptis, dalinosi aktualiomis problemomis bei gerąją praktika vaikų apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, vaikų globos, įvaikinimo bei kitose vaiko teisių apsaugos srityse. Susitikime savo veiklas, patirtį taip pat pristatė Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras ir Žurnalistų etikos inspektorė;

- kartu su Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) Vilniaus biuru tęsė Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai finansuojamą projektą „Pagalba vaikui ir jo šeimai: specialistų tarpkultūrinės kompetencijos didinimas II“. Tęstinis projektas buvo inicijuotas TMO Vilniaus biuro, įvertinus 2012–2013 metais kartu su Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga vykdyto projekto „Pagalba vaikui ir jo šeimai: specialistų tarpkultūrinės kompetencijos didinimas“ rezultatus, atsižvelgus į tyrimų ir statinius duomenis, rodančius, jog valstybėje yra gana aktualios specialistų, dirbančių su trečiųjų šalių piliečių ir mišriomis šeimomis, tarpkultūrinės kompetencijos, gebėjimo bendrauti ir spręsti problemas, kurių kultūrinis kontekstas skiriasi nuo Lietuvos, taip pat užtikrinti efektyvią ir savalaikę pagalbą problemas.

Įgyvendinant projektą buvo organizuoti mokymai regionuose dirbantiems specialistams, parengtas praktinių situacijų gidas – informacinė medžiaga, surengta tarptautinė konferencija „Tarpkultūriškumas teisinėje praktikoje“ ir kt. Įgyvendinant projekto veiklas, vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja 2014–2015 metais skaitė pranešimus.

- kartu su Lietuvos Caritas Pagalbos prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms atstovais organizavo Jungtinėje Karalystėje, Lietuvoje ir Italijoje vykdomo projekto „Europos bendruomenės prieš prekybą žmonėmis“ (ECAT) (iš dalies finansuojamo Europos Komisijos - Vidaus reikalų generalinio direktorato – Nusikalstamumo prevencijos ir kovos su nusikalstamumu programos) valdymo grupės pasitarimą, apskrito stalo diskusiją dėl veiklų vykdomų kovos su prekyba žmonėmis srityje, gerosios praktikos ir pan. Taip pat projekto dalyviai - Londono policijos, Londono Royal Kensington and Chelsea ir Westminsterio savivaldybių, Jungtinės Karalystės ir Italijos nevyriausybinėse organizacijų „Rahab“, „Stop The Traffik“ ir „Borgorete“ bei Lietuvos Carito ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovai – projekto veiklą ir rezultatus, kovos su prekyba žmonėmis aktualijas prevencijos, intervencijos ir postvencijos srityse aptarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje vykusiame suinteresuotų viešojo ir nevyriausybinių sektoriaus atstovų apskrito stalo diskusijoje, taip pat susitikimo su teisėsaugos pareigūnais Policijos departamente metu.

- Joniškio rajono savivaldybės administracijoje organizavo susitikimą su Akmenės bei Joniškio rajonų savivaldybės administracijų Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistais, Akmenės rajono savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos ir Joniškio rajono švietimo centro atstovais bei Akmenės rajono Dabikinės specialiosios mokyklos ir Žagarės specialiosios mokyklos vadovais, siekdama tiesioginio bendravimo su specialistais metu aptarti romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo Joniškio ir Akmenės rajonuose problemas bei trūkumus. Pasitarimo metu buvo išklaustytos romų tautybės vaikams ir romų šeimoms pagalbą teikiančių bei vaikus ugdančių specialistų nuomonės bei išvalgos, diskutuota apie romų tautybės vaikų mokymo specialiosiose ugdymo įstaigose tikslingumą ir naudą, kalbėta apie pagrindines vaikų integravimosi problemas visuomenėje, aptartos priemonės, kurių taikymas leistų tikėtis sėkmingesnio romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo, aktyvesnio ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigų lankymo;

- organizavo tarpinstitucinę apskritojo stalo diskusiją, atsižvelgus į Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninės Kauno klinikų kreipimąsi dėl neprigirdinčių vaikų padėties, kurioje šie vaikai atsiduria, kai jų atstovai pagal įstatymą atsisako vaikui reikalingų klausos reabilitacijos priemonių, apribodami vaiko socialinės adaptacijos galimybes, praktikoje bei kitose sveikatos priežiūros srityse kylančias problemas dėl vaiko atstovų pagal įstatymą priimamų sprendimų vaiko atžvilgiu.

✓ **Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje įvykę susitikimai**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ir (ar) jos patarėjai įstaigoje susitiko su:

- Seimo Pirmininko pavaduotoju K. Komskiu. Susitikimo metu aptarti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2014 metų veiklos planai, diskutuota apie vaiko teisių apsaugos padėties stebėseną ir tyrimus, pokyčius vaiko teisių apsaugos srityje, vaikų skatinimą dalyvauti su jais susijusių klausimų sprendime, dalyvavimą darbo grupių, komisijų, tarptautinių organizacijų, projektinėse veiklose;

- Bulgarijos Respublikos policijos delegacija, Lietuvos kriminalinės policijos biuro iniciatyva, įgyvendinant Europos Sąjungos finansuojamą ISEC projektą „Policijos pareigūnų, tiriančių seksualinius nusikaltimus prieš vaikus, administracinių gebėjimų kėlimas“;

- visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ Rusijoje (Save the Children Norway in Russia) atstovais. Visuomeninės organizacijos atstovų lankymosi Lietuvoje tikslas – susipažinti su Lietuvos patirtimi įgyvendinant pozityvios tėvystės programas, užmegzti ir stiprinti bendradarbiavimą su Lietuvos nevyriausybinėmis organizacijomis ir kt.;

- Jungtinių Tautų Vyriausiojo pabėgėlių komisaro valdybos patarėju teisės klausimais Vladimiru Siniovu dėl strategijos, kurios tikslas užtikrinti, kad tiek lydimi, tiek nelydimi prieglobsčio siekiantys vaikai nebūtų sulaikomi ir kad jiems būtų prieinamos tinkamos alternatyvios sulaikymui priemonės ir priėmimo sąlygos, veiksmų plano įgyvendinimo;

- studentais iš Ukrainos, studijuojančiais Mykolo Romerio universitete, ir prof. dr. Toma Birmontiene. Susitikimo metu pristatyta įstaigos veikla, su studentais diskutuota aktualiais vaiko teisių apsaugos klausimais;

- Vytauto Didžiojo universiteto, Mykolo Romerio universiteto studentais įvaikinimo reguliavimo ir įgyvendinimo problemų; institucijų, atsakingų už vaiko teisių užtikrinimą, bendradarbiavimo ir kitomis temomis.

✓ **Vizitai įstaigose**

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė bei jos patarėjai lankėsi 14 vaikų globos namuose (aptartos įstaigose kylančios veiklos bei kitos problemos, išklaudyta vaikų nuomonė apie jų teisių bei poreikių užtikrinimą, domėtasi vaikų priežiūra bei ugdymu, vaikų socialinių įgūdžių tobulinimo užtikrinimu, galimybėmis užsiimti mėgiama veikla ir kt.).

Taip pat, kontrolierė bei jos patarėjai lankėsi 5 sutrikusio vystymosi kūdikių namuose bei Panevėžio Algimanto Bandzos kūdikių ir vaikų globos namuose.

Taip pat lankytasi švietimo įstaigose (švietimo centruose, specialiosiose mokyklose, specialiojo ugdymo centruose, vaikų socializacijos centruose), socialinių paslaugų įstaigose (vaikų ir jaunimo užimtumo centre, savarankiško gyvenimo namuose, kt.), Užsieniečių registracijos centre, Panevėžio pataisos namuose (nagrinėjant individualias situacijas bei sprendžiant ir aptariant vaikų padėties gerinimo galimybes ir kt.).

✓ **Tarptautinis bendradarbiavimas**

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kartu su patarėja Europos Tarybos bei Kroatijos Respublikos Socialinės politikos ir jaunimo ministerijos kvietimu dalyvavo konferencijoje „Growing with children’s rights“ (liet. „Augant su vaikų teisėmis“) Dubrovniko, kur buvo aptarti Europos Tarybos 2012 – 2015 metų strategijos dėl vaiko teisių įgyvendinimo klausimai;

- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Europos Tarybos kvietimu dalyvavo Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos išvažiuojamuosiuose posėdžiuose;
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Europos Tarybos, Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros, Lygių galimybių ombudsmenų tinklo ir Nacionalinių žmogaus teisių institucijų Europos tinklo kvietimu dalyvavo susitikime prieglobsčio ir migracijos tema;
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė Europos Tarybos kvietimu dalyvavo posėdyje Ekspertų komiteto Europos Tarybos vaiko teisių strategijai parengti;
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierė kartu su patarėja dalyvavo Europos vaikų ombudsmenų tinklo (ENOC) 18-oje kasmetinėje konferencijoje „Ekonominės krizės ir skurdo poveikis vaikų ir jaunų žmonių teisių įgyvendinimui“ ir ENOC Generalinėje asamblėjoje Edinburge. Pranešimus skaitė bei gerąja praktika dalinosi ENOC nariai bei kiti ekspertai pranešėjai, vyko seminarai, kuriuose kartu su konferencijos dalyviais apie ekonominių sunkumų ir skurdo poveikį vaikų gyvenimui visoje Europoje diskutavo ir jaunų žmonių atstovai;
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja dalyvavo susitikimuose Šiaurės ministrų tarybos sekretoriato, Danijos socialinių reikalų ministerijoje bei Norvegijos vaikų reikalų, lygių galimybių bei socialinės aprėpties ministerijoje, skirtuose aptarti vaiko gerovės ir bendradarbiavimo gerinimo klausimus;
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjos dalyvavo Baltijos Jūros Valstybių Tarybos organizuotame 4-ajame ekspertų susitikime „Tarptautinė vaiko apsauga: teisėjų, socialinių tarnybų ir centrinių valdžios institucijų vaidmuo“ Rygoje, skirtame nustatyti vaiko teisių standartus bei pagrindines institucijas, atsakingas už vaikų apsaugą nuo prekybos bei išnaudojimo tarpvalstybinėse situacijose.

VI. IŠVADOS

1. Vis dar stokojama nuoseklumo vykdant valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje, todėl esama politika išlieka nevisapusiška, nesudaranti sąlygų aprūpinti atsakingas vaiko teisių apsaugos srityje dirbančias institucijas reikalingais žmogiškaisiais, techniniais ir finansiniais ištekliais, nesukurta aiški atskirų programinių dokumentų stebėsenos ir vertinimo sistema, aiškiai matant nacionalinių, vietos savivaldos institucijų funkcijas ir atsakomybę.

Stokojama aktyvaus, atsakingo bei sisteminiu viešojo, nevyriausybinio, verslo ir kitų sektorių bei vaiko dalyvavimu, o ne išimtinai atskirų institucijų funkcijų ir kompetencijų vaiko teisių apsaugos srityje pabrėžimu, pagrįsto tarpinstitucinio bendradarbiavimo.

Vaiko gerovės valstybės politikos strategija ir tvirtinamos programos bei jų įgyvendinimo priemonės nepagrįstai dažnai orientuojamos išimtinai tik į socialinę sritį, socialines paslaugas ir priemones.

2. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje gaunamų skundų skaičius ir pobūdis patvirtina, kad tėvai negeba geranoriškai spręsti tarpusavio ginčų dėl vaikų, išimtinai veikdami savo interesais, ignoruoja vaiko gerovę, pasitelkdami žiniasklaidos priemones, pažeidžia vaiko teises į privatumą. Lygiavertė tėvystė nėra pripažįstama pačių tėvų, siekiant dominuoti vaiko gyvenime ir vienasmeniškai priimti su vaiku susijusius sprendimus.

3. Vaiko teisių užtikrinimo padėtis kai kuriose vaikų globos institucijose neatitinka vaiko interesų ir valstybės išipareigojimų užtikrinti be tėvų globos likusiems vaikams visapusiškam ir harmoningam jų vystymuisi reikalingas gyvenimo sąlygas. Išlieka ne vienerius metus keliamos alternatyvių vaiko globos formų (globa šeimoje ar šeimynoje) ir įvaikinimo skatinimo, globos organizavimo ir ikiteisminių įvaikinimo procedūrų reglamentavimo bei jo praktinio įgyvendinimo problemos. Neįvykdyta vaiko globos reforma. Nesukurtos globos (rūpybos) sistemą paliekančio asmens „palydėjimo“ priemonės, siekiant sėkmingos jo integracijos ir perėjimo iš nepilnametystės į atsakingo suaugusio žmogaus pasaulį.

4. Savivaldybėse stebimi neigiami pokyčiai, sprendžiant skubaus vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos nesaugios aplinkos klausimus, ypatingai pasibaigus savivaldybės administracijos

vaiko teisių apsaugos skyriaus darbo laikui. Vaikus iš šeimos ar kitos nesaugios aplinkos dažnai paima ne vaiko teisių apsaugos specialistai, o policijos pareigūnai, socialiniai darbuotojai, sveikatos priežiūros specialistai ir pan., kuriems trūksta specialių žinių, įgūdžių, taip pat techninių priemonių (transporto, automobilinių saugos kėdučių, kt.) saugiai pristatyti vaikus į tinkamą aplinką.

5. Valstybėje pasigendama esminių pokyčių sprendžiant vaikų priežiūros, užimtumo paslaugų prieinamumo klausimus, kad tėvai galėtų tinkamai suderinti šeimos ir darbo įsipareigojimus. Tėvų įsipareigojimų vaikų priežiūros ir saugumo aspektu standartai yra keliami, teisės aktų projektuose numatant įtvirtinti draudimą palikti vaikus be vyresnių asmenų priežiūros iki tam tikro amžiaus ir tam tikru paros laiku, tačiau nėra numatomos esminės realios priemonės (paslaugų plėtra), kurios leistų pasiekti keliamų tikslų.

6. Vaikų ugdymo (ypatingai ikimokyklinio) prieinamumo klausimai sprendžiami pažeidžiant kitus vaikų interesus į saugią, sveiką ir higienos reikalavimus atitinkančią aplinką.

7. Teoriškai deklaruojama neįgalus, taip pat specialiųjų poreikių turinčio vaiko teisė į lygias galimybes dalyvauti visuomenėje nėra įgyvendinama praktikoje. Savivaldybėse trūksta įvairių paslaugų neįgaliesiems vaikams ir juos auginančioms šeimoms, neužtikrinama vaiko, turinčio specialiuosius ugdymosi poreikius, teisė į kokybišką švietimą – tą sąlygoja ribotos vaikų ir tėvų galimybės rinktis ugdymo įstaigą, švietimo pagalbos neprieinamumas (švietimo pagalbos specialistų trūkumas, jų darbo krūvis, nepakankama kompetencija), aplinkos nepritaikymas, pedagogų nepakankamas bendradarbiavimas, sprendžiant vaiko problemas, netinkamai sprendžiami klasių komplektavimo, taip pat ir jų poreikio vertinimo, klausimai, kt.

8. Išlieka aktuali ugdymo įstaigose susiformavusios neigiamos aplinkos problematika, mokyklose vyrauja priešiški ir konfliktiški bendruomenės (vaikų, tėvų, mokytojų ir mokyklos administracijos) tarpusavio santykiai. Ugdymo įstaigose neužtikrinama, kad būtų sistemingai skatinamas pozityvus elgesys, įgyvendinamos prevencinės programos neturi nuolatinio pobūdžio, mažai dėmesio skiriama bendradarbiavimui, mokymui apie vaiko teises, tėvų įtraukimui, sprendžiant su vaiko gerove susijusius klausimus.

9. Pokyčiai vaikų socializacijos centruose yra gana lėti ir nepakankami: nėra užtikrintas tinkamas centrams pavestų funkcijų, uždavinių įgyvendinimas, neužtikrinama saugi aplinka vaikams, reikiamos pagalbos prieinamumas. Kelia abejonių socializacijos proceso rezultatyvumas ir efektyvumas, nes vaikų socializacijos centruose nėra garantuojama specializuota ir individualius vaiko poreikius atitinkanti pagalba, trūksta švietimo pagalbos specialistų, nepakankamas bendradarbiavimas tarp vaiko elgesio korekcijos, pagalbos vaikui ir šeimai teikimo procese dalyvaujančių institucijų ir vaiko tėvų (globėjų, rūpintojų), kt.

10. Romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemos ilgą laiką išlieka tos pačios: nepakankama mokymosi motyvacija, kurią dar labiau didina šeimų ekonominė ir socialinė atskirtis bei skurdas; nesistemingas mokyklos lankymas; tėvų pagalbos ir reikiamo dėmesio namuose, tinkamų sąlygų namuose pamokų ruošai trūkumas; nepakankamas tėvų bendravimas ir bendradarbiavimas su mokykla; nepakankamas romų vaikų įtraukimas į sistemingą ikimokyklinį ugdymą.

11. Išlieka aktualios ir ryškėja naujos problemos dėl vaiko teisės naudotis sveikatos sistemos paslaugomis, ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis, todėl iškyla ir teisinio reglamentavimo tobulinimo poreikis (pavyzdžiui, vaiko interesų užtikrinimo galimybės, tėvams atsisakius vaikui paskirto gydymo). Vaikų negydymo, neskiepijimo ir kitos su vaiko teisės naudotis jam būtinomis ir tobuliausiomis sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis netinkamu įgyvendinimu susijusios problemos reikalauja aiškesnės kompetentingų institucijų pozicijos ir veiksmų, kitų vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių specialistų ir visuomenės švietimo stiprinimo.

12. Aktuali išlieka vaiko privataus gyvenimo apsaugos problema. Vaikai nėra pakankamai apsaugoti ir nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio. Viešosios informacijos skleidėjai, rengėjai, žurnalistai, nepaisydami nustatyto reglamentavimo, etikos normų, rekomendacijų ir pan., linkę viešinti saugotiną vaiko privatų gyvenimą, neįvertindami tokios

informacijos neigiamo poveikio vaiko gerovei. Vaiko privatus gyvenimas, žalingo turinio informacija viešinama ne tik tradicinėje žiniasklaidoje, bet ir internete. Socialinės medijos pagalba visi (tiek pilnamečiai, tiek nepilnamečiai) neatsakingai platina žalingo turinio, privataus pobūdžio informaciją ir kt., sudarančią sąlygas patyčioms ir kitiems vaiko teisių pažeidimams.

13. Būtinai tęstiniai, pozityvūs pokyčiai nepilnamečių justicijos srityje, reikalinga gerinti su teisingumo sistema susidūrusių vaikų teisių ir interesų apsaugą ir užtikrinimą.

14. Iki šiol įstatyminiame lygmenyje nėra aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtintas fizinių bausmių vaikams draudimas. Savivaldybėse netolygiai išplėta kompleksinių paslaugų ir pagalbos smurtą patyrusiems vaikams infrastruktūra, paslaugos nutolusios nuo paslaugų gavėjų gyvenamosios vietos.

VII. SIŪLYMAI

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į ataskaitiniais metais pastebėtus vaiko teisių apsaugos sistemos trūkumus bei besitęsiančius ilgalaikių sprendimų reikalaujančius klausimus, siūlo:

1. Plėtoti ir populiarinti, inicijuojant socialines kampanijas, pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymo programas ir paslaugas. Užtikrinti šių paslaugų prieinamumą tiek tėvams, kurie savo iniciatyva nori tobulinti tėvystės įgūdžius, tiek tėvams, kuriems jų trūksta. Įvertinti administracinio poveikio priemonės dėl tėvams skiriamų bendravimo su vaikais tobulinimo kursų inicijavimo, taikymo praktiką, prieinamumą ir veiksmingumą.

2. Ieškoti galimybių paspartinti Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano priemonių (ypatingai susijusių su vaiko globos šeimose bei šeimynose ir įvaikinimo skatinimu, bendruomeninių paslaugų plėtra, teisinio reglamentavimo tobulinimu) įgyvendinimą.

Siekiant efektyvaus Veiksmų plano 1.3 uždavinio įgyvendinimo ir nedviprasmiško sutrikusio vystymosi kūdikių namų pertvarkos esmės, susijusios su šiose įstaigose globojamų vaikų mažinimu, formulavimo, sukonkretinti Veiksmų plano 1.12 priemonę „Pertvarkyti sutrikusio vystymosi kūdikių namus <...>“ bei papildyti Veiksmų plano vertinimo kriterijus, nurodant siekiamo vaikų, augančių (globojamų) sutrikusio vystymosi kūdikių namuose, mažėjimo kriterijaus reikšmę.

Įvertinti esamą praktiką ir teikiamas paslaugas institucijose globojamiems (rūpinamiems) vaikams, ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius, bei realiai esančias paslaugas ir jų poreikį asmenims, paliekantiems globos (rūpybos) sistemą, ir užtikrinti trūkstamų paslaugų teikimą, siekiant sėkmingos „išeinančiojo“ integracijos.

3. Iš esmės spręsti tinkamo vaiko teisių užtikrinimo klausimus, susijusius su savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių darbo organizavimu, sprendžiant vaiko paėmimo iš nesaugios aplinkos, nepiniginio pobūdžio teismų sprendimų vykdymo, dalyvavimo ikiteisminiame procese ir kitus klausimus, pasibaigus savivaldybės administracijos darbo laikui. Stiprinti savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrius žmogiškaisiais ir finansiniais ištekliais.

4. Paspartinti privalomos mediacijos, kaip taikinamojo tarpininkavimo procedūros šeimos bylose, teisinio reglamentavimo parengimą.

5. Neapsiribojant tęstinio pobūdžio neturinčiais projektais ir veiklomis, spręsti pagalbos mokytojams, kitiems specialistams, dirbantiems su romų tautybės mokiniais, klausimą, didinti jų kompetenciją romų tradicijų, kultūros aspektais, spręsti papildomų socialinių pedagogų ir kitų specialistų (tarpkultūrinių asistentų) etatų įsteigimą; siekti kuo sėkmingesnės romų vaikų integracijos į švietimo sistemą, skatinant ankstyvą romų vaikų ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą; užtikrinti, kad romų vaikų patekimas į specialiojo ugdymo įstaigas nebūtų nulemtas

socialinių priežasčių; telkti atsakingas institucijas, siekiant užtikrinti socialinės pagalbos teikimą romų vaikams ir jų šeimoms.

6. Užtikrinti ilgalaikį ir nenutrūkstamą prevencinių programų (patyčių, konfliktų sprendimo, emocinio ugdymo ir kt.) ugdymo įstaigose įgyvendinimą.

7. Plėtoti ir skatinti ikimokyklinio, popamokinio užimtumo paslaugų plėtrą, užtikrinant realų paslaugų prieinamumą bei vaiko poreikius atitinkantį pasirinkimą.

8. Didinti neįgalių, specialiųjų poreikių vaikų socialinę integraciją, plėtoti teikiamų kokybiškų švietimo ir kitų paslaugų infrastruktūrą (dienos priežiūros, trumpalaikės globos („laikino atokvėpio“), užtikrinti šių paslaugų prieinamumą (aplinkos pritaikymas, kvalifikuotų specialistų rengimas, integruoto ugdymo priemonių ir galimybių vertinimas, pan.).

9. Ugdyti vaikų gebėjimą kritiškai vertinti viešąją informaciją, suvokti ir analizuoti žiniasklaidos reiškinius, užtikrinti vaikų saugumą nuo žalingos informacijos, elektroninių patyčių, skatinti aktyvų ne tik visuomenės, bet ir vaikų švietimą šioje srityje. Užtikrinti finansavimą ir deramą palaikymą iniciatyvoms, susijusioms su vaikų elektroninių patyčių masto mažinimu, žalingos ar neteisėto turinio informacijos sklaida.

10. Tobulinti teisinį reglamentavimą, užkertant kelią tėvams priimti vaikų interesus pažeidžiančius sprendimus, neleidžiant (nesudarant galimybių) vaikui naudotis reikalingomis sveikatos priežiūros paslaugomis, kvalifikuota medicinos pagalba (atsisakant vaikui siūlomo reikalingo gydymo).

Stiprinti ir plėtoti tėvų švietimą įvairiais vaiko sveikatos priežiūros užtikrinimo, vaikų ligų profilaktikos ir kitais aktualiais vaiko sveiko gyvenimo būdo klausimais (pavyzdžiui, suteikiant informaciją apie vakcinas, jomis valdomas ligas, jų plitimą, atliktus mokslinius tyrimus, organizuojant įvairius forumus ir diskusijas vaikų skiepijimo klausimais).

Užtikrinti nuoseklų Vaikų psichikos sveikatos koncepcijos tolesnį priemonių kūrimą ir įgyvendinimą, siekiant pagerinti psichikos sveikatos paslaugų vaikams prieinamumą.

Didinti pagalbos priemonių įvairovę ir užtikrinti jų teikimą bei prieinamumą vaikams, nesistemingai vartojantiems ir (ar) priklausomiems nuo tabako, alkoholio, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų.

11. Peržiūrėti politiką, teisės aktus bei praktiką, įvertinant valstybės anksčiau priimtų ir naujų tarptautinių įsipareigojimų, susijusių su vaiko padėtimi, jo teisių apsauga teisingumo srityje, vykdymo apimtį ir tinkamumą. Užtikrinti priemonių, būtinų vaiko interesus atitinkančio teisingumo sistemos sukūrimui, planavimą ir nuoseklų bei aktyvų jų įgyvendinimą.

12. Įtvirtinti smurto vaiko atžvilgiu draudimą įstatyminiame lygmenyje. Užtikrinti kompleksinių paslaugų ir reikalingos pagalbos prieinamumą vaikams, nukentėjusiems nuo smurto (įskaitant šeimyninio smurto aukas).

13. Peržiūrėti Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudėtį ir jos veiklą bei įgaliojimus reglamentuojančius teisės aktus, svarstyti galimybę Tarpžinybinę vaiko gerovės tarybą formuoti prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, užtikrinti aktyvesnę tarybos veiklą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė